

ISRJ Journal

The Journal of International Scientific Researches

Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi

Year 2019 Volume 4 Number 1

ISSN:2458-8725

The Journal of International Scientific Researches

Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi

Year / Yıl: 2019
Volume / Cilt: 4
Number / Sayı: 1

Chief Editor / Baş Editör
Dr. Salih Yıldız

Editorial Board / Editörler Kurulu

Dr. M. Hanefi Topal
Dr. Muhlis Özdemir
Dr. Emel Yıldız
Dr. Büşra Tosunoğlu
Dr. Orkun Demirbağ

Secretariate / Sekretery
Mustafa Zuh

Contact / İletişim

Gümüşhane Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bağlarbaşı Mah. 29100 Merkez / Gümüşhane
Tel: 0456 233 1000 (Dahili: 2203) Fax: 0456 233 7553
journalofisr@gmail.com
www.isr-journal.com

© Her hakkı saklıdır. "The Journal of International Scientific Researches" dergisi yılda üç kez yayımlanan bilimsel, uluslararası indeksli ve hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan çalışmalardaki görüş ve düşünceler yazarların kendilerine ait olup hiçbir şekilde derginin görüş ve düşüncesi olarak ifade edilemez. Dergideki çalışmalar sadece referans gösterilerek kullanılabilir.

ISSN
2458-8725

The Journal of International Scientific Researches
Publication and Advisory Board
Yayın ve Danışma Kurulu

Dr. Avinash Pawar	University of Pune
Dr. Bünyamin Er	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Daria Doroshkevich	National Technical University of Ukraine
Dr. Davran Yurdashev	İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi
Dr. Ekrem Cengiz	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Fazıl Kırkbir	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Hans Jürgen Krysmanski	University of Münster
Dr. Hasan Alacacıoğlu	İstanbul Üniversitesi
Dr. Hilmi Erdoğan Yayla	Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Dr. Jagbir Singh Kadyan	University of Delhi
Dr. Killion Munyama	University of Economy WSG
Dr. Kyung Hyan Yoo	William Paterson University
Dr. Mehmet Ferhat Özbek	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Mohamed El-Hodiri	Kansas University
Dr. Mohammad Hudaib	Glasgow University
Dr. Muhammed Asif Yoldaş	Avrasya Üniversitesi
Dr. Musa Pınar	Valparaiso University
Dr. Mukesh Chaudhry	Indiana University of Pennsylvania
Dr. Ömer Torlak	Rekabet Kurumu
Dr. Piotr Prus	UTP University of Science and Technology
Dr. Rasim Yılmaz	Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Remzi Altunışık	Sakarya Üniversitesi
Dr. Roszaini Haniffa	Heriot Watt University
Dr. Thomas Li-Ping Tang	Middle Tennessee State University

Indexing / Endeksler

"The Journal of International Scientific Researches"

Directory of Open Access Journal (DOAJ), Index Copernicus, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), SOBIAD, ASOS Index, Scientific Indexing Services (SIS), International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor (JF), Cosmos Impact Factor (Cosmos), Cite Factor endekslerinde taranmaktadır.

The Journal of International Scientific Researches

Referees of Issue

Sayı Hakemleri

Dr. Abdülkadir Öztürk	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Ahmet Burhan Çakıcı	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Ali Erkam Yazar	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Ayşegül Düzgün	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Banu Bolayır	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Bünyamin Er	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Davut Aygün	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Ebru Onurlubaş	Trakya Üniversitesi
Dr. Ersin Diker	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Emel Yıldız	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Fazıl Kırkbir	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Gülsüm Çalışır	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. İdris Varıcı	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. M. Hanefi Topal	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Metin Aksoy	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Muhlis Özdemir	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Mustafa Kırca	Sinop Üniversitesi
Dr. Muzaffer Doğan	Anadolu Üniversitesi
Dr. Nihat Yılmaz	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Orkun Demirbağ	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Semanur Soy Yiğit	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Teşekkür

"The Journal of International Scientific Researches"

dergimizin bilimsel niteliğinin arttırılması için yapmış olduğunuz katkılardan dolayı siz değerli bilim insanlarına şükranlarımızı sunarız

Contents / İçindekiler

Feriyal Farhadi Andarabi, Azize Tunç Hassan.....1 - 15

Research Article / Araştırma Makalesi

Environmental Management Practices in Hospitality Establishments in Slow Cities: Akyaka Example

Yavaş Şehirlerdeki Konaklama İşletmelerinde evre Yönetimi Uygulamaları: Akyaka Örneği

Nilsun Sarıyer, Didem Altun..... 16 - 24

Research Article / Araştırma Makalesi

Kayseri’de Yaşayanların Şehir Marka Algılamaları

City Brand Perceptions of the Living in Kayseri

Hüseyin Erkan Bedirhanoglu 25 - 32

Research Article / Araştırma Makalesi

XIII ve XIV. Yüzyıl Artuklularında Sosyo-Ekonomik Hayat Üzerine Bir Değerlendirme

An Assesment on The Socio-Economic Life of The 13th and 14th Centuries Artukids

Derya Semiz elik 33 - 40

Research Article / Araştırma Makalesi

Sosyal Medya Üzerinden Kültürel Etkileşimin Turizm ve Seyahat Üzerine Etkisi

The Effect of Cultural Interaction on Social Media on Tourism and Travel

Çiğdem Erdem, Satuk Buğra etinkaya 41 - 50

Review / Derleme

Tanzimat Dönemi’nde Edebi Muhalefet

Literary Opposition in the Tanzimat Period

Kadir Sancak 51 - 57

Review / Derleme

Azerbaycan Ekonomisinde İstikrar Faktörü ve Aliyevler Dönemi

Stability Factor in The Economy of Azerbaijan and Aliyev Period

Recai Coşkun..... 58 - 71

Review / Derleme

Bilim, Düşünce ve Üniversite: Modern Türk Düşüncesinin Sorunlu Doğası Üzerine Okumalar

Science, Thought and The University: Readings on The Problematic Nature of The Modern Turkish Thought

İdris Varıcı, İzmirkhan Hasanov 72 - 89

Research Article / Araştırma Makalesi

Azerbaycan'da UFRS'lerin Öğrenilme Süreci: Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Bir Araştırma

Learning Process of IFRS in Azerbaijan: A Research Intended for Members of Accounting Profession

Mohammad Maghaminia 90 - 107

Review / Derleme

Türk Sınai Mülkiyet Hukuku Çerçevesinde Marka ile Coğrafi İşaretlerin Karşılaştırılması

Comparison of Brand and Geographical Indications in Turkish Industrial Property Law

Environmental Management Practices in Hospitality Establishments in Slow Cities: Akyaka Example

Yavaş Şehirlerdeki Konaklama İşletmelerinde Çevre Yönetimi Uygulamaları: Akyaka Örneği

Abstract

It is easy to see that tendency to environmentally-conscious practices is gradually increasing all around the world. Tourism sector inherently involves activities that develop and grow in conjunction with natural environment. As the criteria for Slow Cities are based on the principles of sustainability, they would provide convenience to carry out sustainable tourism activities in these cities. This study is aimed at investigating the current status of accommodation establishments in Cittaslow Akyaka in Ula county of Muğla province within the scope of environmental management practices. For this purpose, face-to-face interviews have been made with executives of 6 accommodation establishments in Akyaka. As a result of the research, it is determined that the participants don't have sufficient knowledge regarding environmental management practices and their benefits. Another finding of the research is that the accommodation establishments in Akyaka don't differ from each other with regard to their environmentally sensitive practices in terms of their types. Training programs organized for the executives of accommodation establishments within the scope of environmental management and practices may support Akyaka to pursue the path of being sensitive to environment.

Öz

Günümüzde tüm dünyada çevreye duyarlı uygulamalara olan eğilimin giderek arttığı görülebilir. Turizm sektörü yapısı gereği, doğal çevre ile gelişen ve büyüyen faaliyetleri kapsamaktadır. Yavaş şehirler sahip oldukları doğal güzellikleri, özgün tarihleri ve yerel kültürleriyle, alternatif turizm pazarında proaktif şekilde değerlendirilebilir. Yavaş Şehir kriterlerinin sürdürülebilirlik ilkelerine dayanarak hazırlanmış olması, bu şehirlerde sürdürülebilir turizm faaliyetlerinin gerçekleşmesine kolaylık sağlayabilir. Bu çalışmada, Muğla ilinin Ula ilçesine bağlı olan Yavaş Şehir Akyaka'da bulunan konaklama işletmelerinin çevre yönetimi uygulamaları kapsamında mevcut durumlarının araştırılması amaçlanmıştır. Amacın gerçekleşmesi için, Akyaka'daki faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin 6'sında yöneticilik konumunda çalışanlarla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Araştırma sonucunda; katılımcıların çevre yönetiminin uygulamaları ve sağladığı faydaları hakkında, bilgilerinin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Akyaka'da konaklama işletmelerinin türlerine göre çevreye duyarlı uygulamalarında farklılık göstermediği de araştırmanın diğer bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çevre yönetimi ve uygulamaları kapsamında konaklama işletme yöneticilerine yönelik düzenlenmiş olacak eğitim programları, Akyaka'ya çevreye duyarlı olma yolunda ilerlenmesine destek verebilir.

Introduction

The slogan of 2030 Sustainable Development Action Plan is "Transforming Our World". It is emphasized that this agenda is a plan of action for people, planet and prosperity and that sustainable development has three dimensions: the economic, social and environmental. The agenda states that people and planet have faced with critical problems in the last 15 years and emphasizes that there have been serious universal trials and tribulations in terms of welfare, peace, partnership and solidarity (2030 Sustainable Development Action Plan, 2015: 2).

Feriyal Farhadi Andarabi

Ph.D. Candidate, Gazi University of Ankara, Institute of Social Sciences, Department of Tourism Management
feriyalfarhadi@hotmail.com

Azize Tunç Hassan

Prof. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli University, Tourism Faculty, Department of Tourism Management, azize@gazi.edu.tr

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Keywords

Environmental management, cittaslow, Akyaka

Anahtar Kelimeler

Çevre yönetimi, yavaş şehir, Akyaka

Bilgilendirme

This study is based on the doctoral the sitled "Measurement of the Personnel of Accommodation Establishments toward Environmental Management Based upon VBN Theory: An Implementation in Slow Cities (2018)"

JEL: R1, Z310, Z320

Submitted: 10 / 09 / 2018

Revised: 06 / 10 / 2018

Accepted: 20 / 01 / 2019

In order for tourism industry to support the Sustainable Development Action Plan it should first endeavor to ensure sustainability of all resources and elements within the scope of the field (Maxim, 2016: 972). Building environmentally sensitive buildings, preserving the nature, wild life, vegetation, biodiversity and ecosystems and managing similar environmentally sensitive practices may serve as a model.

Respecting and preserving cultural diversity and improvement of local communities in terms of welfare and livelihood also establish the ground for sustainable tourism (Kilic and Aydogan, 2014: 2216). If the said environmentally sensitive practices are not actualized, current activities in tourism industry may not support 2030 Sustainable Development Action Plan as expected.

Some of the problems faced in the implementation of environmentally sensitive management policies are caused by accommodation establishments (Chan et al., 2017: 23). For example, some investors apply to build accommodation establishments in regions with natural beauties or in the vicinity of historic archeological sites. In all kinds of plans and actions within the coverage area of accommodation establishments sustainability policies can be implemented. According to environmental management mentality, environmentally sensitive plans and implementations are required to be completed before the construction of an accommodation establishment. As long as the accommodation establishment is active, policies of environmental management should be implemented.

Regardless of their size and type, accommodation establishments have adverse effects on environment such as energy and water consumption, waste production, utilization of chemical substances and carbon footprint (Kirk, 1995: 3); (Alexander, 2002: 2); (Bohdanowicz, 2005: 1643); (Kasim, 2006: 9); (Butler, 2008: 240); (Mensah, 2014: 459); (Sucheran and Bob, 2015: 12); (Wickramasinghe, 2016: 11), (Han and Hyun, 2018: 87). The level of value attached to environmental management by accommodation establishments at present times may provide important clues regarding the extent of success of sustainability efforts of tourism industry in the future.

The Cittaslow movement is a sustainable development model which contributes to ecological balance along with economic growth, addresses welfare legislation, emphasizes efficient utilization of natural resources, attaches importance to environmental quality and envisages for next generations to meet their own needs (Mayer and Knox, 2010: 1563); (Zawadzka, 2017: 104).

The criteria of Slow Cities Association determine policies to ensure preservation and enrichment of environment and a kind of urban life communed with environment. The affiliation criteria include policies under seven main titles and terms for the implementation of 72 criteria. These 72 criteria include articles regarding implementation of environmentally sensitive practices by the establishments in slow cities (URL-1, 2018). The level of environmentally sensitive attitudes and behaviors of the executives of accommodation establishments may play an important role in creation and execution of sustainable environmental management system in slow cities.

The aim of studying in this direction is determining the sensitivity of the executives of accommodation establishments in slow cities regarding environmental management practices for sustainability of resources in tourism industry. Accommodation establishments in Cittaslow Akyaka, which is an important tourism destination located in eastern end of Gulf of Gökova in Turkey, are selected as the sample of the research. Akyaka was qualified to affiliate with Cittaslow Association in 2011. Akyaka's vision is described as follows on promotional web site of Cittaslow Akyaka (URL-2, 2018): "Akyaka! Respectful to nature, maintaining its architectural structure, having a powerful service infrastructure, sustainable and alternative tourism oriented where people act in unison."

The most important to select Akyaka as the universe of this research is emphasize laid on actions focused on respect to nature, sustainability and alternative tourism within the scope of its vision stated on its promotional page. The information obtained regarding environmentally sensitive activities at accommodation establishments in Akyaka can be used to estimate the actualization ratio of this vision and it is considered that this would be beneficial for the research. The recommendations based on the obtained results may guide the accommodation establishments in

Turkish Slow Cities with respect to environmental management practices. This research is desired to make a contribution to development of sustainable tourism in Slow Cities.

1. Related Literature

1.1. Environmental Management and Accommodation Establishments

A balanced and integrated plan for environmental and developmental problems is proposed within the scope of United Nations Environment Programme in 1989. The necessity of governments to cooperate with establishments and industries in particular is stated in Agenda 21 Action Plan. Efficient utilization of economic instruments and market mechanisms in the fields of energy, transportation, agriculture and forestry, water, wastes, health and tourism are emphasized. Introduction and development of environmentally sensitive technologies and transition to adjustment process are necessitated for this purpose (Agenda 21, 1992: 8).

Establishment of major groups such as Commission on Sustainable Development (CSD) in United Kingdom in 1992 has enabled the stakeholders to have interactive dialogues to implement sustainable development (URL-3, 1992). However, it cannot be said that the accommodation establishments have paid regard to the issue of environmental management till establishment and development of the International Hotels Environment Initiative (IHEI) in 1993 by Charles, the Prince of Wales. When the Prince of Wales initiated IHEI (International Hotels Environment Initiative) in 1993, 11 international accommodation establishment chains are gathered and commenced the studies on the subject. In this context, a handbook is issued for adoption and progress of environmental performance in accommodation establishment sector (Chan and Lam, 2001: 371).

16 accommodation establishments on Asia-Pacific shores have gathered regarding environmental management practices in 1994. In regional context, environmental entrepreneur Asia Pacific Accommodation Establishment Group is founded and went into action in the same year. The same year Hotel Catering & Institutional Management Association (HCIMA) and World Travel & Tourism Council (WTTC) presented an environmental management awareness rising program under the name of "Green Globe" for accommodation establishments and commenced their related activities (Kirk, 1995: 3); (URL-4, 1999). In consequence, it can be said that the accommodation establishment sector within tourism industry has commenced the process of leading new initiatives and developments with regard to environmental management.

According to IHEI report; the long-term agenda topic of environmental management at accommodation establishments is energy saving. The cost increase arose from petroleum prices in the years of 1973-1974 made the executives of accommodation establishments to consider re-assessing the type of energy source. As the cost of energy increased in 1970s, 1980s and 1990s, most of the accommodation establishments began to adopt energy management policies. Energy Efficiency Office (EEO) stated in its 1994 report that accommodation establishments consume more energy than industrial buildings and schools. This report emphasized the importance of energy saving at accommodation establishments (Kirk, 1996:47). Lack of supply in utilization of nonrenewable energy sources is not a concern at the present time. Some adverse effects such as atmospheric pollution caused by utilization of fossil fuels, global warming, ozone layer depletion and acid rain also come into question. According to energy management principles, it is beneficial to reduce the amount and cost of utilized energy.

Many areas and operations may affect the environmental management performance at accommodation establishments. Energy efficiency, water saving, clean air and architectural regulations are just a few of important practices to be considered by accommodation establishments within the scope of environmental management.

1.2. Energy Efficiency

Energy consumption contributes significantly to a hotel's operating cost. Energy consumption contributes significantly to a hotel's operating cost, and in Pacific Developing Member Countries (PDMCs) this can reach up to 25% of operating cost. This results in expensive hotel rates that can lower a hotel's competitive edge in the tourism market. Energy efficiency offers hotels a quick and low-investment method of reducing energy-use without compromising guest comfort. Energy

efficiency can reduce a hotel's energy cost by 10%- 40% depending on the measures taken. This in turn lowers the hotel's operating cost, resulting in a higher profit margin and increased competitive ability of the business (International Institute for Energy Conservation, 2015: 3).

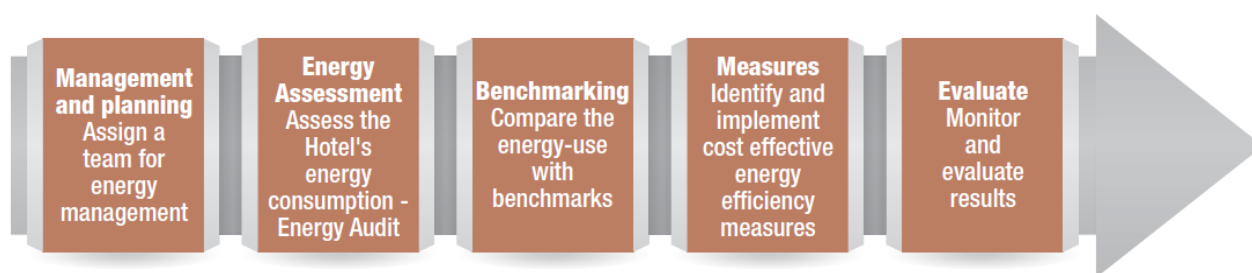

Figure 1: MEBME 5 Steps for Implementing Energy Efficiency in Hotels

Reference: IIEC (2015: 7)

As seen Figure 1, IIEC's energy management plan reveals all critical information, steps, resources, methods and functions to be considered in order to improve energy management.

The team may comprise an energy manager, someone from technician/maintenance staff, someone with financial or accounting knowledge, and a representative from the housekeeping department. In small hotels, one person may assume multiple roles; for example, the hotel owner may be both energy manager and finance expert (IIEC, 2015: 8).

The main energy consuming systems in hotels are (Kapiki, 2010: 80):

- Heating
- Air conditioning and ventilation
- Hot water production
- Lighting
- Electricity (lifts, etc.)
- Cooking

Energy saving methods might differ depending on the structure of accommodation establishment and climatic conditions. For example, Parpairi (2017: 176) has conducted a research on energy saving strategies and environmental policies of small accommodation establishments in Greece and determined that solar system is costly for such establishments. The researcher also states that all accommodation establishments should have a written energy saving plan regardless of their size.

Goussous et al., (2014: 440) conducted a research in Jordan and pointed out the importance of climatic conditions to achieve the expected results from environmental management practices. The researchers have recommended utilization of green roof technology in the buildings in Jordan instead of solar system. Upon installation of this system, it is determined that energy saving is achieved and energy consumption costs are reduced.

Kirk (1993: 412) has summarized his opinions and recommendations regarding energy management system and implementations at accommodation establishments as follows:

If the accommodation establishments want to succeed, they should assign managerial responsibility of energy consumption to one of their executives. Preferably this person should be responsible for creating and maintaining the whole environmental management strategy. The first phase of an energy management plan should be an energy audit. Energy performance of the whole facility can be measured with an analysis of hotels' past records and statistics. But one should be careful when they assess the energy performance and not combine guest floors and non-guest floor. On the contrary, separating them will provide a more accurate result. Assessing energy performances of different parts of an accommodation establishment such as clubs, restaurants and sports facilities may require some other measurement methods. Moreover, in order to be able to compare the results of the measurements, all energy units should have standard kilo-Watt hours.

Cost estimations should consider the unit price differences for each source of energy and their efficiencies.

The energy audit should provide:

- energy consumption and cost data for up to five years;
- frequent meter readings to show day-time, night-time and weekend energy consumption; and
- an inventory of all energy-consuming equipment showing age, power loading and maintenance record, together with data on frequency of use.

1.3. Efficient Usage of Water Resources

One of the important matters that include environmental management is water. Water is one of the main components of life on earth. It can be said that water consumption is intense in provision of food & beverage, cleaning and environmental services at accommodation establishments. Gradually increasing costs and resources of water supply necessitate implementation of environmental management at accommodation establishments.

Kirk (1996: 41) drew attention to consumption and quality of water at accommodation establishments and clarified the matter as follows:

- Waste water adversely effects existing scarce water resources and increases the cost of accommodation establishments,
- Hot waste water not only consumes water but also energy,
- Supply of poor-quality water creates a health risk for guests and employees,
- Supply of poor-quality water shortens the lives of the equipment at accommodation establishments and increases maintenance and repair costs,
- Contaminated waste water increases the load of waste water installation and makes purification of water difficult.

To make this comparison, it is necessary to know the annual consumption (C) of water for the hotel and the average number of guests per day (G) for the year.

$$\text{Water consumption (m}^3 \text{ per customer per year)} = C/G \text{ (Kirk, 1996: 41).}$$

Table 1: Typical Water Consumption (m3 Per Person Per Year)

Type of hotel	Performance			
	Good	Fair	Poor	Very Poor
Large hotel (more than 150 rooms)	<220	230-280	280-320	>320
Medium (50-150 rooms)	< 160	160-185	185-220	>220
Small (less than 50 room)	<120	120-140	140-160	> 160

Based on Tables: IHEI (1993: 197)

Many findings of researches show how water consumption amount at accommodation establishment changes in terms of their properties. For example, Kasim (2007: 27) states that daily water consumption at luxury accommodation establishments changes in the range of 1.000 m³ and 1.400 m³. It is also stated that the tourists visiting Spain consume 0.8m³ water per night in average and daily water consumption per tourist in Mediterranean is 0.4m³ in average. According to Alexander (2002:5) daily water consumption at luxury accommodation establishments in developing countries is around 396 gallons in average. This amount corresponds to water consumption of 14 people in rural areas. Bohdanowicz (2005: 190) stated that water consumption at accommodation establishments per night is estimated as 0.17 m³- 0.36 m³.

If water consumption cannot be controlled, it would increase more. Thus, water shortage might be a bigger problem in the years ahead. Kasim (2007: 27) asserts that accommodation establishments consume water roughly and this triggers the conflicts caused by water demand all around the world. It will be a right decision for accommodation establishments to implement environmental management principles to save water, control and minimize wastes and make the situation better.

1.4. Fresh Air and Waste Management

Literature review shows that the concerns related to clean and quality air are not recent. Complaints about air pollution in London in 13th century have been caused by usage of coal. The heavy air pollution experienced in Glasgow in 1909 was also experienced in December 1930, in Meuse Valley in Belgium. Another intensive air pollution was reported in Donova, Pennsylvania in October 1948. 1952 air pollution in London is recorded as the local air pollution that caused death of thousands of people in history (Akdur, 2005: 16). Air quality is determined by the ratio of normal gases in air and the ratio of pollution concentration (European Commission, 2013: 11).

Using fossil fuels such as coal or petroleum at accommodation establishments for heating, cooling and cooking pollutes the air. Although marginally, using imported electric energy also triggers environmental (Kozak, 2002: 299). Emissions such as carbon monoxide and hydrocarbons affect the health of people, plants and animals. Poor quality indoor air and polluted outdoor adversely affects both health of tourists and comfort of accommodation (Kuo et al., 2008: 145).

Another cause of air pollution at accommodation establishments is smoking. There are studies about smoking prohibitions at accommodation establishments (Field, 1999:60); (Scollo et al., 2003: 13). A study conducted by Field revealed that existence of non-smoking areas at an accommodation establishment has an importance ratio of 80% for non-smokers when selecting an accommodation establishment but only 54% for smokers. According to Scollo et al., (2003: 13) the policies implemented at accommodation establishment to create a smoke-free zone don't have any adverse effects on economic incomes of the establishment. The study argues that creating a smoke-free zone would protect the personnel against carcinogen factors.

These evidences increasing the demand of tourists for non-smoking rooms show the importance of the policy to create smoke-free zones at accommodation establishments. Kuo et al., (2008: 140) have revealed in their study that guests prefer to be in places full of quality air at business meetings, at their leisure, when sleeping or eating and the personnel prefer the same to be able to work efficiently.

Rapid development of environmental consciousness towards the end of 1990s has carried the importance of environmental management mentality at accommodation establishments over national and international level. Increasing importance of the matter led the establishments to establish an environmental supply chain (Sarakis, 1998: 162). Supply chain management within the scope of environmental management at accommodation establishments is defined as the entirety of purchasing, production and material management, distribution and marketing processes. This process also includes conversion processes into reuse, other materials or other products with market value (Kirk, 1995: 4). Supply chain executed with environmental management system at accommodation establishments may reduce adverse effects of energy, chemical substance and air polluting emissions and solid wastes on environment.

Waste production of accommodation establishments is the most important example of adverse effects of an accommodation establishment on environment (Bohdanowicz, 2006: 666). For example, the amount of foodstuff and paper in solid wastes of accommodation establishments are most notable wastes. Trung and Kumar (2005: 111) stated the kitchens, restaurants, guest rooms, laundries and gardens of accommodation establishments as the main areas of waste production. However, Kasim (2007: 28) states that the amount of wastes at an accommodation establishment depends on the size of the accommodation establishment and the events conducted at certain times. Therefore; environmental management implementations towards reducing the amount of waste at accommodation establishments might be extremely important.

Stipanuk; defines waste reduction, reusing, recycling and waste recycling as the best practices of waste reduction (2002: 11). Practices of waste reduction might be beneficial to accommodation establishments in terms of advantages of marketing and stakeholders, cost saving, risk reduction, health and safety. Bohdanowicz (2006: 674) recommends examples of waste reduction such as using dispensers instead of keeping separate packaged materials for soaps, shampoos and similar toiletries, buying new furniture to replace old or damaged ones. Environmental Protection Agency

(EPA) recommends in (2017: 2) to deliver edible food wastes to food bank or distribute them as animal food.

1.5. Environmentally sensitive architecture and landscape designs

Taking shelter and living in comfort under all circumstances in terms of physical environment is the biggest problem that every living being should solve. Because solution to this problem does not include only provision of comfort in the artificial environment but also correct utilization of resources in designing and maintaining the structure or structured environment and being respectful to environment. When today's architectural design criteria are examined, efforts in ecological, environmentally sensitive and green architecture discourses require being in close relationship with nature (Tekin and Kurugöl, 2011: 944); (Demircan and Toy, 2018: 812).

It is observed that an architectural style which uses machinery to heat or cool the buildings, which consumes energy and which relies on technology was common before energy and environmental problems became an affective criterion of architectural designs. However; the purpose has changed due to energy concerns today and now the aim is designing buildings that don't consume but generate energy and respectful to environment throughout their life cycle. Ultimately; it is important for the future buildings to generate their own energy like living organisms in an exchange with nature without consuming resources in terms of the sustainability of natural balance (Dönmez Polat and Demir Harputluoğlu, 2017: 31).

Environmentally sensitive architectural approach became an important design input for the buildings of accommodation establishments. Environmentally sensitive architectural approach for the buildings of accommodation establishment has emerged as concepts like sustainable buildings became widespread. Thus, it provided the basis for the construction of environmentally sensitive buildings in the design of different types of accommodation establishments (Erdoğan, 2003: 120).

When the principles of constructing the buildings for environmentally sensitive accommodation establishments are examined, it is seen that ecological materials are being used and they are designed as small structures which will not create any waste in the nature when their life cycle is over. Measures taken at the establishments to save energy, for instance purifying water and using it for landscape designs, are examples of environmentally sensitive buildings (Pehlivanoglu, 2010: 374).

Hix Island House Hotel on Vieques Island in Caribbean Sea has been designed with an ecological architecture understanding. The hotel has a modern design by which human beings and nature embrace each other. The establishment uses solar energy and trees are irrigated with waste water. As the building has no windows, ventilation of indoor area is provided with natural air circulation but not with air conditioning. Electric energy is generated by solar panels and waste water is re-used for irrigation, cooling, toilet cleaning, fire extinguishing etc. but not for drinking (URL-5, 2018).

Internationally active accommodation establishments in tourism industry use numerous environmental management certificates called eco labels to preserve environment, to reduce energy costs, to satisfy the changing tourist profile and to gain competitive advantage in the market. There are more than hundred certificates used by tourism establishment in the world: Biohotels, Energy Star, Enviro-Mark, European Ecotourism Labelling Standard, Florida Green Lodging Program, Green Star Hotel, Green Flag Award, International Eco Certification Program, National Tourism Accreditation Framework, Responsible Tourism System, Sustainable Tourism Eco-Certification Program are some of the environmental management certificates received by accommodation establishments (Gössling and Buckley, 2016: 360).

1.6. Cittaslow

Paolo Saturnini and mayors of four small Italian cities (Orvieto, Greve, Positano and Bra) had a meeting in Orvieto, in 1999 and brought forward the Cittaslow model to provide sustainable development of cities. According to this model cities with a population of less than 50.000 which have products, culture and life style specific to region would have the chance to Cittaslow Association to ensure sustainable development. Following the Slow Food Movement in Cuneo City

in Langhe, Italy in 1986, Carlo Petrini has brought the Foundation Philosophy of Cittaslow into question (Semmens and Freeman, 2012: 358).

When membership criteria on the website of Cittaslow Association are examined, it is seen that policies are formed under 7 main titles and implementation terms are 72 criteria in total. These seven main policies are prepared in terms of (URL-1, 2018) environment, infrastructure, urban life quality, agriculture, tourism, crafts, artists, hospitality, awareness and training, social adaptation and partnerships. There are essentiality and perspective criteria among the membership criteria prepared by Cittaslow Association Committee that includes 72 articles.

Cittaslow movement, which was initiated in Italy in 1999 by four cities, became an international body covering 236 cities in 30 countries after 18 years. One of the most important countries that joined the Cittaslow Association, which was founded in Italy within the boundaries of Europe, was Spain. The next country that has joined the Cittaslow Network of Europe was Poland. Poland was also one of the few companies which have implemented the criteria seriously during its participation process. Currently Poland ranks second in Cittaslow network after Italy with a total of 27 settlements (Zawadzka, 2017: 98).

Cittaslow movement supports social, environmental and economic sustainability of the society (Presenza et al., 2015: 470). It also assists local governments to assess themselves in terms of their criteria and then observes them if they are involved in establishing and maintaining the quality of life for their citizens and tourists (Pink, 2007: 59).

Applications of Cittaslow for sustainable development in various places largely depend on local characteristics and people. When Cittaslow movement was dealing with sustainable urban planning and development, they have taken earlier studies on the impact of globalization on urban design and landscape into consideration and reviewed the relationship between the design and homogeneity of cities and authenticity of the regions. In this sense, Cittaslow contributes to reducing damaging effects of globalization. It also helps to maintain the identity of the locality by preserving its distinctiveness and this is an essential component for a place to be a sustainable tourism destination. The major goal of the Cittaslow network is to provide a quality life to locals but when the literature is reviewed, it is seen that the most significant property of Cittaslow is working on a smaller scale to ensure sustainable tourism development (Park and Kim, 2016: 354). When the local residents in slow cities become aware of the effects of tourism and development of touristic activities is controlled by the local community, local resources can be used efficiently and without being exposed to any harm (Su et al., 2017: 277).

1.7. CittaslowAkyaka

Akyaka, which is located within the boundaries of Muğla province in southeastern end of Turkey is at the east end of Gulf of Gökova. Winter population of Akyaka located within the boundaries of Ula County between Marmaris and Muğla is around 2.815 but it doubles in summer. Boat excursions are organized with yachts and motorboats. There are picnic areas suitable to pitch tents. Akyaka's coastal and marine fauna are rather rich. Mediterranean seals (*Monachus monachus*), sand sharks (*Carcharinus plumbeus*) and dolphins are some members of its rich marine fauna and there are also some rare and internationally protected species like sea otters (*Lutra lutra*) which increases the importance of its fauna (URL-6, 2018).

Gulf of Gökova has the status of Special Environment Protection Area and Natural and Cultural Protection Area. Mediterranean Seal Research Group of Association of Underwater Research and Ecology Group of Association of Underwater Research have jointly conducted some studies and at the end of these studies a government decree was published in Official Gazette dated July 10, 2010 and immediately entered into force. Pursuant to this decree, six regions in the Gulf of Gökova; Akyaka, Akbük, Çamlık, Bördübet, Karaca Bays and İngiliz Limanı are declared as "Marine Protected Areas". Consequently, all kinds of hunting and fishing are prohibited in an area covering 23 km²(URL-7, 2018).

Actually, town of Akyaka was included in "Gökova Special Environment Protection Area" determined and declared by the Cabinet Decree dated 12.06.1988, No. 88/13109. Even so,

approximately 60 meters erosion is observed when the coast line of Akyaka in 1945 and current cost line are compared (Balas et al., 2011: 463).

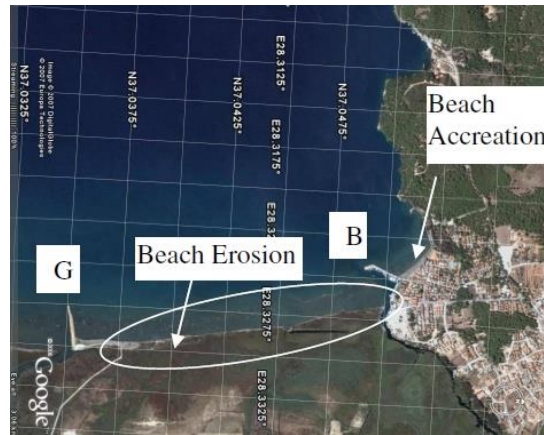

Figure 2: The Coast Line of Akyaka Balas et al. (2011: 461)

General Assembly Meeting of Cittaslow was held in Seferihisar, Cittaslow capital of Turkey, in 2011 and the list of candidate cities was announced. According to this list, Akyaka (Muğla), has gained the right to affiliate with Cittaslow Association (URL-2, 2018).

Akyaka was named as “Akâbâd and Akova” in Cadastral Record Books in Ottoman Period. It was named “Akyaka” in time. Akyaka is one of the paradise tourism destinations with abundant alternative tourism options to prefer for a beautiful and pleasant holiday. Bird watchers can watch various bird species in the reeds in Azmaklar in spring. It is possible to go fishing by fishing boats in Akyaka. Gökova can be explored by bicycling. In brief, Akyaka is convenient for alternative touristic activities (URL-8, 2018).

In general, there are boutique hotels, guesthouses and apart hotels in Akyaka. In addition, there is a 4-star and two 2-star accommodation establishments in the town. Total bed amount of the accommodation establishments in Akyaka is 2.500. There is also a tent camp center with 1.500 person capacity and numerous summer houses (Directorate of Municipal Police, 2018:1-2).

2. Purpose and Importance of the Research

Purpose of this research is examining the extent of environmental management practices of accommodation establishments in Akyaka. Although there are researches conducted on environmental management practices of the accommodation establishments that the research is based on in literature, no researches regarding the slow cities in Turkey were found. By conducting the research in Akyaka, it is considered that the research will help to determine the current status of local accommodation establishments with respect to environmentally sensitive practices. In addition, finding out the views of the executives of accommodation establishments participated in the research regarding environmentally sensitive implementations would guide other researches to be made on the subject in other slow cities. Since the research is a case study, it is important as a preliminary study to determine the extent of environmental management practices of accommodation establishments in other slow cities.

3. Research Method

The data within the scope of the research are obtained from the interviews made with the executives of establishments by visiting the establishments and semi-structured interview questions are prepared by considering the implementations in literature and criteria of Turkish Ministry of Culture and Tourism with reference to Environmentally Sensitive Accommodation Establishments (Green Star). Sample of the research are selected from among accommodation establishments in the important tourism destination Akyaka in the “Gökova Special Environment Protection Area”. According to the list issued by Turkish Ministry of Culture and Tourism in 2018, 45 accommodation

establishments in Muğla province have Green Star Certificates. However, no establishment in Akyaka has applied for this certificate yet and thus it became necessary to examine the current situation. Moreover, intention to develop suggestions to encourage the executives of accommodation establishments in slow cities to apply for Green Star Certificate is one of the reasons to select Akyaka for the research.

Universe of the research is composed of accommodation establishments licensed by the municipality in Akyaka. In this context, the list of licensed accommodation establishments in Akyaka is obtained from the Directorate of Municipal Police of Ula Municipality. According to this list, there are mostly boutique hotels, guesthouses and apart hotels in Akyaka. The list also includes one 4-star and two 3-star accommodation establishments licensed by the municipality. Total bed amount of the accommodation establishments in Akyaka is 2.500. There is also a tent camp center with 1.500 person capacity and numerous summer houses. According to the information received from the Directorate of Municipal Police of Ula Municipality, 17 accommodation establishments carry on business in Akyaka with licenses obtained from the municipality. In addition, there is no accommodation establishment in Akyaka which has obtained Tourism Operation License from the Ministry of Culture and Tourism (Directorate of Municipal Police, 2018:1-2); (URL-8, 2018).

In order to determine the sample of the research, first top executives of accommodation establishments licensed by the municipality are called and informed about the research. At this stage, top executives of some accommodation establishments stated that they don't want to participate in the research. Top management of 6 municipally licensed accommodation establishments which are open for twelve months a year accepted to have an interview and actualized this research.

The data within the scope of the research are obtained with semi-structured interview method by making interviews with responsible people at the management level of 6 municipally licensed accommodation establishments which constituted the sample of the research. They were asked questions regarding environmental management practices of their accommodation establishments and their answers were recorded and interpreted. Obtained data are interpreted in line with the purpose of the research, and relevant model practices and literature and recommendations are generated.

In 15 interviews permission is obtained from respondents and the interviews are recorded with a tape recorder. Then the document of the interviews is reviewed. All 15 interviews are made one-to-one with respondent and researcher. 4 respondents are females and 11 are males. One of the respondents works at a 3-star hotel, two of them work at boutique hotels and three of them are guesthouse managers.

4. Findings

The findings related to the status of environmental management practices at accommodation establishments in Cittaslow Akyaka are presented under 5 headings. First of all, information is received from top managers whether their accommodation establishments have any national or international environmental management system certificate or not. In addition, they are asked if their accommodation establishments have a written plan for environmental management practices. Then information regarding energy and water efficiency, air pollution and waste management, environmentally sensitive architectural and landscape arrangements and the actualized practices at the said establishments are received from respondent executives.

- **Availability of any national or international environmental management system certificate (ISO 14001- ISO 50001- EMAS, Green Star etc.) and a written plan at accommodation establishments**

First of all, information the respondents are asked whether their accommodation establishments have any national or international environmental management system certificate or not. The aim of this question is determining whether the accommodation establishments in Akyaka are operating in compliance with the standards specified by any environmental management system or not. None of the executives gave a positive answer to this question. They have stated that they don't need such

certificates at their establishments or they don't know anything about such certificates. A 58-year old female executive who was born and raised in Akyaka expressed her opinion about environmental management system certificates as follows:

"I was engaged in agriculture in Akyaka once. But as time passed and tourism activities in Akyaka are intensified, I have sold some of my lands and opened a family guesthouse on the beachfront. The locals generally left agriculture and engaged in tourism activities. I am one of them. I have no knowledge about this business and my son deals with it. One of the reasons of opening this guesthouse is providing a job to my son. He is graduated from the department of accounting of a university."

Then we had an interview with her son. Her 32-year old son is engaged in accounting and supply for the said family guesthouse. He expressed his opinion about environmental management system certificates as follows:

"I don't think such certificates are necessary for our establishment. If I need to be more open, these certificates bring extra costs to an establishment and I don't think they provide any benefit at all. We also need to spend time to receive such certificates and I consider spending time for this is uncalled for."

In line with the answers of respondent executives with regard to obtaining an environmental management system certificate, the respondents are asked if they have any written plan at their establishments "to preserve the environment and reduce adverse effects". All respondents mentioned that competitive pressure among the accommodation establishments in Akyaka in conjunction with development of tourism activities. Their priority became attracting guests and having a profit in the current competitive environment caused by economic conditions instead of focusing on environmental management system certificate. Some respondents expressed their concerns regarding natural environment in Akyaka and said that they don't want to be like Marmaris and Bodrum. However, the respondents generally believe that Akyaka is preserving its nature. In addition, the respondents stated that they regard the state and local governments as responsible for preservation of nature and resources and planning and implementation of environmental management system. The respondents believe that state and local governments jointly make decisions in this respect. The respondents strongly believe that local governments should ask for the opinions of tourism establishments with respect to decisions about Akyaka.

".... Local governments should ask for our opinions regarding their tourism plans for Akyaka. In addition, it is their duty to convey the new developments in this sector and inform us about issues like environmental management. It is the duty of local governments to provide moral and material support we need in this respect".

• **Activities done within the scope of energy and water efficiency practices**

The respondents are asked about the methods they use at accommodation establishments regarding energy and water efficiency. It is determined in the research that the executives of accommodation establishments attach importance to energy and water saving. However, they mentioned that the devices installed to use renewable energy sources are costly. None of the respondents are using this kind of energy. It is determined that most of the respondents are trying to minimize the cost at their accommodation establishments by keeping water, electricity and energy consumption under control. Some opinions of respondents in this respect are below:

"We efficiently use computer software. Thus, efficient control of energy utilization for heating, ventilation and lighting is possible. Thus, the energy of all unused units and electricity in rooms and corridors are automatically turned off".

A respondent, who is the manager and owner of a boutique hotel explained their methods of water saving:

"We use drip irrigation method in our garden to save water. We regularly check if there is any water leakage indoor and outdoor. We use water saving washing machine and dishwasher (Class A) at our establishment".

A male guesthouse manager emphasized that they use solar energy to increase energy efficiency at their establishment.

"We pay attention to dry our guests' laundry in natural environment. We actively use solar energy to supply hot water".

It is observed that the respondents generally use solar energy instead of other types of energy.

• **Activities within the scope of reducing wastes and air pollutants**

Respondents stated that they have some implementations regarding waste management. Some of them are below:

"We sort the wastes at our establishment, collect them and protect them in containers in a confined space. We don't prefer single use foodstuff in reduction of kitchen wastes. Remaining edible foodstuff are consumed by our employees".

A female executive responsible for housekeeping at a 3-star accommodation establishment explained their sensitivity in cleaning materials to preserve the environment as follows:

We regularly warn housekeeping personnel to use disinfectants only when it is necessary for hygiene purposes. We are careful to use environmentally sensitive chemicals in cleaning. We have minimized usage of hazardous chemicals like anti-lime acids and drain openers by explaining this situation to our employees and guests.

A male guesthouse manager stated that they try to procure their supplies from immediate vicinity:

"We are happy to support local craftsmen but our main aim is minimizing the carbon emissions".

With this, he also proved their love for people and nature.

• **Activities within the scope of environmentally sensitive architecture and landscaping**

Along with activities to beautify the environment at accommodation establishments, activities and events conducted for the preservation of endemic plants and arrangements to protect ecosystem are within the scope of environmental management practices. Indoor and outdoor landscaping and forestation, visual compliance of buildings with nature, protection of wild animals or pets can be assumed as features of an accommodation establishment managed with the understanding of environmental sensitiveness.

"We try to grow endemic plants on the verge of extinction inside and outside of the establishment. We build bird nests. Thus, we endeavor to maintain the life under protection in the region".

One respondent answered the question about the architectural arrangements at accommodation establishments as follows:

"We use special glass on the exterior of the building which prevents the heat in summer and reduce heat loss in winter. We have also mounted construction elements that control the sun on the exterior of the establishment".

Discussion and Conclusion

Environmental policies are included in membership criteria for Cittaslow. It is observed that the association included articles that necessitate the individuals and establishments to be sensitive to environment and displayed their sensitivity in this respect. Ultimately, it is obvious that it is compulsory to comply with and implement the criteria related to environmental issues to be affiliated with this Association. As mentioned previously, none of the accommodation establishments in Akyaka is not on the list of Green Star Accommodation Establishments announced by Turkish Ministry of Culture and Tourism in 2018. In line with these basic information, 15 executives of accommodation establishments in Akyaka mentioned their activities within the scope of environmental management practices in the interviews. In line with the information received from the respondents, general results are enumerated below:

- Respondents don't consider environmental management at their establishments as a basic operational policy. None of the respondent executives keep records of statistical data regarding energy and water consumption, solid wastes and air pollutants at their establishments.
 - Respondents implement environmental management policies with limited financial means and limited knowledge.
 - Although the respondents don't have a systematic management awareness regarding environmentally sensitive architectural practices, they don't need to receive support in this respect.
-

- When the opinions of respondents are assessed, it is perceived that they generally don't endeavor with respect to environmental management and implementations at their accommodation establishments.

Recommendations below may be made in line with the information about the current situation:

- Ensuring environmental sensitivity at accommodation establishments in member cities of Cittaslow Association is generally the duty of Cittaslow Association and local governments. Necessary legal regulations regarding standard environmental management practices for all establishments should be made with cooperation of them.

- In order to raise awareness of executives and employees of accommodation establishments in Akyaka about environmental management and practices, local governments and the municipalities in particular should organize regular training programs and trainings in this respect should be compulsory.

- Local governments in Akyaka should implement encouraging policies for accommodation establishments to consume environmentally sensitive packages and products and direct the executives to supply all materials from environmentally sensitive suppliers.

- Primary priority of the executives of accommodation establishments in Akyaka is preventing the functions which are not sensitive to environment. Arrangement and implementation of managerial and marketing functions in compliance with environmental management system standards by the executives of accommodation establishments would support Akyaka to have an environmentally sensitive structure. Executives of accommodation establishments in this city may have the chance to be preferential for conscious and quality customers by adopting environmental management practices and thus creating an environmentally sensitive brand.

References

- Akdur, R. (2005). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de çevre koruma politikaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Alexander, S. (2002). *Green hotel: Opportunity and resources for success, zero wastealliance*. Portland: One World Trade Center.
- Balas, L., Inan, A., & Yılmaz, E. (2011). Modelling of sediment transport of Akyaka Beach. *Journal of Coastal Research*, SI 64 (Proceedings of the 11th International Coastal Symposium), 460-463. Szczecin, Poland.
- Bohdanowicz, P. (2005). European hoteliers' environmental attitudes: greening the business. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 46(2), 188-204.
- Bohdanowicz, P. (2006). Environmental awareness and initiatives in the Swedish and Polish hotel industries- survey result. *Hospitality Management*, 25(4), 662-682.
- Butler, J. (2008). The compelling "Hard Case" for "Green" hotel development. *Cornell Hospitality Quarterly*, 49(3), 234-244.
- Chan, E. S. W., Okumus, F., & Chan, W. (2017). The applications of environmental technologies in hotels. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 26(1), 23-47.
- Chan, W.W., & Lam, J. (2001). Environmental accounting of municipal solid waste originating from rooms and restaurants in the Hong Kong hotel industry. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 25(4), 371-385.
- Demircan, N., & Toy, S. (2018). Turkish urban climate change literature. *Atlas International Referred*, 4(10), 809-814.
- Dönmez Polat, D., & Demir Harputluoğlu, D. (2017). Ecological hotels in sustainability: Narköy ecological hotel and training center. *Journal of Travel and Hospitality Management*, 14 (2), 31-46.
- Erdoğan, N. (2003). *Çevre ve Ekoturizm*. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Ankara: Erk Yayınları.
- EPA, Environmental Protection Agency. (2017). https://www.epa.gov/sites/production/files/201508/documents/reducing_wasted_food_pkg_tool.pdf. Last accessed 16.07.2018.
-

-
- European Commission.(2013). <http://susproc.jrc.ec.europa.eu/activities/emas/documents/TourismBEMP.pdf> Last accessed 12.07.2018.
- Filed, A. (1999). Cleanair at night. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 40(1), 60-67.
- Gössling, S.,& Buckley, R. (2016). Carbonlabels in tourism: persuasive communication?.*Journal of Cleaner Production*, 111(B), 358-369.
- Goussous, J., Siam, H., & Alzoubi, H. (2014). Prospects of green technology for energy and thermal benefits in buildings: case of Jordan. *Sustainable Cities and Society*, 14 (June) 425- 440.
- Gündem 21. (1992). United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992, AGENDA 21. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> Last accessed 11.07.2018
- Han, H.,&Hyun, S.S. (2018). What in fluent water conservation and towel reuse practices of hotel guests? *Tourism Management*, 64 (February), 87- 97.
- IHEI (1993). *Environmental Management for Hotels*, Oxford: Butterworth- Heineman. Lawson, F. (1976). *Hotels, Motels and Condominiums: Design, Planning and Maintenance*, Chapter 11, London: Architectural Press.
- IIEC, International Institute for Energy Conservation. (2015). http://prdrse4all.spc.int/system/files/energy_efficiency_guidelines_for_hotels_in_the_pacific.pdfLast accessed 12.07.2018.
- 2030 sürdürülebilir kalkınma eylem planı. (2015). <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>/Last accessed 12.07.2018.
- Kasim, A. (2007). Toward a wider adoption of environmental responsible in the hotel sector. *International Journal of Hospitality&Tourism Administration*, 8(2), 25-49.
- Kasim, A.(2006). The need for business environmental and social responsibility in the tourism industry. *International Journal of Hospitality&Tourism Administration*, 7(1), 1-22.
- Kilic, S.E.,& Aydogan, M. (2014). Spatial reflections of population movements in Gokceada and sustainable tourism. *European Planning Studies*, 22(11), 2213-2230.
- Kirk, D. (1995). Environmental management in hotels. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 7(6), 3-8.
- Kirk, D. (1996). *Environmental management for hotels: a student's handbook*. Oxford: Boston: Butterworth- Heinemann.
- Kozak, M. A. (2002). Otel işletmelerinde destek hizmetleri. *Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir*.
- Kuo, N. W., Chiang, H. C., & Chiang, C.M. (2008). Development and implication of an integrated indoor air quality audit in an international hotel building in Taiwan. *Environment Monitor Assessment*, 147(1), 139-147.
- Maxim, C. (2016). Sustainable tourism implementation in urban areas: a case study of London. *Journal of Sustainable Tourism*, 24(7), 971-989.
- Mayer, H.,&Knox, P. (2010). Small town sustainability: prospects in the second modernity. *European Planning Studies*, 18(10), 1545-1565.
- Mensah, I.(2014). Different shades of green: environmental management in hotels in Accra. *International Journal of Tourism Research*, 16(5), 450-461.
- Park, E.,& Kim, S. (2016). The potential of Cittaslow for sustainable tourism development: enhancing local community's empowerment. *Tourism Planning & Development*, 13(3), 351-369.
- Pehlivanoglu, B. (2011). Ecological approaches in accommodation structures. *Inonu University Journal of Art and Design*, 1(3), 373-383.
- Pink, S. (2007). Sensing Cittaslow: slow living and the constitution of the sensory city. *The Senses and Society*, 2(1), 59-77.
- Presenza, A., Abbate, T., & Micera, R. (2015). The Cittaslow Movement: opportunities and challenges for the governance of tourism destinations. *Tourism Planning & Development*, 12(4), 1-10
- Sarkis, J. (1998). Evaluating environmentally conscious business practices. *European Journal of Operational Research*, 107(1), 159-174.
-

-
- Scollo, M., Lal, A., Hyland, A., & Glantz, S. (2003). Review of the quality of studies on the economic effects of smoke-free policies on the hospitality industry. *Tobacco Control*, 12(1), 13-20.
- Semmens, J., & Freeman, C. (2012). The value of Cittaslow as an approach to local sustainable development: a New Zealand perspective. *International Planning Studies*, 17 (4), 353-375.
- Stipanuk, M. D. (2002). *Hospitality facilities management and design*. (2nd ed.). Lasing: MI, Education Institute of American Hotel & Lodging Association.
- Su, W.S., Chang, I. F., & Yeh, M.T. (2017). Developing a sustainable tourism attitude in Taiwanese residents. *The International Journal of Organization al Innovation*, 10(1), 275- 289.
- Sucheran, R., & Bob, U. (2015). Energy conservation measures in the hotel sector in Kwa- ZuluNatal, South Africa. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 4 (2) Special Edition, 1-7.
- Tekin, Ç., & Kurugöl, S. (2011). Environment friendly three buildings based on three living creatures. *e-Journal of New World Sciences Academy Engineering Sciences*, 6(4), 943-952.
- Trung, D. N., & Kumar, S. (2005). Resource use and waste management in Vietnam hotel industry. *Journal of Cleaner Production*, 13(2), 109-116.
- Ula Municipality Police Department. (2018). Unpublished data.
- URL-1, Cittaslow International. (2018). <http://www.cittaslow.org/> Last accessed 08.09.2018.
- URL-2, Cittaslow Turkey-Akyaka. (2018). <http://cittaslowturkiye.org/cittaslow-akyaka/> Last accessed 08.09.2018.
- URL-3, CSD, Commission on Sustainable Development. (1992). https://www.mzp.cz/en/united_nations_commission Last accessed 08.09.2018.
- URL-4, IHEI, International Hotels Environment Initiative. (1999). https://sustainabledevelopment.un.org/content/dsd/dsd_aofw_mg/mg_success_stories/cs_d7/tour6.htm Last accessed 08.09.2018.
- URL-5, Hix Island House (2018). <http://hixislandhouse.com/> Last accessed 08.09.2018.
- URL-6, Association of Underwater Research. (2018). <http://sadafag.org/kiyilar/gokova-projesi/gokova-korfezi/> Last accessed 08.09.2018.
- URL-7, Ula Municipality, <http://www.ula.bel.tr> Last accessed 08.09.2018.
- URL-8, Akyaka Municipality. (2018). <http://akyaka.bel.tr/> Last accessed 08.09.2018.
- Wickramasinghe, K. (2016). Adoption of environmental management practices in the hotel industry in Sri Lanka, Published by the South Asian Network for Development and Environmental Economics (SANDEE), Kathmandu, Nepal.
- Zawadzka, A. K. (2017). Making small towns visible in Europe: The case of Cittaslow Network-the strategy based on sustainable development. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, Special Issue, 90-106.
-

Kayseri’de Yaşayanların Şehir Marka Algılamaları

City Brand Perceptions of the Living in Kayseri

Öz

Şehir markası, kentin diğer kentlerden farklılaşmasını amaçlar. Kentin baskın ve ayırt edici özellikleri ortaya konularak şehirde yaşayanlarla birlikte artı değer yaratılmaya uğraşılır. Şehre yönelik yatırımlar teşvik edilerek ekonomik katkı elde edilmeye çalışılır. Böylece şehrin ortak hafızası oluşturularak şehrin tanınırlığının artırılması hedeflenir. Görüldüğü gibi şehirlerin markalaşmasında önemli unsurlardan biri, şehirde yaşayanlardır. Şehirde yaşayanlar, şehri nasıl algılamaktadırlar? Bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde şehir marka kişiliği kavramıyla karşılaşılmaktadır. Marka kişiliği, insani özelliklerin markayla ilişkilendirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda şehrin marka kişiliği, şehir ile insani özelliklerin eşleştirilerek markayla ilişkilendirilmesi olarak ifade edilebilir. Bu çalışmada tüketicilerin içinde yaşadıkları şehri, insani özelliklere göre değerlendirdiklerinde nasıl algıladıkları sorusuna cevap aranmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için Kayseri merkezde yaşayan 504 vatandaş ile yüz yüze anket yapılmıştır. Anket formu hazırlanırken Aaker’ın marka kişilik ölçeği baz alınmıştır. Verilerin toplanmasında kullanılan örnekleme yöntemi, tesadüfi örnekleme yöntemlerinden katmanlarına göre örneklemedir. Verilerin analizinde faktör analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Kayseri merkezinde yaşayan tüketicilerin beş farklı boyutta (samimiyet, etkileyici, yetkin, sosyal ve coşkulu) şehri konumlandıkları saptanmıştır.

Abstract

The city brand aims to differentiate the city from other cities. While the city is been put forth the dominant and distinctive features, it is tried to create surplus value with those living in the city. It is deal to obtain economic contribution by encouraging investment towards city. Thus, it is aimed to increase the recognition of the city by creating a shared memory of the city. As you can see, one of the important factors in the branding of cities has been the people living in the city. How do people living in the city perceive the city? When the studies done on this subject are examined, the concept of city brand personality is comes out. Brand personality is defined as associating human characteristics with brand. Thus situated, the brand personality of the city can be expressed as being associated with the brand by matching the city with human characteristics. In this study, the answer to the question of how consumers perceive the city they have lived in according to their human characteristics is sought. In order to achieve this goal, it was conducted with 504 citizens living in the center of Kayseri by survey. When it is preparing the questionnaire, it is been based the brand personality scale of Aaker. Sampling method used for collecting data is sampled according to stratifiedof random sampling methods. Factor analysis was used in the analysis of the data. As a result of the research, it was determined that the consumers living in the center of Kayseri are perceived five city brand dimensions (sincerity, impressive, competent, social and enthusiastic).

Giriş

Şehir yöneticileri, kaynakların etkili kullanımı, yaşanabilir mekânların yaratılması ve şehrin cazibe merkezi haline dönüştürülmesi amacıyla pazarlamayı kullanmaktadırlar. Şehirde yaşayanların yaşam kalitelerini arttırmak, vatandaşların şehirle ilgili beklentilerini karşılayabilmek ve aynı zamanda şehre dışarıdan gelenlerin sayısını fazlaştırmak şehirlerin pazarlanmasında ön plana çıkmaktadır. Şehrin pazarlanmasında yaşayanların şehirle ilgili algılamaları önemlidir. Bu çalışma şehirde yaşayanların şehri nasıl algılandığıyla ilgilidir. Bu amaçla şehir markası, marka kişiliği ve marka kişilik ölçeği kavramları ele alınarak bu konuyla ilgili bir araştırma yapılmıştır.

Nilsun Sarıyer

Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman
Üniversitesi Seydikemer Uygulamalı
Bilimler Yüksekokulu,
nilsunsariyer@mu.edu.tr

Didem Altun

Uzman, Nuh Naci Yazgan
Üniversitesi,
didem_altun_86@hotmail.com

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Şehir Markası, Marka Şehir, Şehir Pazarlaması,
Marka Kişiliği, Kent Pazarlaması

Keywords

City Brand, Brand of City, City Marketing,
Brand Personality, City Marketing

Bilgilendirme

Bu çalışma, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü "Tüketicilerin Marka
Şehir Algılamaları: Kayseri Örneği" isimli
yüksek lisans tezinden kısmen alınmıştır.

Bu çalışma, Gümüşhane Üniversitesi ev
sahipliğinde düzenlenen Uluslararası Marka ve
Marka Kent Kongresi'nde Bildiri olarak
sunulmuştur.

JEL: M31, Z32, H19

Submitted: 31 / 09 / 2018

Revised: 30 / 12 / 2018

Accepted: 31 / 01 / 2019

1. Şehir Markası

Türkçe’ye İtalyanca “Marca” kelimesinden giren marka kavramı (Demiray, 2010: 8), köylülerin hayvanlarını ayırt edebilmek amacıyla damgalamalarına dayanmaktadır (Haliloğlu, 2008: 8). En kısa tanımıyla “farklılaşmak” olarak anlamlandırılan marka kavramını Türk Dil Kurumu, bir ticari malı, herhangi bir nesneyi tanıtmaya, benzerinden ayırt etmeye yarayan özel ad veya işaret olarak tanımlamaktadır (tdk.gov.tr). Amerikan Pazarlama Birliği (AMA), birden fazla satıcının ya da bir satıcının, mal ve hizmetlerini belirleyen ve onları rakiplerinden ayırmayı amaçlayan bir ad, terim, damga, sembol, şekil ya da bunların birleşimi olarak tarif etmektedir (Wood, 2000: 662). 556 sayılı Markaların Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ise bir girişimin mal veya hizmetlerini bir başka girişimin mal veya hizmetlerinden ayırmayı sağlayabilmesi koşuluyla kişi isimleri dâhil özellikle kelimeler, şekiller, harfler, rakamlar, malların biçimi ve ambalajları gibi çizimle görüntülenebilen veya benzer biçimde ifade edilebilen baskı yöntemiyle yayınlanabilen ve çoğaltılan her çeşit işarete marka adını vermektedir (www.mevzuat.gov.tr).

Şehirler, finans, insan kaynakları, ekonomi, serbest zaman, eğitim, enerji, kültür, sosyal ve benzer yatırımları biraraya getiren cazibe merkezleridir (Pompe, 2017: 9). Şehirlerin markalaşması ise son yirmi yıldır gündemdedir. Şehir markası, kentin güçlü noktalarının pazarın ihtiyaçlarına göre şekillenmesini ve değişikliğe istek duyulduğunda ekonomik canlanmayı sağlayan yenilenme stratejisine destek vermesini sağlayan bir unsurdur (Seisedos ve Vaggione, 2005: 27). Pazarlama araçlarının birleştiği, kullanıcı odaklı felsefenin desteklediği bir süreçtir (Zenker, 2011: 42). Bu bağlamda şehirlerin markalaşması, şehre üç temel değer kazandırmaktadır (Peker, 2006: 24):

- Şehrin baskın ve ayırt edici gösterimi doğrultusunda kentin verdiği ve vermek istediği mesajları düzenlemek,
- Şehirde yaşamını sürdüren kişilerin potansiyellerini anlayarak şehre yönelik yatırımlara teşvik edilerek ekonomik katkı sağlamak ve
- Şehri hafızada yer edebilecek şekilde kalıcı hale getirecek ve şehrin uluslararası tanınırlığını arttıracak farklı yollar yaratmak.

Şehir markası, şehri diğer şehirlerden farklılaşmasını ifade ederken şehrin marka olarak pazarlanması, şehirde yaşayanların yaşam kalitesini arttırmayı güvence altına almak ve şehri rakip şehirlerden daha ilgi çekici hale getirmek amaçlanmaktadır (Yongjun ve Thinkham, 2005: 336). Hollanda kökenli bir terim olan şehir marka pazarlaması (<http://www.iamsterdam.com>), farklı yerler ve alanlarda yapılan pazarlama çalışmalarını ifade etmektedir (Mathews, 2015: 23). Kavram, alan ve yer pazarlaması, konum pazarlaması, yörunge pazarlaması, mekânların satışı ve bunlarla ilgili tüm terimleri de içermektedir (Zenker, 2009: 24).

Şehir pazarlamasında kentin baskın ve ayırt edici özellikleri ortaya konularak şehirde yaşayanlarla birlikte artı değer yaratılmaya çabalanır. Bu değerleri belirlemek için yapılan çalışmalar incelendiğinde şehir marka kişiliği kavramıyla karşılaşılmaktadır. Azoulay ve Kapferer (2003: 143), her insanın kişiliği olduğu gibi markaların da kişilikleri olduğu fikrinden yola çıkarak bir markanın dışarıya dönük olan yüzüne marka kişiliği demektedirler. Govers ve Schoormans (2005: 191)’a göre, markaların kişiliği vardır çünkü tüketiciler beğendikleri şeyleri insan özellikleri ile eşleştirirler. Hawkins vd. (2004: 190), “marka bir insan olsaydı nasıl bir insan olurdu ve neye benzerdi?” sorularının cevabının marka kişiliğine denk geldiğini söylemektedirler. Sarıyer (2017: 43), markayı kendisiyle özdeşleştiren tüketicinin kendi insani özelliklerini yansıtarak markaya kişilik vermesi ve ona göre satın alma işlemini gerçekleştirmesini marka kişiliği olarak tanımlamaktadır. Bunlar gözönüne alındığında şehir marka kişiliğinin şehir ile insani özelliklerin eşleştirilerek markayla ilişkilendirilmesi şeklinde tarif edilmesi mümkündür.

Jennifer L. Aaker, marka kişiliğinin ölçülmesi için “Marka Kişilik Ölçeği”ni geliştirmiştir. Ölçekte insan kişiliğini tarif eden isim ve sıfatları kullanarak beş marka kişilik boyutu (samimiyet, coşku (heyecan), ustalık, seçkinlik ve sertlik) elde edilmiştir (Aaker, 1997: 344). Ancak Aaker’ın farklı ülkelerde yaptığı çalışmalarda farklı marka kişilik boyutları da ortaya çıkmıştır (Aaker vd., 2001: 38). Mesela, Japonya’da beş faktörden sertliğin yerini huzur (sükûnet) ve ustalık boyutunun yerini de yetkinlik almıştır (Aaker, 1996: 103; Ekinci ve Hosany, 2006: 128). Aksoy ve Özsoy (2007: 4), Türkiye’de 1200 kişilik örneklem ile yaptıkları projede, Türkiye’nin marka kişiliğinin yetkinlik,

heyecan, geleneksellik ve androjenlik olmak üzere 39 sıfat içeren dört boyuttan oluştuğunu saptamışlardır. Aksoy ve Özsoyer (2007: 6), Aaker (1997) tarafından geliştirilen marka kişiliği ölçeğinde yer alan boyutlardan farklı olarak, geleneksellik ve androjenlik boyutlarını Türkiye’ye özgü boyutlar olarak adlandırmışlardır. İkinci ve Hosany (2006: 130), İngiltere’de yaptıkları bir çalışmada, üç şehrin marka kişilik boyutunu bulmuşlardır: samimiyet, heyecan ve şenlik. Baloğlu vd. (2014: 1057), farklı kişilik boyutlarının atmosfer, cazibe ve turistik faaliyetlerde farklı boyutlarda ortaya çıktığını saptamışlardır. Rojas-Méndez vd. (2013: 1031), Amerika’nın Çin’de nasıl bir kişilikle algılandığını belirlemeye çalışmışlardır. Bu çalışmada Amerika sıcak, becerikli ve bencil olarak ifade edilmiştir. Dickinger ve Lalicic (2016: 320), turizm sektörü ile ilgili yaptıkları çalışmada Aaker’in marka kişilik ölçeğiyle aynı boyutlara ulaşmışlardır. Pompe (2017: 12), beş Sloven kentinde (Ljubljana, Maribor, Celje, Koper ve Nova Gorica) nitel bir araştırma yaparak şehir marka algılarının birbirinden çok farklı ve değerlerin oluşturulmasında rekabetçi konumlarının çok önemli etki olduğunu bulgulamışlardır. Vinyals-Mirabent ve Mohammadi (2018: 103), güçlü ve tutarlı bir marka kişiliği oluşturmak, şehirleri küresel bağlamda konumlandırmak ve potansiyel ziyaretçilerin davranışlarını etkilemek için bütünleşik mesaj oluşturulmasını savunmuşlardır. Barselona şehri için benzersiz bir imaj ve kişilik önermesinin konumlandırılarak marka imajına dikkat çekmişlerdir. Özellikle web siteleri, internet siteleri ve resmi olarak kullanılan mesajların bütünleşik olması gerektiğine dikkat çekmişlerdir (Vinyals-Mirabent ve Mohammadi, 2018: 104). Fırat ve Kömürçüoğlu (2015), Muğla’ya gelen üniversite öğrencilerinin Muğla şehrinin pahalı, sakin, güvenli ve dışa açıklık özellikleri olduğunu belirlemişlerdir. Artuğer ve Ercan (2018: 792), Marmaris’in marka kişiliğinin yetkinlik, samimiyet, heyecan ve sağlamlık olduğunu bulmuşlardır. Yazarlara göre Marmaris’e gelen yabancı turistler, Marmaris’i neşeli, arkadaş canlısı, ruhlı, havalı ve genç bir kişilik olarak tanımlamaktadırlar. Burnaz ve Ayyıldız (2017: 250), Trabzon şehri ile ilgili marka kişilik boyutlarını eğlenceli, yetkin-yeterli, genç, tutumlu ve erkeksi olarak saptamışlardır. Sarıyer (2017: 48), Kayseri’nin marka kişilik özelliklerini etkinlik, sosyallik, riske girme, atılganlık, kendini ifade, düşünce ve sorumluluk olarak tespit etmiştir.

Bu çalışmaların sonuçlarına bakıldığında bulguların farklı marka kişilik boyutları, “Marka Kişilik Ölçeği”nin eleştirilmesine sebep olmuştur. George ve Anandkumar (2018: 379), mevcut ölçeğin marka kişiliği yapısı ya da belirli marka kategorisini ölçmek için tasarlandığını iddia etmektedirler. Bununla birlikte ölçekte kullanılan sıfatlar, tüketicilerinin kendilerine göre anlamlandırılmaktadır. Bu, ölçekle ilgili ilk eleştiridir. Ayrıca kişilikle ilgili sıfatların markaya uyarlanmasının yanlış olduğunu savunanlar da bulunmaktadır (Khandai vd, 2015: 30; Kapferer, 2004: 149). Örneğin, zeki marka, sağlıklı marka gibi. Diğer bir eleştiri ise özel bir marka ya da spesifik bir ürün kategorisi için geliştirilen bu ölçeğin genelleştirilmesinin her zaman doğru olmayacağıdır (Schultz ve Schultz, 2005: 43). Bu nedenle ölçeğin kullanılması esnasında dikkatli olunması gerektiğinin altını da çizmek gerekmektedir.

2. Araştırmanın Amacı ve Hipotezi

Bu araştırma, şehir marka kişilik boyutlarıyla ilgilidir. Araştırmada tüketicilerin içinde yaşadıkları şehri, insani özelliklere göre değerlendirdiklerinde zihinlerinde nasıl konumlandırmalarının belirlenmesine çalışılmıştır. Başka bir ifadeyle, vatandaşların kendi şehirlerini nasıl algıladıkları araştırılmıştır. Bu soruların cevabını bulmak amacıyla şehirde yaşayanların gözüyle şehir marka kişilik boyutlarının ortaya çıkartılması amaçlanmıştır. Bu amaçla geliştirilen hipotez aşağıdadır:

H₁: Şehirde yaşayanların şehirle ilgili farklı marka kişilik boyutları vardır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Şehirde yaşayanların şehri algılamalarının belirlendiği bu araştırma, tanımlayıcı bir araştırmadır. Araştırmanın ana kütlesini şehirlerde yaşayanlar oluşturmaktadır. Ancak tüm şehirlerde bu araştırmanın yapılması zaman, maliyet ve emek açısından mümkün değildir. Bu nedenle araştırma, Kayseri’de yaşayanlarla sınırlandırılmıştır. Bu, araştırmanın ilk kısıtıdır. Araştırmacıların Kayseri’de yaşamaları bu şehrin tercih edilme nedenidir. Kayseri, M.Ö. 2000

yıllarında kurulmuş o dönemden itibaren geçiş yollarının birleştiği bir şehirdir. Günümüzde de coğrafik olarak Türkiye’nin merkezinde bulunan şehir, ülkenin bölgelerini birbirine bağlayan bir konumdadır. Sanayileşmiş olması nedeniyle göç alan şehir ayrıca turistik ve günübirlik ziyaretlerin de yoğun olduğu bir mevkidedir. Kültür ve medeniyet şehri olmasının yanı sıra kayak merkezi Erciyes Dağı ve turizm bölgesi Kapodakya’ya yakınlığıyla önemli bir merkezdir. Bu kısıt dikkate alınarak örnek kütle, Kayseri’de yaşayan tüketiciler olarak belirlenmiştir.

Verilerin toplanmasında kullanılan örnekleme yöntemi, tesadüfi örnekleme yöntemlerinden katmanlarına göre örnekleme olarak belirlenmiştir. Şehir merkezine uzak bölgelerde farklı algılamaların olabileceği endişesi ile merkez iki ilçe (Melikgazi ve Kocasinan) araştırma kapsamına alınmıştır. Bu da araştırmanın diğer kısıtıdır.

Örnek sayısı, bahsedilen iki ilçenin adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre belirlenmiştir (<http://www.tuik.gov.tr>). % 95 güven sınırında % 5 hata payında ve belediye sınırları içinde yaşayanların % 50’sinin şehir markasıyla ilgili bilgilerinin olduğu varsayımı altında örnek hacmi 504 birim olarak belirlenmiştir (Kurtuluş, 2006: 236). Örnekleme yapılırken önce basit tesadüfi yöntemle her ilçeden beşer mahalle seçilmiştir. Daha sonra mahalle nüfusları dikkate alınarak oranlanmış katmanlı örnekleme yapılmıştır. Örnekleme ile ilgili ayrıntılı bilgi, Tablo 1’de verilmiştir.

Anket formu hazırlanırken üç farklı soru grubu oluşturulmuştur. İlk soru, ankete cevap verenlerin Kayseri’de kalma süreleriyle alakalıdır. Altı aydan daha az kalanların şehri tanımama olasılığı olduğu gözönüne alınarak bu soruya yer verilmiştir. Cevaplayıcı altı aydan daha az süre Kayseri’de ikamet ettiğini beyan ederse ankete devam edilmemiştir. İkinci soruda, cevaplayıcılardan Kayseri şehrini bir insan olarak düşünmeleri ve verilen sıfatları buna göre değerlendirmeleri söylenmiştir. Bu soru, beş dereceli ölçekle değerlendirilmiştir: “Kesinlikle Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Fikrim Yok”, “Katılıyorum” ve “Kesinlikle Katılıyorum”. Bu soruda yer verilen sıfatlar, Aaker (1997), Aksoy ve Özsoyer (2007); Kurtuluş (2008) ve Kanıbir vd. (2010) kullandıkları sıfatlardan oluşturulmuştur. Özellikle marka kişilik ölçeğine getirilen eleştiriler dikkate alınarak toplam elli sıfat seçilmiştir. Son grup soru türü, cevaplayıcıların demografik bilgileri (yaş, cinsiyet, medeni durum ve eğitim durumu) ile ilgilidir. Anket formu, iki akademisyen tarafından kontrol edilmiş ve 20 birey üzerinde denenmiştir.

Tablo 1: Örneklem Planı

BELEDİYE	NÜFUS BİLGİLERİ (Kişi)	%	ANKET SAYISI (Kişi)
Melikgazi	537.035	58	292
Kocasinan	384.203	42	212
TOPLAM	921.238		
MAHALLE (BELEDİYE)			
Aydınlıkevler (Melikgazi)	6.662	9	27
Alpaslan(Melikgazi)	14.567	19	55
Yeniköy (Melikgazi)	14.988	19	55
Yıldırım Beyazıt (Melikgazi)	20.665	26	76
Köşk (Melikgazi)	21.313	27	79
Uğurevler (Kocasinan)	7.824	9	19
Ziya Gökalp (Kocasinan)	15.688	19	40
Mevlana(Kocasinan)	12.759	15	32
Mimarsinan (Kocasinan)	24.191	29	61
Fevziçakmak (Kocasinan)	23.438	28	60

Veriler, yüz yüze anket yöntemi ile toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde faktör analizi kullanılmıştır. Kullanılan istatistik programı, SPSS 22.0’dır.

4. Araştırmanın Bulguları

Ankete cevap verenlerle ilgili bilgiler, Tablo 2’dedir. Görüleceği gibi cevaplayıcıların % 50.6’sı kadın, % 49.4’ü erkek; % 55.8’i bekar ve % 44 ise evli; % 58.6’sı üniversite mezunu, % 30.4’ü lise mezunu ve % 10.9’u ilköğretim mezunu; . % 55.8’i 26 yaş ve üstünde, % 25’i 21 ila 25 yaş arasında

ve % 19.2’si 20 yaş ve altında; % 18.3’ü kamu sektöründe, % 19.5’i özel sektörde, % 11.7’si serbest meslekte çalışmakta ve %50.5’i çalışmayanlardan (ev hanımı, öğrenci vb.) oluşmaktadır.

Tablo 2: Cevaplayıcıların Özellikleri

Demografik Özellik	Frekans	Yüzde	Demografik Özellik	Frekans	Yüzde
Cinsiyet			Yaş		
Erkek	249	49.4	20 yaş ve altı	97	19.2
Kadın	255	50.6	21ila 25 yaş arası	126	25.0
TOPLAM	504	100.0	26 yaş ve üstü	281	55.8
Medeni Durum			TOPLAM	504	100.0
Evli	222	44.0	Meslek		
Bekâr	281	55.8	Kamu sektörü	92	18.3
TOPLAM	504	100.0	Özel sektör	98	19.5
Eğitim Durumu			Serbest Meslek	59	11.7
İlköğretim	55	10.9	Çalışmayan (ev hanımı, öğrenci vb.)	254	50.5
Lise	153	30.4	TOPLAM	503	100.0
Üniversite	295	58.6			
TOPLAM	503	100.0			

Kayseri’nin merkez iki ilçesinde yaşayanların şehir marka boyutlarını belirlemek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Ancak bu analize başlamadan önce verilerin kendi içinde iç tutarlılığının olup olmadığını belirlemek için faktör analizi yapılacak ifadelerin güvenilirlik analizine bakılmıştır. Dokuz ifade güvenilirliği bozduğu için çıkartılmıştır. Alfa Katsayısı, 0.941’dir. Bu katsayıdan daha yüksek bir ifade olmadığı için faktör analizine geçilmiştir. Elde edilen sonuçlar, Tablo 3’tedir.

Tablo 3: Kayseri Şehrinin Marka Kişilik Boyutları

Faktörler	Sıfatlar	Faktör Yükleri				
		1	2	3	4	5
Faktör 1: Samimiyet	Samimi	.699				
	Neşeli	.681				
	Dürüst	.656				
	Bağımsız	.557				
	Dengeli	.542				
	Çağdaş	.531				
	Canlı	.525				
	Modern	.524				
	Özgün	.515				
	Özgüvenli	.514				
	Güvenilir	.498				
Kibar	.484					
Faktör 2: Etkileyici	Romantik		.674			
	Hoşgörülü		.672			
	Demokrat		.619			
	Çekici		.616			
	Güzel		.547			
	Zeki		.537			
	Tokgözlü		.491			
	Sempatik		.419			
Faktör 3: Yetkin	Lider			.778		
	Tedbirli			.676		
	Takımcı			.668		
	İlkeli			.595		
	Saygın			.578		
	Mantıklı			.482		
	Toplumcu			.446		
	Asil			.411		

Faktör 4: Sosyal	Cesur				.656	
	Serinkanlı				.656	
	Olduğu gibi				.578	
	Duyarlı				.464	
	Saygılı				.429	
Faktör 5: Coşkulu	Katılımcı					.706
	Büyüleyici					.600
	Sıradışı					.454
	Sosyal					.441
	Genç					.398
	Modacı					.200
	Gerçekçi					.138
Yaratıcı					.095	

Kaiser-Meyer-Olkin Testi: 0.950

Bartlett Testi Ki-Kare Değeri: 10246.528, F Anlamlılık Değeri: 0.000

Tablodan da görüleceği gibi birinci faktörde “samimi, neşeli, dürüst, dengeli, çağdaş, canlı, modern, özgün, özgüvenli, güvenilir ve kibar” sıfatları yer almaktadır. Bu faktörün altında toplanan çok sayıda sıfat düşünüldüğünde isimlendirilmesi bir hayli zor görünmektedir. Faktörde “evcimen, dürüst, samimi” sıfatları Aaker (1997)’in çalışmasında da aynı faktörde toplanmıştır. Yine “dürüst ve samimi” sıfatları Şahin ve Baloğlu (2014: 261)’in ülkemizde yapmış olduğu çalışmada “samimi” başlığında gösterilmiştir. Samimi sıfatının birinci faktörü oluşturan sıfatlar arasında en yüksek ağırlığa sahip olması aynı zamanda Aaker (1997) ve Şahin ve Baloğlu (2014)’in çalışmaları dikkate alınarak bu faktörün “samimi” başlığında isimlendirilmesi uygun görülmüştür.

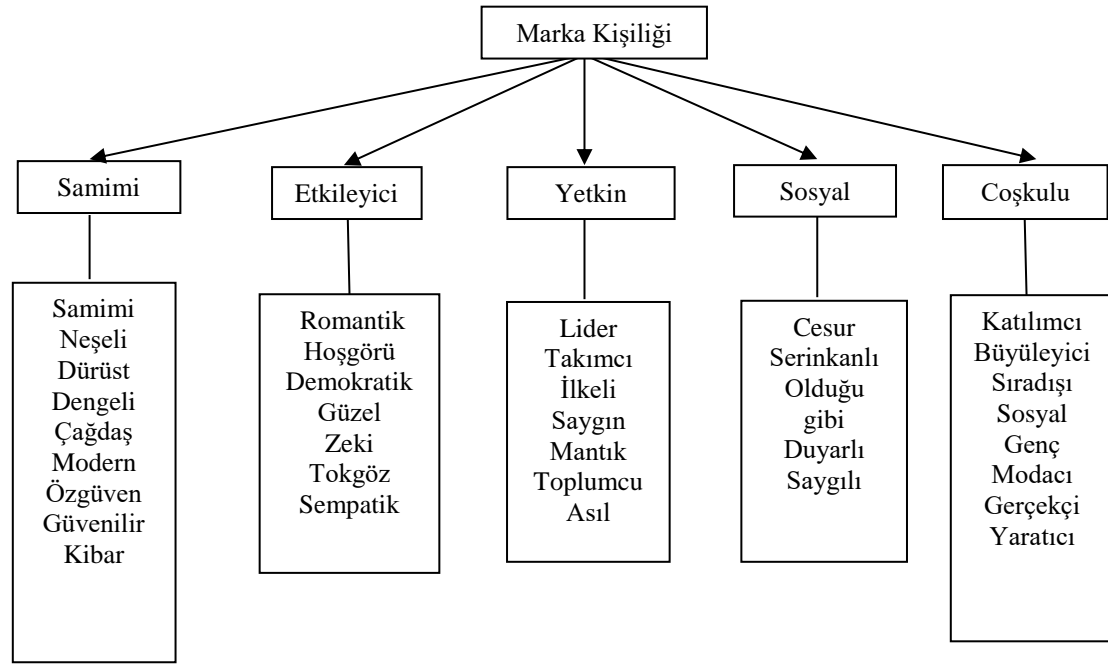
İkinci faktörde “romantik, hoşgörülü, demokratik, güzel, zeki, tokgözlü, sempatik” sıfatları bulunmaktadır. Marka kişilik boyutları incelendiğinde bu sıfatların farklı faktörler altında isimlendirildikleri görülmektedir. “Etkileyici” ismi bu sıfatların ortak noktası olarak kabul edilmiştir.

Üçüncü faktör altındaki sıfatlar şunlardır: lider, takımçı, ilkeli, saygın, mantıklı, toplumcu, asil. Bu sıfatlar, Aaker (1997)’in marka kişiliği ölçeğinde “ustalık” olarak ifade edilmiştir. Aksoy ve Özsoyer (2007) ise “profesyonellik, başarılı, saygın” sıfatlarını “yetkinlik” olarak isimlendirmişlerdir. Bunlar dikkate alınarak bu faktör “yetkin” olarak adlandırılmıştır.

Araştırmada saptanan dördüncü faktör, “cesur, serinkanlı, olduğu gibi, duyarlı, saygılı” sıfatlarından oluşmaktadır. Bu faktörde yer alan değişkenler daha önceki çalışmalarda farklı faktörler altında yer almıştır. Bu sıfatlar incelendiğinde “sosyal” başlığında toplanması uygun görülmüştür.

Beşinci ve son faktörde “katılımcı, büyüleyici, sıradışı, sosyal, genç, modacı, gerçekçi, yaratıcı” sıfatları vardır. Marka kişilik boyutları incelendiğinde bu sıfatlar Torlak ve Uzokurt (2005) “heyecan verici”; Aksoy ve Özsoyer (2007) “heyecan” ve Aaker (1997) “coşku” olarak isimlendirdikleri boyuta benzemektedir. Bu nedenle bu faktör “coşkulu” olarak isimlendirilmiştir.

Bu faktörler dikkate alındığında H₁ hipotezi yani şehirde yaşayanların şehirle ilgili farklı marka boyutları vardır ifadesi kabul edilmiştir. Kayseri merkezde yaşayan vatandaşların Kayseri şehri ile ilgili marka kişilik boyutları, Şekil 1’dedir. Aslında bu şekil aynı zamanda örnek kütleyi oluşturan bu vatandaşların Kayseri şehrini algılamalarını da göstermektedir.

Şekil 1: Kayseri Şehrinin Marka Kişiliği Boyutları

Sonuç ve Değerlendirme

Şehirlerin turizm pazarından daha fazla pay almaları ve bunun sonucunda ekonomilerini daha iyi hale getirmeleri şehirlerin pazarlamasını gündeme getirmiştir. Şehre dışarıdan gelenler, şehirde yaşayanlar, şehrin potansiyel ziyaretçileri açısından şehrin algılanması birbirinden farklıdır. Bu nedenle şehrin nasıl algılandığı şehrin aktörleri tarafından oldukça önemlidir.

Algılamada şehrin imajını oluşturan ve algıların akılda kalmasını sağlayan en önemli özellik varlıklarıdır. Çoğu zaman şehirlerden ziyade bahsedilen ve simge olarak hatırlanan da bu varlıklardır. Ancak destinasyonların algılanması ve şehir marka kişiliklerini oluşturmak ve sürdürmek sıkıntılıdır. Çünkü oldukça fazla etkileyen ve etkilenen grup bulunmaktadır. Bu gruplardan en önemlisi şehirde yaşayanlardır. Çünkü şehre dışarıdan gelen turistler ile gelmesi olası potansiyel turistlerin genellikle şehirden beklentileri diğer şehirlerden beklentileri ile benzerdir. Bu nedenle rekabet ortamında şehirde yaşayanların şehre bakışı daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada da diğer çalışmalardan farklı olarak şehirde yaşayanların şehir ile ilgili algılamaları ele alınmıştır.

Kayseri’de yaşayanların şehri nasıl tanımladıklarının şehir marka kişiliği ile araştırıldığı çalışma sonucunda Kayseri şehrinin samimi, etkileyici, yetkin, sosyal ve coşkulu olduğu ortaya çıkmıştır. Elde edilen bu boyutlar, daha önce yapılan çalışmalarla benzerdir. Mesela; samimi, coşkulu ve yetkin boyutları Aaker (1997) marka kişilik ölçeğindeki boyutları ile örtüşmektedir. Aksoy ve Özsoy (2007)’ın Türkiye için yaptıkları çalışmada buldukları yetkin boyutu da bu çalışmada bulguların bir boyuttur. Ancak yazarların Türkiye için ekledikleri adrojenlik (şatafatlı, kadınsı, asi ve erkeksi) boyutu Kayseri için yapılan bu çalışmada yer almamıştır. Yapılan çalışmalardan da farklı sonuç elde edilmiştir. Kayseri için marka kişilik boyutlarına iki boyut (etkileyici ve sosyal) eklenmiştir. Aslında iki farklı boyutun ortaya çıkması marka kişilik ölçeğinin kullanımının yeniden gözden geçirilmesini de ifade etmektedir. Belki farklı yöntemlerin bu ölçekle birlikte kullanılması düşünülmelidir.

Aslında şehirde yaşayanların şehre yükledikleri değerler kendileriyle özdeşleştirdikleri değerlerdir. Bu boyutlar aynı zamanda şehirde yaşayanların şehirde olmasını bekledikleri boyutlardır. Bu nedenle şehrin yöneticileri, yerel yöneticileri veya turizmciler bu boyutları dikkate alarak ve bu boyutlara paralel bir şekilde şehrin markalaşmasını ve pazarlama çalışmalarını yapmalıdırlar. Eğer şehirde yaşayanların şehri algılamalarının dışında şehrin markalaşması yapılırsa başarısız olma ihtimali yüksektir. Mesela, bu çalışmada Kayseri şehrinin samimi bir şehir

olarak görüldüğü ortaya çıkmıştır. Eğer bunun dışında bir markalaşma yapılırsa şehirde yaşayanların buna uyum sağlaması oldukça zor olacaktır.

Dünyada şehir markalarıyla ilgili başarılı örnekler bulunmaktadır. Türkiye’de de bu konuda daha fazla çalışma yapılarak şehir değerlerini öne çıkartmak gerekmektedir. Bu çalışma bu değerlerin belirlenmesi için bir örnektir. Teori kısmında da ele alındığı gibi farklı destinasyonlarda yapılan çalışmalarda farklı boyutlar saptanmıştır. Bu dikkate alınarak her yer için farklı çalışma yapılması önerilmektedir. Çünkü doğru belirlenmiş marka kişilik boyutları, hem şehrin ekonomisini hem de ülkenin ekonomisine olumlu katkı sağlayacaktır. Bu açıdan şehrin yöneticileri ve şehirdeki diğer paydaşlar açısından araştırma sonuçları önemlidir.

Bu araştırma tek şehirde yapılmıştır. Aynı zamanda sadece şehirde yaşayan vatandaşlarla yapılmıştır. Farklı şehirler ve farklı gruplar için farklı sonuçlar ortaya çıkacağı unutulmamalıdır. Bu nedenle araştırma sonuçları genelleştirilemez ama sonuçlar şehirlerin aktörleri ve paydaşları açısından faydalıdır. Şehrin özellikleri ile şehrin yaşayanların beklentileri özdeşleştirilerek bütünlük bir mesaj oluşturulmalı ve buna göre pazarlama çalışması yapılmalıdır. Bu şehirlerin rekabet edebilirliğini arttıran bir unsurdur.

Kaynakça

- Aaker, D. A. (1996). Measuring brand equity across products and markets. *California Management Review*, 38(3), 102-120.
- Aaker, J. (1997). Dimensions of brand personality. *Journal of Marketing Research*, 34, 342-352.
- Aaker, J., Benet-Martinez, V. & Jordi, G. (2001). Consumption Symbols as Carriers of Culture: A Study of Japanese and Spanish Brand Personality Constructs, Graduate School of Business, Stanford University, Research Paper No. 1668R.
- Aksoy, L. & Ozsomer, A. (2007). Türkiye’de marka kişiliği oluşturan boyutlar. 12. Ulusal Pazarlama Kongresi, 18-20 Ekim 2007, Sakarya, 1-14.
- Artuğer, S. & Ercan, F. (2015). Marmaris'in destinasyon kişiliğini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Journal of International Social Research* . 8 (36) February, 787-793.
- Azoulay, A. & Kapferer, J. L. (2003). Do brand personality scales really measure brand personality? *Brand Management*, 11 (2) November, 143-155.
- Baloğlu, S., Henthorne, T. L., & Sahin, S. (2014). Destination image and brand personality of Jamaica: A model of tourist behavior. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 31 (8), 1057-1070.
- Burnaz, E. ve Ayyıldız, H. (2017). Aidiyet olgusunun destinasyon marka kişiliği algısına etkisi üzerine bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 8 (19), 243-259.
- Demiray, Ö. (2010). Sanal alışveriş mağazalarının şikâyet yönetiminin müşteri bağlılığına etkisi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir
- Dickinger, A. & Lalovic, L. (2016). An analysis of destination brand personality and emotions: A comparison study. *Information Technology & Tourism*, 15 (4), 317-340.
- Ekinci, Y. & Hosany, S. (2006). Destination personality: An application of brand personality to tourism destinations. *Journal of Travel Research*, 45, 127-139.
- Fırat, A. ve Kömürcüoğlu, F. (2015). Muğla şehir markası ve imaj algısı; Muğla Sıtkı Koçman üniversitesi öğrencileri üzerine bir alan araştırması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13 (26), http://ybd.comu.edu.tr/images/form/dosya/dosya_938500.pdf.
- George, J. ve Anandkumar, V. (2018). Dimensions of product brand personality. *Vision: The Journal of Business Perspective*, 22 (4), 377-386, <https://doi.org/10.1177/0972262918803496>.
- Govers, P., Hekkert, P., Schoormans, J.P. L. (2005). Product personality and its influence on consumer preference. *Journal of Consumer Marketing*, 22 (4), 189-197.
- Haliloğlu, E. (2008). Marka kavramı ve küresel markalar yaratmada Turquality’nin önemi üzerine bir araştırma. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.
- Hawkins, I. D., Best, R. J. ve Coney K. A. (2004). *Consumer behavior building marketing strategy.*, 9th ed., New York: McGraw-Hill.

- Kanibir, H., Nart, S. & Saydan, R. (2010). Şehir pazarlamasında marka kişiliğinin etkisi: algılanan marka kişiliği-turistlerin tavsiye etme davranışı ilişkisi. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırması Dergisi*, 6, 53-84.
- Kapferer, J. N. (2004). *The new strategic brand management: Creating and sustaining brand equity long term*, 3rd ed. London: Kogan Page.
- Khandai, S., Agrawal, B. & Gulla, A. (2015). Brand personality scale: How do Indian consumers interpret the personality dimensions? *Asian Academy of Management Journal*, 20 (1), 27-47.
- Kurtuluş, K. (2006). *Pazarlama Araştırmaları, genişletilmiş ve gözden geçirilmiş 8. basım* İstanbul: Literatür.
- Kurtuluş, S. D. (2008), Ülkelerin marka kişiliği üzerine bir araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22 (2), 285-300.
- Mathews, J. (2015). Brand personality: Finding compatibility between human personality and brand characteristics, *Journal of Brand Management*, 12 (2) June, 21-38.
- Peker, A.E. (2006). Kentin markalaşma sürecinde çağdaş sanat müzelerinin rolü; kent markalaşması ve küresel landmark, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul.
- Pompe, A. (2017). City brand in the eyes of values. *Advances in Business-Related Scientific Research Journal*, 8 (1), 9-22.
- Rojas-Mendez, J.I., Murphy, S.A. & Papadoulos, N. (2013). The U.S. brand personality: A sino perspective. *Journal of Business Research*, 66, 1028-1034.
- Sarıyer, N. (2017). The relationship between the personality of urbanites and city brand personality - An application in Turkey. *Eurasian Journal of Business and Management*, 5 (1), 41-54, DOI: 10.15604/ejbm.2017.05.01.005.
- Sahin, S. & Baloglu S. (2014). City Branding: Investigating a brand advocacy model for distinct segments. *Anatolia-An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 23 (3), 239-265.
- Schultz, H. F. & Schultz, D. E. (2005). *Measuring brand value*. In *Kellogg on branding*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Seisedos G. & Vaggione P. (2005) The city branding processes: The case of Madrid 41st ISoCaRP Congress 17-20 October, Bilbao, Spain, 25-31.
- Şahin, G. (2010). Turizmde marka kent olmanın önemi İstanbul örneği. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.
- Torlak, Ö. & Uzkurt, C. (2005). Kola markası kişiliklerinin üniversite öğrencileri tarafından algılanması. *İşletme Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 15-31.
- Wood, L. (2000). Brand and equity: Definition and management. *Management Decision*, 38 (9), 660-669.
- Zenker, S. (2009). Who’s your Target? The Creative Class as a Target Group for Place Branding. *Journal of Place Management and Development*, 2 (1), 23-32.
- Zenker, S. (2011). How to catch a city? The concept and measurement of place brands. *Journal of Place Management and Development*, 4 (1), 40-52.
- <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Asp?MevzuatKod=4.5.556&MevzuatIliski=0&sourceXmlSe arch=556&Tur=4&Tertip=5&No=556> (19.5.2018)
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5bd1b95766705 5.37693093 (12.6.2018)
- <https://tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (21.9.2016)

XIII ve XIV. Yüzyıl Artuklularında Sosyo-Ekonomik Hayat Üzerine Bir Değerlendirme

An Assesment on The Socio-Economic Life of The 13th and 14th Centuries Artukids

Öz

Cezire adı verilen bölgede üç yüzyıldan fazla, üç ayrı beylik halinde varlık gösteren Artuklular, bahse konu coğrafyanın bitmek bilmeyen siyasi karmaşasına rağmen barış ve refah dolu bir yönetim inşa etmiştir. İzledikleri uzlaşmacı ve denge siyasetini önceleyen politikalar sayesinde, idareleri altındaki halkların barış içinde yaşayarak bu coğrafyanın iktisadi, kültürel ve sanatsal üretime ciddi katkıda bulunmasını sağlamış ve arkalarında izleri kolay kolay silinmeyecek bir miras bırakmalarına vesile olmuştur.

Ağır vergilerin kaldırılması, ticari yolların, pazar ve panayırların güvenliğinin sağlanarak konaklama imkânlarının artırılması, şehirlerin imar ve inşası, uluslararası ticaretin ve yerli üreticinin teşvik edilmesi gibi tedbirlerle halkın ekonomik refahının artmasına yönelik atılımlar, ekonominin canlanmasına ve bölgenin bir ticari merkez olarak önem kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Abstract

By ruling more than three centuries over the region called as Jazeera, Artuqids established three emirates and constructed a peaceful and prosperous administration despite the unending political turmoil of the mentioned geography. By embracing a policy prioritizing political compromise and balance, they ensured peoples of the region live in peace and thus made them contribute considerably to the economical, cultural and artistic production of these territories, and led them to leave an unerasable heritage.

Leaps toward increasing economic prosperity of people such as abolition of heavy taxes, increase in the number of accommodation facilities through maintaining the order and safety of trade routes, bazaars and fairs, construction and improvement of cities, reinforcements for international trade and domestic production precipitated a regional economic revival and provided a basis for the region to gain importance as a commercial center.

Giriş

Artuklu beyleri, başlangıçta, çeşitli kent ve coğrafi bölgelerde hâkimiyet kurmakla birlikte, kurdukları idari birimlerden üç tanesi, Hısn Keyfa, Mardin ve Harput, diğerlerine nazaran uzun soluklu mevcudiyet göstermiştir. Artuklulara adını veren ve daha önceleri Selçuklu sultanlarına emirlik yapmakta olan Artuk Bey, beylik kurmakta geç kalmış olsa da selefleri siyasi egemenlik kurmayı başarmışlardır (Turan, 2013:147). Hayatı boyunca fetih ve seferlere katılmış olan ancak bir beylik kurması mümkün olmayan Artuk Bey'in vefatından sonraki yıllarda, oğulları İlgazi ve Sökmen tarafından Mardin ve Hasankeyf'te onun adına itafen iki ayrı Artuklu Beyliği kurulmuştur. Anadolu'da yoğun hâkimiyet mücadeleleri ve karışıklıklar ile Haçlı Seferlerinin de etkilerini hissettiren bir dönemde varlık göstermeye başlamışlardır. Bütün bu gelişmelere rağmen halkın refahının yüksek tutulması konusunda önlemler alan hükümdarlar yukarıda isimleri zikredilen şehirlerdeki hâkimiyet süreçlerinde, bölgedeki birçok şehre kıyasla, parlak devirler yaşanmasını sağlamışlardır. Bu değerlendirme çalışmasında da Artukluların iktisadi hayatında etkili olan tarımsal faaliyetler, ticaret yolları üzerindeki ticareti düzenleme çabaları, ticari hayatta vakıfların rolleri ile birlikte devletin sosyal ve iktisadi hayat üzerinde rahatlatıcı ve halkın refahını önceleyen politikaları üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Hüseyin Erkan Bedirhanoglu

Araş. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
erkanbedirhanoglu1980@gmail.com

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Artuklular, Ticaret, Tarım, Ekonomik Yapı

Keywords

Artuqids, Trade, Agriculture, Economic Structure

Bilgilendirme

Bu makale Hüseyin Erkan Bedirhanoglu'nun doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

JEL: H11, H57, H83

Submitted: 09 / 10 / 2018

Revised: 23 / 10 / 2018

Accepted: 27 / 10 / 2018

1. Tarım

Artukluların hüküm sürdükleri devirlerde, ülkelerin ekonomik etkinliklerinin toprağa ve ticaret yollarına dayalı olduğu açıktır. Ziraat, dönemin insan topluluklarının temel geçim kaynağı olduğundan toprakların verimli olması, toprağa dayalı üretim yapan ülke ve/veya toplumlar için birincil önemi haiz bir faktördü. Ayrıca, toprakların ya da şehirlerin önemli ticaret yolları üzerinde bulunması, ülke ekonomisi açısından önem arz eden başka bir faktördü. Artukluların hâkim oldukları coğrafya, bu iki özelliği de taşıyordu. Ziraatle uğraşan kadim kültürlerden bu yana Verimli Hilal, zengin akarsularıyla, üzerinde yaşayan uygarlıklara hayat vermeye ve onları beslemeye devam ediyordu. Nitekim Ebu'l-Fida, Münkızoğulları'ndan tarihçi ve edip İbn Münkız, Subhu'l-A'şa müellifi Kalkaşandi, Marco Polo ve Endülüslü Arap seyyah İbn Cübeyr gibi şahsiyetler eserlerinde, bölgenin ziraat, bağ, bahçe ve bostan zenginliğinden ve verimliliğinden sıkça bahsetmektedir (Gül, 2008:434, Polo, 1971:24).

Bu nedenle, Artuklu ekonomisi için başta gelen geçim kaynağının tarım olduğunu katıyetle söyleyebiliriz. Kaldı ki, tarım Artuklu hanedanı hüküm sürmeden önce de Cezire şehirlerinin birinci gelir kalemiydi. Örneğin hicri dördüncü asırda, Diyarbekir'de Erzen 1.056.000, Amid 1.150.000, Meyyafarikin 856.000, Hısn Keyfa 350.000 dirhemlik yıllık gelire sahiptir (Gül, 2008:435). Hasankeyf'teki tahıl üretimi, nüfusun yıllık ihtiyacını giderecek boyuttaydı. Gül'ün verdiği bilgiye göre, on birinci ve on ikinci asırda bu şehirler zirai olarak oldukça gelişmişti; mesela Meyyafarikin şehrinde 265 köy tarımla uğraşıyordu. Diyarbekir'in, nehirlerin suladığı bağ ve bostanlarla dolu olduğu, aynı şekilde Mardin, Nusaybin, Siirt ve Bitlis'te de zeytin, fındık ve meyve bahçelerinin bulunduğu; Resulayn'da su kaynaklarının çokluğu (El-Hamevi, 1955:288)) ve tahılla pamuk tarımının gelişmiş olduğu döneme ait kaynaklarda yer almaktadır (Gül, 2008:436). Ancak burada belirtmek gerekir ki, bölgede iyi tarımı mümkün ve bu denli bereketli kılan ana faktör, iklim koşullarının elverişliliği ve coğrafyanın yeterli yağış almasıydı. Elbette ki, inşa edilen sulama kanalları, açılan sarnıç ve göletler, bu yağışların etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamaktaydı. Mardin melikleri, bu sulak arazide pek çok bahçe de kurmuştu. Bunlardan biri de Melik Said'in kurduğu Firdevs Bahçesi ve mesire alanıydı. Mardin açıklarındaki Harzem de Artuklu idarecilerinin istirahat mekânlarından biriydi (Gül, 2008:436).

2. Ticaret Yolları

Ortaçağlarda, İslâm dünyasındaki şehir yapılanması, merkezde kurulan bir cami ve etrafında örgütlenen külliye ile yine merkezde yer alan bir çarşı ve çevre-çeperde yer alan mahalleler ile teşekkül ediyordu. Şehirlerde sürdürülen iktisadi faaliyetler, şehir merkezinde yer alan bu çarşı etrafında şekillenmekteydi. Pazar ya da çarşı, bölgenin coğrafi nitelikleri ve üretimin yapıldığı kalemlere bağlı olarak bölgesel ya da bölgelerarası özelliği de haiz olabilmekteydi. Örneğin önemli bir limanın kenarında yer alan bir şehir, ihracat ve ithalatın da merkezi olabiliyordu. Elbette ki, hinterlandın varlığı, bu iktisadi kapasiteyi taşımanın gereği idi. Bu nedenle, bilhassa karayolu ile ticaretin önem kazandığı ortaçağlarda, el-Cezire gibi, jeostratejik coğrafyalar, daha da önemli hale geliyordu. Ticaretin gelişmesi, savunmanın da geliştirilmesi gerekliliğini beraberinde getiriyor, bu da bölgede yaygın olarak rastlandığı gibi, kale-şehirlerin ortaya çıkmasına neden oluyordu. Ticaretin sürmesi, kervanların güven içinde seyahat etmelerine, aynı zamanda güven içinde konaklayarak ticari işlemlerini asayiş içinde yapmalarına bağlıydı. Kervanların konaklamaları için yapılan kervansarayların bu anlamdaki fonksiyonu tartışmasızdır. Bundan dolayı, ticari refahını arttırmak isteyen devletler, hem kendi toprakları sathı mailinde güvenliği sağlamak, hem de seyahat yollarını ve bu kervansarayların işlevini en iyi şekilde getirmekle yükümlüydü. Nitekim İslâm topraklarında da bu düstur gereğince yerine getirilmiştir. İster Artuklular gibi geniş bir coğrafyaya yayılmış fakat emirlik niteliğindeki küçük devletler, ister Selçuklular gibi daha geniş coğrafyada hüküm süren büyük devletler, kervan yollarının güvenliğini her zaman önemsemiştir. Halkın refah standartlarını sürdürebilmesinde, bu ticari akışın kesintiye uğramaması gerekiyordu.

Dönemin en önemli kervan yollarından olan İpekyolu da bu tür bir kervan yoluydu. Ana yolları kritik tali yollara bağlayarak ticaret ağını genişletiyordu. Baharat Yoluyla gelen ürünler İpekyolu

üzerinden önemli merkezlere ulaştırılmaktaydı. İşte bu ticari hat üzerinde yer alan şehirler, kısa sürede gelişmiş ve hareketli akışın avantajlarından faydalanmıştır (Nayır, 2010:185-186).

On üçüncü yüzyılın ortalarına dek 30'un üzerinde han inşa edilmiş olması ticaretin gelişmesi için gerekli yatırımlara verilen önemi ortaya koymaktadır. Kayseri'den Sivas'a ulaşan hat ya da Sinop-Antalya hattı ve buranın doğusunda kalan kesimde, sistemli bir ulaşım ağı ve kurumsallaşmış ticari faaliyet akışı bulunmaktaydı. El-Cezire bölgesinin en büyük ve gelişmiş şehirleri, bu ağı ve akışın önemli istasyonları idiler. İleride değinileceği üzere, adı geçen hatlar üzerinde kurulmuş kervansaray ağı, bunu kanıtlar niteliktedir (Danık, 1995:65).

Dönemin ekonomik faaliyet alanlarından önde gelenlerinden olan ticaret, Artuklu ekonomisinde de ikinci sırayı işgal etmektedir. Dünya ticareti, yeniçağın başlarına dek karayoluyla gerçekleştirilmekteydi. Bundan mütevellit, Avrupa'daki gelişmeler sonucu karayolu ticareti deniz yoluna kayıncaya dek merkezde bulunan şehirler ile ülke ve bölgelerin sınırlarında bulunan şehirler kritik önemi haizdi (Attar, 2006). Daha önce de bahsedildiği gibi, Dicle ve Fırat nehirlerinin belirleyiciliği ile jeostratejik açıdan kritik bir bölge olan Cezire, Basra, İran, kuzey Suriye üzerinden Akdeniz ve Anadolu'nun doğu ve güneydoğusunun kesişim noktası niteliği taşımaktaydı.

Üç tarafı suyla çevrili olan Anadolu, pek çok önemli deniz liman kentine sahip olmakla birlikte özellikle doğusundaki bölge ve şehirlerarasındaki irtibatı çoğunlukla karayolu ile sağlamıştır. Karayoluyla ulaşım söz konusu olduğunda ise coğrafya ve topoğrafyanın birinci derecede belirleyici olduğu malumdur. Anadolu'da da, özellikle bu çalışmanın konusunu oluşturan Artukluların ülkesinin yer aldığı topraklarda dağ sıraları ve iki önemli nehir, Fırat ve Dicle, birincil belirleyici ticaret yolu hatlarıdır. Bölgeyi çevreleyen Toroslar, Orta Anadolu platosu, Anadolu'nun doğusunda yükselmeye başlayan dağ sıraları, vadiler ticaret yollarının oluşumunda etkindir. Bu bölgede, doğal geçit sayılabilecek geçiş noktalarının varlığı son derece az olduğundan mevcut geçiş güzergâhları ön plana çıkmış ve eski çağlardan beri oluşagelen yollar sonraki yüzyıllarda da kullanılmaya devam etmiştir.

Şüphesiz ki bir ülkenin dışarıyla/çevresiyle olan etkileşiminde coğrafi ulaşılabilirliğin etkisi doğrudandır. Artuklu ülkesinin üzerinde bulunduğu kadim ticaret yollarının varlığı da-her ne kadar istilalara açık hale getirirse de-Doğu, Batı ve Ön Asya ile olan ilişkisini kesintisiz sürdürebilmesini sağlamıştır. Burada uzanan ana hatlardan biri olan yol Malatya'dan başlayarak Hazar Denizi ve Bakü'ye ve Tahran'a ulaşmaktadır. Bu yol Asya ile olan iletişimi tesis etmekteydi. Diğer bir ana hat da Şam-Halep hattı ile Bağdat-Musul-Mardin yoludur. Artuklu'yu Ortadoğu'ya bağlayan bu yollardır (Çantay, 2008:169-170).

Ticaretin sürdürüldüğü bu ana yollar arasında, hiç şüphe yok ki, en önemlisi İpek yoluydu. Asya'dan gelen baharat, ipek ve türlü malın, İskender'den bu yana Batı'ya taşınmasını mümkün kılan bu yolun batıdaki ucu Antakya'ya varmaktaydı. Kaşgar'da ikiye ayrılan yol Çin'de yeniden birleşerek Çin kıyısında yer alan Lo-yang'da bitmekteydi (Özer, 2008: 473). Tebriz üzerinden Anadolu'ya gelen yol ise İstanbul'a ulaşıyordu. İki hat üzerinden devam eden bu yol, kuzey hattından yani Erzurum, Erzincan, Sivas, Tokat, Ankara, Bolu ve Bursa üzerinden devam etmekte, ikinci hat ise güneyden, Van, Bitlis, Diyarbakir, Urfa, Birecik, Halep, Adana, Konya, Akşehir, Kütahya ve sonra Bursa şeklinde işlemekteydi. Çağın en işlek ticari hattı üzerinde kurulmuş olan Diyarbakir, Urfa, Mardin, Hasankeyf ve Musul gibi şehirleri içerisinde barındıran Artuklu ülkesi ticaret kervanlarının geçiş ve değişiminin olduğu merkezlerdendi. Kısacası Ortadoğu'daki yoğun ticari ilişki ağının tam ortasında yer alıyordu (Özer, 2008: 475).

Kadim yolların birbirine bağladığı, elbette ki kadim yerleşim merkezleri vardı. Bunlardan Kayseri ve Malatya, Orta Anadolu'nun öne çıkan iki merkezi olageldi. Doğu ve güneydoğu Anadolu beşiğinde ise Fırat ve Dicle'nin bölümlendiği ve yeşerttiği merkezler tarih öncesi dönemden beri mevcuttu. Bunlar arasında Amid, Diyarbakir gibi Artuklu döneminde daha da gelişmiş olan şehirler bulunmaktaydı. Diyarbakir'in yanı sıra Mardin, Anadolu'yu Bitlis kanalıyla Hazar'ın güneyine Kars-Çıldır üzerinden de Kafkaslara bağlamaktaydı. Tarihin her döneminde gelişkin ve stratejik önemi haiz şehirleri olan bu yerleşimler, Artuklu egemenliğinde de aynı özelliklerini korudular. Ayrıca bu iki şehirden Turabdin Dağları üzerinden iki geçitle güney-doğu ve güneyden bağlantı sağlanmaktaydı (Çantay, 2008:171).

Bu yollarda asayişin ve ticaretin sürekliliğini sağlama adına ribat ve ilerleyen zamanlarda kervansaraylar inşa ediliyor, vakıflar yoluyla da bunların hayatiyeti sürdürülüyordu. Bunun yanı sıra, şehirlerin güvenliği inşa edilen kalelerle, yani kale-şehirler oluşturularak sağlanmaktaydı. Bu bağlamda Mardin kale-şehri, Antep-Urfa-Kızıltepe-Zaho yolu üzerinde bir kaya kütlesi üzerinde kurulmuş bir şehir olduğundan ele geçirilmesi oldukça zor konumdaydı. Nitekim zaman zaman gerçekleşen saldırılar esnasında şehir uzun süre, güçlü bir biçimde dayanabilmişti. Bunun dışında, asayiş tedbirlerinin yeterli olması, ulaşım konforunun sağlanması da bu ticaret hatlarının işlek bir halde kullanılmasına imkân tanımaktaydı (Tuncer, 2001:121). Mardin kale-şehri, Bitlis- Muş-Erciş-Çıldır-Kars kalesi üzerinden Aras nehri havzasına ulaşmakta, Erzurum ve Çoruh havzasına üzerinden devam eden hat ile de Kafkaslara, Batum'a bağlanmaktaydı.

3. Artuklular'da İktisadi ve Sosyal Politikalar

Türk toplulukların yüzyıllar içerisinde Orta Asya'dan batıya gerçekleştirdiği yoğun akın ve göçler, Anadolu'nun sosyal dokusunda esaslı bir değişime neden oldu. Göçebe hayat tarzını benimsemiş olan Türkmen gruplar, başlarda şehir hayatı ve ticari faaliyetlerden uzak durarak, hayvancılıkla ilgilendi ve bu nedenle kırsalda yaşadı. Hâkim oldukları topraklar üzerinde idari olarak teşkilatlanmaya başlayan Türkmen toplulukları ise zaman içinde ya kent/kale içindeki yerli halkla birlikte yaşamaya başladı yahut da kendilerine, mevcut şehirlerin merkezlerine yakın, yeni şehirler inşa etmeye yöneldi. Şehrin içinde kurdukları yeni mahallelerde hayatını sürdüren Türk toplulukları, şehirde mevcut ticari faaliyetlere tanıklık ederek süreç içerisinde bu faaliyetlerin öznesi haline geldi. Yeni geldikleri dönemlerde, kırsal yaşamı öncelikli olarak benimseyen Türkmenler, şehir hayatına adapte olarak, zaman zaman şehir ekonomisinin yönlendiricisi oldu (Danık, 1995:64).

Anadolu'nun genelinde, on birinci asrın başlarından itibaren yoğunlaşarak tecrübe edilen bu demografik değişim sürecinde, bir Türkmen hanedanı olan Artuklular da, ticari açıdan stratejik sayılan şehirler üzerinde hâkimiyet tesis ederek, mevcut ekonomik faaliyetlerin yönlendiricisi ve daha önemlisi teşvik edicisi oldular.

Artuklu hükümdarları, genel manada, tebasının haklarını korumuş, ağır vergi yükümlülüklerini kaldırmış, inşa ve imar faaliyetleri ve asayişin temin edilmesi suretiyle iç ve dış ticari faaliyetlerin gelişimini desteklemiş, zirai üretimi teşvik etmiş, bayındırlık faaliyetlerine önem vererek şehirlerin gelişmesine katkılarda bulunmuş, siyasi çekişmelerin odağında yer alan bu topraklarda toplumsal huzur ve refahın tesis edilmesi için gayret göstermiş ve bu yönde politika izlemişlerdir. Başka bir deyişle, iktisadi ilerlemenin ardındaki itici gücün Artuklu iktisadi zihniyetinde yattığını belirtmek gerekir.

Bu meyanda, iktisadi hayatın canlandırılması amacıyla, Artuklu beyleri zaman zaman devletlerarası antlaşmalar yapmıştır. Örneğin 1285 yılında Ermeni prensi Leon ile antlaşma yapılmış ve bu antlaşma uyarınca taraflar arasındaki ticaret ve ticari hukuk korunmuş; tüccarların içinde buldukları topraklarda güvenliğinin sağlanması ve eziyet görmemeleri teminat altına alınmıştır (Gül, 2008: 440).¹

Finans alanında yapılan ıslahatlara bir diğer örnek, Mardin emiri Necmeddin İlgazi zamanında gerçekleştirilmiştir. Hatırlanacağı üzere, Melik Tutuş'un koyduğu vergilerden dolayı, Halep halkı sıkıntı içine girmişti. Halkın İlgazi'ye şikâyeti sonucunda, şehirde vergi düzenlemelerine gidildi. Bunun yanı sıra, İlgazi ölçeklerde (ağırlık ve uzunluk birimlerinde) değişiklik yapmış ve ölçüleri

¹ Bahsi geçen antlaşma maddesi şöyledir: "İki taraf arasında yapılan ticarete zarar gelmeyecektir. Tüccarlara zulüm edilmeyecektir. Aralarında insaf ve adalet sağlanacaktır. Doğu'dan, Batı'dan, Rum'dan, Acem'den, Bağdat'tan ve diğer bölgelerden tüccar ve vatandaşlar meliklerin ülkelerinde güven ve huzur içerisinde karşılanır, herhangi bir eziyete maruz kalmazlar."

büyütmüştür. Müküs² ve mezalim³ vergilerini kaldırmış ve böylelikle halkın tevaccühünü ve minnettarlığını kazanmıştır. Yine, İlgazi Mardin ve Meyyafarikin'de de vergileri kaldırırken Hısnı Keyfa emiri Karaarslan Amid'deki bazı ağır vergi ve yaptırımları kaldırdı. Bunun, şehirde ilim ve kültür sahasının hareketlenmesine katkı sağladığı, ticari sahayı canlandırdığı ve adaletin sağlandığı kaynaklarda belirtilmektedir. Ancak ne var ki, savaş hali, zaman zaman Artukluların da ağır vergi uygulamalarına başvurmasını zorunlu kılmıştır (Gül, 2008:440-441). Keza Zengiler de Haçlılarla mücadelenin faturasını oranları yükseltilem vergiler yoluyla karşılamıştır.

Artuklu ekonomisinin işleyişine ve dinamiklerine baktığımızda, sistemli bir düzenin kurulduğunu görmekteyiz. Beylik yapılanmasında, mali işler sorumlusu diyebileceğimiz Divanı Nazır bulunmakta ve tabiri caizse, günümüz Maliye Bakanının görev alanındaki sorumlulukları taşımaktaydı. Mali teftiş, hesapların tutulması ve takibi, vergilerin toplanması, cezai işlemler, müstevfi denen kişi tarafından yürütülmekteydi. Her şehrin müstevfisi ayrıydı ve her biri kendi divanlarından ya da mali birimlerden sorumluydu. Kaynak yönetimi (kaynak keşfi ve arttırılması) müstevfinin mesuliyetindeydi. Nazıra bağlı olan bu kişiler, erzak ve maaş hesaplarını kontrol eden divan-ı işraf⁴ ile irtibatlı çalışmaktaydı. Bunun dışında, ekili arazilerin sayımı, tahıl vergisinin tespit edilmesi ve bu verginin toplanmasından sorumlu olan arazi yazıcıları da görev yapmaktaydı (Gül, 2008: 441).

Artuklu ekonomisini derinden etkileyen ve işleyişi tehdit eden en büyük etmenler arasında, coğrafyanın geçiş yolları, yani göç ve istila rotaları üzerinde olması ile bölgesel, küçük güç odakları arasında süren çekişmelerdi. Ayrıca, zaman zaman Türkmen ve diğer göçebe toplulukların eşkıyalık faaliyetleri ve yağma girişimleri, Artuklu şehirleri için tehlike arz ediyordu. Özellikle, bedevi ve Kürt aşiretlerinin yaptığı saldırılar da etkiliydi. Örneğin Kürtlerin 1180'de bir Türkmen düğününü basması, bedevilerin 1200'lü yılların başlarında gerçekleştirdiği yağma hareketleri ciddi zararlara yol açmıştı (Gül, 2008: 448). Yağmacı ve eşkıya gruplarının etkinlikleri ve aktif savaş hali dışında, şehirlere uygulanan ve bazen aylar süren kuşatmalar süresince de halk erzak kıtlığından ve hastalıkların yayılmasından dolayı eziyet çekiyordu. Mesela 1190'ların sonlarında Eyyubi hükümdarı Adil'in gerçekleştirdiği uzun muhasara sonucunda Mardin ve şehir halkı önemli ölçüde zarar görmüştü.

Benzer şekilde, Haçlı seferleri esnasında hem askeri lojistik için yapılan harcamalar hem de şehirlere yapılan saldırılar veya şehirlerin elden çıkması sonucu Artuklu ekonomisi sarsılıyordu. Örneğin Haçlı saldırısı altındayken Halep şehri, hem ciddi boyutta zarar görmüş, hem de şehirden gelen zenginliğin Artuklu hazinesine aktarımı kesintiye uğramıştı. Yine, Memlüklerle olan mücadeleler boyunca Amid bölgesindeki zirai alanlar zarar görmüş ve mahsul telef olmuştu (Gül, 2008: 449).

² Meks, İç ve dış gümrük resmi, aşırı vergi. "Sözlükte "vergi tahsili, kesinti, gümrük resmi, bâc, fiyat indirimi, eksiklik" gibi anlamlara gelen meksin kökeni Akkadca'da "vergi / resim, özellikle de duhûliye (iç gümrük) resmi, toprak bastı / ayak bastı parası, geçit akçesi" mânasındaki miksu kelimesi olmalıdır... Meks geniş anlamıyla "hesap veya kesenek, kesinti, vergi / resim" mânasına gelir; dar anlamıyla bir ülkedeki mahallî idarelerin kendi bölgelerine giren ticaret mallarından rıhtımlar, sınır gümrükleri, şehir kapıları, köprü başları, derbendler, kapanlar veya pazarlarda aldıkları duhûliye resimlerini ifade eder. Ticaret metâi için aynı ülke toprakları içinde satışa sunulacağı nihâi pazara ulaşıncaya kadar transit geçtiği muhtelif idarî bölgelerde ödenen mekslerin toplamı genellikle büyük bir yekün tuttuğundan kelimenin anlamı zamanla genişlemiş, ticaret metâından alınan ağır gayri meşrû vergilerin genel adı olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Bu husus "zulüm, zorbalık" ve "hıyanet" in meksin çağrışımları arasında bulunmasının sebebinin açıklamaktadır." Cengiz Kallek, "Meks," TDV İslam Ansiklopedisi, c. 28, s. 583-584. İlk İslam devletlerinde de uygulanan bu vergiler, Eyyubi meliki Selahaddin Eyyubi tarafından da kaldırılmış fakat halefi tarafından yeniden uygulamaya sokulmuştur.

³ "Mezalim, sözlük anlamına bağlı olarak mezâlim fıkıh literatüründe hem şahsa hem mala yönelik haksızlıklar için kullanılsa da daha çok malla ilgili hak ihlallerinde ve "gasp, hırsızlık gibi yollarla kazanılan mal ve elde edilen gelirler, mükelleflerden kanunsuz olarak tahsil edilen vergiler, hukuka aykırı şekilde el konulan mallar" anlamında yaygınlık kazanmıştır. İdarî ve hukukî bir müessese olarak ise mezâlim "normal mahkemelerin karara bağlamakta zorlanacağı ceza ve hukuk davalarını karara bağlamak ve uygulamak, idarî şikâyetleri dinlemek üzere oluşturulmuş yüksek kurul" şeklinde tanımlanabilir." Celal Yeniçeri, "Mezalim," TDV İslam Ansiklopedisi, c. 29, s. 516.

⁴ Birimin başındaki kişi, nazirü'l-mal, nazirü'l-devâvin ya da nazirü'l-nüzzar olarak isimlendirilmiştir (Gül, 2008: 445).

Yüzyıllardır süren çeşitli ve verimli tarımsal üretimi mümkün kılan temel koşullar, elbette ki, tabii koşullardı. Bununla beraber bu bölge, siyasal açıdan oldukça hareketli, çetin ve sürekli iktidar mücadelelerinin yaşandığı geniş bir zeminin parçası olageldi. Artuklu devri de süregiden bu siyasal istikrarsızlıklardan nasibini almıştır. Dolayısıyla, iklim ve topoğrafya koşullarının, salt, ihtiyacı karşılar nitelikte olması, zirai üretimin kapasitesini arttırmada yeterli koşulu sağlayamaz. Bu noktada, Artuklu emirlerinin, şehirlerin güvenliği ve iktisadi faaliyetlerin, güvenceli ve sağlıklı bir ortamda yürütülmesini temin etmedeki katkılarını anmak gerekir. Bu açıdan incelendiğinde, bilhassa vergi oranları, çiftçiye sağlanan kolaylıklar ve üretimi koruyup arttıran tedbirlerin alınması gibi konularda yapılan düzenlemeler, doğru zirai politikaların sürdürülmesinde ve tarımın ekonomiye olan katkısının maksimize edilmesinde Artuklu yönetiminin isabetli davrandığını göstermektedir. Dönem dönem uzun süreli savaşlarla tahrip olan şehirler ve ekim alanları, teşvik edici vergi oranlarıyla yeniden işlenebilir hale getirilmiş, göç sonrası boşalan araziler, yeniden ekilebilir topraklar haline getirilerek ekonomiye kazandırılmıştır. Bu doğrultuda, örneğin İbn Havkal'ın rivayetine göre, son derece bereketli topraklara sahip Cezire'de toplanan vergiler artmış ve Makdisi'nin kayıtlarına göre de bölge, erzak ambarı konumuna dönüşmüştü (Çevik, 2002:305). Bununla bağlantılı olarak, zaman içinde, şehirlerden toplanan haraç miktarında ciddi artışlar gerçekleşmişti.⁵

Onuncu asırda görülen bu gelişim süreci, on birinci yüzyılın sonlarına doğru, Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın ölümüyle sekteye uğradı. Zira Artukluların sonradan hâkimi olacağı bu havalide, bu sebeple yönetim boşluğu ortaya çıktı ve bu durum, ekonomik istikrara balta vurdu. Nihayet, bu yönetim boşluğunun ardından gelen uzun soluklu Artuklu hâkimiyeti, ekonomik koşulları normale döndürerek halka eski refahını yeniden kazandırdı. İbn'ül- Ezrak'ın bununla ilgili ifadeleri dikkat çekicidir (Çevik, 2002:306):

“...halk daha önce büyük bir korku içinde evlerine dönebiliyordu. İdarecilerin sürtüşmeleri ve sık sık meydana gelen iktidar değişikliği yerleşim yerlerinin pek çoğunu harabeye çevirmişti, ayrıca iktidarı ele alanlar saltanatta sürekli kalmayacaklarını bildikleri için halkın mallarını müsadere edip onlara zulüm işkence etmişlerdi.”

Elbette ki, on üçüncü asırdan itibaren, Harezmliler, Moğollar ve Timur'un ortaya çıkışları sadece Artuklu toprakları için değil, aynı göç yolları üzerinde bulunan diğer beylik ve emirlikler için de ciddi bir tehdit oluşturdu. Nitekim bölge ekonomileri ve sosyal düzen, adı geçen siyasi iradelerin yıkıcı etkisine maruz kaldı. Bunun sonucu olarak zuhur eden siyasal istikrarsızlık, şehir hayatı ile iktisadi faaliyetlerin sekteye uğramasına neden oldu.

Bu faktörlerin yanı sıra, şu hususu da hatırlatmakta fayda vardır: Yönetimin aldığı güvenlik tedbirleri, örneğin yol kesen toplulukların bertaraf edilerek şehrin kapılarının ve ticaret güzergâhlarının güvenli hale getirilmesi ile tüccar kervanlarının muhafızlar tarafından korunması, elbette ki, istikrarlı bir ekonomik gelişmenin önkoşuluydu. Ancak, deprem, sel gibi doğal afetler ile çekirge sürüsü saldırıları ya da salgın hastalıklar gibi çağa ait sorunlar, müdahaleyi zaman zaman imkânsız kılan gelişmelerdi. Bunlar da, Artuklu ekonomisini zora sokmuştur. Örneğin 410/1110-1111 senesinde Cezire'yi vuran şiddetli kıtlık ve akabinde vuran çekirge sürüsü istilas⁶, 432/1040-41 senesinde Amid'de yaşanan iki deprem, keza 436/1044-1045 senesinde Tebriz merkezli yaşanan büyük bir deprem ile yine Diyarbekir ve Ahlat civarını etkileyen 438/1046 senesinde yaşanan deprem; 469/1076-1077 senesinde el-Cezire'yi etkisi altına alan geniş veba salgını; 514/1120 senesinde Mardin'de meydana gelen şiddetli dolu yağışı ile 560/1165 senesinde Meyyafarikin'de yaşanan sel felaketi; 572/1176 senesinde Nusaybin ve Turabdin bölgelerini içine alan ve köylerin boşalmasına neden olan kuraklık; 574/1178 senesinde Artuklu hakimiyet sahasını içine alan bölgede görülen kıtlık ve veba salgını; yine 597/1200 senesinde el-Cezire ve Şam'ı vuran şiddetli deprem ve 620/1223-1224 tarihinde Diyarbekir ve civarında görülen çekirge istilas⁶ ciddi boyutlarda maddi ve manevi kayıplara yol açan olaylar arasındadır (Çevik, 2006:310-312).

⁵ Haraç miktarlarına dair ayrıntılı bilgi için bkz., Çevik, 2002: 306.

⁶ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un zeyli (1136-1162)*, Türkçe'ye çeviren Hrand D. Andreasyan; notlar Edouard Dulaurer, Mükrimin Halil Yinanç, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1962, s. 3.

Bunlara ilaveten, tarımsal üretimin sekteye uğramasındaki en önemli bir başka etken de siyasi istikrarsızlıklar yahut keyfi yönetim uygulamaları idi. Ancak bunların iktisadi dalgalanmalardaki payı, zaman zaman, göçebe toplulukların şehirlere yaptığı baskın ve yağma hareketlerinin bıraktığı toplumsal ve iktisadi etki yanında daha küçüktü. Örneğin 581/1185 yılında yaşanan Türkmen-Kürt savaşı, uzun süreli yağma hareketleri ve iktisadi kargaşaya neden olmuştu. Söz konusu hareketlilik Diyarbakir odağında el-Cezire mıntikasını, Musul, Suriye, Ahlat, Şehrizer ve Azerbaycan gibi komşu bölgeleri de etkiledi. On yıl sürecek olan bu hareketlilik, yağma, yol kesme, insanların katledilmesi gibi olayların görüldüğü, bunun neticesinde tarımsal üretim açısından da ciddi kayıpların yaşandığı bir süreç oldu. Türkmen ve Kürt toplulukların ileri gelenleriyle yapılan görüşmeler neticesinde sulh elde edildi. Gayrimüslim unsurların da etkilendiği bu yağma hareketleri esnasında gelişen olaylara dair, Çevik'ten (2006) nakille, Süryani Mihail'in kayıtlarında, olayların vahametini tasvir eden şu ifadeler yer almaktadır:

“Türkmen harbinin başladığı 1185 tarihinde, bize cem olarak tahrip edici çekirge akını ile diğer fenalıklar da başladı. Açlık o kadar şiddetlendi ki insanlar, ölümler ile her türlü menfur şeyleri yediler. Birçok adamlar çocuklarını sattılar. Yalnız Şabahtan bölgesinde, Düneysir'de 22 bin erkek ve kız çocuğu yazı ile satıldı. Bunlar köle olarak kâmilen Babilonya'ya (Musul) götürüldüler.”(Çevik, 2006:309)

Bu tip olaylar, Artuklu topraklarında zaman zaman görülmeye devam etmiş, bazen yolculuklar silahsız sürdürülemeyecek hale gelmişti. 599/1202 senesinde Türkmenlerin Diyarbakir'de başlattığı yol kesme olayları, bu kabildendi. Arap topluluklar tarafından gerçekleştirilen saldırılar sonucu da (622/1225) bölgedeki yerleşim yerleri harap oldu, kervanlar yolculuklarına devam etmekte güçlük çekti (Çevik, 2006:310).

Şehir ve köylerde iktisadi faaliyetlerle üretimlerin durması ya da sekteye uğramasının bir başka nedeni de gerçekleştirilen düşman saldırıları idi. Mesela Musul emiri Seyfeddin Gazi, 542/1147 senesinde Mardin'e girerek şehri yağmaladı ve tahrip etti. Mardin'e zarar veren bir başka saldırı, 623/1226 senesinde, bu sefer Eyyubiler tarafından gerçekleştirildi. Şehir ve kırsalda ekonominin zarar görmesinin yanı sıra, oluşan toplumsal dengesizlik ve düzensizlik, göç gibi demografik sorunları da beraberinde getirdi (Çevik, 2006:310).

Sonuç ve Değerlendirme

Artuklu iktisadi hayatını anlatmak istediğimiz bu çalışmada özellikle beyliğin kurulmuş olduğu bölgenin jeopolitik ve jeostratejik yapısı ekonomik yapının şekillenmesinde etkili olmuştur. Göçebe kültürünün bir mensubu olan Artuklular da ilk başlarda tarım ve hayvancılık yoğunluklu bir iktisadi yaşam etkili iken şehirli ve yerleşik hayata geçmiş oldukları zamanlarda çeşitli faktörlerin de etkisiyle ticaret ve zanaat faaliyetlerinde de bulunmuşlardır. Bu dönemde Mardin, Harput, Meyyafarikın, Amid gibi Artuklu şehirleri ticari faaliyetlerin bölgedeki önemli merkezlerine dönüşmüştür. Dönüşüm kendisini bu şehirlerde sosyo-kültürel, sanat ve mimari gibi alanlarda da göstermiştir. Artuklu ülkesinde canlı bir ticaret hayatı olduğunu ve değişim aracı olarak da kendilerine ait paralarının kullanıldığını görmekteyiz. Hatta bu ekonomik hareketlilik sonucu beyliğin değişik yerlerinde darphaneler kurulduğunu biliyoruz. Ticari yolların korunması, yollarda güvenliğin sağlanması, konaklama amaçlı kervansarayların yapılması da bu noktada dikkat çekicidir. Artuklu beyleri iktisadi faaliyetlerin sürdürülmesi için bir dizi vergi kolaylıkları sağlamış bazı zamanlarda da komşu devletlerle ticari antlaşmalar yapma yoluna gitmiştir. Devletin iktisadi hayat üzerindeki kolaylaştırıcı tavrı Artuklu ülkesinde refahın artmasında etkili olmuştur.

Kaynakça

- Attar, Aygün (2006), “Artuklular döneminde Mardin”, *Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, Elazığ Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, cilt 4, sayı 1, s. 1-17.
- Çantay, Gönül (2008), “Yollar, Göçler ve Mardin Kale-şehri”, *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri*, ed. İbrahim Özcoşar, c. 2, s. 167-178.
- Çevik, Adnan (2002), *XI-XIII. Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

- Danık, Ertuğrul (1995), *Ortaçağ'da Harput, (11-15. Yüzyıllarda)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- El-Hamevi (1955), Şihabuddin Ebu Abdullah Yakut, *Mu'cemu'l-Buldan*, Beyrut, 1955, c. V.
- Gül, Muammer (2008), "Artuklu Ekonomisi ve Kaynakları", *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri*, ed. İbrahim Özcoşar, c. 2, Mardin, s. 434-452.
- Polo, Marco (1971). *Marco Polo Seyahatnamesi I*, haz. Filiz Dokuman, İstanbul, Tercüman Yayınları.
- Kallek, Cengiz, "Meks", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 28, s. 583-584.
- Nayır, Şeyhmus (2010). *Artukluların Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayatı*. Basılmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özer, M. Halis (2008), "Artuklular Devletinde Önemli Ticaret Yolları ve İktisadi Hayata Etkileri", *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri*, ed. İbrahim Özcoşar, c. 2, Mardin, s. 471-480.
- Özmen, Mehmet Emin (2007), *Anadolu Selçuklularının Artuklular ile İlişkileri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuncer, Orhan Cezmi (2001), "Diyarbakır-Mardin ve Diyarbakır-Urfa Yolu", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/28601>, s. 113-126.
- Turan, Osman (2013), *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136 -1162)*, çev. Hrand D. Andresyan, Ankara1987.
- Usta, A. (2002), "Artuklular" *Türkler*, c. 6, s. 810-831.
- Yeniçeri, Celal, "Mezalim" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 29, s. 515-518.

EXTENDED ABSTRACT

Aim and Scope: When taking into consideration works on Artuqids and ongoing discussions this medieval period of time appears as an age which needs to be shed light from many aspects. The main goal of the study is to chronologically describe Artuqids' socio-economic structure in terms of three branches within the framework of historical and contemporary sources and to assess an integrated and up-to-date evaluation.

Methods: Both printed and electronic works published in parallel with the goals and contents of the study were tried to be reached, works accessed were processed and interpreted, and the data obtained was integrated. Theoretical framework of the study is based on two types of fundamental sources: literature and historical sources. Secondary sources forming the first category contain past and current field works such as theses, books, papers and proceedings. Historical or primary sources forming the second category are made up of witnessing accounts relevant to the investigated period of time such as travel accounts, chronicles or vekayinames, epigraphes, coins, and architectural monuments.

Findings: Artuqids carried on practices aimed at assuring public welfare by an economic model which was deemed as exclusive of them. These practices made an impact on other emirates and states

Conclusion: The study concludes that it is able to feature a contribution to the understanding of socio-economic structure of Artuqids.

Sosyal Medya Üzerinden Kültürel Etkileşimin Turizm ve Seyahat Üzerine Etkisi

The Effect of Cultural Interaction on Social Media on Tourism and Travel

Öz

Hizmet sektöründe küreselleşmenin artan etkisiyle işletmeler kültürel açıdan çeşitli durumlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Kültürler arası etkileşimin en önemli yaşandığı iş ortamı turizm ve seyahat sektörüdür. Bu sebeple turizm ve seyahat hizmetlerinde kültürlerarası etkileşimin doğru yönetilmesi gerekmektedir. Bu etkileşim için günümüzdeki yeni mecra sosyal medyadır.

Bu çalışmada sosyal medya kullanımı, amaçları, kültürel etkileşimleri ve turizm seyahatte etkisi başlıkları altında yapılacak bir araştırmayı kapsamaktadır. Bu kapsamda sosyal medya kullanım davranışlarıyla oluşan kültürel etkileşim incelenerek bu etkileşimin turizm seyahat etme kararıyla ilişkisi değerlendirilmiştir. Betimsel istatistiklerin yanında korelasyon analizi ile veriler değerlendirilmiştir. Sonuç olarak ciddi bir sosyal medya kullanım alışkanlığının olduğu ve insanların sosyal medya üzerinde edindikleri kültürlerden etkilendikleri görülmüştür. Bu etkininde turizm ve seyahat etme kararıyla yüksek bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Ülkelerin, turizmcilerin ve tüm araçlar için potansiyel bir mecra oluşturan sosyal medyanın önemi saptanmıştır.

Abstract

There are factors related to the socialization of our service sector. Intercultural virtualization is the most important business environment for tourism and travel. For this reason, intercultural cooperation in tourism and travel services should be managed correctly. This metaphor is social media.

In this context, the use of social media will be carried out under the headings of cultural and visual accounts. It is a suitable environment to combat the use of social media. In addition to the descriptive statistics, the data were evaluated with correlation analysis. They were influenced by the cultures they acquired in social media. It was found that this effect had a high certificate with the decision of tourism and travel. The air of social media, which is a potential channel for countries, tourism and all means, has been identified.

Giriş

Günümüzde bireylerin sosyal medya kullanımının artması ve sosyal medyanın dünya çapında bir iletişim ağına izin vermesi sebebiyle kültürel etkileşimin en çok yaşandığı ortamlardan biride sosyal medya haline gelmiştir. Bireylerin sosyal medya üzerinden edindikleri bilgiler ışığında yaptıkları işlerden biride çeşitli amaçlar ile seyahat etmektir. Bu seyahat amaçları sağlık, turistik ya da iş amaçlı olabilmektedir. Bu sebeple ülkeler için ciddi bir turizm pazar avantajı sağlanması doğrudan ve dolaylı olarak sosyal medya üzerinden olmaktadır.

Sosyal medya seyahat eden ve edecek olanlar için oldukça önemli bir role sahiptir. İnsanlar sosyal medya sayesinde seyahat edecekleri yerler hakkında önceden bilgi edinebilmektedirler. Kültürel farklılıkları önceden keşfedebilmekte ve oluşabilecek sorunlara çözüm üretebilmektedirler. Geleneksel iletişim araçlarına göre sosyal medyanın sağlayabileceği avantajlar ve dezavantajlar bu çalışmaya konu olmuştur. Sosyal ağlar ile insanların yaptıkları paylaşımlar ilgili ülke için önemli bir kültürel gösterge aracı olarak düşünülürse ziyarete gelecek turistler içinde önemli bir ölçü birimi sayılabilir.

Bu çalışmada bireylerin sosyal medya üzerinden tanıştıkları kültürler ve bu kültürlerle sahip olan ülkelere yaptıkları ya da yapabilecekleri turizm ve seyahat düzeyleri incelenecektir. Hangi amaçla seyahat yapacakları, bu amaç içinde kişisel fayda mı yoksa kültürel etkinin mi olduğu sorularına, sosyal medya kullanıcılarına yapılacak olan nicel araştırma yöntemlerinden anket

Derya Semiz Çelik

Öğr. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu,
deryasemiz@gmail.com

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Sosyal medya, Kültürel etkileşim, Turizm ve seyahat

Keywords

Social media, Cultural interaction, Tourism and travel

JEL: L82,L83, Z32

Submitted: 06 / 12 / 2018

Revised: 01 / 01 / 2019

Accepted: 31 / 01 / 2019

tekniki ile cevap aranacaktır. Kültürel etkileşimin en çok yaşandığı sosyal medya mecrasının hangisi olduğu ve bu mecranın kullanım düzeyine de ayrıca cevap aranacaktır. Bu amaçla öncelikte literatür taramasıyla sosyal medya, kullanım alanları, kültürel etkileşim ve turizmdeki yerine değinilmiştir. Ardından metodolojik bir saha çalışmasına yer verilmiştir.

1. Sosyal Medya ve Uygulama Alanları

Sosyal medya, kullanımıyla bilgi, düşünce ve enformasyon paylaşma imkanı sağlanarak, kullanıcılarına karşılıklı etkileşim imkanı sağlayan çevrimiçi araçlar ve web siteleri için ortak kullanım alanları oluşturmaktadır. (Sayımer, 2008'den Akt. Solmaz vd. 2013). İnsanların ikili iletişim ve etkileşimlerini sağlayan bir döngü olan sosyal medya hakkında ortak bir görüş birliği olan bir tanım bulunmamaktadır (Jacka ve Scott, 2011'den Akt. Eşitti ve Işık, 2015). Oxford Sözlüğü sosyal medyayı, "Kullanıcılarının içerik oluşturmasını ve paylaşmasını veya sosyal ağlara katılmasını sağlayan web siteleri ve uygulamaları" olarak tanımlanmaktadır. Sosyal ağları ise "belli bir ağdaki kullanıcıların diğer kullanıcılarla etkileşimde bulunmak veya kendi başına benzer ilgi alanlarına sahip kişileri bulmak için özel web sitelerinin ve uygulamaların kullanımı" olarak tanımlanmaktadır (Oxford Dictionary, 2015).

Ayrıca sosyal medya; "ideolojik ve teknolojik temelde inşa edilen Web 2.0'ın yaratıcılığa, kullanıcılar arasında içerik üretimine ve paylaşımına izin veren internet tabanlı uygulamalar gurubu" olarak da tanımlanmaktadır (Kaplan ve Haenlein, 2010).

Kişisel hesapların yanı sıra günümüzde kurumsal işletmelerinde aktif kullandıkları sosyal medya hesapları bulunmaktadır. Kurumsal kimliklerini temsil eden bu sosyal medya ortamlarının yönetmek için profesyonel yardımlar alınmakta olup bu durum yeni bir iş sahasını oluşturmaktadır. (Babacan, 2016). Sosyal medyanın kullanım alanları kurumsal işletmelerin, eğitim, reklam, e ticaret gibi birçok alanda kullanılmakta olup genellikle en çok reklam amaçlı kullanıldığı görülmektedir. (<http://addicta.com.tr/wp-content/uploads/2016/04/2016.3.0017.pdf>, <http://www.sosyalradar.com/sosyal-medyanin-kullanim-alanlari>)

2. Sosyal Medya ile İletişimde Kültürel Etkileşim

Küreselleşme ve sosyal medya kullanımı birbirlerine karşılıklı bir büyüme eğilimi kazandırmaktadır. Bu durumda siyasi/politik, ekonomik ve kültürel boyutta büyük etkileşime yol açmaktadır. Bireysel ve toplumsal bazda da benzer yaşam tarzları oluşacaktır (Uluç, Yarcı, 2017).

Bilgi ve iletişim çağındaki teknolojik gelişim, iletişimi kolaylaştırmakta ve dünyayı tek pazar haline getirerek giderek küresel bağlamda küçültmektedir. Dört farklı yaşam tarzının oluşunu ifade eden Robertson'a göre, bireysel bazda insan, yerel toplumlar ve toplumların oluşturduğu dünya ve insanın içinde olduğu herşeyin kolektivesidir. Bu duruma tek pazar haline gelen küresel dünyada, yaşam seviyelerinin birbirlerini etkilemesi ve belirleyici olması sebep olmaktadır (Tomlinson 2004'den Akt. Mora, 2008).

3. Sosyal Medyanın Turizmdeki Yeri

İnsan gücü/emeğine dayanan turizm sektöründe teknoloji önemli bir etkidir. Teknoloji alanındaki gelişmeler ile turizm sektöründeki internet kullanımı artmaktadır. Böylelikle ürün/hizmetin tüketicisine ulaşması, yaygınlaşması ya da talebin oluşması gibi birçok katkı sağlamaktadır (Uygur Meydan, 2007).

İnternet kullanan birçok birey, sosyal medya ile ürün/hizmetleri karşılaştırabilmekte, kullanıcıların deneyim ve görüşlerine ulaşabilmektedir. (Dalgin ve Oruç, 2015'den Akt. Aktan, Koçyiğit, 2016). Bu durum hizmet sektörü olan turizm faaliyetleri için de geçerli olup aşağıdaki gibi örneklemek mümkündür (Eryılmaz ve Zengin, 2014'den Akt. Aktan, Koçyiğit, 2016):

- Turistler sosyal medyada blog oluşturularak yada mevcut bir blogda biçerik ve/veya yorum paylaşılabilir. Doğrudan bilgi edinme amaçlı kullanılabilir.
- Konaklama ya da seyahat etme kararını almadan önce sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımlardan bilgi edinebilir, fikir alışverişinde bulunabilir.

- Sosyal medya üzerinden yapılan videolu paylaşımlar ile seyahat edilecek ya da konaklama yapılacak tesisler hakkında önceden bilgi sahibi olunabilir.
- Sosyal medya üzerinden yapılacak üyeliklerle kampanyalardan haberdar olunabilir, üyeliklere özel fırsatlar kazanılabilir.
- Seyahat yada konaklama esnasında sosyal medya üzerinden yapılacak paylaşımlar ile bireyin kendi sosyal medya çevresine bilgi verebilir.
- Olası yaşayabileceği sorunlar hakkında sosyal medya üzerinden yapacağı olumsuz paylaşım ile ilgili sorunlarına çözüm bulabilir, kurum için tehdit unsuru oluşturabilir ve sosyal medya çevresine uyarı verebilir.
- Tersine yaşayacağı memnuniyetle yapacağı paylaşımlarda kurumun reklamı (ödül), sosyal medya çevresine tavsiyede bulunabilir.

4. Sosyal Medya, Kültürel Etkileşim ve Turizm ve Seyahat İlişkisi

Her işletmede olduğu gibi turizm ve seyahat işletmelerinde de sadece yazılı kurallar ile yönetilmemektedir. Başta etkin ve verimli iletişim ortamı kurma ardından (Çankır, 2017) satış pazarlama faaliyetlerinin geliştirilmesinde yazılı (matbu) olmayan değişkenler vardır. Bunlardan biride sosyal medya gelmektedir.

Turizmde Sosyal medyanın rolü oldukça fazla olup yeni bir araştırma konusunu oluşturmaktadır. Sosyal medya, turizmin birçok yönü, özellikle de bilgi arama ve karar verme davranışları, turizm tanıtımı ve tüketicilerle etkileşim kurma konusunda en iyi uygulamalara odaklanmada önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal medyayı turizm ürünlerini pazarlamak için kullanmanın mükemmel bir strateji olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Bu çalışma ülkelerin turizm endüstrisinin tüm yönleri üzerinde sosyal medyanın turizm yönetimi ve pazarlama stratejisinin bir parçası olarak etkisine yönelik kapsamlı soruşturmayı teşvik etmek ve sosyal medyanın sanayiye ekonomik katkısını göstermek çok kritik önem taşımaktadır (Zeng, Gerritsen, 2014). Bu amaçla aşağıdaki metodolojiye dayanılarak sosyal medya üzerinden oluşan kültürel etki ile turizm ve seyahat etme kararları incelenmiştir.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

İnsanlar turizm ve seyahat amaçlı gidecekleri ülkelerin kültürlerinden etkilenmekte de hatta olası farklılıkların derecesine bağlı seyahat kararlarından vazgeçebilmektedirler. Kültürel farklılıkların neler olabileceğini insanlar çeşitli yollarla öğrenebilmektedirler. Bunlardan birde sosyal medyadır. Bu çalışma insanların turizm ve seyahat etme kararlarında sosyal medya üzerinde oluşan kültür algısının etkisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımlar görseller yada yorumlara bağlı ilgili ülkeye özgü algılanan kültür ve oluşan algının turizm ve seyahat etmeye etkisi incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca ülkelerin ve potansiyel turistlerin sosyal medya üzerinde faydalanabilecekleri bir mecranın yeri ve önemini belirlenmesi adına çalışma ayrıca önem taşımaktadır.

4.2. Yöntem ve Bulgular

Çalışmada öncelikle sosyal medya kullanımı, kullanım amaçları, sosyal medya ve kültürel etkileşim, sosyal medyanın turizm ve seyahat etme kararına etkisi ve demografik özellikler olarak beş bölümden anket formu geliştirilmiştir. Araştırma evreni sosyal medya kullanıcılarından oluşurken, oluşturulan bu form öncelikle elli kişilik bir grup üzerinde pretest yapılarak gerekli istatistiksel düzeltmeler yapılarak uygulamaya başlanmıştır. 01.10.2018-25.10.2018 tarihleri arasında İstanbul'da bir devlet üniversitesinde uygulanmış olan anket formu ile 310 veri elde edilmiştir. Zaman, örneklemin geri dönüşü, maddi değişkenler ve aktif sosyal medya kullanıcıların daha çok genç yaş grubundan oluşması araştırma kısıtlamalarındandır.

Veriler betimsel istatistiksel değerlendirmenin ardından korelasyon analizi yöntemi uygulanmıştır. Korelasyon analizi iki değişken arasındaki doğrusal ilişkinin derecesi ve yönünü göstermek amacıyla kullanılmaktadır. (Şenyay, 2011). Bu çalışmada da sosyal medya ve kültürel etkileşim ile sosyal medyanın turizm ve seyahat etme kararına etkisi başlıkları altında incelenen veriler arasında uygulanmıştır. Buradaki amaç değişkenler arası ilişkinin açıklanmasına yardımcı olmaktır. Hipotezler aşağıdaki gibidir.

H_0 = Sosyal medya üzerinden oluşan kültürel etkileşim ile turizm ve seyahat etme kararı arasındaki korelasyon anlamlı değildir.

H_1 = Sosyal medya üzerinden oluşan kültürel etkileşim ile turizm ve seyahat etme kararı arasındaki korelasyon anlamlıdır.

Çalışmanın geçerlilik ve güvenilirliğini değerlendirme amacıyla Cronbach alfa katsayısına bakılmış 0,83 ile sosyal bilimlere uygun olduğu görülmüştür. Çalışmanın en önemli kısıtlarından biri katılımcılar gelişigüzel örnekleme yöntemi kullanılarak seçildiği için katılımcıların örnekleme temsil yeteneğinin zayıf olmasıdır. Bulgular aşağıdaki gibidir.

Tablo 1: Demografik özellikler

Cinsiyetiniz	Frekans	%
Kadın	166	53,55
Erkek	144	46,45
Toplam	310	100
Yaşınız:		
20-29	246	79,35
30-39	36	11,61
40-49	23	7,42
50 ve üzeri	5	1,61
Toplam	310	100
Eğitim Durumunuz (Mezun olma durumuna göre)		
Lise	160	51,61
Ön Lisans	31	10,00
Lisans	93	30,00
Yüksek Lisans	14	4,52
Doktora	12	3,87
Toplam	310	100

Çalışmadaki örneklem profili tablo 1'deki gibi olup gelecek çalışmalarda anakütleyi daha iyi temsil eden bir çalışma ile desteklenmelidir. Aktif sosyal medya kullanıcıları genç nüfustan oluşması, çalışmanın üniversitede yapılmasıyla çalışmayı temsil eden profili tablodaki gibi olmuştur.

Tablo 2: Sosyal Medya Kullanımı

Hangi sosyal medya platformlarını ne sıklıkla kullanıyorsunuz?	Mean	Std. deviation
Facebook	4.46	0,96
LinkedIn	3.01	1,12
Twitter	4.13	1,58
Foursquare (Swarm)	3.36	1,01
Instagram	4.14	1,60
Xing	1.36	0,31
Tumblr	1.04	0,32

Sosyal medya kullanım alışkanlıkları beşli ölçek ile ölçülmüş olup, 1 ilgili sosyal medyayı hiç kullanılmamayı 5 ise sık sık kullanıldığını ifade etmektedir. En çok ve sık kullanılan sosyal medya araçlarının Facebook, Twitter, Foursquare ve Instagram olduğu örneklem üzerinde tespit edilmiştir. Örneklemin kullandıkları bu sosyal medya araçlarını hangi amaçlarla kullandığına dair değerlendirme tablosu aşağıdaki gibidir.

Tablo 3: Sosyal Medya Kullanımı Amacı

	Mean	Std. deviation
Güncel gündem hakkında bilgi edinmek için kullanırım.	2,79	1,06
Rakipler hakkında bilgi edinmek için kullanırım.	2,01	0,28
Sektörel bilgi edinmek için kullanırım.	2,65	0,67
Toplumun faydalanması için bilgi paylaşmak amacıyla kullanırım.	1,86	2,02
Kişisel profilimi ve durumumu güncellemek için kullanırım.	1,97	1,64
İstişare etmek üzere bilgi paylaşımı yapmak için kullanırım.	1,66	1,48
Profesyonel ağlara üye olmak için kullanırım.	2,32	0,97
Alanında uzman kişilerin yaptıkları bilgi paylaşımlarını takip etmek için kullanırım.	2,84	0,75
Yeni bilgi oluşturmak için sosyal medya platformlarındaki istişarelere katılırım.	1,29	1,11
Mevcut bilgileri karşılaştırarak yeni bilgi oluşturmak amacıyla kullanırım.	2,14	0,91

Sosyal medya kullanım amacı üçlü ölçek ile ölçülmüş olup, 1 ilgili amaçla kullanılmadığı 3 ise kullanıldığını ifade etmektedir. 2 nötr davranışın temsili ifadesidir. Örneklemin sosyal medya amaçlarına verdikleri cevaplar da bilgi edinme, bilgiye ulaşma, güncel ve sektörel bilgilere ulaşmayı öncelik verdikleri gözlemlenmiştir.

Tablo 4: Sosyal medya ve kültürel etkileşim

	Mean	Std. deviation
Sosyal medya sayesinde farklı toplum ve kültüre ait bilgi alışverişinde bulunulabilir.	2,84	0,96
Sosyal medya sayesinde turistlere olan bakış açısı iyileşmiştir.	1,98	1,01
Sosyal medya insanların aile yaşantısında değişikliklere neden olmaktadır.	2,05	1,26
Sosyal medya halkın başka ülke insanları hakkındaki düşüncelerini etkilemektedir	2,47	0,85
Sosyal medya halkın turistlere karşı daha hoşgörülü olmasını sağlamaktadır.	1,96	0,36
Sosyal medya, halkın örf, adet ve geleneksel yaşam biçimlerinde değişiklikler meydana getirebilmektedir.	2,88	0,41
Sosyal medya insanların dini inançları üzerinde etkili olmaktadır.	2,12	1,25
Sosyal medya özendiriciliğinden dinsel davranışlarını değiştirme eğilimi göstermektedir.	2,11	1,32
Sosyal medya insanların ahlaki değerlerinde değişimler meydana getirmektedir	2,24	1,12
Sosyal medya insanlarda zararlı alışkanlıkların (alkol, uyuşturucu gibi) yaygınlaşmasına neden olmaktadır.	2,68	0,97
Sosyal medya insanların yeme ve içme alışkanlıklarında değişim meydana getirmektedir.	2,46	0,51
Sosyal medya insanların kılık ve kıyafet alışkanlıklarında değişime neden olmaktadır.	2,85	0,75
Sosyal medya insanlarda yabancı dil öğrenme isteği yaratmaktadır.	2,37	1,29
Sosyal medya ile birlikte ülkelerde turistik işletmelerin isimlerinde yabancı dil kelimelerinin kullanımı artmaktadır.	2,23	0,44

Sosyal medya ve kültürel etkileşimi üçlü ölçek ile ölçülmüş olup, 1 ilgili etkileşimin olmadığını, 3 ise etkileşimin varlığını ifade etmektedir. 2 nötr fikrin temsili ifadesidir. Sosyal meydanın kültürel etkileşimi insanların davranışlarında yeme-içme, giyinme, inanç gibi birçok günlük ve hayatı işlevlerini etkilediği gözlemlenmiştir.

Tablo 5: Sosyal medyanın Turizm ve seyahat etme kararına etkisi

	Mean	Std. deviation
Sosyal medya turizm seyahat etme kararımı etkiler	2,71	0,25
Sosyal medya ile edineceğim olumsuz bir bilgi olması halinde turizm ve seyahat etme kararımdan vazgeçebilirim.	2,33	0,47
Sosyal medya üzerinden ülkeler hakkında edindiğim kültür farklılıkları bana güven verir ve turizm seyahat etme kararımı etkiler	2,14	0,66
Sosyal medya turizm sezonun etkinliğini arttırmaktadır.	2,68	1,02
Sosyal medya turizm seyahat etme etkisi kadar kültürel farklılıkların öğrenme yolları arasındadır.	2,94	0,04

Sosyal medyanın Turizm ve seyahat etme kararına etkisi üçlü ölçek ile ölçülmüş olup, 1 ilgili etkinin yokluğunu, 3 ise varlığını ifade etmektedir. 2 nötr fikrin temsili ifadesidir.

Korelasyon analizi yapılırken tablo 4'deki Sosyal medya ve kültürel etkileşim ile tablo 5'deki Sosyal medyanın Turizm ve seyahat etme kararına etkisi değişkenler olarak kullanılmıştır. Sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 6: Korelasyon Tablosu

	Pearson Correlation	1	.770
	Sig.(2-tailed)		.000
	N	310	310
	Pearson Correlation	.770	1
	Sig.(2-tailed)	.000	
	N	310	310
**Correlation is significant at the 0,01 level (2-tailed)			

İlişkiler korelasyon katsayısının (r) değerine göre, aşağıdaki gibi nitelendirilebilir (Köse, 2008).

- "0.90 ile 1 arasında olduğunda; çok kuvvetli,
- 0.70 ile 0.89 arasında olduğunda; kuvvetli,
- 0.50 ile 0.69 arasında olduğunda; orta,
- 0.30 ile 0.49 arasında olduğunda; düşük,
- 0.00 ile 0.29 arasında olduğunda; zayıf bir ilişki" olduğu ifade edilir.

Sosyal medya ve kültürel etkileşim ile sosyal medyanın turizm ve seyahat etme kararına etkisi başlıkları altında incelenen veriler arasında uygulanan korelasyon katsayısı 0,77 olarak ölçülmüştür. Bu sonuçta Sig.(2-tailed) değerinin ,000 olmasından dolayı H1 hipotezinin "Sosyal medya üzerinden oluşan kültürel etkileşim ile turizm ve seyahat etme kararı arasındaki korelasyon anlamlıdır. " kabul edildiğini göstermiştir. ayrıca 0,77 Sosyal medya ve kültürel etkileşim ile sosyal medyanın turizm ve seyahat etme kararı arasında kuvvetli bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Sosyal medya, geleneksel medya araçlarından farklı olarak bireylerin kendilerini ifade edebilen özgür hissettikleri ortamlardır. Bu durum bireylerin kendilerini ifade edebilen tecrübe ve deneyimlerini paylaşabildikleri bir ortam haline gelmiştir. Bu durum günümüz pazar yapısını etkileyebilecek öneme sahiptir. Birçok sektörde olduğu gibi turizm ve seyahat üzerinde de çeşitli açılardan önemli rollere sahiptir. Bu roller başlıca karar verme, bilgi arama, pratiklik sağlama, turistik tanıtımlardır.

Birçok sosyal medya ortamı kullanıcılarına deneyimler, yorumlar, birbirleri arasında gönderimler gibi etkileşime izin vermekte olup turizm sektöründe de bu durum hizmetin yayılımı için kullanılabilir. Bu durum hizmetin yayılımı için kullanılabilir.

Bu bağlamda bu çalışma ile öncelikle kültürel etkileşimi değerlendirilmiş ve sosyal medya sayesinde farklı toplum ve kültüre ait bireyler birbirleriyle bilgi alışverişinde bulunduğu dair fikir birliği olduğu görülmüştür. Ayrıca farklı ülkelerin fikirlerinden, örf, adet ve geleneklerinden etkilenildiği de vurgulanmıştır. Dini inançların, zararlı alışkanlıklarında yaygınlaştığı ve ahlaki değişimlere neden olduğu vurgulanmıştır. Sosyal medya ile birlikte ülkelerde turistik işletmelerin isimlerinde yabancı dil kelimelerinin kullanımının da arttığı, turistlere olan bakışın bir göstergesi niteliğindedir.

Sonuç olarak sosyal medya ve kültürel etkileşim ile sosyal medyanın turizm ve seyahat etme kararına etkisi başlıkları altında incelenen veriler arasında uygulanan korelasyonun yüksek olması sebebiyle bireyler turistik aktivitelerine dair kararları vermeden önce gidecekleri yerler ve kalacakları yerler hakkında sosyal medya vasıtasıyla bilgi toplayabilmekte ve kararlarını elde ettikleri bu bilgiler sayesinde şekillendirmektedirler.

Dolayısıyla ülkelerin ve turizm seyahat alanında faaliyet gösteren işletmelerin satış pazarlama konusunda daha düşük maliyetler ile daha büyük hedeflere ulaşma imkanı sağlayabilmeleri adına sosyal medyayı kullanmaları gerekmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken olumlu reklamların yanı sıra olumsuz reklamlarında aynı derecede büyük bir hedefe ulaşması halinde zararda büyük olacaktır. Turizm işletmelerinin yapacağı hataların ülkelere olan bakışlara da zarar vereceği unutulmamalıdır.

Bu derece büyük bir pazar için hedef kitleye ulaşılabilirliğin yüksek olması sebebiyle bu çalışmanın güncellenerek daha büyük ve farklı eğitim ve sektörlerdeki örneklerle güncellenmesi ve bakış açıları geliştirilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Aktan, E. Ve Koçyiğit, M. (2016). Sosyal Medya'nın Turizm Faaliyetlerindeki Rolü Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Sosyal Bilimler Dergisi Icebss Özel Sayısı*, Pp. 62-73.
- Babacan Mehmet Emin. (2016), *Sosyal Medya Kullanım Alanları Ve Bağımlılık İlişkisi*, Türkiye Yeşilay Cemiyeti, Issn 2149-1305, Eissn 2148-7286, 7-28, 3(1), Nisan 2016, Doi 10.15805/Addicta.2016.3.0017.
- Çankır Bilal. (2017). Akademisyenlerde Tükenmişliğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkisi, *Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal Of Administrative Sciences Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 29, Ss. / Pp.: 193-209 2017*
- Dalgın, T., Oruç, M. (2015). Turistik Tüketicilerin Tercihlerinde Sosyal Medyanın Etkisi: Amasya İlindeki 4 Yıldızlı Bir Konaklama İşletmesinde Uygulama. 16. Ulusal Turizm Kongresi Bildirler Kitabı (S. 164-180). Detay Yayıncılık, Çanakkale.
- Erkenekli, M. (2011). Hofstede'nin Kültürel Değerler Modeline Göre Türkiye İle Abd'nin Karşılaştırılması. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 21 (2), 0-0. Retrieved From [Http://Dergipark.Gov.Tr/Khobilim/Issue/34207/378164](http://Dergipark.Gov.Tr/Khobilim/Issue/34207/378164)
- Eryılmaz, B., (2014). Sosyal Medya Kullanımının Müşteri Tercihleri Üzerine Etkileri: Konaklama İşletmelerinde Bir İnceleme. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Eşitti, Ş., Işık, M. (2015). Sosyal Medyanın Yabancı Turistlerin Türkiye'yi Tatil Destinasyonu Olarak Tercih Etmelerine Etkisi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1 (27), 11-30. Doi: 10.17498/Kdeniz.26307.
- Hofstede G J, Pedersen P B, (2002). *Exploring Cultur Exercises, Stories And Synthetic Cultures*, Nicholas Brealey Publishing, Usa.
- Kaplan, Andreas M. Ve Haenlein, Mitcheal. (2010). *Users Of The World, Unite! The Challenges And Opportunities Of Social Media*, Bussiness Horizons, Vol. 53, Pp. 59 - 68
- Köse, S. Kenan, (2008). *Korelasyon Ve Regresyon Analizi*, [Https://Docplayer.Biz.Tr/18607973-Korelasyon-Ve-Regresyon-Analizi.Html](https://Docplayer.Biz.Tr/18607973-Korelasyon-Ve-Regresyon-Analizi.Html)
- [Http://Www.Sciencedirect.Com/Science/Article/Pii/S0007681309001232](http://Www.Sciencedirect.Com/Science/Article/Pii/S0007681309001232), Erişim: 12.12.2017.
- Levent Şenyay. (2011). *İstatistik Iı*, [Http://Kisi.Deu.Edu.Tr//Levent.Senyay/İstatistik%20ı/11%20regresyon.Pdf](http://Kisi.Deu.Edu.Tr//Levent.Senyay/İstatistik%20ı/11%20regresyon.Pdf), Erişim 02.01.2018.

-
- Mayfield, Antony. (2010). What Is Social Media, İcrossing, E-Book, [Http://Www.İcrossing.Co.Uk/Fileadmin/Uploads/Ebooks/What_Is_Social_Media_İcro_Ssing_Ebook.Pdf](http://www.İcrossing.Co.Uk/Fileadmin/Uploads/Ebooks/What_Is_Social_Media_İcro_Ssing_Ebook.Pdf), Erişim: 13.12.2017.
- Mora, Necla. (2008). Medya Ve Kültürel Kimlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 5:1. Erişim: [Http://Www.İnsanbilimleri.Com](http://www.İnsanbilimleri.Com)
- Sayımer İdil.(2008). Sanal Ortamda Halkla İlişkiler, Beta Yayınları, İstanbul.
- Scott, R. Peter, Jacka, J. Mike. (2011). *Auditing Social Media, A Governance And Risk Guide*, John Wiley And Sons: United States Of America.
- Solmaz, B., Tekin, G., Herzem, Z., Demir, M. (2013). İnternet Ve Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7 (4), 23-32. Retrieved From [Http://Dergipark.Gov.Tr/Josc/İssue/19027/200546](http://Dergipark.Gov.Tr/Josc/İssue/19027/200546).
- Sü, Eröz, Sibel, Doğdubay, Murat. (2012). Turistik Ürün Tercihinde Sosyal Medyanın Rolü Ve Etik İlişkisi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:27, Sayı:1, Ss.133-157.
- Tomlinson, John. (2004). *Küreselleşme Ve Kültür*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Uluç, Güliz, Yarcı, Ayşegül . (2017). Sosyal Medya Kültürü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (52), 88-102. Retrieved From [Http://Dergipark.Gov.Tr/Dpusbe/İssue/29388/314629](http://Dergipark.Gov.Tr/Dpusbe/İssue/29388/314629)
- Uygur Meydan, Selma. (2007). *Turizm Pazarlaması*, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Zeng Benxiang, Gerritsen Rolf. (2014).What Do We Know About Social Media İn Tourism? A Review, ***Tourism Management Perspectives Volume 10***, April, Pp. 27-36
- [Https://En.Oxforddictionaries.Com/Definition/Social_Media](https://En.Oxforddictionaries.Com/Definition/Social_Media), Erişim: 02.12.2017.
- [Https://En.Oxforddictionaries.Com/Definition/Social_Networking](https://En.Oxforddictionaries.Com/Definition/Social_Networking), Erişim: 02.12.2017.
- [Http://Addicta.Com.Tr/Wp-Content/Uploads/2016/04/2016.3.0017.Pdf](http://Addicta.Com.Tr/Wp-Content/Uploads/2016/04/2016.3.0017.Pdf).
- [Http://Www.Sosyalradar.Com/Sosyal-Medyanin-Kullanim-Alanlari](http://Www.Sosyalradar.Com/Sosyal-Medyanin-Kullanim-Alanlari).
-

Tanzimat Dönemi'nde Edebi Muhalefet

Literary Opposition in the Tanzimat Period

Öz

Tanzimat Dönemi kültürel anlamda önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Özellikle Islahat Fermanı sonrası gazete aracılığı ile başlayan edebi muhalefet uyandırdığı etkiler ve kamuoyunun gelişimi ile beraber siyasal bir anlam kazanmıştır. Ancak bu anlamların gerisinde edebi nitelikleri değişen bir kültür dünyasının yattığı ortadadır. Ortaya konan eserlerin reformlara karşı duranları veya mevcut reformistleri yermekten öteye geçtiği açıkça öne sürülebilir. Bu durum layihalarda görülen önerilerden farklı olarak belirli bir fikre, toplum görüşüne ve bilince dayanması yönüyle de önemli ölçüde siyasal bir niteliğe sahiptir. Edebi muhalefet, edebiyatın ideolojik yeniden üretiminde önemli bir anlam taşıması açısından da teknik değişimini aşmış, sosyal ve siyasal işlevleri - kimlik, birey ve toplum ile ilgili- olan bir kisveye sahip olmuştur.

Abstract

The Tanzimat Period brought about important cultural changes. The literary opposition, which began with the newspaper after the Islahat Fermanı, gained political meaning with the effects it aroused and the development of public opinion. However, it is clear that behind these meanings there is a cultural world whose literary qualities change. It can be argued that the literary works outlined aim at more than criticizing the opponents of reform or the existing reformists. This situation, unlike the suggestions seen in the explanatory document, has a significant political character from the point of view of a certain idea, community view and consciousness. The literary opposition has had a social and political function which has exceeded its technical change in terms of having an important meaning in the ideological reproduction of literature.

Giriş

Tanzimat Dönemi, içerdiği siyasal ve ekonomik gelişmelerle beraber söz söyleme ve yazı yazma fiillerinin evrilmesi açısından da değişim vetiresinin önemli bir kavşağıdır. Mezkur dönemde yaşanan toplumsal farklılaşma ve kurumsallaşmayı tasarlayan seçkinlerin zihniyetindeki değişim kültürel aktivitenin evriminin önemli bir göstergesidir. Ânı, dünü ve geleceği açıklamada başvurulan referanslar, Tanzimat Dönemi'nin siyasal atmosferinden etkilendiği gibi toplumsal eylemi anlamlandırması veya yeni iktidar kaynaklarını meşrulaştırması açısından da dönemin siyasal gelişmelerine yön vermiştir. Edebiyat mahfillerinin sakinleri olarak beliren Tanzimat'ın genç kuşağı, bürokratik kökenlerinin ötesinde muhalif bir düşünce ve eylem topluluğu olarak ortaya çıkmışlardır. Edebi muhalifler olarak tanımlanan bu grubun siyasal mücadeleye edebi muhalefetle başladıkları kabul edilmektedir. Bu makalede Tanzimat Dönemi siyasal muhalefetinin, edebiyat çevrelerinde gelişen yeni bir akımın ve bu akımın öncüleri olarak İbrahim Şinasi ve Namık Kemal'in düşünceleri çerçevesinde geliştiği varsayılmaktadır. Tanzimat Dönemi'nde yaşanan muhalefet hareketinin siyasal kurumlar içerisinde olmadığı göz önünde bulundurulduğunda kamuoyu ve edebi kültür içerisinde geliştiği söylenebilir. Bu açıdan siyasal muhalefetin anayasal dönem öncesi gelişiminin anlaşılması önemli görülmüştür. Temel sorunsal olarak edebiyat sahasında gelişen yeni akımın nasıl -gizil mi açıktan mı- siyasal alana tesir ettiği hususu kabul edilmiştir. Eski edebiyattan veyahut divan şiirinden kopuş geleneğin reddiyesi ile mi yoksa sembollerin farklılaşması, modernin gelenekle uyuşturulması ile mi mümkün olmuştur? Tanzimat Dönemi'nin koşulları içerisinde edebi tarzın içeriği sunmada ne derece önemli olduğu tarihsel bir veri olarak kabul edildiğinde, edebi muhalefetin yeni metotlar ve vasıtalar benimsemesi kültürel anlamda yeni bir kurgunun da

Çiğdem Erdem

Doç. Dr., Hacı Bayramı Veli
Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi Bölümü
csekmen@gazi.edu.tr

Satuk Buğra Çetinkaya

Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Öğr.,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, SBKY
Bölümü, birinci1.emailim@gmail.com

Article Type / Makale Türü

Review / Derleme

Anahtar Kelimeler

Edebi Muhalefet, Tanzimat Dönemi, Kültür,
İdeoloji, Siyasal Edebiyat

Keywords

Literary Opposition, Tanzimat Period, Culture,
Ideology, Political Literature

Submitted: 19 / 11 / 2018

Revised: 18 / 12 / 2018

Accepted: 31 / 01 / 2019

oluşturduğunu göstermesi açısından önemli görülmektedir. Sonuç olarak siyasetin edebiyatla ilişkisi çerçevesinde bir yaklaşım benimsenecektir. Kuramsal açıdan, edebi nitelikler ile toplum-kültür-siyaset ilişkisi anılan iki düşünürün savları etrafında açıklanacaktır.

1. Edebiyat ve Siyaset İlişkisi

Toplumların doğa karşısındaki tutum ve tavırları milli karakterin ve dolayısıyla kültürlerin meydana gelmesinde temel angajmandır. Taoizm ve Hinduizm gibi Asya kökenli mistik davranışları benimseyen öğretilerin İslam'daki tasavvuf anlayışını etkilemelerine benzer şekilde kültür de doğa ve tabiata dair dini ön kabullerin ve uygulamaların tesiri altındadır. Bu yönüyle kültür, hayat karşısında alınan tavırlar bütünü olarak ifade edilebilir. (Kaplan, 1992, s. 27-29)

Toplumların anlam dünyalarını temellendiren iki farklı epistemolojik altyapı ve yine bunun sonucunda iki farklı model olduğu varsayıldığında, "doğal toplum ve sembolik toplum", kültüre yüklenen anlamında çeşitlendiğini söylemek gerekir. Toplumsal eylemin pratik nedenlere, zorunluluklara dayandığını öne süren doğal toplum modeli, pozitivist epistemolojiden temellenirken; sembolik toplum modelinde eylem sembolik mantığın ürünü olarak kabul edilir ve "yorumsamacı" epistemoloji benimsenir. Bunun sonucunda sembolik biçimde oluşmayan eylemin "refleks veya hayvansal güdü niteliği"ni de olduğu kabul edilir. Sembolik toplum modelinde kültür kavramı, toplumsal yaşamı büyük ölçüde etkileyen bir semboller bütünü olarak pratik nedenlerin değil gerçek dünyayı anlamlandıran ve dil ile bilgi arasında sembolik bir köprü meydana getiren, toplumlara özgü kodlar bütünü olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan "kültürel sistem toplumsal sistemi temsil eden bir üstyapı değil, toplumsal yaşamı biçimlendiren ideolojik bir altyapıdır". (Sunar, 1986, s. 2-38)

Kültür ve toplum arasındaki ilişkinin süreç içerisinde ideoloji kavramına denkleştiği kabul edildiğinde, Tanzimat Dönemi'nin hemen öncesinde geleneksel şiirin içeriğinde yaşanan değişim dil ile bilgi arasında kurulan yeni bir köprünün habercisi gibidir. Bu yönüyle yaşanan değişim kültür dairesindeki edebiyat ve toplum dairesindeki siyaset arasında yeni epistemolojinin etkilediği ideolojik bir dilin kurulmaya başladığının da habercisidir.

Bir bütünü meydana getiren kültürel kalıp, dilin vasıtaları ile örülmüş yapı taşlarına sahiptir. Dil, kültürün harcı onu meydana getiren ve yeniden üreten ana madde olarak düşünülebilir. Toplumlar, kültürel değişimin hızlandığı dönemlerde dile dair yeni görüşler benimserler. (Berkes, 2017, s. 253-282) Dilde yaşanan değişim edebiyat sahasına ve insan ilişkilerine yansımaktadır. Edebiyat, "milletin ruhudur". (Kaplan, 1992, s.117) Bu ruh, siyasal alanda önemli tesirleri olan halk hareketlerinin temel itkisi olarak kamuoyunun ortaya çıkışı ile iktidar ilişkilerinde fevkalade bir vazifeye haiz olmuştur. O zaman dil, sadece objeleri, eylemleri ve durumları sembolleştiren bir vasıta değil; aynı zamanda "duyguları harekete geçirip tahayyülü ateşleyen pozitif ve aktif bir güçtür" denilebilir. (Heywood, 2012, s. 2)

Dilin edebiyat sahasına aksetmesi ve oradan siyasal alanda ideolojik bir iktidar kaynağı haline gelmesi "yazı" ile ilişkisi ölçüsünde açıklanabilir. Yazı, düşüncenin sınırlarının daha bariz olduğu ve "söz" e göre daha kalıcı bir ileti imkanı sunar. Ayrıca yazı, düşüncenin her yerde ve her zamanda aynı şekilde muhafazası ile fikir için gerekli olan "ayrı kafaların aynı mevzu üzerinde karşılaşması"ni sağlayarak önemli bir işlevi de yerine getirmiş olur. (Kaplan, 1992, s. 128)

Dilin ve yazının edebi eserlerde tecessüm ettiği kabul edildiğinde bu eserlerin toplumlara ve dolayısıyla siyasete dair ifa ettiği anlamda mantıki olarak kabul edilmelidir. Mesela "Yunan tiyatrosu dini ayinlerden doğmuş, resmi ve geleneksel dini merasimler olarak yaşamıştır". Bu yönüyle tiyatro bir toplumsal işlevi ifa etmiş, siyasi alanda örtük veya açık tesirler bırakmıştır. (Elliot, 1983, s. 190) Bu açıdan bakıldığında bir edebi eserin değer ve anlamı çeşitli yaklaşımlara konu olmuştur.

Edebiyat eleştirileri ve yaklaşımları eserin türü ve çağın ruhuna göre çeşitlense de bu makalenin ele aldığı dönem açısından kısaca üç yaklaşıma değinilecektir. Edebiyatın siyasetle ilişkisinde "yansıtma kuramı"nın toplumsal işlev ve iktidar ilişkilerini açıklayıcı olduğu düşünülmektedir. Edebiyatın gerçekliğin yansıtılması olarak kabul edildiği bu kuram kendi içerisinde üç bakış açısına ayrılmaktadır. İlki, Platon (İ.Ö. 427-347) tarafından iddia edilen sanat eserlerinin "duyular dünyasını

yansıttığı" tezidir. O, sanatın görüngünün aynası olduğu düşüncesini savunur. Ancak onun gerçeklik algısı duyular dünyasının algılarından farklı olarak idealar dünyasına tekabül eder. Görülen dünya idealar dünyasının bir kopyasıdır ona göre. Bu düşünce mantıki olarak sanat eserinin insanı gerçeklikten kopardığı ve sanatçının bilgisinin gerçeğin bilgisi olamayacağı sonucuna çıkmaktadır. (Moran, 1991, s. 19-23)

İkinci olarak ise Aristo'nun (İ.Ö. 384-322) Poetika eserindeki görüşlerine dayanılarak kabul edilen özcü-genelci bakış açısı sayılabilir. Aristo, "şairin ödevi, gerçekten olan şeyi değil, tersine olabilir olan şeyi, yani olasılık ve zorunluluk kanunlarına göre mümkün olan şeyi ifade etmektir" der. Aristo, tarih ve şiir arasında eserin amacına göre bir ayırımın mevcut olduğunu ifade eder. Ona göre "(...) şiir, daha çok genel olanı, tarih ise tek olanı tasvir eder". Bu yüzden şair vermek istediği mesajın ve anlatacağı konunun "özü"ne ait olmayı atar, ayrıntıda boğulmaz nedensellik bağı içinde icap edenin örgüsünü kurar. (Aristo, 2006, s. 1453) Platon'un duyu dünyasının haricinde varsaydığı gerçeklikler -idealar-, Aristo'da bizzat yaşanan dünyanın içindedir. Aristo, hayatın anlamının bilgisinin sanatçıda olabileceğini öne sürerek sanatın gerçeklikten koparmayacağını aksine görünenin ardındaki özü ortaya çıkarabileceğini savunur. Aristo'nun yansıma kuramında "gerçekliği yansıtmak ancak öze inmekle, yani insan tabiatında ortak tümelleri, ortak özellikleri yansıtmakla" mümkün olur. (Moran, 1991, s. 30-31)

Son olarak ise yine Aristo'nun fikirlerine dayanmakla birlikte Rönesans Dönemi eleştirmenleri tarafından savunulan ve dönemin tabiat görüşünü yansıtan "düzeltilmiş (idealleştirilmiş)" gerçekliğin öne çıktığı bakış açısına değinilebilir. Aristo, Poetika'da "şair... nesnelere nasıl olmaları lazım geliyorsa, o şekilde tasvir etmelidir" der. (Aktaran: Moran, 1991, s. 33) Bu ifadeyi referans alan idealleştirici yansıma tezi, mevcut olanın ötesinde bir kurguyu edebiyatın işlevi olarak görür. Rönesans düşünürleri "sanatın işlevi konusunda (...) didaktik bir görüşe" sahiptirler. Onlar sanatın ve özelde edebiyatın "eğitici ve zevk verici" olması gerektiğini savunurlar. Dönemin eleştirmenlerinden Sir Philips Sidney, edebiyatın amacını "eğlendirerek eğitmek" olarak tanımlar. (Moran, 1991, s. 32-37)

İdealleştirici yansıma kuramına göre doğru yaşamın bilgisi temel disiplinler olan tarih ve felsefedir. Ancak bu iki disiplinin tek başlarına soyut ve kuru olduğunu ifade eden Rönesans eleştirmenleri, edebiyatın doğru yaşamın bilgisine erişmede tamamlayıcı ve bütünleştirici misyonuna vurgu yaparlar. (Moran, 1991, s. 37)

Bu çalışmada edebiyat ve siyaset arasındaki ilişkide edebiyat, yansıma kuramı çerçevesinde ele alınacaktır. Bu çerçevede ikinci bakış açısı edebi değişimin teknik yönü için işlevsel görünmekte iken siyasal edebiyat açısından ise üçüncü bakış açısı bu makalenin tarihsel çerçevesi için uygun görülmektedir. Edebiyatın özcü-genel bir ifade tarzı ve manaya kayması, 19.yy Osmanlı sanatının toplumdan kopuk olmadığı aksine toplumla iç içe geçen ve toplumsal kategoriler arası köprüleri tesis eden ahlaki bir yöneliminin olduğunu ifade eder. Diğer yandan edebiyatın, siyasal muhalefet aracı haline gelmesi ile de idealleştirici yansıma kuramındaki tanımlamaya uyduğu; öte yandan da sembolik toplum modeli bağlamında gelişen hem yeni bir toplumsal kategorinin varlığını haber verdiği hem de yeni bir düşünce sistematiğini yansıttığı söylenebilir.

2. Edebi Eserlerde Üslup ve İçerik Değişimi

Divan edebiyatının son büyük şairi olan Şeyh Galip, Osmanlı Devleti'nin 18.yy'daki en buhranlı zamanlarında, yüzyılın son çeyreğinde, eserler vermiştir. Şeyh Galip'in eserlerinde çağının siyasal psikolojisinin izlerini görmek mümkündür. Divan edebiyatının kurallarına sadık kalarak "ümitsizlik ile ümit arasındaki" buluşmanın yansıdığı şiirlerinde o, yeni bir insan tasvirini haber verir. O, yaşanan siyasal bunalımların yarattığı ümitsizliğin hem öze-içe dönmeyi gerekli kıldığını hem de reformist dönüşümün kaynağının insanın ruh, beden ve şuurunda bir arada bulunduğunu belirtir. Bunu insana dair "ma'den-i evvar-ı fütüvvet" (fütüvvet madeninin ışınlarının) dirilmesi ile memleketin "harabiyetini" düzelmesi arasında kurduğu paralellikle yapar. Şeyh Galip'in divanlarında ümitsizliğin yarattığı içe dönük ruh halinin içinde ümidin "tılsımlı bir hazinesi"nin gizli olduğu söylenebilir. (Kaplan, 2006, s. 26-35)

Şeyh Galip'in bu yaklaşımı Tanzimat'ın hemen şafağında geleneksel edebi yazının ve "şiir" in üslup bakımından olmasa da içerik bakımından değişimini ortaya koyar. Kültürün yeniden üretiminde yapı taşı olan sanat ve edebiyatın insan tasavvurunda yarattığı etki onun şiirlerine yansımıştır. Tanzimat edebiyatının siyasal niteliği ve kalem erbabı mensupları göz önüne alınırsa divan şiirinde yaşanan değişimin Tanzimat düşüncesinin gelişiminde etkili olduğu söylenebilir.

Tanzimat Dönemi'nin ikinci safhası olarak adlandırılan Islahat Fermanı sonrası sürecin edebi bir yönünün olduğu söylenebilir. Bu edebi yön siyasetle kültür arasında var olan tabii ilişkinin modern formda yeniden icadı olmak gibi bir tekerrürü içinde barındırmakla beraber tesirleri ve tarzı bakımından geçmişten farklıdır. Özellikle İbrahim Şinasi(1826-1871) ve Namık Kemal(1840-1888) yeni tür bir muhalefetin hem edebiyat sahasında hem de siyasal alanda öne çıkan kişileri olmuşlardır. Öte yandan Yeni Osmanlılar cemiyetini önde gelen isimleri olarak Ziya Paşa(1829-1880, o zamanlar "Bey") ve Ali Suavi(1838-1878) de edebi muhalefette çağın öncüleri arasındadır. (Tanpınar, 1982, s. 257-261) Bu makalede Şinasi ve Namık Kemal'in edebi özellikleri ve siyasal fikirlerinin dönemin muhaliflerinin genel karakterini yansıttığı varsayımı kabul edilmiştir.

2.1. Şinasi'nin Edebi Yeniliği

Şinasi, Tophane Müşirliği Mektubi Kalemi, Fransa'daki College Saint Barbe öğrenimi ve Doğu İlimleri Araştırma Derneği üyeliği, Meclis-i Maarif azalığı ve gazeteciliği ile şekillenen kariyer çizgisi içinde Doğu ve Batı kültürünün nüanslarını kavramada çağdaşlarından çok daha erken davranmıştır. (Ebuzziya, 1997, s. 51-82)

Mustafa Reşid Paşa(1800-1858) "mektebi"nin bir mensubu olması dolayısıyla paşanın ölümü Şinasi'nin hayatında da önemli değişiklikler yaratmıştır. Mehmet Emin Âli Paşa ile yaşadığı sorunlar idari görevlerinin sonu olmuştur. Gazetenin henüz bir muhalefet aracı haline gelmediği bu dönemde Şinasi, yazdığı kasidelerle yeni bir edebi tarzın ve örtük bir muhalefetin yaratıcısı olmuştur. 1854 ve 1858 yılları arasında yazdığı 3 kasidenin hepsi Mustafa Reşid Paşa içindir. Bu kasidelerde o, "medh etmek için medhetme" yolundan ayrılarak kasideyi övgü örtüsü altında ideolojik bir enjektör haline getirmiştir. Bir tür ideolojik fermantasyon olan bu tarz ürünlerinin kişiler üstü bir arka planı olduğu gözlemlenmekte ise de onun Batı'da karşılaştığı anlamda net bir fikir sistematığı oluşturduğundan bahsedilemez. Ayrıca bu durum kendi dönemi içerisinde gayet normal sayılan kapılanma anlayışının da ötesindedir. Nitekim Şinasi, Mustafa Reşid Paşa'nın idari ve siyasi sahadaki pek çok fikrini benimsemiştir. Bir minnet duygusundan fazlasını ifade eden bu durum Mustafa Reşid Paşa'nın ölümünün ardından Âli Paşa'ya veya kendisi üzerinde pek çok emeği olan Ahmet Fethi Paşa(1801-1858) ve Ziver Efendi'ye(1812-1878) herhangi bir övgü yazmamasında da görülebilir. (Ebuzziya, 1997, s. 144-147) Şinasi'nin nesir türündeki reformizmi genel kabuller arasında iken şiir sahasında bu husus tartışmalıdır. Şinasi'nin şiir alanındaki yeniliklerinin önemine dair iki husustan bahsedilebilir. Bunlar Mustafa Reşid Paşa'nın siyasal ve sosyal fikirlerinin edebi alanda işlenmesi ve dilin halk lisanına yaklaştırılması ile Türkçenin toplumsal ilişkilerde hem bir vasıta hem de bir kimliklendirme formu haline getirilmesidir. Bu açıdan Şinasi'nin Tanzimat edebiyatında yaptığı yeniliği yansıtan başlıca eseri "Münâcaat" olarak kabul edilebilir. Şinasi'nin bu eserinde toplumun dini şiirlere aşinalığını gözetmek vasıtası ile yeni fikirlerinin biçimsel yönünü ortaya koyduğu söylenebilir. O, biçim ve kuraldan muhteva ve anlama yönelmenin bir örneğini sunduğu "Münâcaat"ın da divan şiirinin süslerini yontarak eserin anlamının öne çıktığı bir sadeliği vurgulamıştır. (Kaplan, 1997, s. 253-257)

Şinasi'nin dini konuların işlendiği bir eserin içerisinde yeni fikirler serpiştirerek geleneksel şiirin pek çok temsilcisi ve reformlara muhalefetin önde gelenlerine yeni bir "zihniyet kalıbı" benimsetmeye çalıştığı söylenebilir. Öte yandan bu yenilik bürokratik seçkinler içerisinde memur-aydın türünün öne çıkan yönü olan biçimselcilikten aydın-memurun içerikçiliğine de bir geçiş temsil eder. Bu eser ayrıca dini bir anlam yüceliğini bir sosyal pratiğe dönüştürme açısından da önemlidir. Şinasi'ye göre yaratıcının anlaşılması ancak halkın dilinde onu anlatmakla mümkündür. O, dinin, toplumun vasıtasız şekilde anlayabileceği metinlerle işlevini sürdürmesi gerektiğini düşünmektedir. "Obskürtanizm" in siyasal bir iktidar tekniği olduğu Osmanlı toplumunda bu kavrayış, edebi eserlere yedirilerek, siyasal meşruiyetin geleneksel sözcülerine yönelik ideolojik muhalefetin başlangıç noktası olarak da kabul edilebilir.

Tanzimat Devri'nin pek çok müellifi gibi o da Tanrı ve tabiat arasındaki bağı panteistçe kurulduğu "kudret" kavramını önemser. Diğer yandan Şinasi, 18.yy Aydınlanmacılarının yaklaşımına benzer şekilde Tanrı'nın varlığını baştan kabullenmez. Bu yönü ile divan şiirinin temsilcilerinden bariz şekilde ayrılır. Özellikle Münâcaat'taki "Vahdet-i zatna aklımca şahadet lazım" dizesi bu duruma örnek gösterilebilir. (Kaplan, 1997, s. 258)

Sonuç olarak Şinasi'nin şiirde yaptığı değişiklikler arasında; üslup ve içerik olarak kendinden öncekilerden farklılaşmış olması; modern bir kainat ve insan görüşünü İslami temellerden kopmadan ama klasik divanlardan da farklı bir biçimde işlemiş olması; demokrasi-halk ve akıl-insan arasında doğal bir birlikteliğin yattığı düşüncesini divan edebiyatının mistik ve abartılı içeriğinin karşısına yerleştirmiş olması; üslup bakımından "çıplak bir ifade tarzı" yaratmaya çalışmış, "yeni imaj" ve imgeleme başvurmuş, halkın kullandığı lisanı önemsemiş ve bunun sonucunda "konuşma sentaksına yakın" bir şiir yapısı ortaya koymuş olması sayılabilir. (Kaplan, 1997, s. 274)

2.2. Namık Kemal'in Edebi Muhalefeti

Namık Kemal edebiyata dair düşüncelerini 1866 yılında *Tasvir-i Efkâr*'da yayınladığı "Lisan-ı Osmanî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazat-ı Şamildir" adlı makalesinde açıklamıştır. Bir edebi eserin kıymetinin ancak içeriğinin açık ve düzgün şekilde bilinmesi ile mümkün olacağını öne süren Namık Kemal, mananın süs ve seciye kurban edildiğini ifade etmiştir. Edebiyat, toplum ve siyaset arasındaki ilişkiye eğilen Namık Kemal, halkın lisanından kopuk bir edebiyatın kendi milleti tarafından bile anlaşılmasının dile "garabe çaldığını", bu durumun kültürel kopukluğa sebep olduğunu ve cehaleti beslediğini dile getirir. (Namık Kemal, 1996, s. 57-62). O, edebiyatın teknik yönünden çok toplumsal işlevine eğilmiş, *Tasvir-i Efkâr*'daki ustası Şinasi'nin savunduğu görüşleri daha toplumsal bir içeriğe kavuşturmuştur.

Dil ve edebiyatın toplumlar için önemini Zemahşeri'ye atıfla verdiği bir örnekle açıklamıştır. Namık Kemal, "zuhur-ı İslam'da seyf-i şeriata karşı duran mutaasibîn-i Arab, hükm-i belâgata mukavemet edemediler" diyerek yazın faaliyetinin toplumların yapısındaki tesirini ortaya koymaya çalışmıştır. Düşünür burada edebi faaliyetin zor gücünden daha etkili olabileceğini ve ayrıca ideolojik işlevini vurgulamaktadır. Ona göre medeni milletlerin somut ve eski bir özelliği edebiyatlarıdır; Osmanlılarda toplumsal bütünleşme sorunlarını milli ruhun edebi eserler vasıtası ile yerleşmesi sayesinde aşabilirler. Milli ruh konusunda Arapları örnek gösteren Namık Kemal, Arapların devletsiz ve idare yeteneğinden yoksun olmalarına rağmen hatta bir kısmının din değiştirmesine rağmen dil ve edebiyattaki kudretleri sayesinde milliyetlerini muhafaza ettiklerini öne sürmüştür. (Namık Kemal, 1996, s. 58-59)

Lefkoşalı Galip ve Namık Kemal arasındaki mektuplaşmalardan da görüleceği üzere edebi tartışmalar dil ve üsluptan "maarifin" kıymeti, içeriği ve usulüne dair münakaşalara kaymaktadır. (Kuntay, 2010, s. 24) Namık Kemal'e göre Türk dili henüz edebiyat sahasında gerekli düzenlemeleri yapamadığı için fennin öğrenilmesinde harcanacak emek Arap ve Acem diline harcanmaktadır. Bu yüzden öncelikle dilde, ardından da maarifte reform gereklidir. Düşünür, eski edebiyatın milli varlığa hizmet etmediğini aksine halk ve yöneticiler arasındaki ayrışmayı arttırdığını öne sürmektedir. O, İstanbul'daki okur-yazar ahaliden dahi pek çok kişinin kanunları anlayamadığını öne sürer. "Arnavut ve Laz lisanları bile hala elifbası bile olmayan Türkçe karşısında varlığını sürdürür" ona göre. Namık Kemal, bu durumun başlıca sebebi olarak ise çeşitli doğu ve batı dillerinin söz ve yazıya tesiri ile anlaşılmazlığın ve karmaşanın artmasını görmektedir. Düşünüre göre, pek çok yazar sözde ve yazıda neredeyse farklı bir dil kullanır, bu durum milletin bütünlüğünü zayıflatır; gerçek utanılacak hal süs ve secinin olmayışı değil, sözde başka yazıda başka bir "edeb tasavvur etmek"tir. O, bu durumu Arap ve Acem lügâtî ile oluşturulan Osmanlı lisanının çağın ilmi yenilikleri nazarında anlamsız olduğu fikri ile birlikte ele almıştır. Namık Kemal, 1996, s. 59-60) Ancak Namık Kemal ile uzun yıllar aynı siyasal çevrede yer alan Ziya Paşa, fikirlerinde Namık Kemal kadar tutarlı değildir. O, *Hürriyet*'teki makalelerinde -özellikle Şiir ve İnşa makalesinde- modern edebiyat savunusu yaparken, sürgünden döndükten sonraki Harabat adlı eserinin ön sözünde öncekinin tersi fikirleri savunmuştur. (Mardin, 2015, s. 373-376) Bu durum

edebi muhalifler arasında kesin sınırlara dayalı bir birliktelikten ziyade dönemin ruhuna özgü farklılıkların ve geçişlerin mevcut olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Sonuç olarak denilebilir ki edebi alanda yeni bir jenerasyon mevcuttur. Bu jenerasyondaki mevcut yeni edebi anlayış, edebiyatın gerçekliği yansıtmak ve halka hitap etmek ile işlevini yerine getireceği düşüncesinde birleşir. (Kavcar, 1993, s. 47-59) Şinasi ve Namık Kemal’de görülen edebi yenilikler, kuramsal açıdan Aristo’nun sanat eserinin “mümkün olabileceği” yansıttığı tezine uygun düşmektedir. Edebi muhalifler gerçeğin iletiminde sanatın yardımına başvururlar. Bu yönüyle duyular dünyasının tümellerini edebi anlayışlarının temeli yapmışlardır. Nitekim roman ve tiyatro faaliyetlerinde de dönemin pek çok eserinde bu durum gözlenir.

3. Siyasal Muhalefetin Edebi Vasıtaları

3.1. Tanzimat Dönemi’nde Muhalif Basın

1859 yılında yaşanan bir dizi tutuklama, isyan hazırlığındaki bir grubun varlığını basın vasıtası ile duyurmuştur. Kuleli Vakası adıyla bilinen ve isyan teşebbüsü ile ilişkisi olduğu düşünülenlerin tutulduğu Kuleli Kışlası’ndan ismini alan bu vaka, siyasal niteliği bakımından Tanzimat zihniyetine muhalefetin bir göstergesi olarak zabıtlara geçmiştir. Şeriat’ın icrası ile amaçlarını meşrulaştırmaya çalışan bu grubun politik düşüncelerinin muayyen bir çehresini çizmek şuan için pek olanaklı olmamakla birlikte bu tarz bir muhalefetin varlığı ve bunun kamuoyunca bilinmesi -edebi, dini ve askeri misyonları olan muhalif kişilerin örgütlenmesini yansıttığı için- başlı başına siyasal bir olaydır.

Kuleli Vakası’nda göz altına alınanların çoğu Tophane Müşirliği görevlileridir. “Jeune”lerin öncüleri arasında yer alan Tophane Müşirliği katiplerinden Şinasi ile aynı kalemde çalışan Arif Efendi ihbarı yapan kişidir. Tertibin lideri Hüseyin Daim Paşa olarak bilinmekle beraber öne çıkan kişiler arasında Tophane Müftüsü Bekir Efendi ve yine Tophane’de görevli Hoca Nasuh Efendi yer almaktadır. (Ebuzziya, 1997, s. 159) Diğer yandan yine aynı dönemde Âli Paşa’ya suikast amacıyla olduğu bilinen -Şinasi ve Giampetry ile dost olan- Said Sermedi gibi kişilerin olması muhalefetin niteliğinin emareleridir. (Koray, 1987, s. 195) Kuleli muhalefetinin mevcut idareye ve düzene karşıtlığını belirgin şekilde paylaşan ancak yöntem açısından farklı, yeni bir muhalefet, basın ve edebiyat çevrelerinde doğmuştur. 1831’de kurulan Takvim-i Vekay-i’nin ardından 1840’ta Churchill’in hükümetçe desteklenen Ceride-i Havadis’i Osmanlı resmi politikasının kamuoyuna sunumunun aracısı haline gelmiştir. Ancak Osmanlı basınının gelişimi ve etkili bir politik argüman haline gelişi Kırım Savaşı sonrasıdır. İstanbul’a gelen Fransız ve İngilizler, telgraf hatları ve toplumsal taleplerin kültürel içeriği basının önemini arttırmıştır. Baskı teknolojisindeki ilerlemenin de etkisi ile gazete yayımlamak kolaylaşmış ve “paylaşılması muhtemel ortak kanıların sunulduğu” bir mecra husule gelmiştir. Basın faaliyetlerinin havadise dayalı ve ansiklopedik içeriğinin değişimi, Avrupa toplumunu yakından tanıma fırsatı bulmuş ve Tanzimat’ın okullarında yetişmiş bir zümrenin varlığı ile paralel gitmiştir. (Mardin, 2015b, s. 166)

Çeşitli lisan ve alfabelerde yayımlanan gazetelere rağmen gerçek anlamda ilk özel ve muhalif gazete, Çapanzade Ağah Efendi(1832-1887) tarafından yayımlanan Tercüman-ı Ahval’dır(1860-1867). Şinasi’nin de büyük oranda etkili olduğu Tercüman-ı Ahval, Ceride-i Havadis’in başlattığı sanat ve dış haber sayfalarının yanına somut ve güncel içerikleri de ekleyerek basının kamuoyu oluşumundaki etkisini güçlendirmiştir. Ağah Efendi gibi İstanbul doğumlu, aslen Anadolu’nun tanınan bir ailesine mensup, Tıbbiye’de başladığı tahsilini Tercüme Odası’nda neticelendiren ve 1852’de Viyana Elçiliğinde katiplik yapan bir kişi tarafından kendi parası ile kurulan Tercüman-ı Ahval, liberal eğilimlidir. Ayrıca tenkitçi yazıları sebebi ile 1861 yılında iki hafta süreyle kapatılmıştır. Bu yönüyle Osmanlıda kapatılan ilk gazetedir. Ağah Efendi’nin Güllü Agop tiyatrosunun edebi heyetinde çeşitli görevler aldığı düşünüldüğünde yeni bir aydın tipinin ve kamuoyunu geliştirmeye yönelik bir çabanın varlığı sezilebilir. (İnuğur, 1993, s. 190-191) Şinasi’nin Şair Evlenmesi adlı oyununu da yine ilk kez bu gazetede yayımlanmıştır. (Topuz, 1973, s. 12) Tercüman-ı Ahval gazeteciliği meslek edinenleri teşvik etmiş, onlara “kapısını ve kasasını açmış”, gazetecilik konusunda güven vermiştir. (Baykal, 1990, s. 60-63)

“Tercüman-ı Ahval’in önemli bir yazarı ve Türk toplumunda bir uyanışın simgesi olan İbrahim Şinasi Efendi tarafından 1862 yılında Tasvir-i Efkâr gazetesi çıkarılmıştır. Edebi yazında Şinasi tarafından savunulan düşüncelerin sonuçları açısından siyasal bir olayla kamuoyuna yansımalarının bu gazete üzerinden olduğu söylenebilir. Bu olay Tasvir-i Efkâr ile Ceride-i Havadis arasındaki karşılıklı sürtüşmeyle başlamıştır. Ceride-i Havadis ve onun klasik Osmanlı edebiyatına hakim olan güçlü kalemi (Küçük) Mehmed Said Paşa(1830-1914),(o zamanlar “Bey”) ile Şinasi arasında eski-yeni lisan tartışmasının gazete üzerinden yaşanmasının siyasal sonuçları olmuştur. Tartışma “Meb’huset-ün anha” deyimini üzerinden olmuştur. Bu karşılıklı “sataşmanın” arka planında Churchill-Mehmet Said ittifakı ile Şinasi-Giampetry ittifakının bir diğer değişle mevcut düzeni savunanlar ile ideal düzeni arzulayanların ideolojik niteliği sarıh olmayan ancak edebiyatın da sınırlarını aşan bir gerilim olduğu söylenebilir. Tartışma birçok açıdan Şinasi’nin kendini ispatladığı, siyasal bir sermaye elde ettiği ve birçok eski lisan temsilcisinin devlet adamı olduğu bir dönemde eski lisanı geleneksel bağlamdan kopmadan yerdiği bir tabloyla neticelenmiştir. Gazete üzerinden yürüyen bu tartışma Şinasi’nin fikirlerine rağbeti arttırdığı gibi dil konusunda da yeni bir ufuk açmış bu ufuktan pek çok edebi muhalif siyasal alana girme fırsatını elde etmiştir. (Ebuzziya, 1997, s. 217-220)

1865 yılına kadar Tasvir-i Efkâr’da, kim tarafından çıkarıldığını belirten bir ibareye rastlanmaz, Tercüman-ı Ahval de aynı şekilde belli bir süre kim tarafından çıkarıldığı gazete tarafından ilan edilmeden yayım hayatına devam etmiştir. (Ertuğ, 1970, s. 175-178) Bu usul matbuat ve basın faaliyetlerine ilişkin nizamnamelerin yürürlüğe girmesi ile değişmiştir. Fakat bu tarzın arkasında, iş bilmezliğin yansımaları değil; tenkit ve kamuoyunu etkilemeye yönelik faaliyetin daha anonim şekilde yapılması ve Bab-ı Ali’nin müeyyidelerine muhatap olmamak amacı görülmektedir. Öte yandan Tasvir-i Efkâr’ın ön sayfasında “Havadis ve Maarife Dair Osmanlı Gazetesi” ibaresi yer almaktadır. Bununla birlikte ilk sayıda yer alan ve Şinasi tarafından kaleme alınan Mukaddime’de halk üzerinde iktidarı bulunan devletin, halk menfaatini bilmesi için gerekli gördüğü kamuoyunun, halkın “kendi menafinin husulü hakkında ne suretle sarf-ı zihin eylediği, tercümanı efkârı olan gazeteleri lisanında malum olur” şeklinde ifade edilerek, “miskin mistisizminin” ve “içrekçiliğin -esoterizimin-” zıttı bir üslupla gazetenin işlev ve maksadı serdedilmiştir.(Mardin, 2015b, s. 169)

1864’te siyasal iktidarın gazete üzerindeki baskıları sıklaşmış, Şinasi Paris’e kaçmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde Tasvir-i Efkâr Namık Kemal’in yönetiminde kalmış, Matbuat Nizamnamesi hükümlerince mesul müdür olarak Raşit Efendi gösterilmiştir. Ayrıca bu dönemde mecmua neşri de önemli basın yayın faaliyetlerindedir. Özellikle Mustafa Refik tarafından çıkarılan ve ilk resimli dergi olan Mir’at ile Ceride-i Askeriye dergileri, Mecmua-i Fünun ile birlikte bu dönemin öne çıkan yayınlarıdır.(Ertuğ, 1970, s. 184) Gazete ve dergi neşrinin muhalefet ve kamuoyu kavramlarının sosyal pratiğini büyük ölçüde şekillendirdiğini, paydaşlığı arttırdığını ve siyasal eylemin bilincine giden yeni bir kapı araladığını, yani klikleşmeden veya hizipleşmeden cemiyetleşmeye doğru bir yönelişi başlattığı söylenebilir. Bu dönemde Şinasi tarafından getirilen yenilikler -daha sade bir dil ve popülize etme yöntemleri- Mardin’in ifadesi ile “imparatorluğu etkileyecek kararların sadece yüksek hükümet çevrelerinde tartışılması gerektiği fikrine dolaylı bir saldırı” şeklinde anlaşılmıştır. Bu açıdan “(...)sadece resmi iletişimden oluşmuş olan ya da münevverlerin seçilmiş kesimleri ile sınırlanmış olan iletişim süreci” avama, millete açılmıştır. (Mardin, 2015b, s. 168-169) Öte yandan basın faaliyetlerinin bölgesel kopuklukların üzerinde, farklılıklara duyarlı ve bu farklı talepleri sorumlu bir bütünleşmeye tabi tutacak siyasal bir işlevi de peşi sıra getirdiği düşünülmektedir. Ayrıca Tanzimat basının öncü iki karakterinin açtığı bu kapıdan devam eden birçok gazeteci ve gazete bulunmaktadır.

3.2. Roman ve Tiyatro

Osmanlı toplumunda farklı düşüncelerin neşri ve havadisın bilinmesine dair beliren arzu tarafından beslenen basın faaliyetleri, bir diğer muhalefet aracına, edebiyata da kapı aralamıştır. Özellikle, nesir geleneğinin halk hikayeleri ile sınırlı olduğu bir kültürel yapının roman ve tiyatro gibi Batı tarzı edebi ürünleri -sosyal yapıya tesiri nispetinde- benimsemesi, Osmanlı modernleşmesinde kültür-siyaset ilişkisinin su yüzüne çıkmış bir yönüdür. (Parla, 2009, s. 223-233) Özellikle romanın muhtevasının genel çizgilerini ortaya koymak Osmanlı modernleşmesinin bu

safhasını ve toplumu idare edenlere yönelik muhalefetin başlıca yönlerini göstermek için açıklayıcıdır.

1859'dan sonra artan edebi faaliyetler neticesinde 1870'te Ahmet Mithat Efendi'nin *Kıssadan Hisse ve Letaif-i Rivayet* adlı hikayeleri; 1872'de ise Şemsettin Sami'nin *Taaşşuku Talat ve Fitnat* romanı yayınlanmış ve her ikisi de kendi nevinde ilkler arasına yerleşmiştir. Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen dönemde Ahmet Mithat ve Namık Kemal'in romanları, Osmanlıda roman nevinin iki yoldan gelişimini yansıtır. İlk yol; avamdan kişilerin yadırgamadan kabulleneceği, kendinden bir şeyler bulabileceği, "Batılı hikaye ve romanla Türk halk hikayelerini uzlaştırmaya" çabalayan Ahmet Mithat'ın öncülüğünü yaptığı yoldur. İkinci yol ise Batı kültürü ile bir şekilde teması olan aydın veya seçkin niteliği belirgin sınırlı bir çevreye hitap eden bir teknik ile Namık Kemal tarafından benimsenen edebi tarzıdır. Her iki yol başının da uzlaştığı temel nokta ise roman özelinde edebi nevilerin "okuyucuya sadece zevk vermek için değil, aynı zamanda medeni bir insana gerekli bir takım bilgileri de vermek için" yazılması lüzumunu görmeleridir. (Kavcar, 1985, s. 9-10)

Namık Kemal'in romantizminin, içeriğinin önüne geçtiği ve Türk romanının gelişiminde teknik olarak bir okul haline geldiği göz önüne alındığında, toplumsal olguların romantize edilmesinin edebiyatla ilişkisi ortaya çıkmaktadır.

Türk edebiyatının sosyal fonksiyonunun ifade ettiği mana ise verilen ürünlerde gerçekçiliğe yöneliştir. Ahmet Mithat'ın romanlarında belirgin şekilde görülen gerçekçi tasvirleri üzerinden ilerleyen yargıcı -iyici ve kötücü- tavrı, bu fonksiyonun realist tarzda yazına aktarımı olarak değerlendirilebilir. "Bu durum eski edebiyatın her alandaki soyutluğundan ve klişelerinden kurutulmuş, somuta yönelişin ifadesidir". Namık Kemal bu yeni yönelişe "edebiyat-ı sahiha" adını vermiştir. (Kavcar, 1985, s. 11-12) Edebiyat muharrirlerini gerçekçi ve sosyal faydacı bir içeriğe sevk eden faktörler arasında gayri şahsi toplumsal ilişkilerin gelişmesi, Batı yazınında tesirini sürdüren -Stendhal, Flaubert, Zola, Balzac'ın temsilcileri olduğu- realist akım ve yeni bilgi anlayışı sayılabilir. (Dino, 1951, s. 189)

Roman bir anlatı türü olarak Batı'da burjuva sınıfının yükselişi ve bireyselliğin güçlenmeye başladığı, yani kapitalist ilişkilerin geliştiği bir dönemin ürünüdür. Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde roman, daha çok ileri bir uygarlığın ürünü olarak kabul edilmiş ve ilk olarak çeviri ve taklide dayalı ürünler verilmiştir. Geleneksel anlatı türlerinin "kaba ve çocuksu" birer anlatı nevi olduğunu ifade eden Şemseddin Sami, üslup ve içerik açısından Batı edebiyatının gelişmişliğini ortaya koymaktadır. Namık Kemal de benzer bir noktaya dikkat çeker. Namık Kemal, hikayecilik ile roman arasındaki farkı romanın gerçek bir olayı, gerçek olmasa bile olma ihtimali mevcut bir olayı, geleneksel hikayenin ise gerçek dışı maceraları anlattığını ifade eder. (Moran, 2000, s. 10-11)

İlk dönem romancıları için geleneksel anlatı türlerinden romana geçiş daha çok "hayalcilikten akılcılığa, çocukluktan olgunluğa, kısacası ilkelikten uygarlığa geçiş" şeklinde algılanmıştır. Bunu da büyük oranda tenkit ve idealize etme yöntemleri ile yapmışlardır. Edebi ürünlerin işlevine dair kanaatleri, siyasi faaliyetlerin veya idari görevlerin içinde olmalarına ve sürekli kamuoyunu etkileme gayretlerine kaynaklık eder. Mesela Namık Kemal, edebi eserlerinde Batı'da teknik, bilim ve toplum ile ilgili faydalı gördüğü ürünleri Tanzimat'ın bürokratik seçkinlerinden farklı değerlendirmiş; bu faydayı sağlayan ideolojiyi "İslam ideolojisine yamayarak" kendi beka stratejisini edebi ürünleri vasıtası ile yaymaya çalışmıştır. Yine Namık Kemal, milletin eğitim durumunun ve devletin eğitim imkanlarının istenilen seviyede olmadığı için, bilgi edinme maksadı ile gazete ve romana ilgi duymayan pek az insanın olduğunu ifade etmiştir. (Moran, 2000, s. 14)

İdeoloji kavramının yazınla ilişkisi ve edebi bir form kazanması bu dönemde başlamıştır. Çünkü toplumsal değişme süreçlerinde ideoloji, öznenin üretimi için vazgeçilemez bir araç haline gelir. Öznenin, toplumsal bir fail olarak varlığını, tutarlılık ve anlam kaosundan kaçınma biçiminde kurgulayan ideolojidir. Mardin, ideolojiyi mevcut toplumsal ilişkileri devam ettirme ya da yenisini yaratmaya yarayan fikir yapısı olarak tanımlamıştır. (Mardin, 2015b, s. 24)

Ahmet Mithat, romanları vasıtası ile tenkit ve idealize etmenin realist ve halk hikayeciliği ile uzlaşmış biçimini sunarken özellikle işlediği ekonomik bilinç, tasarruf ve yatırım gibi iktisadi

konuları, toplumsal değişimin yanlış yaşandığını düşündüğü bir yönüne bakarak ifade etmektedir. Diğer yandan ilk kuşak romancıların evlenme usulü, kadınların durumu ve cariyelik ile ilgili, kısacası sosyal ilişkilerin merkezindeki kadın ve erkeğin toplumsal konumunda, gelenek içerisinde ideolojik bir başkalaşım yaratmaya yöneldikleri söylenebilir. Ahmet Mithat, romanın sadece bir olayın hikayesinden ibaret olmadığını, bilimden, teknikten, coğrafyadan ve felsefeden bilgileri de kapsadığını ve böylece okuyanı bilgilendirdiğini ifade eder. Böylece romanın ideoloji ile ilişkisi edebi bir muhalefetin bağrında gelişmiştir. Siyasal alanda yansımaları olan Tanzimat edebiyatı ve sanatı, Batı'nın "derin gözleminin" ifadesi şeklinde, Tanzimatçı bürokratik seçkinlerin yüzeysel kaldıkları eleştirisine karşılık, çok yönlü bir modernlik algısının ve Batılılık eleştirisinin panosu olmuştur. (Moran, 2000, s. 16)

Sonuç ve Değerlendirme

Islahat Fermanı'nın hemen akabinde cereyan eden muhalif oluşumlar; spesifik olaylar, şahıslar ve edebi yönü ağır basan eleştiriler çerçevesinde gelişse de kamuoyunun oluşumuyla paralel şekilde daha anonim bir hal almıştır. Özellikle yapılan reformların etkilediği yeni kuşaklar arasında Osmanlı Devleti'nin idari ve teknik eksikliklerinin yanında kültürel olarak da geri bir durumda olduğu kanaati uyanmıştır. Geleneğin, cennete uzayan fasulye sarmaşığı misali onu takip edenleri mutluluğa eristireceğine duyulan inanç, geleneğin kültürel ürünlerine yönelik yeni bakış açısının getirdiği gerçeklik algısı ile yer değiştirmiştir. Bu bakış açısı Batı'da inkişaf eden edebi türlerin Osmanlı toplumuna taşınması ile Tanzimatçı bürokratik seçkinlerin siyasal tasarımlarının ötesinde sonuçlar doğurmuştur. Yeni bakış açısını diri tutan, besleyen, edebi muhaliflerin ürettiği sanat eserlerinin yaşanan toplumsal değişimi anlamlandırma çabası içerisinde farklı kesimlere sağladığı bilinçtir. Bu bilinç, edebi muhalefetin halk diline yaklaşması ile oluşmuş; halkın sorunlarını dile getirmesi ve bu sorunların münferit değil müşterek olduğunu ilan etmesiyle süreklilik kazanmıştır.

Doğal toplum, zorunlulukların "icap"larını yerine getiren pragmatist bilgi anlayışı etrafında kurulu iken, edebi muhaliflerin kaleminde birey, topluluk içinde "özne" olarak edebi eserlerde yeniden kurgulanmıştır. Bu durum, edebi muhaliflerin sembolik toplum algısını ortaya koyarken ortak kaygılar etrafında şekillenen müştereklerin temerküz ettiği siyasal formu da değiştirme noktasında önemli bir merhale olmuştur. Tanzimat öncesinde Baba-sultan'da bütünleşen topluluklar, siyasal anlamda pasif bireyleri "makbul" kabul etmiş; Tanzimat ile beraber "kanun ve devlet" kavramları etrafında seferber edilmeye çalışılan toplum ise bireyin farklılıklarının eritildiği daha bütün bir küme olarak tasarlanmıştır. Edebi muhalefetin ortaya çıkışı ile beraber ideolojik anlamda öznenin varlığına dayanan ve kısmen geleneği hicveden sembollerin öne çıkarıldığı yeni bir kimliklendirme biçimi meydana gelmiştir.

Topluma ve bireye dair yeni görüşler edebiyat eserleri vasıtası ile geleneğin surlarından sızdırılmıştır. Ani bir kopuştan ziyade makbul bir içerik ve doğal toplum modelinin bir gereği olarak pratik nedenler ile beraber sunulan bu görüşler, kuramsal açıdan "mümkün olanın" sanata dahil edilmesi ile tecessüm etmiştir. Aristo'nun edebiyata dair görüşlerinin bir örneğinin görülebileceği bu durumun genel anlamda Osmanlı Devleti'nin kültür hayatında bir dönüşümün temellerini meydana getirdiği söylenebilir. Mümkün olanın sınırları içerisinde her görüşün gerçeği tasvir edebileceği, onu sanatsal ifade tarzı ile sadece maddeye değil ruha ve bilince de yöneltebileceği imkan dahiline gelmiştir. Ayrıca tarih ve edebiyatın romantik rüzgarların estiği bir çağda halkın duygularına hitap ettiği göz önüne alınırsa yansıtma kuramının bahse konu bu ikinci biçimi halktan aldığı mamul halde halka geri sunarak kültürün yeniden üretimine de katkı sağlamıştır.

Özellikle roman ve tiyatro eserlerinde görülen sosyal sorunların işlenmesi bu kanıyı destekler niteliktedir. Geleneğin insana dair yeni gelişen -ama köklerinin İslam'ın ilk yıllarına kadar götürüldüğü- onur kavramı ile çelişen yönlerinin işlendiği eserler edebi muhalefetin halk diline yaptığı vurgu kadar önemlidir. Yansıtma kuramının üçüncü türü ile uyuşma halindeki bu eserler, edebiyatın sosyal ve siyasal fonksiyonunu ortaya koyması yönüyle dikkate değerdir. Eserlerin içeriğinde sorunsallaştırılan konular ve bu sorunların karşısına konulan idealize edilmiş tablolar, muharrirlerin yeni bir hayat tarzını ve dünya görüşünü aşılarmaya çalıştığını göstermektedir. Bu,

geleneksel edebi eserlerin -divan şiirinin- yerini nesre ve daha da özeldede romana, hikayeye ve tiyatroya bıraktığı bir cereyanın zihinsel malzemesini oluşturmaktadır.

Edebi muhaliflerin eser ve eylemleri ile yarattığı çeşitli tesirler yanında, en önemli ve beklide siyasal alanda en derin ama bir o kadar da gizil etkisi ise edebi eserlerde biçimden manaya kayan değerlendirme ölçütüdür. Biçimden manaya geçiş ile birlikte tumturaklı sıfat ve protokol tarzları ile mücehhez idari mevkiilerin, padişah ve sadrazamında dahil olduğu üst idarecilerin, halk efkarındaki suretleri değil halk için ifade ettikleri mana önem kazanmaya başlamıştır. Bu durum sonucu itibari ile edebi muhalefetin tedricen modern anlamda bir siyasal muhalefete dönüşmesinde ilk domino taşı görevi görmüştür.

Kaynakça

- Aristo. (2006). Poetika. (13.Baskı). (Çev: İsmail Tunalı). İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları
- Baykal, H. (1990). Türk Basın Tarihi. 1831-1923: Tanzimat, Meşrutiyet, Millî Mücadele Dönemleri. (1.Baskı). İstanbul: Alfa Yayıncılık
- Berkes, N. (2017). Türkiye’de Çağdaşlaşma. (25.Baskı). (Çev: Ahmet Kuyaş). İstanbul: YKY Yayınları
- Dino, G. (1951). Tanzimattan Sonra Gerçekliğe Doğru. A.Ü.D.T.C.F. Dergisi. 9(3)
- Ebüzziya. Z. (1997). Şinasi. (1.Baskı). (Haz: Hüseyin Çelik). İstanbul: İletişim Yayınları
- Eliot, T. S. (1983). Edebiyat Üzerine Düşünceler. (1.Baskı). (Çev: Sevim Kantarcıoğlu). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- Ertuğ, H. R. (1970). Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi Cilt I. (Baskı Yok). İstanbul: İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayınları
- Heywood, A. (2012). Siyaset Teorisine Giriş. (5.Baskı). (Çev: Hızır Murat Köse). İstanbul: Küre Yayınları
- İnuğur, M. N. (1993). Basın ve Yayın Tarihi. (3.Baskı). İstanbul: Der Yayınları
- Kaplan, M. (1992). Kültür ve Dil. (7.Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları
- Kaplan, M. (1997). Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1. (4.Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları
- Kaplan, M. (2006). Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2. (7.Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları
- Kavcar, C. (1985). Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı. (1.Baskı). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- Kavcar, C. (1993). “Namık Kemal’in Üslûp ve Anlayışı”. Müjgan Cunbur(Editör). Doğumunun Yüzzelinci Yılında Namık Kemal. (Baskı Yok). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
- Koray, E. (1987). “Sultan Abdülaziz’e Karşı Girişilen Bir Suikast Olayı ve Hüseyin Vasfi Paşa”. Belleten. 51(199)
- Kuntay, M. C. (2010). Namık Kemal- Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında Cilt 1. (1.Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Mardin, Ş. (2015b). Türk Modernleşmesi. (24.Baskı). (Der: Türköne, M. ve Önder, T.). İstanbul: İletişim Yayınları
- Mardin, Ş. (2015). Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu. (12.Baskı). (Çev: İrfan Erdoğan, Mümtazer Türköne, Fahri Unan). İstanbul: İletişim Yayınları
- Moran, B. (1991). Edebiyat Kuramları ve Eleştirileri. (8.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
- Moran, B. (2000). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1 Ahmet Mithat’tan Ahmet Hamdi Tanpınar’a. (9.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
- Namık Kemal. (1866). “Lisan-ı Osmanî’nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazat-ı Şamildir”. (Haz. ve Sad. Kazım Yetiş). (1996). Namık Kemal’in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları. (2.Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları
- Parla, J. (2009). “Tanzimat Edebiyatı’nda Siyasi Fikirler” T.Bora, M.Gültekingil, (Editörler). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi. Sekizinci Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları
- Sunar, İ. (1986). Düşün ve Toplum. (1.Baskı). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları
- Tanpınar, A. H. (1982). 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi. (Baskı Yok). İstanbul: Çağlayan Kitabevi
- Topuz, H. (1973). 100 Soruda Türk Basın Tarihi. (1.Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınları

Azerbaycan Ekonomisinde İstikrar Faktörü ve Aliyevler Dönemi

Stability Factor in The Economy of Azerbaijan and Aliyev Period

Öz

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte bu devleti meydana getiren on beş cumhuriyet bağımsızlıklarını ilan etmiş ve uluslararası toplumun yeni üyeleri olarak sistemdeki yerlerini almışlardır. Bununla birlikte bağımsızlıkla başlayan süreç söz konusu ülkelerin birçoğu için oldukça sancılı başlamış ve ekonomiden siyasete pek çok sorunla boğuşmak durumunda kalmışlardır.

Bağımsızlık sonrası döneme sancılı başlayan ülkelerden biri de Azerbaycan olmuştur. Bağımsızlıkla birlikte Azerbaycan'da siyasal istikrarsızlığın hakim olduğu bir dönem başlamıştır. Bağımsızlık ilanının gerçekleştirildiği 18 Ekim 1991 tarihinden Haydar Aliyev'in Cumhurbaşkanı seçildiği 3 Ekim 1993 tarihine kadar olan iki yıllık zamanda geçici dönemlerle birlikte dört ayrı cumhurbaşkanı görev yapmıştır. İki yıllık bu süre sonunda Azerbaycan'da ekonomi dibe vurmuş, enflasyon binli rakamlara çıkmıştır. Azerbaycan'ın bu istikrarsız durumu Haydar Aliyev'in iktidara gelmesi ile birlikte değişmeye başlamış ve yaşanan istikrarla birlikte başta ekonomi olmak üzere birçok alanda önemli gelişmeler sağlanmıştır. 2003 yılında yönetimi babasından devralan İlham Aliyev, genel anlamda babasının takip ettiği politikayı devam ettirerek Azerbaycan'ı çok daha ileri noktalara taşımıştır.

Bu bildiride uzun soluklu baba ve oğul Aliyevlerin iktidarları ile sağlanan siyasal istikrarın Azerbaycan'ın ekonomik gelişimine katkıları ve kötü gidişin nasıl tersine döndürüldüğü anlatılacaktır. Devamında ise oğul Aliyev'in babasının politikalarını genel anlamda devam ettirerek söz konusu istikrarlı yapının getirisini maksimize etmeye çalışmasına değinilecektir.

Abstract

Following the disintegration of the Soviet Union, fifteen republics claimed their independence, as they had constituted the union, and took their places in the system as new members of the international arena. The process, which started with independence, started actually very painful for many of these countries and they had to struggle many issues from economy to politics. Azerbaijan has been one of the countries which started the independence process with problems. With independence period, a political instability has been experienced in Azerbaijan. In addition to economic problems, the effects of the massacres, made by Armenians, gave rise to public dissatisfaction towards the government so that long-running governments could not be established in Azerbaijan. The political instability of Azerbaijan changed by Haydar Aliyev and he remained in power for 10 years. With this political stability, a new era started in Azerbaijan and many important developments were experienced in many areas, especially in economics. With the elections, held in 2003, İlham Aliyev took over the power from his father and led Azerbaijan to many important levels as basically following the policies, his father determined.

In this abstract, the effects of long-running political stability, established by father-son Aliyev's power, on the development of Azerbaijan will be emphasized. Additionally, negative results, which are stemmed from political instability, will be analyzed, moreover, how the retrogressive condition, which is led by political instability in a country, might be reversed with political stability to be established, will be explained. In the following part, it will be mentioned that how son Aliyev tries to maximize the return of political stability in Azerbaijan as mainly following his father's policies.

Giriş

Son dönemlerde ülkelerin makro ekonomik performans farklılıklarına yönelik yapılan çalışmalarda söz konusu performansı etkileyen faktörlerin neler olduğu sorusunun cevabı aranmaktadır. Bu bağlamda gelişmiş ülkelerde ekseriyetle demokratik yönetimlerin var olması,

Kadir Sancak

Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane
Üniversitesi, İİBF, Uluslararası
İlişkiler Böl., kadorsancak@gmail.com

Article Type / Makale Türü

Review / Derleme

Anahtar Kelimeler

Azerbaycan, İstikrar, Haydar Aliyev, İlham
Aliyev

Keywords

Azerbaycan, Stability, Haydar Aliyev, İlham
Aliyev

Bilgilendirme

Kazakistan'ın Türkistan Şehri'nde Nisan 2017
tarihinde Uluslararası Sosyal Bilimler
Kongresi: Türkistan Forumu III'te "Aliyevler
Örneğinde Azerbaycan Siyasetinde Devamlılık
ve İstikrarın Önemi" adıyla sunulan bildirinin
düzenlenmiş halidir.

JEL: E63, F59

Submitted: 11 / 12 / 2018

Revised: 14 / 01 / 2019

Accepted: 31 / 01 / 2019

demokrasi ile ekonomik gelişme arasında bir ilişki kurulabileceği düşüncesini akla getirmiştir. Ancak yapılan gerek teorik gerekse ampirik çalışmalarda ekonomik performansla demokrasi arasında açık ve kesin bir ilişki ortaya konulamamıştır (Şanlısoy ve Gök, 2010: 102). Diğer bir ifadeyle ekonomik gelişmeyi etkileyen etkenin devletlerin yönetim şekilleri değil, nasıl bir yönetim gösterildiği ile ilgili olduğudur. Eğer ki bir ülke ekonomik gelişmeyi sağlayacak şartları oluşturacak şekilde iyi yönetiliyorsa, bu ülkenin yönetim modelinin adı önemli olmamaktadır (Şanlısoy, 2010: 196).

Yönetim modelleri ile ekonomik gelişme arasında net ve kesin bir bağlantı kurulamayınca bu defa siyasal istikrar ve ekonomik gelişme arasında bir ilişkinin varlığını araştıran çalışmalar ön plana çıkmıştır (Şanlısoy, 2010: 196). Dünyada 90'lı ve 2000'li yıllarda söz konusu ilişkiyi ele alan birçok ampirik çalışma yapılmış ve siyasal istikrarsızlıkla ekonomik büyüme arasında doğrudan veya dolaylı bir ilişkinin var olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmalar neticesinde teorik ve ampirik literatürde siyasal istikrarsızlığın ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği şeklinde bir sonuç ortaya çıkmıştır (Ünal, 2011: 74-76).

İstikrarsızlık kavramı Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde "İstikrarsız olma durumu, dengesizlik, kararsızlık" olarak açıklanmaktadır. Akademik çalışmalarda politik istikrarsızlık kavramından söz edildiğinde ise durumun iki farklı bağlamda ele alındığı görülmektedir. Birincisinde darbe, devrim gibi anayasal çerçeve dışındaki gelişmelerle gerçekleşen iktidar değişimleri, ikincisinde ise yapılan seçimler sonucunda anayasal çerçevede ortaya çıkan koalisyon hükümetleri ve hükümetlerin değişimindeki sıklıklar anlaşılmaktadır (Şanlısoy ve Gök, 2010: 104-105).

Politik istikrarsızlık bir ülkenin ekonomik büyümesine farklı birçok nedenle olumsuz şekilde etki etmektedir. Politik istikrarsızlık her şeyden önce geleceğe ilişkin belirsizliklere yol açtığı için bu durum yatırımların azalmasına ve büyümenin düşük oranda gerçekleşmesine neden olmaktadır (Şanlısoy ve Gök, 2010: 106).

Geleceğe ilişkin sağlıklı öngörülerde bulunulamaması nedeniyle risk artmakta, bu da yatırım kararlarında geri adım atılmasına veya yatırımların yurt dışına kaymasına yol açmaktadır (Karahana ve Karagöl, 2014: 2). Bu bağlamda etkin kamu yatırımlarının yapılmaması, bütçenin ağırlıklı olarak tüketime yönelik tahsis edilmesi, uzun vadeli verimli yatırımlar yerine popülist politikaların uygulanması, borç stoklarındaki artışın çözülememesi ve bunlarla bağlantılı olarak yüksek enflasyon oranlarının ortaya çıkması söz konusu istikrarsızlığın sonuçları arasında sayılmaktadır (Karahana ve Karagöl, 2014: 3). Benzer şekilde istikrarsızlığın yol açtığı geleceğe ilişkin belirsizlik yurt içindeki ve yurt dışındaki yatırımcılar için bir güven sorunu doğurmaktadır. İstikrarsızlıktan kaynaklı olarak finansal sermayenin yanında beyin göçü ya da beşeri sermaye göçü olarak tanımlanan durum da yaşanmaktadır (Şanlısoy ve Gök, 2010: 107).

1950'li yıllarla 2000'li yıllar arasındaki farklı dönemleri ele alan ve dünyanın büyük çoğunluğunu kapsayan birçok ampirik çalışmada¹ siyasi istikrarsızlığın büyüme üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum çalışmanın konusunu oluşturan Azerbaycan özelinde de gözlemlenebilmektedir. Azerbaycan'da politik istikrarsızlığı doğuran nedenler ve bu nedenlerin meşruluğunun tartışılması bu çalışmanın konusu değildir. Burada bir şekilde ortaya çıkmış olan istikrarsız dönem ile sonrasında baba ve oğul Aliyevlerle birlikte başlayan istikrarın Azerbaycan ekonomisi üzerindeki olumlu sonuçları ele alınmaktadır.

1. Azerbaycan'da Siyasal Süreç

Bağımsızlığının yirmi altıncı yılını yaşayan Azerbaycan'da şimdiye kadar dört cumhurbaşkanı görev yapmıştır. İstikrar kavramı bağlamında değerlendirildiğinde ise Azerbaycan tarihini üç ayrı dönem olarak ele almak daha anlaşılır bir görüntü sunmaktadır.

¹ Yapılan birçok çalışmanın kapsadıkları yıl aralıkları ve ülkeler bir tablo halinde şurada görülebilir. Ünal Arslan, Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği, Ege Akademik Bakış, Cilt: 11, Sayı: 1, Ocak 2011, ss. 73 -80, s.76.

1.1. Birinci Dönem, Muttalibov ve Elçibey Yönetimleri/İstikrarsızlık Dönemi

Azerbaycan devleti bağımsızlığını 1991 yılında elde etmiştir ancak bağımsızlık öncesinde baş gösteren Dağlık Karabağ sorunu bugüne kadar Azerbaycan'ın politik yaşamını belirleyen en önemli gelişme olmuştur. Ülkeyi istikrarsızlığa sürükleyen birçok gelişmenin de temelinde bu sorundan kaynaklanan çatışmalar yer almıştır. Henüz bağımsızlık öncesinde, Ocak 1990 tarihinde Azerbaycan Komünist Partisi Genel Sekreterliğine getirilmiş olan Ayaz Muttalibov, 18 Mayıs 1991 tarihinde Azerbaycan Yüksek Sovyet'i tarafından devlet başkanı seçilmiş ve böylece 18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan devletinin ilk cumhurbaşkanı olmuştur (Mardanov, 2013: 60).

Muttalibov, kısa süren cumhurbaşkanlığı sırasında Rusya yanlısı bir politika benimsemiş ve Azerbaycan'ın BDT(Bağımsız Devletler Topluluğu) üyeliğine sıcak bakmıştır. Ancak Azerbaycan'ın Karabağ'da sürekli toprak kaybetmesi ve Rusya'nın Ermenistan'a yardım ettiği iddiaları Muttalibov'u zor durumda bırakmıştır. Özellikle 26 Şubat 1992 tarihinde Ermenilerin Hocalı'da Azerbaycanlıları katlettiği haberleri infial uyandırmış ve geniş halk kitleleri Muttalibov'un istifasının istendiği büyük çaplı gösteriler düzenlemişlerdir. Artan tepkilere daha fazla dayanamayan Muttalibov, bağımsızlığın üzerinden henüz yıl geçmeden 6 Mart 1992 tarihinde istifa etmek zorunda kalmıştır. Boşalan cumhurbaşkanlığı makamı için 7 Haziran 1992 tarihinde seçim yapılmış ve seçimi Ebülfez Elçibey kazanmıştır (Mardanov, 2013: 60-61).

Elçibey, Rusya yanlısı bir politika izleyen selefi Muttalibov'un aksine Rusya'ya mesafeli durmuş ve Türkiye yanlısı bir politika yürütmeye başlamıştır. Bu dönemde kısaca *Türkçülük* tabiri ile tanımlanabilecek politik yaklaşım çerçevesinde Latin Alfabesi'ne dönüş yapılmış ve *Azerbaycan dili* ifadesi de *Türk dili* şeklinde değiştirilmiştir. Kuzey ve Güney Azerbaycan'ın birleşmesi düşüncesini açık bir şekilde dile getiren Elçibey, bu söylemleri ile Rusya'ya ilaveten İran'ı da karşısına almıştır. Bu politik tercihlerini petrol anlaşmalarına da yansıtan Elçibey Batılı petrol şirketleri ile anlaşma imzalanmasına öncelik vermiştir. Azerbaycan'ın BDT üyeliğini iptal eden Elçibey(Cafersoy, 2001: 101), buna alternatif olarak Türkiye ile çok yakın ilişkiler kurmaya çalışmış ancak Türkiye'den istediği desteği her zaman alamamıştır (Tokluoğlu, 2012: 36-37).

Elçibey'in Rusya'yı rahatsız eden politik tutumunun belki bir sonucu olarak Azerbaycan, Ermenistan'la arasındaki çatışmalarda ciddi toprak kayıpları yaşamaya başlamıştır. Laçin'den sonra Mart 1993'te Kelbecer bölgesinin de kaybedilmesi ile birlikte Elçibey yönetimi de sorgulanır hale gelmiştir. Halkın tepkisi bir takım kıskırtmalarla beraber iç isyana dönüşünce Elçibey Haziran 1993'te Bakü'den ayrılmış ve iktidarı fiilen sona ermiştir (Mardanov, 2013: 62-63).

1.2. İkinci Dönem, Haydar Aliyev'le birlikte istikrarın sağlanması

3 Ekim 1993 tarihinde cumhurbaşkanı seçilen Haydar Aliyev, selefi Elçibey'den farklı bir politik anlayış benimsemiş ve onun zamanında yapılan birçok değişiklik tekrar eski haline döndürülmüştür. Daha önce sözü edilen konuşulan dilin adı yeniden Azerbaycan Dili olarak değiştirilmiş ve benzer şekilde Eylül 1993'te Azerbaycan'ı BDT'ye üye yapmıştır. İran ve Rusya ile daha yakın ilişkiler kurulurken Türkiye ile ilişkilere belli bir mesafe konulmuştur. Haydar Aliyev, güç dengelerini dikkate alarak şekillendirdiği politikasında Avrupa ve Amerika ile de yakın ticari ilişkiler kurmaya gayret etmiştir (Tokluoğlu, 2012: 39).

Haydar Aliyev ülke içinde kontrolü sağladıktan sonra ülkenin en önemli sorunu ve istikrarsızlık kaynağı olarak gördüğü Dağlık Karabağ meselesine el almıştır. Sorunun çözümünü sağlayamasa da 27 Temmuz 1994 tarihinde Ermenistan'la bir ateşkes imzalayarak hem bir yandan zor durumda olan ekonomiyi askeri harcamaların baskısından kurtarmış, hem de savaş nedeniyle enerji alanında dışarıdan gelecek olan yatırımcıların güvenlik endişelerini gidermeye çalışmıştır (Dikkaya ve Demirci, 2013a: 192). Nitekim bunun akabinde Azerbaycan için önemli bir dönüm noktası olan ve Asrın Anlaşması olarak nitelenen petrol anlaşması imzalanmıştır. Aliyev yürüttüğü denge politikasının (Çelikpala, 2012: 328) bir gereği olarak 20 Eylül 1994 tarihinde imzalanan bu anlaşmaya başta Rusya ve ABD olmak üzere -doğudan ve batıdan- 8 ülkeden 13 şirketi dahil etmiştir.² Ülkede istikrarın sağlanması bağlamında Haydar Aliyev bu iki hamle ile birlikte siyasi ve ekonomik

² Katılımcı ülke ve şirket isimleri için bakınız. "Asrın Anlaşması", http://www.azerbaijans.com/content_775_tr.html

anlamda önemli bir başlangıç yapmıştır. Bunun devamında 1995 yılında Azerbaycan Anayasası hazırlanmış ve bununla birlikte siyasal istikrarın sağlanması yolunda büyük bir adım atılmıştır. Siyasal istikrarın etkisi ekonomiye de yansımış ve 1994 yılında ekonomideki toparlanmanın başladığı görülmüştür (Dikkaya ve Demirci, 2013a: 192-193). Piyasa ekonomisi ile ilgili gerekli hukuki düzenlemelerin yapılmasıyla beraber ekonomik gelişme yükselen bir ivme kazanmıştır. Politik istikrarsın sağlanmasıyla oluşan güven ortamı, yabancı yatırımcıyı da Azerbaycan'a çekmiş ve özellikle enerji sektörüne Batılı ülkelerden ciddi rakamlarda sermaye akışı gerçekleşmiştir (Mardanov, 2013: 68).

On yıl boyunca iktidarda kalan Haydar Aliyev ülkede istikrarı sağlamış ve kurumsallaşma adına önemli adımlar atmıştır. Ekonomik gelişmeyle paralel olarak uluslararası alanda Azerbaycan'ın saygınlığını artırmış ve yabancı sermaye için ülkesini yatırım yapılabilir, cazip bir ülke haline getirmiştir. Gerek siyasi, gerekse ekonomik anlamda çok ciddi sorunların yaşandığı bir ortamda iktidara gelen Haydar Aliyev, önemli işler başardığı on yılın ardından 2003 yılında sağlık sorunları nedeniyle cumhurbaşkanlığı görevinden yarılmıştır (Mardanov, 2013: 69).

1.3. Üçüncü Dönem, İlham Aliyev'le İstikrar ve Devamlılığın Sağlanması

15 Ekim 2003 tarihinde gerçekleşen seçimde İlham Aliyev Azerbaycan'ın dördüncü cumhurbaşkanı seçilmiştir (Mardanov, 2013: 69). Bu zamana kadar olan cumhurbaşkanlığı değişimleri beraberinde ciddi politik değişikliklere de yol açmış, halefler seleflerin izledikleri politikanın tam aksi yönde bir politika geliştirmişlerdir. Daha önce de ifade edildiği üzere, söz gelimi Muttalibov Azerbaycan'ı BDT içerisinde görmek isterken, halefi Elçibey buna karşı çıkmıştır. Elçibey'den sonra cumhurbaşkanı olan Haydar Aliyev ise Azerbaycan'ı yeniden BDT üyesi yapmıştır. Yani kısa bir zaman zarfında değişen cumhurbaşkanları ile birlikte Azerbaycan'ın dış politikasında da radikal değişiklikler meydana gelmiştir. Haliyle ortak bir duruş sergilenememiş ve politik devamlılık sağlanamamıştır. Bu durum İlham Aliyev'in cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte değişmiştir. İlham Aliyev, babasından devraldığı ekonomik ve siyasi mirası büyük ölçüde muhafaza ederek daha ileri noktalara taşımaya çalışmıştır. Bu bağlamda baba oğul Aliyevlerin iktidar değişimleri politik anlamda bir kesintiye yol açmamış, genel hatlarıyla devamlılık sağlanarak istikrar muhafaza edilmiştir (Dikkaya ve Demirci, 2013b: 201).

Babasının politikalarındaki temel esasa aynı şekilde riayet eden oğul Aliyev döneminde Azerbaycan politik istikrar ortamında önemli bir ekonomik gelişme sağlamış, ekonomik gelişmenin sağladığı özgüvenle de güçlü bir siyasal yapı ortaya çıkmıştır. Bir başka ifade ile oğul Aliyev'in iktidarında politik istikrarla ekonomik yapı karşılıklı olarak birbirlerini beslemişlerdir (Çelikpala, 2013: 254).

2. Azerbaycan Ekonomisinin İstikrar Bağlamında Analizi

Buraya kadar olan dönemde Azerbaycan'ın yirmi altı yıllık bağımsızlık tarihi istikrar merkezli olarak üç ayrı dönemde ele alındı. Bu bölümde ise bağımsızlıktan bugüne ekonomik yapıdaki değişim ele alınacaktır. Konu bütünlüğünün bozulmaması için ayrı ayrı dönemlendirmeler yapılmayacak ancak istikrara bağlı olarak yaşanan değişimler metin içerisinde zikredilecektir.

Henüz Sovyetler Birliği dağılmadan önce Birliği oluşturan cumhuriyetler içerisinde ekonomik yapı ve kaynaklar bakımından bağımsızlığa hazır iki cumhuriyetten birinin Azerbaycan olduğu düşünülmekteydi (Aras, 2003-2004: 2). Ancak bağımsızlığın ilk yıllarında siyasal istikrarın sağlanamaması nedeniyle özellikle enerji kaynaklarının ekonomiye katkısı sınırlı kalmıştır. Siyasal istikrarın sağlanamaması piyasa ekonomisine geçişte stratejik bir planlamanın hazırlanıp uygulamaya sokulmasına mani olmuştur. Bu nedenle de ekonomide ihtiyaç duyulan reformlar gerçekleştirilememiştir. Devlet bütçesinin büyük bir kısmı savaş harcamalarına ayrılmış ve bu şartlarda yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi mümkün olmamıştır. Bağımsızlığın ilk dönemi olan 1991-1994 yılları arasında Azerbaycan ekonomisinin genel dengeleri alt üst olmuştur. 92-94 yıllarında enflasyon dört haneli rakamlara ulaşmıştır. Bağımsızlığın hemen öncesi olan 1990 yılına oranla dört yıl içerisinde GSMH % 53 oranında bir düşüş göstermiştir (Aras, 2003-2004: 3). Yüksek enflasyon ve ekonomik krizle birlikte toplumda gerginlikler artmış ve bu durum siyasal istikrarı

tehlikeye düşürmüştür. İstikrarsızlık ekonomik krizleri, ekonomik krizler de istikrarsızlığı beslemiştir.

Azerbaycan ekonomisindeki büyük kriz ve siyasi yapıdaki istikrarsızlık hali Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu bağlamda ilk adım 1994 yılında imzalanan ateşkesle atılmış ve böylece yabancı sermayenin ülkeye çekilmesinde öncelikli bir sorun olan güvenlik konusu bu şekilde çözüme kavuşturulmuştur. Akabinde 1995 yılında kabul edilen anayasa ile özel mülkiyetin, özel teşebbüsün ve küresel ekonomiye entegrasyonun hukuki altyapısı oluşturulmuştur (Aras, 2003-2004: 4).

Siyasal istikrarın bir ölçüde sağlanmasıyla beraber ekonomide üç hedef doğrultusunda adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu hedefler; ilk olarak ülkenin doğal kaynak rezervlerinin etkin bir şekilde işletilmesi, ikinci olarak piyasa ekonomisine uygun bir ekonomik yapının kurulması ve son olarak küresel ekonomi ile entegrasyonun sağlanması şeklinde ortaya konulmuştur (Dikkaya ve Demirci, 2013a: 191-192).

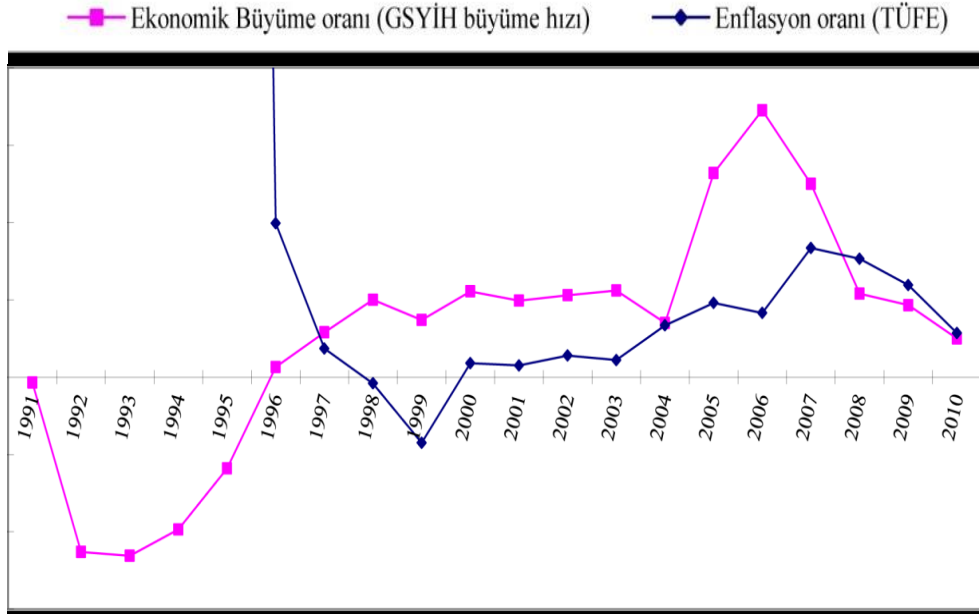
Söz konusu hedeflerin gerçekleştirilmesi yolunda kısa sürede atılan adımlar sonuç vermeye başlamış ve ekonomideki iyileşme makroekonomik göstergelere yansımıştır. (Tablo 1) Söz gelimi 1994 yılında % 1700'lere ulaşan enflasyon oranı 2000 yılına gelindiğinde % 1,8'lere gerilemiştir (Aras, 2003-2004: 4).

Tablo 1: 1991-2002 Yılları Arasında Azerbaycan'ın Makro Ekonomik Göstergeleri

Yıllar	GSMH Değişimi (%)	GSMH (milyon \$)	Kişi Başına GSMH (\$)	Enflasyon Oranı (%)	İşsizlik Oranı (İşsizlerin Faal nüfusa oranı)	GSMH'da Özel Sektörün Payı (%)	Yabancı Yatırımlar (milyon \$)
1991	-0.7	703.1	98.3	206.6	0.11	15	-
1992	-22.6	1309.8	180.4	1012.3	0.17	17.7	-
1993	-23.1	1326.9	179.9	1229.1	0.52	24	-
1994	-19.7	1629.3	217.9	1763.5	0.65	29.3	150
1995	-11.8	2415.2	319.3	511.8	0.78	34	375.1
1996	1.3	3180.8	416.2	19.9	0.86	38	620.1
1997	5.8	3960.9	513.2	3.7	1.03	46	1307.3
1998	10	4446.6	570.6	-0.8	1.13	55	1472.0
1999	7.4	4583.6	583.0	-8.5	1.20	62	1091.1
2000	11.1	5272.6	665.0	1.8	1.17	68	927
2001	9.9	5707.8	714.3	1.5	1.29	71	1091.8
2002	10.6	6089.9	756.3	2.8	1.35	73	1700

Kaynak: Aras, 2003-2004: 5

Haydar Aliyev döneminde ekonomide yaşanan iyileşme ve büyüme babasının politikalarını devam ettiren oğul Aliyev döneminde de devam etmiştir. Haydar Aliyev'in öldüğü yıl olan 2003 yılında özel sektörün GSMH içindeki payı % 73 iken, aynı politikaları devam ettiren ve geliştiren Aliyev döneminde -2010 yılında- bu oran % 90'a yaklaşmıştır. 2002 yılında % 10 seviyesinde olan işsizlik oranı 2011 yılına gelindiğinde % 5,4'e düşmüştür (Dikkaya, ve Demirci, 2013b: 203, 204, 206). Aynı yıllar esas alındığında 2,166 milyon dolar olan toplam ihracatın dokuz sene içerisinde on kattan daha fazla bir artış göstererek 29,843 milyon dolara yükseldiği görülmüştür. Netice itibariyle baba oğul arasında politik istikrardaki devamlılık ekonomi göstergelerine de yansımış ve baba Aliyev döneminde başlayan ekonomik büyüme herhangi bir duraksama olmadan oğul Aliyev döneminde de devam etmiştir. (Grafik-1)

Grafik 1: 1991-2010 Yılları Arasındaki Büyüme Ve Enflasyon Grafiği

Sonuç ve Değerlendirme

Yapılan birçok ampirik çalışma ile birlikte politik istikrarla ekonomik büyüme/ gelişme arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı ispat edilmiştir. Bu bağlamda söz konusu ilişkinin açık bir şekilde görülebildiği ülkelerden biri de Azerbaycan olmuştur. 1991 yılında bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan'ın sahip olduğu özellikle petrol ve doğalgaz gibi kaynakları ile zengin bir potansiyele sahip olduğu görülmüştür. Ancak Dağlık Karabağ meselesinin katalizör görevi gördüğü bir konjonktürde arzu edilen politik istikrar sağlanamamış, istikrarsızlığın doğal bir sonucu olarak ülkede ekonomik krizler baş göstermiştir. Ekonomik krizlerle politik istikrarsızlık karşılıklı olarak birbirlerini beslemiş ve ülke büyük bir darboğaza girmiştir.

Azerbaycan'ın içinde bulunduğu bu durum Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle birlikte değişmeye başlamış ve kurumsallaşma yolunda atılan adımlar politik istikrarla birlikte ekonomik büyümeyi de sağlamıştır. Haydar Aliyev'den sonra iktidara oğlu İlham Aliyev'in gelme sürecinde izlenen politikalarda herhangi bir kırılma yaşanmamış, bu durum ekonomik performansa da olumlu olarak yansımıştır. Babasının politikalarını genel hatlarıyla devam ettiren İlham Aliyev'in bu yaklaşımı makroekonomik göstergelerde de karşılık bulmuş ve konu ile ilgili grafiklerde bu durum açık bir şekilde gözlenmiştir.

Kaynakça

- Aras, O. N. (2003-2004), Azerbaycan Ekonomisi ve Dönüşüm Süreci, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 19, 1-15.
- Arslan, Ü. (2011) Siyasi istikrarsızlık ve ekonomik performans: Türkiye örneği, *Ege Akademik Bakış*, 11(1). 73-80.
- Cafersoy, N., (2001). *Elçibey dönemi Azerbaycan dış politikası*, Ankara: Asam yayınları.
- Çelikpala, M., (2012). Son yirmi yılda Türkiye'nin Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna'ya yönelik dış politikası ve bu ülkelerdeki faaliyetleri, İ. Aydıngün ve Ç. Balım (Ed.), *Bağımsızlıklarının yirminci yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Dikkaya, M. ve Demirci, O., (2013a). Azerbaycan'ın küresel ekonomiye eklemlenmesinde Haydar Aliyev'in rolü, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 22, 185-193.
- Dikkaya, M. ve Demirci, O., (2013b). Petrol doğal gaz ve ötesi: Modern Azerbaycan'da İlham Aliyev döneminin ekonomi politikası, Ç. Erhan (Ed.) *Kafkasya'nın yükselen yıldızı İlham Aliyev döneminde Azerbaycan*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Karahan, H. ve Karagöl, E. T., (2014). Ekonomik performansın temel taşı: Siyasi istikrar, *SETA Perspektif*, 41(Mart), 1-5.

-
- Mardanov, S., (2013). Azerbaycan dış politikasının temelleri, Ç. Erhan (Ed.) *Kafkasya'nın yükselen yıldızı İlham Aliyev döneminde Azerbaycan*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Şanlısoy, S. (2010), Politik istikrarsızlık-ekonomik süreç politikaları etkileşimi, *Sosyoekonomi*, 2010-2, 191-214.
- Şanlısoy, S. ve Gök, R., (2010). Politik istikrarsızlık-ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği (1987-2006), *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 101-125.
- Tokluoğlu, C., (2012). Azerbaycan, İ. Aydınğün ve Ç. Balım (Ed.), *Bağımsızlıklarının yirminci yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Bilim, Düşünce ve Üniversite: Modern Türk Düşüncesinin Sorunlu Doğası Üzerine Okumalar

Science, Thought and The University: Readings on The Problematic Nature of The Modern Turkish Thought

Öz

Bu çalışma, Türk bilim ve düşüncesinin günümüzdeki sorunlu durumunun anlayabilmek üzere tasarlanmıştır. Bu bağlamda bilim tarihi, düşünce tarihi, siyasi tarih ve üniversitelerle ilgili seçilmiş eserler incelenmiştir. Bu amaçla eleştirel okumalar yapılmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır: Birincisi, sözü edilen alanlarla ilgili eser sayısı nicelik olarak yetersiz, nitelik olarak tatmin edici değildir. İkincisi, ülkede bilimsel faaliyetler ve üniversiteler görece yenidir ve bu nedenle halen "çeviri-nakil" bilim faaliyeti düzeyinden "özgün bilgi" üretmeye geçildiğinden söz etmek mümkün değildir. Üçüncüsü bu alanlarda yapılan çalışmalar ideolojik tonu yüksek varsayımlar ile şekillendirilmektedir ve bu da gerçekliği karartmaktadır. Son olarak sözü edilen alanlarla ilgili bir gelenek henüz oluşmuş değildir ve bunu sadece dışsal etmenlerle değil örtük etmenlerle de açıklamaya çalışmak gerekir.

Abstract

This study is designed to understand problematic present state of Turkish science and thought. In this context, selected works have been examined in the fields of science history, thought history, political history and the universities. To this end, critical readings were carried out and following conclusions are made: First, the number of works related to the aforementioned fields is insufficient in quantity and unsatisfactory in quality. Second, scientific activities and universities in the country are relatively new, and therefore it is not yet possible to mention a switch from the "translation-transfer" scientific activities level to the production of "original knowledge". Third, studies carried out in these fields are shaped by assumptions with highly ideological tone which in turn, dims the reality. Finally, a tradition of these areas has not yet been established and it is necessary to provide an explanation with regards not only explicit but also implicit factors.

Giriş

Sosyal Bilimler görece genç bir alandır. Türkiye’de ise daha da yenidir. Bilimin merkezinde “sosyal olgular” olunca, konu mutlaka siyasi ve ideolojik tartışmalara da dokunuyor. Bu durumda ise ortaya önemli bir sorun çıkar. Türk bilim ve düşünce tarihi “siyasi” ve “ideolojik” hareketleri bilimin konusu etmek yerine, bilimi bunların konusuna dönüştürmek yolunu benimsedi. Bilimin “ideolojiden” ayrıştırılamayacağı tartışmaları bu çalışmanın konusu değildir. Ancak Türkiye’de “ideolojik kıvam” da başlı başına sorunlu bir alandır. Bu nedenle, toplumsal ve siyasi tartışmaları “kutsama-lanet” kıvamında sürdürmeye meyyal bir gelenek oluştu. Sonuçta bu gelenek, bilim ve düşünce dilinden daha çok hamaset, hiciv ve belagati sevdi. Serinkanlı değerlendirmeler ve düşünce üzerinden tartışmaları değil de ateşli nutuklar ve kişilikler üzerinden yürütülen dalaşmaları benimsedi. Ülkede siyasetin bilimsel kurumlar üzerindeki mutlak egemenliği bu kurumlar ile yaşıttır. Şüphenin, meydan okumanın, sunulanla yetinmeyip daha ötelere merak etmenin zemin bulamadığı bir iklimde bilime düşen pay bugünkünden daha fazla olamazdı, olamıyor.

18. yüzyıl sonlarından günümüze uzanan tartışmaların merkezinde “yenilenme”, “çağdaşlaşma”, “Batılılaşma” gibi temalar, sonraları Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Serbestiyetçilik gibi ideolojik akımların ya çare gördüğü veya karşı koydukları ana konuları oluşturdu. Bilimi ve bilgiyi savunanların da karşı çıkanların da hatta “Batı’nın sadece fennini isteriz” diyenlerin de birincil kaygıları “hakikati” aramaktan çok kendi düşüncelerini, yani “inanç

Recai Coşkun

Prof. Dr., İzmir Bakırçay Üniversitesi,
İİBF, İşletme Bölümü

Article Type / Makale Türü
Review / Derleme

Anahtar Kelimeler

Bilim, düşünce, üniversite, Türkiye

Keywords

Science, thought, university, Turkey

Submitted: 25 / 12 / 2018

Revised:

Accepted: 28 / 01 / 2019

sistemlerini¹ iktidara taşımaktı. Bu tavır Türk bilim ve düşünce geleneğine hâkimiyetini hala güçlü bir şekilde sürdürmektedir. Haksızlık etmemek adına not düşelim, arada siyasi kaygılardan bağımsız bilimsel kurumları inşa ederek bilginin yurdun her köşesine yayılması için çaba harcayan, matematik, tıp, dil, coğrafya, eğitim, iktisat gibi konularda döneminin en yeni düşüncelerini edinmek ve tartışmak isteyenler elbette çıkmıştır. Ancak bunların genel görünüm içerisindeki yerleri gölgededir.

Çalışma kapsamında öncelikle yönetime ilişkin açıklamalarda bulunulacak, ardından Türk bilim, düşünce, siyaset ve üniversite geleneği üzerine yazılmış eserler ele alınacak, çıkarımlar yapılacaktır.

1. Varsayımlar, Yöntem, Kısıtlar

Çalışma belli varsayımlar üzerinde inşa edilmiştir. Bu varsayımların başında toplumsal gelişmelerin uzun süreçler (on yıllar, belki yüz yıllar) sonucunda şekillendiği ve diğer toplumlardan başlıklarını belirginleştirecek nitelikler kazandığı gelmektedir. Toplumsal değişim kuramları bu türden değişikliklerin arkasındaki dürtüler ve değişikliklerin yönü konusunda farklı iddialar öne sürse de toplumsal yapıların değişiminin uzun zaman alacağı konusunda hemfikirdirler. İkinci varsayım ise, toplumsal gidişata yön veren gelişmelere yapılan dışsal müdahalelerin (din değiştirmeler, devrimler, inkılaplar, reformlar-ıslahatlar) ancak kısmi etkilerinin olabileceği; bu nedenle de genel niteliklerini koruma eğilimindeki toplumsal yapılar, yapılan müdahaleleri benimseyebilecek bir içeriğe sahipse değişimler başarılı, değilse değişim girişim ve niyetlerinin başarısız olacağıdır². Bu varsayımlara dayalı olarak Türk toplumunun bilim ve düşünce ile olan ilişkisinin çözümlenebilmesi için uzun dönemli süreç incelemelerinin yapılması gerektiği öne sürülmektedir.

Bu çalışma bir “metin inceleme” olarak tasarlanmıştır. Metin incelemeleri, Türk bilim, düşünce, siyaset ve üniversite geleneğiyle ilgili bilgileri kapsayacak ve kronolojik gelişmeleri yansıtan kitaplardan yapılan alıntı ve değerlendirmeler olarak anlaşılmalıdır. Burada “nitel içerik analizi” benzeri bir sistematiklik” yerine, daha gevşek tanımlanmış konulara ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu yapılırken, varsayımlarla da örtüşür şekilde, uzun dönemli bir yaklaşım benimsenmiştir. Metin incelemesinde ana kaygı, farklı görüş ve iddiaları karşılaştırmak, ana akım cevaplar yerine alternatif ve bugüne dek pek dile getirilemeyen ifadeleri açığa çıkarmaya ve olgular arasında kurulmamış bağlantıları kurmaya çalışmaktır. Bunun için, günümüzden geçmişe bazen de geçmişten günümüze düzden ve tersten taramalar ile Türk bilim ve düşünce alanının gelişim eleştirel bir okumaya tabi tutulmuştur. İncelemeye konu edilen malzeme, mümkün olduğunca farklı dönem, görüş ve yaklaşımları temsil edebilecek biçimde oluşturulmuştur. Bunu yapabilmeyi bir yerlerde tozlanmaya, hatta yok olmaya yüz tutmuş yapıtlara ulaşmak³ imkânlarının artmasına borçluyuz. Yeni “elektronik” imkânlar ile dünyada ve ülkemizde daha önce gün yüzüne çıkmamış eserlere ulaşabilmek bu türden çalışmaları daha olanaklı kılmaktadır.

Bir bilim alanını araştırırken kaçınılmaz olarak hem kesişen kümelerden hem de iç içe geçmiş katmanlardan söz etmek gerekmektedir. Örneğin bilim tarihi, siyasi, iktisadi ve toplumsal tarih gibi alanlarla doğal olarak kesişmektedir. Bunun yanında bir alanın gelişimini onu kapsayan üst kümelerden başlayarak anlamak zorunluluğu doğmaktadır. Bu da bizi bilim tarihi, düşünce tarihi, felsefe tarihi gibi bir mecraya taşımaktadır. Çalışma bu iki durum göz önünde bulundurularak tasarlanmıştır.

¹ İnançın önemini kim azımsayabilir ki? I. Kant dahi “inanca yer açabilmek için bilgiyi kısıtlamam gerekiyordu” (1998, 2. Baskıya önsöz) derken...

² Bu varsayımlar “Sosyal Teoriye” dayanmaktadır. Sosyal Teorinin ayrıntılı bir incelemesi için bakınız (Craib, 1984).

³ Örneğin, Türkiye’nin en önemli sosyologlarından Ziya Gökalp’in “Felsefe Dersleri” (1921/2006) adlı oldukça kapsamlı bir eserinin varlığından bilimsel çevreler ölümünden 60 yılı aşan bir süre sonra haberdar olabildi. Gökalp’in bu 12 el yazısı defterden oluşan “Felsefe Dersleri” Türk Tarih Kurumu’nun depolarında yıllar boyunca unutuldu. 1986 yılında defterler depodan çıkarılıp kütüphanede okuyuculara açık olarak sergilenince, Ali Utku ve Erdoğan Erbay tarafından sadeleştirip yayınlamışlardır.

İncelemeye konu edilen eserler uluslararası ve ulusal veri tabanları, kütüphaneler ve e-sahaflar taranarak edinilmiştir. Taranan eserler ilkin özgünlükleri, ikincisi konuyla bağlantıları ve son olarak da dönemi açısından ne anlama geldikleri (ilk ders kitabı, alanla ilgili yazılmış ilk kitap vb.) dikkate alınarak seçilmiştir. Belirtmek gerekir ki alan oldukça geniş ve bir makale insicamının çok ötesindedir. Bu da incelemeleri daha az sayıda eser üzerinden ve görece yüzeysel yapmak gibi bir zorunluluk doğurmaktadır. Bu durumu çalışmanın kısıtı olarak not düşmek gerekir.

2. Türk Bilim ve Düşünce Geleneğine İlişkin Okumalar

Bu çalışma süresince Türkiye’de toplumsal, beşeri ve formel bilimlerin farklı alanlarının gelişimine ilişkin kaynak bulmanın ne denli güç olduğu bir kere daha görülmüştür. Felsefe ve mantık alanındaki çalışmalar bu araştırmanın kapsamı dışında tutulmak zorunda kalınmıştır. Aksi durumda araştırma hacim olarak çok daha genişletilmesi gerekecekti. Bunun ötesinde siyasi tarih ile ilgili çalışmaların özellikle 18. yüzyıldan itibaren kalkışılan “yenileşme” çalışmalarına koşut olarak “eğitim, okul ve bilim” konularına geniş yer verdikleri saptanmıştır. Bu nedenle, bu türden kitaplar da seçilen bazıları çalışma kapsamına alınmıştır. Sonuçta çalışmaya dâhil edilen kitapların içerikleri dikkate alındığında bunları üç başlık altında ele alarak incelemenin uygun olacağı görülmüştür:

- a) Türk bilim tarihi üzerine yapılmış çalışmalar
- b) Türk düşünce tarihi üzerine yapılmış çalışmalar
- c) Türk siyasi tarihi üzerine yapılmış çalışmalar

Bunlara ek olarak, yeri geldiğinde Türk üniversiteleri hakkında yazılmış başlıca eserlere de değinilecektir.

2.1. Türk Bilim Tarihi Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Türk bilim tarihi üzerine yazılmış kitapların sayıları azdır. Bilim tarihi olarak ortaya konan eserlerden en derli toplularından bir tanesi Adnan Adıvar’ın (1982) ilk baskısı 1939’da Paris’te Fransızca, ardından 1943 yılında İstanbul’da Türkçe olarak yapılan “Osmanlı Türklerinde İlim” adlı çalışmasıdır. Çalışma Selçuklu ve Beylikler dönemlerinin bilimsel faaliyetlerini konu edinen eserlerin henüz yazılmadığından şikâyet ile başlar ve bu görevi gençlere havale eder. Bugün dahi o görevin yerine getirildiğine işaret eden çalışmalara rastlamak kolay değildir. Ancak bir hak teslimi adına belirtmek gerekir ki Hilmi Ziya Ülken 1933 ve 1934 yıllarında iki cilt olmak üzere “Türk Tefekkürü Tarihi” (Ülken, 2011) adlı eserinde İslam öncesi devirleri de kapsayan bir eseri yayınlamıştır. Adıvar’ın o tarihte bu araştırmadan haberi olup olmadığını bilemiyoruz. Eser bilim tarihi olarak değil de düşünce tarihi olarak tasarlansa da yeri geldiğinde hem formel hem de doğal bilimler hakkında ansiklopedik bilgiler içermektedir. Ancak koskoca Selçuklu döneminde adından söz edilenler Şahabettin Sühreverdi, Nizamülmülk ve Yusuf Has Hacib ile sınırlı kalmaktadır, Arada elbette Tusî’den, Hayyam’dan da söz edilmektedir, ama bütün hikâye, sekiz-on kişi arasında dönüp durmaktadır. Görülüyor ki, Osmanlı öncesi için, klasik dönem İslam aydınları arasında yer alan Türkler dışında, Türk bilim tarihi ile ilgili söylenecek fazla bir şey bulunmamaktadır. Bunun kayıt ve belge eksikliğinden kaynaklanan bir yanının olabileceği ihtimalini de ihtiyaten not etmek gerekir. Zira kayıt tutma ve kayıtları koruma konusundaki “sicilimiz” de çok parlak görünmemektedir.

Adıvar (1982) ise eserinde Fatih dönemini başlangıç olarak alır. Bu anlaşılabilir bir tercihtir. Zira artık devlet kurumsallaşmış, cihan devleti olma yönünde önünde geniş ufuklar vardır. Doğu ve Batı medeniyetlerinin içlerine sirayet edilmiştir. İstanbul fethedilirken en ileri askeri teknoloji ve ordu organizasyonu kullanılmıştır. Bilimin gelişebileceği bereketli vasat bizzat Fatih Sultan Mehmet’in bilime olan tutkusuyla perçinlenmiştir. Bu vasata rağmen, Adıvar çalışmasında Osmanlı Türklerinde bilimin gelişimini anlatırken, kişi olarak sadece Kâtip Çelebi’ye ayrı bir başlık açma gereği duyar ki bunda haklıdır. Betimleyici bir üslubu benimseyen yazar, yeri geldiğinde ve sınırlı yorumlar yapmakla beraber, Türklerin bilimle olan irtibatlarının niçin bu denli verimsiz olduğu sorusu üzerinden fazla tartışmaya girmez. Ancak, kitabın 8. Bölümünde, 19. yüzyıl yenileşme hareketlerinden söz ederken 3. Selim’in başlattığı yenileşme girişimlerinin sadece askeri alanda olanları değil, tıbbi olanlarının da ne denli toplumsal direnişle karşılaştığına dair örnekler verir. Bu

direnışleri sezen 3. Selim “otopsi ve hastane uygulamaları” temelli yeni tıp eğitimini başlatma işi için “Rum milletinden” olan vatandaşları görevlendirmek gibi bir orta yol seçse de bu girişimler yarım kalır. Anlaşılmaktadır ki modern bilimin toplumsal kabul görmesi için yüz elli yılı aşan bir mücadele gerekecektir. Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında “abartıya kaçtığı” iddia edilen “pozitivist” tavrın arkasında, bir önceki asırda yaşanan askeri ve coğrafi kayıpların yanında her yenileşme hareketine karşı gösterilen büyük toplumsal direncin oluşturduğu psikolojiyi de eklemek gerekir. Batı toplumlarında da bilimsel gelişmelere dini ve toplumsal temelli muhalefet yüksekti. Ancak Batılı toplumlar bilimin kendilerine sunduğu askeri, ekonomik ve diğer getirileri deneyimledikçe bu dirençlerini yumuşattılar yahut terk ettiler. Osmanlı Türkleri bilimi kendileri üretemeyince Batı’dan yani “kan davalılarından” ve “din düşmanlarından” almak zorunda kalıyorlardı. Bunun yanında “yenilgi” döneminin getirdiği ekonomik, toplumsal ve psikolojik çöküntülerinin müsebbibi olarak ta Batıyı görüyorlardı⁴. Bu da Batı kaynaklı bilgi ve yenilik hareketlerinin ve bunları çare olarak gören devlet yönetimlerinin meşruiyetini ortadan kaldırıyor, direnci ve isyan duygusunu besliyordu. 1683’te Viyana kapılarında olan Türklerin 200 yıl sonra Devletin varlığını hatta İstanbul’u savunma endişesine düşmesi ve tam da bütün bunlar olurken Batı merkezli bilimsel, askeri ve toplumsal gelişmelerin dünya genelinde karşılık bulması Türklerin yaşadığı ruhsal karmaşayı önemli derecede açıklar sanırım. Bu nedenle Hilal-Haç mücadelesinin bir tarafını temsil eden Türkler ile bir Çinlinin, Japon’un, Rus’un Batı kökenli gelişmelere vereceği tepki elbette farklı olacaktı ve öyle de oldu.

Adivar’ın bir diğer önemli eseri olan “İlim ve Din” (1980) kitabı ise genel bir bilim ve düşünce tarihi niteliğindedir ve arada İslam düşünce tarihine de (1980: 74-98) yer vermektedir. Diğer birçok benzeri yerli ve yabancı eserde olduğu gibi, bu kitapta ta görülmektedir ki, İslam düşünce tarihi ne yazık ki 800-1400 yıllarının ötesine taşamıyor. Bu zaman diliminde gösterdiği kurumsallaşmayı kaybediyor ve geri kalan dönemlerde arada bir parlayıp sönen düşünürler dışında dünya bilim tarihine çok fazla katkı yapamıyor. Ama niçin? Bu soruya günümüze kadar tatmin edici ve herkesin kabul edebileceği bir cevap henüz verilmiş değildir.

Kapsamlı ve görece yeni bir çalışma ise “Yeni Türkiye Yayınları” bünyesinde “Osmanlı” ile ilgili olarak yürütülen derlemeler dizisinin 8. cildir. “Bilim” olarak adlandırılan bu cilt Eren (1999) editörlüğünde yayınlanmıştır. Yine aynı serinin 7. cildi ise “düşünce” ile ilgilidir. Bu toplama çalışmaların en önemli sorunu üslup ve yaklaşım birliğinin olmamasıdır⁵. Akademisyenler ve araştırmacılar yazılarında kimileyin ve çoğunlukla “betimleyici/tasviri” kimileyin ise belagata varan bir dille popülerliğe yönelmektedirler. Eserde Osmanlı’da bilim ile ilgili tipik değerlendirmelerden birisini İhsanoğlu (1999: 17-24) yapar. Yazar “Osmanlı Bilimine Toplu Bakış” makalesinde Osmanlı’da “bilimin” belli alanlarda ne denli geliştiğinden bahseder ve örnek olarak “müneccimliği” verir. Münecimbaşılardan sefer, cülus, gemilerin suya indirilmesi gibi kararlarda belirleyici olduklarını ve bu müessesenin Cumhuriyet ile birlikte sona erdiğini belirtir. Bir diğer saptamasında (1999:19) İslamiyet-bilimsel etkinlik ilişkisini şöyle açıklar: “... modernleşme döneminde ise Batı kaynaklı insanın bilim ve teknoloji vasıtasıyla tabiata hakim olma fikri, Osmanlı

⁴ Bu görüş, Cemil Meriç’ten Erol Güngör’e birçok milliyetçi ve İslamcı düşünürün bütün kötülüklerin anası olarak “Batı taklitçisi yozlaşmış aydın tipi” çevresinde inşa ettikleri ve hala güçlü bir kabul zemini bulan bir yaklaşımı temsil etmektedir. Öte yandan yine aynı cemahtan olan Mümtaz Turhan “Garplılaşmanın neresindeyiz?” (2015) diye sorar. Garb’ın “fenni mucizesinin” Türkiye’ye niçin gelemediğini “fena idare” ile açıklar. “Öncül-çıkartım uyumsuzluğu”, Türk düşünür ve akademisyenlerinde çokça görülen bir mantık sorunudur. Bunlara bir başka topluluğu daha eklemek lazım gelirse, bu da “Batı Medeniyetinin sonu” düşüncesini taşıyan kesimdir. Bu düşünce 1950’lerden beri “sağın” gündeminindedir. Batı toplumunun “bunalım” geçirdiğini ve Batı medeniyetinin bugün-yarın çökeceğini bekleyenler yarım asırdan buyana benzer iddiaları tekrarlarlar ve Peyami Safa’nın 1950’lerde söylediklerinden daha fazlasını da söyleyemezler (bakınız Safa, 1978).

⁵ Bu tür derleme eserleri incelendiğinde, Türkiye’de “editörlüğün” alandaki belli yazarlardan, muhtemelen de nazı-sözü geçenlerden “yazı istemek” ve gelen yazıları belli bir sıraya koymak ile sınırlı olduğu kanaati güçleniyor. Zira aynı ciltte yer alan eserler arasında bütünsellik olmadığı gibi, bilimsellik düzeyleri arasında da büyük farklılıklar görülmektedir. Derleme eserlerde editörlük çerçevesinde bir hakemlik mekanizmasının da işletilmediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, bu tür kitaplar arasında, az sayıda hakıyla yürütülmüş olanlar dışında, yararlanılabilecek nitelikte olanları azdır. TÜBA (1997) tarafından basılan “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim: Sosyal Bilimler” bu türden derleme kitaplara tipik bir örnektir ve odağında bilim olan bir kamu kuruluşunun çalışmalarındaki bu düzey hayal kırıklığı yaratmaktadır.

alimlerinin İslamiyet'e dayalı inançlarından dolayı yabancı oldukları bir fikirdi." Bu durumda İhsanoğlu'na sormak gerekir. Zaten "bilimsel ve teknolojik" etkinliklerin amacı doğayı anlamaya çalışmak ve ona hâkim olmak değil midir? Daha hızlı hareket eden gemi, genetiğiyle oynanarak ıslah edilen tohum, yangına ve depreme daha dayanıklı yapı, daha güçlü ve tasarruflu motorlar, tıp teknolojisi, iletişim teknolojisi ve benzeri şeyler insanın doğaya ilişkin merakı ve ona egemen olma arzusunun bir tezahürü değil midir? Eğer insanın doğaya egemen olma savaşımı "İslamiyet'e yabancı" ise, İslamiyet'in bilim ve teknoloji ile olan ilişkisinin modern zamanlardan itibaren sona erdiğini mi söylemeli? Bu dini referanslardan hareketle yapılmış bir çıkarım ise bu durumda İslamiyet'in modern bilime ilişkin bir seçenek geliştiremeyeceği peşinen kabul edilmiş mi oluyor? Türk aydınının olguları değerlendirmede basmakalıp cümlelerin dışına çıkamadığına güzel bir örnektir İhsanoğlu'nun yaklaşımı.

Türk bilim tarihine ilişkin bir diğer çalışma ise Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi'nin (2004, c2, s.4) "Türk Bilim Tarihi" konulu sayıdır. Derginin bu sayısında Selçuklu, Osmanlı, Cumhuriyet ve ayrıca kadim Anadolu uygarlıkları ve Bizans dönemi bilim etkinliklerine değinen çalışmalara yer verilmiştir. Bunların çoğunun "yazın incelemesi" şeklindedir. Sayıda tıp, coğrafya, teknoloji gibi farklı disiplinlerin gelişimine ilişkin incelemelere de yer verilmiştir. Yine bilim tarihi oluşturmak ve bilim ile tarihi örtüştürmenin güçlüklerine ilişkin konulara sınırlı da olsa değinilmiştir. Türk/İslam bilim tarihinin gelişimine ilişkin "Fuat Sezgin" ile yapılan görüşme (s. 355-370) birkaç açıdan önemlidir. Birincisi, bugün eğer bir "İslam bilim tarihinden" söz ediliyorsa, bunda "Batılı doğubilimcilerin"⁶ kıymetli katkılarının olduğu bir kere daha ortaya konmaktadır. Zira Fuat Sezgin dahi Alman doğubilimcilerden ve 1930'larda Türkiye'ye gelen Prof. Hellmut Ritter'in talebesi ve mesai arkadaşısıdır. İkincisi, Fuat Sezgin'in akademisyenlik hikâyesi, birçok Türk bilim insanının mesleki hayatının rastlantılarla şekillenmesine güzel bir örnektir. Üçüncüsü, mesleki hayatının 50 yılı aşan bir süresini Almanya'da geçiren bir akademisyenin ifadeleri arasına sızan "doğulu halin" kendisini güçlü bir şekilde belli etmesidir. Son olarak, Sezgin'in öyküsü, kıt kaynaklarıyla bilim insanı yetiştirmeye çalışan bu ülkenin, sahip olduğu kıymetleri nasıl kolayca elinden kaçırdığının tipik örneğidir. Özellikle askeri darbeler, ülkenin önemli bilimsel değerlerini ya bilimin dışında veya bir başka ülkeye çıkmak zorunda bırakmıştır. Hilmi Ziya Ülken gibi bir değer bile İstanbul'dan koparılmış, neyse ki vicdanlı bir yetkilinin aracılığıyla Ankara İlahiyat'a sığınmıştır.

Fuat Sezgin'in bilime Doğu'dan bakışını gösteren hikâye şudur. 2014 yılında katıldığı bir toplantıda "Amerika kıtasını Müslümanlar keşfetti, bu bilgi kitaplara girmeli, Kristof Kolomb'un keşfettiği yönündeki bilginin yanlışlığını yıllar önce ispat ettim" (<http://www.milliyet.com.tr/prof-dr-fuat-sezgin-amerika-kitasini-istanbul-yerelhaber-475421/>) iddiasını dillendirir. Nedense bu ispatını bilim çevrelerine değil de, Alman Cumhurbaşkanı'na bir mektup ile bildirir ama bilim camiası buna ikna olmaz. Çünkü biz Doğulular ispat, kanaat, inanma, zannetme, bilme kavramlarını kolaylıkla birbirlerinin yerine kullanabiliriz. Sezgin'in bu sözleri, Şemsettin Sami'nin "Medeniyet-i İslamiye" (1880) kitabında barut, pusula ve kâğıt gibi medeniyetin temellerini oluşturan her şeyi Müslümanların bulduğu şeklindeki iddialarını hatırlatır. Şemsettin Sami de buluşların sahibi Müslümanların kim olduklarından, buluşları ne zaman nerede yapıldıklarından söz etme gereği duymaz.

Türk bilim tarihi üzerine çalışan bir başka araştırmacı olan Sayılı (1997) Ortaçağ'da Türklerin ve Müslümanların bilime katkıları konu edinen eserinde bir "övgü" dili ile bilindik şeyleri yineler. Kitapta özgünlük, eleştirelilik, bilgi çoğaltımı yerine aktarma-nakil yaklaşımı benimsenmiştir. Kitabından kısmı bir eleştirelilik sezilebilen Bahadır (1996) ise yine kaçınılmaz olana, Osmanlı

⁶ Batılı doğubilimcilerin, diğer adıyla şarkiyatçıların veya oryantalistlerin Doğu'ya, İslam'a ve Türklüğe bakışlarının önyargılarla dolu olduğu doğrudur. Bunlardan bir kısmının ülkelerinin istihbaratlarıyla ilgili oldukları ve emperyalizme hizmet ettikleri yönündeki iddiaların da önemli derecede haklılık payı içerdikleri doğrudur. Lakin bir hak teslimi adına söylemek gerekir ki günümüzde Arap, Fars, Türk tarih ve kültürleri hakkında yapılan çalışmaların temelinde bu oryantalistlerin değerli çabaları ve eserleri yatmaktadır. A. M. Schimmel, B Lewis gibi örnekler çoğaltılabilir. Türkooloji dahi varoluşunu Türklere değil Macar, Rus, Alman, Fransız, Danimarkalı ve benzeri çok sayıda Batılı ülkeden araştırmacılara borçludur. Orhun Abidelerinin bulunup okunması bir Danimarkalı ile bir Rus bilim adamının büyük çabalarıyla mümkün olmuştur.

Cumhuriyet karşılaştırmasına giriyor ve tavrını Cumhuriyet döneminin bilim uygulamalarından yana koyuyor. Ancak Cumhuriyet'e yapılan bu övgü, Türklerin bilimle olan sınavlarında hala çağın gerisinde oldukları gerçeğini ortadan kaldırmıyor. Türk tarihini İslam öncesi, Selçuklu, Osmanlı, Cumhuriyet, gibi bölümlere ayırmak bilgi tanzimi için gerekli olabilir. Ancak, zihniyet inşasını ve sosyal kurumların kökleşmesini dar tanımlanmış zaman dilimlerine sıkıştırarak açıklamaya kalkışmak yöntemsel olarak doğru değildir. Unutulmamalıdır ki Cumhuriyet döneminde müspet bilimlerde çağdaş medeniyetleri yakalama yolunda verilen savaşımın kökleri 3. Selim'e uzanır. Tersinden bakılırsa, Cumhuriyet döneminin bilimsel başarısızlıklarının köklerini de Cumhuriyet'ten çok öncesinde aramak gerekir. Bu nedenle, bugün ülkede hala büyük bir eğitim, bilim ve üniversite sorunu varsa, bu durumu sadece iktidarların siyasi görüşleriyle ve uygulamalarıyla açıklamak yeterli değildir. Burada daha gömük ve yapısal nedenler aranmalıdır. Türk toplumunun bilim ile olan ilişkisini derin ve boylamsal çözümlenmelere konu etmek gerekir⁷. Örneğin niçin ülkede bilimi ve hatta pozitif bilimleri kutsallaştırarak birer mite ve inanç sistemine dönüştürme eğilimi egemendir? Yahut tersinden, niçin bilimi "ebedi hayat için lüzumsuz bir meşgale, dünyevi bir aldanış" düzeyine indirgeyerek zihniyet sefaleti kutsal örtülerle sarmalanır?

Oysa soğukkanlı bir yaklaşımla, tıpkı 3. Selim'in, 2. Mahmut'un, 2. Abdülhamid'in bilimle toplumu buluşturmak yolundaki çıkış arayışlarını takdir etmek gerektiği gibi, Cumhuriyet'in bilimle önceki devirlerde olduğundan daha cesaretli bir ilişki kurmaya çabaladığını de teslim etmek gerekir. Hele 1933'te İstanbul Üniversitesi'nin kurulması, Hitler'den kaçan parlak bilim insanlarının getirilmesi, ardından Ankara Üniversitesinin kurulması ve devamındaki gelişmeleri görmezden gelmek mümkün değildir⁸. Ancak bir "bilim geleneği", "ekol oluşturma", "düşünce çevreleri" inşa etme ve toplumun bilim ile olan ilişkisini derinleştirme ve yaygınlaştırma noktalarında Türkiye bırakın ileri ülkeleri, orta halli birçok ülkenin bile gerisindedir. Türkiye OECD üye ülkeleri arasında bilim ve eğitim konularında son sıralardadır. Konu, günümüze dek yapılan tartışmaların çok daha ötesinde ve derindir.

Türk bilim tarihini kuramsal bir çerçeveye ele almaya çalışan Demir (2001) ise Osmanlı'da doğa bilimcilerin doğal olguları el alırken "yaratıcı-yaratılan" ilişkisi üzerinden bilgi arayışına girdikleri gibi bir "genellemeden" hareket eder. Demir'in Osmanlı bilim düşüncesini betimlemeden çıkarıp kuramsal bir zemine taşımak isteği elbette övgüye değerdir ancak kısıtlı veriden büyük genellemeler biçiminde yürütülen bu türden çalışmalar beklenen yararı sağlamaz. Bunun yerine bu kabullere ters düşecek örneklerin arayışına girmek, "Osmanlı" genellemesini reddeden bilim şahsiyetlerini aramak ve genellemeleri çökertecek zıtlıkların tespitine yoğunlaşmak yöntemsel olarak daha uygundur.

Bu aşamada sadece Cumhuriyet dönemi bilim tarihini ele alan az sayıda eserden de söz etmek gerekir. Bunlardan bir tanesi "Türkiye Bilimler Akademisi-TÜBA" (1997) tarafından "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim: Sosyal Bilimler" başlığı altında yayınlanmış mütevazı bir yapıttır. Bu derleme kitap, arkeoloji, insanbilim, coğrafya, felsefe, sanat tarihi dâhil sosyal bilimlerin hemen her alanından çalışmalar içeriyor. Lakin ne içerik, ne üslup ne de dizgesel bir bütünlüğe sahip. İncelenen alanların bir kısmı yüzeysel bir şekilde geçirilmiş, bazılarının da içeriği ile başlığı örtüşmemiştir. Üstelik kitabın tamamını değerlendirecek bir yazıya da yer verilmemiştir. Görüldüğü kadarıyla belli kişilerden yazılar "ısmarlanmış" ve gelen yazılara herhangi bir editörlük ve hakemlik

⁷ Örneğin Rosenberg (2015:56-58) bilimin niçin Batı'da doğduğu ve Batı düşüncesinin dünya genelinde kabul gören biricik çıktısı olduğu sorusunu "dışsal etmenler" ile açıklama eğilimindedir (ilk ekilen tohumların, evcilleştirilen hayvan türlerinin ve kavimler arasında kültürel etkileşimi kolaylaştıracak yolların çokluğu gibi). Ancak bundan başka açıklamalara gerek duyulduğu açıktır. Örneğin geleneksel bilime kaynaklık eden Mezopotomya modern bilime ilişkin niçin söyleyebilecek bir şey bulamaz?

⁸ Yazık ki bugün Türk üniversite tarihi üzerine bu "muhamir akademisyenlerden" Hirsch (1985), ve Neumark'ın (2017) hatıratlarından daha sistematik olanları çok değil. Özellikle Hirsch'in hatıratı ve Türk üniversitelerini dünya ile karşılaştırdığı raporu başvuru kitabı niteliğindedir. Türk akademisyenlerin hatıratları ise daha çok "kişisel didişmeleri" içerir. Bunlardan bazıları Birinci (2003) Baysal (2004) tarafından yazılmış otobiyografidir ve aslında bir günlük mahiyetinden öteye geçememektedir. Bunlara ek olarak İTÜ ve ÖDTÜ (Payashoğlu, 1996) gibi üniversitelerin kuruluşunu belgeleriyle inceleyen çalışmalara da rastlanabilir. Yine de bu türden çalışmaların çoğalması beklenir. Yine Mülkiye Mektebi, Robert Koleji gibi kuruluşları da anlatan hatıratlar ve kitaplar da yararlı ama yetersiz kaynaklardır.

yapılmamıştır. Eser niyet olarak çok değerli olmakla birlikte sonuç olarak hayal kırıklığıdır. Böyle bir çalışmanın çok daha kapsamlı ve ciddi bir editörlük altında yapılması gerekir.

Yine Cumhuriyet dönemi bilimini konu edinen bir diğer eser Bahadır (2005) tarafından konferans olarak sunulduktan sonra kitapçığa dönüştürülen kitapçıktır. Bu eserde yazarın vardığı sonuç, “erken Cumhuriyet döneminde ülkeyi yönetmede ve dönüştürmede bilimi esas alan bir politika benimsenmişken, maddi olanakların çok daha arttığı günümüzde bu politikadan uzaklaşmıştır” şeklinde özetlenebilir. Bu türden “dışsal” etkilerin kısmi açıklayıcılığı vardır. Ama esas mesele, bilimsel düşünceden yüzyıllar boyu uzak kalmış bir medeniyetin salt devlet politikalarıyla tekrar bilimsel bir istikamete yönelip yönelemeyeceğinin sorgulanmasıdır. İçsel, örtük nedenler üzerinde daha fazla durmak gerekiyor. Bazı düşünce iklimlerinde “devletin karşı çıkmasına rağmen” bilim gelişirken, bazı yerlerde devletin desteğine rağmen beklenen sonuç elde edilemiyorsa tartışmayı “devlet” ve hükümet politikaları odağından çıkarıp daha derin katmanlara taşımak gerekir.

2.2. Türk Düşünce Tarihi Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Kimi yazarlar düşünce ile felsefe tarihini eşanlı kullanmaktadırlar. Oysa düşünce tarihi felsefeyi de kapsar, içinde dini, edebi, geleneksel, bilimsel olanı da barındırır. Felsefeyi bu çalışmanın dışında tutmak gerektiği yukarıda belirtilmişti. Burada Türk düşünce tarihi üzerine yazılmış bazı eserlerle yetinilecektir.

Türk düşünce tarihi alanında Hilmi Ziya Ülken tarafından yazılmış “Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi” (2013) alanın tartışmasız en kapsamlı çalışmasıdır. Aslında Türk sosyal bilimleri, Türk düşünce ve felsefesi Ülken’e çok şey borçludur. Eserleri daha çok ansiklopedik bilgi içerir görünür ancak her biri kendi alanında değerli başvuru kitaplarıdır. Ülken, bu çalışmasında değindiği alanın genişliği ve konuların geçişkenliği nedeniyle kimi zaman tekrarlara düşmektedir. Yine de çağdaşlaşma yolunda atılan adımlarda karşılaşılan yapısal ve ideolojik engeller üzerinde çözümler yapmakta geri durmamaktadır. Eserin giriş kısmında “Türkler İslam dinine girerken gösterdikleri kararlılığı Batılılaşmayı kabul etmekte gösterememişlerdir” tespitiyle başlayan Ülken (2013:3) bu konunun kökenlerine de inmeye çalışıyor. Ancak geriye doğru yapılan bu taramalar ilerisi için çok da bir anlam ifade etmiyor. Zira İslam medeniyetinin tümünde bir “kurtuluşu geriye dönük arama zihniyeti var”. Bu saptamayı yapmak sorunun üstesinden gelebilecek reçeteleri sunabilmek anlamına gelmiyor. Reçete önermek te sorunların çözümünü temin etmiyor. Türk ve İslam dünyası her türden reçeteyi birkaç asırdır deniyor. Geriye dönüşten en ilerici modernleşme atılımlarına, en koyu muhafazakârlıktan en kökten devrimcilik ve sosyalizme uzanan bu denemeler hala anlamlı bir mesafe kat edilmesine vesile olamadı. Bu donuklaşmayı ve tarihten kopukluğu onarabilecek bir yol var mıdır? Bu soru dahi basmakalıp cümlelerin ötesinde bir tefekküre tabi tutulmuş değildir.

Ülken’in bu çalışmasının belki en sorunlu yanı “düşünce”, “felsefe”, “sosyoloji” hatta “edebiyat” kavramlarının iç içe geçmesi ve bazı yerlerde neredeyse eşanlı kullanılmasıdır. Her şeye karşın Ülken bu eseriyle toplum bilimler alanlarında araştırmalar yapacaklar için çok değerli bir başlangıç imkânı sunuyor. Ancak disiplinlere özgü ayrıntılı tartışmalar için farklı kaynaklara ve çalışmalara gerek vardır.

İ. Agâh Çubukçu’nun “Türk Düşünce Tarihinde Felsefi Hareketler” (1986) adlı eseri, başlığının verdiği beklentiyi içerik olarak karşılamaktan oldukça uzaktır. Çubukçu’nun ısrarla bir “Türk düşüncesinin ve Türk felsefesinin varlığından” hareketle çalışmasını kurgulaması dikkat çekicidir. Gel gör ki Türk felsefesinden söz edilirken Farabi, Yunus Emre ve Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın aynı kategoride değerlendirilmesi dahi, ortaya konan iddiayı desteklemekte yaşanan sorunu göstermeye yeterlidir. Kitabın zannımca en önemli katkısı Tanzimat’tan sonra felsefe çalışmaları ve eserleri hakkında verdiği bilgilerdir (s. 49-69). Ancak kitap içerik olarak yetersiz, “felsefi hareketler” başlığını hak etmekten uzak, Türk düşüncesi üzerine yazılmış sıradan ve betimleyici bir eser niteliğindedir.

Konuyla ilgili bir diğer çalışma ise Hançerlioğlu’nun “Düşünce Tarihi” (1995) kitabıdır. Çalışma dünya düşünce tarihini anlatırken İslam düşüncesi ve bilimine de yer ayırmaktadır. Bununla birlikte eserin ciddi yapısal ve anlatım sorunları taşıdığı görülmektedir. Bölümü sanki bir Türk değil de bir

“Fransız”, Fransız okurlar için yazmış gibidir. Kaynak gösterme ve verdiği bilgiler için kanıt sunma konusunda eksiklikler vardır. İslam-Türk âlimlerinin adlarının Fransızcalarını da verme gereği duyar. Anlattıklarında kendisine ait pek bir şey yok gibidir.⁹

Görüldüğü üzere “Türk düşünce tarihine” adanmış çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Bunun yerine alana özgü çalışmalarda son yıllarda bir artış gözlenmektedir. Düşünce tarihi ile yakından ilgili bir alan olarak “siyasi tarih” öne çıkmaktadır. Siyasi tarih içerisinde yer verilen özellikle “Türk çağdaşlaşma, modernleşme” hareketleri çevresinde yapılan tartışmalar, düşünce tarihi ile yakından ilgilidir.

2.3. Türk Siyasi Tarihi ile İlgili Çalışmalar

Türkiye’de siyasi tarihçiliğin uzun bir geçmişi yoktur. Bu çalışma kapsamında edinilen “siyasi tarih” kitapları içerik olarak birbirlerinden oldukça farklılık göstermektedir. Kimileri “siyasi tarih” ile “tarih” arasında adeta fark gözetmeksizin bir kronolojik çalışma yolunu tutarken, aşağıda ayrıntıları verilecek olan Berkes (1978) örneğinde olduğu gibi, olguyu daha sistematik ve nedensellik ilişkileri bağlamında ele alan çalışmalara da rastlanmaktadır.

Ayrıntıya girmeden önce, alanın gelişimine ilişkin gerekli bilgilere Ankara Üniversitesi SBF organizatörlüğünde düzenlenen sempozyum kitabı (der. Erdem, 2006) içinde yer alan bazı çalışmaların ışık tuttuğunu belirtmek gerekir. Özellikle Ülman (2006:23-30) kısa ama ansiklopedik ve kronolojik bilgiler içeren çalışmasıyla fazla suya sabuna dokunmadan bu görevi yerine getirmektedir.

Türk siyasi tarihiyle ilgili yapılan yazın incelemesinde edinilen ilk eserler Kıbrıslı M. Kamil Paşa’nın yazdığı 3 ciltlik “Tarih-i Siyasi Devlet-i Aliye-i Osmaniye” (h.1325/1907), Ahmet Ferit Tek’in Mülkiye’de Verdiği “Tarih-i Siyasi” (19??) ve Yusuf Akçura’nın Ankara Hukuk Mektebi’nde verdiği “Tarih-i Siyasi: 1926-27-28 Ders Notları (2016) oldu. Ahmet Ferit ve Yusuf Akçura Türk Ocakları kurucularındandır ve ikisi de dönemin Türkçü ve Turancı akımın önemli temsilcilerindedir. Her ikisi de çok yönlü siyasi ve ilmi kişiliklerdir. Ahmet Ferit’in bir diğer özelliği de hem Damat Ferit hem de ilk Cumhuriyet kabinesinde bakan olmasıdır. Bu öncü çalışmalar arasında ayrıca bir çeviri eser olarak Seignobus’un “Siyasi Tarih: Asr-i Hazırda Avrupa” (h.1325/1907) kitabı Ali Reşad tarafından tercüme edilip yayınlanmıştır.

Ayrıca, Türk siyasi tarihi üzerine araştırmaları olan Niyazi Berkes’in (1978) kitabı içeriği, konuyu ele alış ve değerlendirmelerindeki bilimsellik kaygısı itibariyle ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Osman Turan’ın (2000) eseri ise bir “siyasi tarih” olmasının yanında İslamiyet öncesi Türk düşüncesini de içermesi bakımından diğerlerinden ayrılır. Oldukça kapsamlı olan bu kitapta Turan “milliyetçi-muhafazakâr” cenahtan bir yazar olmasına karşın 3. Selim ile birlikte başlatılan “yenilik” ve “çağdaşlaşma” hareketlerine olumlu yaklaşır. Hatta 3. Selime “mefkûrecilik ve inkılapçılık” sıfatlarını yakıştırır. Çağdaşlaşmayı ve Avrupa kültürü ile yakın temas kurmayı olumlayan bu kitap ne yazık ki 2. Mahmut devri ile son buluyor ve günümüze dek sancıları yaşanan büyük bunalımları ve düşünsel çalkantıları kapsamıyor. Kitabın ideolojik tonlamaları yer yer kendisini belli etse de bir “siyasi ve medeniyet” tarihi olarak alanında önemli bir işlev gördüğü açıktır.

Bu süreçte ulaşılabilen bir diğer eser ise Kemal Karpat’ın (2004) Türk siyaseti ve toplumu üzerine yayınladığı makalelerini siyasi, edebiyat ve dış işleri olmak üzere üç alt başlık topladığı kitabı oldu. Karpat’ın alanında önemli bir otorite olduğunu söyleyelim. Lakin kitap farklı zamanlarda yayınlanan makalelerden bir derleme olması nedeniyle bu alana ilişkin bütünsel bir bakış sunmamaktadır.

Bir başka çalışma ise, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi’nin yayınladığı ve iki sayısını ayırdığı Türk siyasi tarihi üzerine derleme yazılardan oluşmaktadır. Sayılardan birincisi Tanzimat’a kadar olan dönemi (2003:c.1, s.2); ikincisi ise Tanzimat’tan sonraki dönemi (2004:c.2, s.1) konu etmektedir. Her iki sayı da değerli çalışmaları içermekle birlikte, içeriklerinde önemli dizgesellik ve bütünlük sorunları görülmektedir. İhtiyatlı bir değerlendirme ile, adı geçen sayıların içeriğinde ve yazı talebinde yeterli özenin ve farklı yaklaşımların temsilinin gözetildiğini söylemek güçtür. Yine

⁹ Betimlemeyi ve nakli esas alan bir yazma tarzı hala üniversitemizde hâkimdir. Kitap eleştirisi ile kitap tanıtımı arasındaki fark belirgin değildir. Kitap incelemeleri azdır ve nadiren eleştiri içerir.

de bu tür eserlerin çoğalması, ileride yapılacak çalışmalar için değerli bir zemin oluşturacaktır. Ayrıca başlangıçta alanın kaba hatlarını çizen türden eserler, yeni katkılar ve eleştiriler ile daha süzülüş, damıtılmış duruma gelecektir.

Osmanlı dönemi “siyasi” konuları ele alan Eren (1999) editörlüğündeki “Osmanlı” (2. cilt) çalışması oldukça kapsamlı olmakla beraber diğer ciltlerde olduğu gibi burada da bütünsellik sorunu gözlenmektedir. Yukarıdaki değerlendirmeler bu cilt için de geçerlidir. Murat Gültekin ile Tanıl Bora’nın editörlüklerinde dokuz ciltlik bir “Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce” seti ise alandaki en kapsamlı çalışmalardan biridir. İnsicamı itibarıyla bu çalışmaya katkı verenlerden üslup birliği beklenemez. Ancak yazarların farklı görüş ve camiaları temsil etmeleri “yanlılık” endişesini ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca, aynı konuda farklı görüşler ve tartışmalar derli toplu bir şekilde sunulmaktadır. Her bir cilt, konu edindiği olguya ilişkin zengin bilgi ve tartışmaları içermekte ve alanda çalışma yapacaklar için sağlam bir başlangıç noktası oluşturmaktadır.

Yine Tahsin Ünal’ın (1998) “Türk Siyasi Tarihi” kitabı 1700’lerden 1950’lere uzanan “yenilgi-çağdaşlaşma-ıslahat-isyan” hikâyeleriyle doludur. Kitap geleneksel anlatıyla bezeli olsa da alanında başat eserlerden sayılabilir. Yazım tarzı ve üslup olarak diğerlerinden ayrılrsa ve bir otobiyografi niteliğinde olsa da Şevket Süreyya Aydemir’in (2008) “Suyu Arayan Adam” kitabı bir gencin Osmanlılık ile başlayan düşünce hayatının, İslamcılık, Turancılık, Sosyalizm ve nihayetinde “kadroculuk” hareketiyle birlikte Kemalizm’e evrilişini anlatır. Aslında Aydemir’in Enver Paşa, Tek Adam, İkinci Adam kitapları da biyografi niteliğindedir ve Osmanlı’nın son döneminden Cumhuriyet’e ve çok partili döneme uzanan siyasi süreçlere tanıklık ederler. Burada Osmanlı’nın son ve Cumhuriyet’in erken dönemi siyasi şahsiyetleri hakkında bilgi veren iki eserden söz etmek gerekir. Birincisi ve görece kapsamlısı Yusuf Akçura’nın (1928) Türkçülüğün tarihini ele aldığı “Türk Yılı” adlı eseridir. İkincisi ise Ziya Gökalp’in (1339/1920) ilk kısmında Türkçülüğün tarihinden söz ettiği “Türkçülüğün Esasları” kitabıdır.

3. Türkiye’de Üniversiteler ile İlgili Bazı Çalışmalar

Burada Türk eğitim veya yükseköğretim tarihini ele almak mümkün değildir. Sadece modern zamanlarda bilim ile üniversite arasında görülen koşutluğa bağlı olarak Türk üniversite sistemine ilişkin bazı değerlendirmeler yapılacak ve Türk üniversitelerinin yapısal sorunlarına odaklanılacaktır. Bu yolla akademik camianın “bilimsel etkinlik” üretmememe sorununun da dokunulmaya çalışılacaktır.

Öncelikle Osmanlı’dan (Ergin, 1977; Cihan, 2007) günümüze hep bir “maarif meselesi” olduğu, bunun üstesinden gelmek adına bazen köklü bazen de görünürde çözümler üretildiğini söylemek gerekir. 1900’lü yılların başında siyasi ve edebi çevrelerde bulunup ta “maarif meselesine” dokunmayan yok gibidir. İsmail Gaspıralı, Emrullah Efendi, Ziya Gökalp, Rıza Nur ve başkaları bu konuyu farklı yönleriyle ele alırken öncelikle azınlık ve yabancı misyon okullarının gösterdiği başarı karşısında yerli okulların yeterli olamayışını sorgulamışlardır. Cumhuriyet’ten sonra ise eğitim sisteminde bütünselliğin sağlanması ve yükseköğretimin çağdaş bir düzeye çıkarılması için çalışmalara öncelik verilmiştir.

Bilindiği üzere üniversitelerin kuruluşuyla ilgili ilk hazırlık 1932 yılında Türkiye’ye çağrılan İsviçreli Profesör Malche (1939) tarafından yapılmıştır. Malche’nin önerileri doğrultusunda Darülfünun kapatılıp yerine İstanbul Üniversitesi ve ardından da Ankara Üniversitesi kurulmuştur. Bu esnada çok sayıda müderrisin işine son verilmiş, bunlardan doğan boşluğu Almanya ve diğer Batılı ülkelerden getirilen profesörler doldurmuştur. Bu rapor dışında kapsamlı ama oldukça “teknik” bir çalışmayı Hirsch (1949 ve 1998) yapmıştır. Bu konuda yine Hirsch’in (1985) hatıra kitabının çok değerli bilgiler içerdiğini de söylemek gerekir. Hirsch, 1933’ten 1950’lerin başında kadar Türkiye’de kalmıştır. Hem üniversite görev almış hem de değişik bakanlıklarla yakın ilişki kurmuş, bazı kanunların yazılmasında etkin görev almıştır. Geniş hatıratı ve bıraktığı diğer eserler birer başvuru kitabıdır. Hirsch’in (1985) dönemin Türk akademisyenlerine ilişkin gözlemlerinin pek iç açıcı olmadığını kestirmek zor değildir. Bir iki yabancı dergi takip edip Batılı bir akademisyenin ders kitabını esas alarak Türkçe bir kitap yazmak ünlü bir profesör olmak için yeterliydi. Ünlü Türkiye’yi aşan Fuat Köprülü gibi az sayıdaki akademisyen dışında, gerçek bir üniversite

kadrosundan söz edebilmek gücü. Aralarında İngiltere, Almanya, Fransa, Amerika'da eğitim gören ve ülkesine dönen az sayıda akademisyen Avrupa'da üniversitelerin ulaştıkları bilimsel aşamanın farkında idiler ve yeni yapılanmanın başarısı için mücadele ettiler.

Hirsch 1933-46 arasında üniversitelerin "çocuk ve vesayet" çağında olduklarını belirtir ve şunları söyler: "... merkezden yönetim ilkesi geçerliydi. Rektör ve dekanlar seçimle işbaşına gelmiyor, ... sadece rektör, genel sekreter ve dekanlardan oluşan bir Üniversite kurulu, bazı yönetim yetkilerine sahip... Bu düzenlemenin amacı tamamıyla yeni baştan kurulan Üniversiteyi bu çocukluk çağında evvela vesayet altına sokmak, bütün ilgilileri gelecekteki görevlerine hazırlamak ve onları, olgunluk çağına gelindiğinde Üniversiteyi artık kendi başlarına yönetebilecek duruma getirecek bir ruh içinde eğitmektir" (Hirsch, 1985:416-417). Geçen bunca yıl içerisinde üniversiteler askeri ve sivil darbelerin en çok müdahale ettikleri kurumların başında geldiler. Kadrolaşmada ideolojik ve siyasi çıkarlar bilimsel kaygılara öncelendi. Halen üniversitelerin "olgunluk" aşamasına geldiğiniz söylemek güçtür. Hatta merkezileşme eğiliminin belirginleştiği söylenebilir. Neticede ortalama bir Türk akademisyeni bilgi üretmekten çok bilgi dağıtımını ve nakli ile uğraşır. Derslerinin içeriğinden kitabının tasarımına kadar kimi Batılı çalışmaları örnek alır.

Neumark'ın (2017) kitabında da Üniversitelere ilişkin önemli ve Hirsch'e benzer ama daha kibarca dile getirilmiş saptamalar olduğu söylenebilir. Neumark ayrıca kendi döneminde ve kendisinden sonra yetişen iktisat, maliye ve sosyoloji alanında uluslararası üne kavuşan bazı Türk akademisyenlerden söz etmektedir. Bunlar arasında Sabri Ülgener'in özellikle Max Weber'in çalışmaları hakkındaki bilgisine ve iktisat-sosyoloji-din ekseninde yaptığı araştırmaların kalitesine dikkat çekmektedir. Yine Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Orhan Tuna gibi akademisyenlerden ismen söz etmektedir.

Üniversitelerin gelişimine ve bugünkü durumuna ilişkin derleme bir çalışma Bilgin (2012) tarafından yürütülmüştür. Bu kitapta söylenen yeni bir şey yok gibidir. Kitap içerisinde değişik akademisyenlere yöneltilmiş iki soruya verilen cevapların yer aldığı "soruşturma" başlığı ilgi çekicidir. "Nasıl bir üniversite?" mealindeki soruya verilen yanıtlar, akademisyenlerin sorudan ne denli farklı şeyler anladıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Bir kurum olarak üniversite tasavvurundaki bu farklılık dahi üniversitelerin henüz kurumsallaşamadıklarına kanıttır. Verilen cevaplar arasında en dikkat çekici olanı akademisyen olmayan Durmuş Hocaoğlu'nun Ortega y Gasset'ten yaptığı alıntısıdır: "*Akademisyenlerin çoğu filozof değildir, dünyada kendi dar alanının dışındaki kısımdan habersiz, sıradan, hatta sıra-altı insan, yani 'kitle adam'dır* (Bilgin, 2012:195).

Sonuç ve Değerlendirme

Türklerin geleneksel bilimle olan irtibatının kopuşu yüzyıllara dayanmaktadır. Modern anlamıyla bilim ile henüz İslam ve Türk medeniyetleri verimli bir ünsiyet kurabilmiş değildir. Bugün sadece modern bilimin çevresinde dolaşıyoruz, merkezi bir görev üslenemiyoruz. Bu durumu fark edenler bir suçlu arıyor. Suçu ya geçmişe, ya dine veya kişilere indirgeme eğilimi hâkim. Oysa bu, suçlama değil, anlama meselesi olarak ele alınması gereken konudur ve anlamak için de daha derin ve örtük katmanlara inmek gerekiyor. Tarihi dilimlere ayıran değil, birleştiren bir yaklaşıma gereklidir. Neticede modern bilim aydınlanma dönemi sonrasında bir üründür. Bırakın Batı dışı toplulukları, Batılı toplumların hepsi de modern bilim üreten merkeze dâhil olabilmiş değildir henüz.

Eğer medeniyetlerin bilimle ilişkilerine dair bir sınıflandırma yapmak gerekiyorsa, İslam medeniyetinin diğerlerine nazaran modern bilimle yüzleşmek ve onu içselleştirmekte daha büyük sarsıntı yaşadığı söylenebilir. Bunun birçok nedeni vardır. Birincisi, İslam ve Batı iki karşıtlığı ve birbirine alternatif olma iddiasını temsil ediyorlar. Birisinin yükselişi, diğerinin düşüşüne denk geliyor. İslam aydınlanması, doğudan batıya, Hıristiyanlık dünyasına doğru akışını sürdürürken gerçekleşti. Bu akış durduğunda ise sönmeye yüz tuttu. İslam aydınlanması ile Batıya yönelik fütuh at arasında birebir ilişki kurulabilir. Fütuh at en geniş sınırlarında ulaştığında İslam toplulukları kendi sınırları içerisinde istikrarı sağlayıp, öz üretim sistemiyle ayakta durmayı başaramadı. Batının "keşifler" ve "sömürgecilik" birikim kapıları İslam medeniyeti için bir seçenek

olmadı. Fetihler durunca, medeniyet durağanlaştı. Yenilgiler başlayınca ise geçmişe sarılma hali baş gösterdi. Yenilgi psikolojisi, yenilikleri toptan reddetme dürtüsünü güçlendirdi.

İkincisi, üsteki gerekçeye bağlı olarak, gelenekselden modern bilime geçiş en büyük direnci yine İslam medeniyetinde gördü. Kimilerince Batı bilimini kabul etmek, Hristiyanlığı benimsemekle eşanlamli görüldü. “Onlara benzemeye çalışan, onlar gibi olur” tehdidi yüzyıllar boyu İslam dairesinde yenilik arayışının önünde duvar oldu. Nihayetinde “hilal ile haçın” mücadelesinde İslam medeniyeti yenilgiyi kabullenmekte zorlandı. Ama zaman akmaya devam ediyor. Dün “kâfir işi” dene birçok bilgi ve uygulama bugün bütün İslam diyarında hayatın olağan akışının bir parçası haline geldi. Yenilikleri besleyen enerjiyi karşıtlıklardan üretmek zorunluluğu yok artık. Din ile bilimin özdeşleştirilmesine Mehmet Akif ve daha birçok İslamcı düşünür bundan 100 yıl öncesinde itiraz ettiler. Ancak bu itiraz dahi, alışlageldik yaşam formu dışında varlığını tehlikede gören büyük kitleleri ikna edemedi. Bu mücadeleye ve karşıtlığa “bilim ile din” (Boutroux, 1927; Russel, 1972; Adıvar, 1980) diyenler vardır. Ancak bu adlandırma da sorguya açıktır. Aslolan, kitlelerin kendilerini güvende –ve kimilerinin de güçlü- hissettikleri yaşam formlarını terk etmek istemeyişleridir. Gelenekler böyle oluşur ve ondan kopmak ta kolay değildir. Neticede kendini Batı/Hristiyanlık karşıtlığı üzerine inşa etmemiş Rus, Japon, Çin ve hatta Hint geleneği Batı kökenli moderne bilim ile ilişki kurmada Türk, Arap, Fars medeniyetlerine nazaran daha az sarsıntı yaşayıp daha başarılı oldular. Bu nedenle Deli Petro’nun Rusya’da, Meiji’nin Japonya’da kalkıştığı yenileşme hareketleri sonuç verirken, 3. Selim’in, 2. Abdülhamit’in hatta Mustafa Kemal’in girişimleri aynı düzeyde başarılı olamamıştır. Günümüzde İslam medeniyeti, sahip olduğu doğal kaynaklara dayalı refah sayesinde modern yaşamla kurabildiği ilişkide de sorunlar yaşıyor ancak yine de mesafe almayı başarabiliyor. Oysa bilim ile aynı derecede başarılı bir ilişki kuramıyor ve sonuçta sadece bilimi değil, aklı da kaybetme noktasına geliyor. Bugün yeryüzünde aklın en değersiz olduğu coğrafya İslam toprakları gibi gözüküyor. Bu önermeyi gerekçelendirmek için Filistin, Suriye, İran, Irak, Pakistan, Mısır, Sudan, S. Arabistan, Yemen, Afrika ve diğer nereye bakılırsa yeterli veri bulmakta güçlük çekilmez.

Üçüncüsü, belki daha çok Türkiye’nin sorunudur. Ülkede bilim ve düşünce ideolojik mücadelelerin günlük aracına indirgenmiştir. Akademik camiada 60 yılını geçirmiş ve dünyayı görmüş bir emekli profesör hatıratında diğer birçok öfke ifadelerinin yanına “yobazlardan nefret ederim!” (Baysal, 2004) cümlesini yerleştirmekte sakınca görmez. Bu cümlelerin, sahibini en az nefret ettikleri kadar “yobaz”, yani kendi düşüncesinden başkasına kabaca karşı koyan, sınıfına indirgediğinin farkında bile değildir. Görülüyor ki akademisyenlerin ideoloji sahibi olmaları sorun değildir; sorun, ideolojilerin ve iktidarların akademisyenlerin sahibi olmasıdır. Sonuçta, üniversiteler ve diğer bilimsel kurumlar ve kurullar her devirde bir ideolojik grubun diğerine üstün gelmeye çalıştığı cepheler olarak anlaşılmaya devam ediyor. Her kadro, bir siyasi veya dini grup tarafından “fethedilmesi” gereken bir hedefe dönüştürülüyor. Üniversitenin tanımı, işlevi, yapısı, işleyişi üzerinde herkes kendince sözler etmekte ancak derinlemesine çözümlerin yapıpıp akıl koyma konusunda ortak bir kaygıyı sahiplenmemektedir. Üniversitelerin maddi imkânları artarken akademisyenin niteliği, tavrı sönükleşmektedir.

Türk akademisyenlerin çalışmalarında özgünlük sorunu yaşadıkları, daha çok nakil ve yeniden üretim düzeyinde kaldıkları saptaması genel olarak kabul görmektedir. Gerçi, küresel düzeyde teknolojik alanda yaşanan hızlı gelişmelere felsefe ve edebiyatın yanında sosyal bilimlerin de ayak uyduramadığına ilişkin görüşler giderek yaygınlaşmaktadır. Teknoloji üretebilen ülkelerde bilimin hızlı ilerleyişine, beşeri ve toplumsal bilimler aynı düzeyde ilerleyişle karşılık veremiyor. Bu da bilimin toplumsal, ahlaki alandan uzaklaşmasına, güç savaşlarının aygıtı haline gelmesini kolaylaştırıyor. Ülkedeki ve dünyadaki sorunları biraz da bu yönüyle anlamaya çalışmak gerekir.

Yazın incelemesi gösteriyor ki Türk bilim tarihi hala Cumhuriyet-Osmanlı ayrıştırması üzerinden yürütülmektedir. Bunun bilimin toplumsallaşması süreci göz önünde bulundurulduğunda anlamsız bir tartışma olacağı açıktır. Aynı şekilde Batı biliminin İslam diyarında kök salamayışının da İslamiyet-Hristiyanlık karşılaştırmasıyla açıklamaya çalışmak ta yeterli bir tartışma zemini oluşturamaz. Daha geniş ve kapsayıcı bir yaklaşıma gerek vardır. Modern bilimin ortaya çıktığı dönem, İslam düşünce ve biliminin en sorunlu olduğu zamanlara rastlar. Doğru

ile Batı arasındaki mesafenin büyüklüğünü belki biraz da bu yönüyle anlamaya çalışmak gerekir. Reichenbach'a (1981:84-88) göre, modern bilim ve felsefe 19. yüzyıl ile başlar ve daha önceki "bireysel" bilimsel faaliyetlerle ve "sistem" felsefesi ile bağlarını tamamen kopararak gelişir. Bu dönemin en önemli özelliği, bilimin ve felsefenin ulaştığı düzey göz önünde bulundurulduğunda, artık "bireysel" etkinlikler yerine grup etkinliklerinin merkezde olduğu bir yaklaşımın geliştirilmesiydi. İslam ve Türk düşüncesi hala bu evreye ulaşabilmiş gözüküyor. Dolayısıyla da daha önce deneyimlemediği "çağdaş" anlamda bilim ve düşünce etkinliklerine eklenmekte sorun yaşamaktadır.

Buradan Osmanlı ve diğer İslam topluluklarında yenileşme hareketlerine gösterilen direncin büyüklüğünün kökenlerine de inilebilir. Kolay olanı, İslam dininin yenileşmeyi reddettiği yönündeki açıklamalardır. Bunun bu denli kolay olmadığını en azından Emeviler sonrası dönemde İslam medeniyetinde bilgiye olan yaklaşımdan anlamak mümkündür. Ancak daha serinkanlı açıklamalara gerek vardır. Osmanlı toplumu için yorumlayacak olursak, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında "abartıya kaçtığı" iddia edilen "pozitivist" tavrın arkasında bir önceki asırda yaşanan askeri ve coğrafi kayıpların yanında her yenileşme hareketine karşı gösterilen büyük siyasal ve toplumsal direncin oluşturduğu psikolojiyi de eklemek gerekir. Batı'da da bilimsel gelişmelere dini ve toplumsal temelli muhalefet yüksekti. Ancak Batılı toplumlar bilimin kendilerine sunduğu askeri, ekonomik ve diğer getirileri deneyimledikçe bu dirençlerini yumuşattılar yahut terk ettiler. Osmanlı Türkleri bilimi kendileri üretemeyince Batı'dan yani kan davalılarından ve din düşmanlarından almak zorunda kalıyorlardı. Bunun yanında "yenilgi" döneminin getirdiği ekonomik, toplumsal ve psikolojik çöküntülerinin müsebbibi olarak ta Batıyı görüyorlardı. Bu da Batı kaynaklı bilgi ve yenilik hareketlerinin ve bunları çare olarak gören devlet yönetimlerinin meşruiyetini ortadan kaldırıyor, direnci ve isyan duygusunu besliyordu.

Son olarak, Osmanlı, siyasal ve ekonomik büyüklüğüyle orantılı bir bilim ve düşünce zenginliğine ulaşamamıştır. Osmanlı askeri, siyasal ve coğrafi olarak ulaştığı sınırlara hem bilimsel hem de düşünce bakımından hiçbir döneminde ulaşamadı. Osmanlı bu bakımdan bırakın Batı dünyasını, muhtemelen Timurilerin Türkistan merkezli bilim ve düşüncesinin de gerisinde kalmıştır. Bunun nedenleri tartışılmakta ancak henüz yeterli derinliğe ulaşılmış değildir.

Sonuç

Önce yukarıdaki bahislerden çıkarımları kısaca sıralamak gerekirse:

- a) Türk düşünce ve bilim camiası, İslam aydınlanması içerisindeki Türk kökenli âlimlerin dışında tarihin hiçbir döneminde başat bir rol üstlenememiştir. Türk askeri ve teşkilat dehası ile karşılaştırıldığında bu alanın verimsiz olduğunu söylemek haksızlık olmayacaktır.
- b) Türk medeniyetinin zirvesini oluşturan Osmanlı'nın yükseliş dönemi de dâhil, Osmanlı toprakları ne Abbasilerin, ne Timurilerin de Batılı büyük ülkelerinkine benzer "düşünce, sanat, bilim" ihtişamına ulaşabilmiş değildir. Osmanlı'nın bir "bilim" merkezi olmamıştır. Osmanlı'nın bir İskenderiye'si, Bağdat'ı, Bolonya'sı, Paris'i, Londra'sı Viyana'sı olmamıştır.
- c) Türk bilim, düşünce ve üniversite tarihi ile ilgili çalışmalar oldukça kısıtlı ve birbirini tekrar eder niteliktedir. Betimleme ve mutad genellemelerle örülü bu kitaplarda kutsama ve lanetleme mantığı hâkimdir. Alanın gelişimi için bağlam üzerinden çözümlemelere, ideolojik taassuba kurban edilmemiş eleştireliliğe ihtiyaç vardır. Soğukkanlı bir yaklaşıma, akli ve kanıtları merkeze alan çözümlemelere yönelmek gerekir.
- d) Türk düşüncesi ve bilimi üzerine çözümleme yaparken salt dışsal ve çoğunlukla da siyasal ve ideolojik etmenlere odaklı çözümlemeler yeterli değildir. Derin katmanlara dokunan ve bu katmanları şekillendiren etmenleri uzun dönemli bir bakış açısıyla anlamaya çalışan bir yöntem gerektirir.
- e) Türk tarihini dilimlere ayırarak ve bu dilimler arasında karşıtlık inşa ederek yapılan çözümlemeler "bilimin" değil, ideolojilerin işidir. Bir toplumun düşünce, bilim, sanat ile olan ilişkisini üretim ve tüketim alışkanlıklarıyla da irtibatlandırarak anlamaya çalışmak yüzyılları kapsayan bir yaklaşımı gerektirir. Toplumsal olgular, siyasetin dayattığı dışsal etmenlerden etkilenir, ancak bu olguları belirleyen toplumsal süreçler yüzeysel genellemelerle anlaşılabilir.

Son olarak, sadece sosyal bilimlerin ve disiplinlerin değil, bütün alanların gelişimlerine dair süreçleri ele alan eleştirel çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu çalışma da dâhil olmak üzere, günümüze dek yürütülen incelemeler “betimleme” ile sınırlı kalmıştır. Olayların oluş biçimi ve sırasını ortaya koymaya yönelik çalışmalar sadece başlangıç malzemesi sunarlar, bunların üzerine eleştirelilik, karşıtlık, nedensellik arayışını önceleyen çalışmalar da yürütülmelidir. Bunu yaparken de “kutsama-lanetleme”, dili yerine soğukkanlı ve gerçeklerle yüzleşebilecek cesareti gösterir bir yaklaşım benimsenmelidir.

Kaynakça

- Adıvar, A. (1980) *Bilim ve Din (İlim ve Din)*, 3. Baskı, Remzi Kitapevi.
- Adıvar, A. (1982) *Osmanlı Türklerinde İlim*, 4. Baskı, Remzi Kitapevi.
- Akçura (Oğlu) Y. (1928) *Türk Yılı*, (eski Türkçe) Türk Ocakları, Ankara.
- Akçura (Oğlu) Y. (2016) *Tarih-i Siyasi: 1926-27-28 Ders Notları*, e-kitap, Ötüken Neşriyat, erişim <https://books.google.com.tr/>
- Aydemir, Ş. S. (1963) *Tek Adam*, Remzi Kitapevi.
- Aydemir, Ş. S. (1970) *Makedonya'dan Orta Asya'ya: Enver Paşa*, Remzi Kitapevi.
- Aydemir, Ş. S. (1976) *İkinci Adam*, Remzi Kitapevi
- Aydemir, Ş. S. (2008) *Suyu Arayan Adam*, 20. Baskı, Remzi Kitapevi.
- Bahadır, O. (1996) *Osmanlılarda Bilim*, Sarmal Yayınevi.
- Bahadır, O. (2005) *Erken Cumhuriyet ve Bilim*, Türkiye Bilimler Akademisi Forumu.
- Baysal, B. (2004) *Üniversitelerde Altmış Yıl: Bilimle Geçen Bir Yaşam*, Alfa.
- Berkes, N. (1978) *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları.
- Birinci, A. (2003) *Üniversitede İlim ve Ahlak: Cahit Tanyol ve Sosyolojisi*, Vadi.
- Boutroux, E. (1927) *İlim ve Din*, çev., Hüseyin Cahit Akşam Matbaası,
- Cihan, A. (2007) *Osmanlı'da Eğitim*, 3F Yayınları.
- Craib, I. (1984) *Modern Social Theory: From Parsons to Habermas*, St. Martin's Press.
- Çubukçu, İ. A. (1986) *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri*, A.Ü., İlahiyat Fak. Yayınları.
- Demir, R. (2001) *Osmanlılar'da Bilimsel Düşüncenin Yapısı*, epos.
- Erdem, G. (2006) *Türkiye'de Siyasi Tarihin Gelişimi ve Sorunları: (Bildiriler ve Tartışmalar)*, Sempozyum kitabı, Ankara Üniv. Yayınları.
- Eren, G. (1999) *Osmanlı: Düşünce*, c.7, Türkiye Yayıncılık.
- Eren, G. (1999) *Osmanlı: Bilim*, c.8, Türkiye Yayıncılık.
- Ergin, O. (1977) *Türkiye Maarif Tarihi*, Beş Cilt, Eser Matbaası.
- Gökalp, Z. (1339/1920) *Türkçülüğün Esasları*, (eski Türkçe) Ankara Matbuat ve İstihbarat Matbaası.
- Gökalp, Z. (1921/2006) *Felsefe Dersleri*, Çizgi Kitapevi.
- Hançerlioğlu, O. (1995) *Düşünce Tarihi: Altıncı basım*, Remzi Kitapevi.
- Hirsch, E. (1985) *Hatıralarım: Kayzer Dönemi, Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Ülkesi*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.
- Hirsch, E. (1998) *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi*, cilt 1 ve 2, ikinci baskı, Ankara Üniversitesi Yayınları.
- İhsanoğlu, E. (1999) “Osmanlı Bilimine Toplu Bakış”, içinde Eren, G. (der.) *Osmanlı: Bilim*, c.8, Türkiye Yayıncılık.
- Kamil Paşa, M. Kıbrıslı (h.1325/1907) *Tarih-i Siyasi Devlet-i Aliye-i Osmaniye*, (eski Türkçe) Matbağai Ahmed İhsan.
- Kant, I. (1998) *Critique of Pure Reason*, Cambridge Univ. Press.
- Karpat K. (2004) *Studies on Turkish Politics and Society: Selected Articles and Essays*, Brill.
- Malche, A. (1939) *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, İstanbul Devlet Basımevi.
- Neumark, F. (2017) *Boğaziçine Sığınanlar*, Kopernik Kitap.
- Öner, N. (1985) *Klasik Mantık*, 5. Baskı, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Yayınları.
- Payaslıoğlu, A. (1996) *Türk Yükseköğretiminde Bir Yeniliğin Tarihi: Barakadan Kampusa c I, 1954-1964*, ÖDTÜ Yayınları.
- Reichenbach, H. (1981) *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, Remzi Kitapevi.

-
- Rosenberg, A. (2015) *Bilim Felsefesi: Çağdaş Bir Giriş*, Dipnot yayınları.
- Russell, B. (1972) *Bilim ve Din: Yüzyıllardır Süren Savaş*, Varlık Yayınevi.
- Safa, P. (1978) *Doğu Batı Sentez*, 3. Baskı, Yağmur Yayınları.
- Sami, Ş. (1880) *Medeniyet-i İslamiye*, (eski Türkçe) Mehran Matbaası, Cep Kitapları, İstanbul.
- Sayılı, A. (1997) *Ortaçağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Seignobus, C. (h.1325/1907) *Siyasi Tarih: Asr-i Hazırda Avrupa*, (eski Türkçe) çeviren Ali Reşad, Ahmet Saki Bey Matbaası, Dersaadet.
- Tek, A. F. (19??) *Tarih-i Siyasi*, (eski Türkçe) Mekteb-i Mülkiye Tabhanesi, Dersaadet.
- Turan, O. (2000) *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi: Türk Dünya Nizamının Milli, İslami ve İnsanı Esasları*, cilt 1-2, 13. Baskı, Boğaziçi Yayınları.
- Turhan, M. (2015) *Garplılaşmanın Neresindeyiz?*, Altınordu Yayınları.
- TÜBA (1997) *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim: Sosyal Bilimler*, Türkiye Bilimler Akademisi.
- Ülken, H. Z. (2011) *Türk Tefekkürü Tarihi*, Yapı Kredi Bankası.
- Ülken, H. Z. (2013) *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası.
- Ülman, A. H. (2006) “Türkiye’de Siyasi Tarih Yazıcılığı ve Siyasi Tarihçilerimiz”, içinde Erdem, (der.), *Türkiye’de Siyasi Tarihin Gelişimi ve Sorunları: (Bildiriler ve Tartışmalar)*, sempozyum kitabı, Ankara Üniv. Yayınları.
- Ünal, T. (1998) *Türk Siyasi Tarihi:1700-1958*, 6. Baskı, Kamer Yayınları.

Azerbaycan'da UFRS'lerin Öğrenilme Süreci: Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Bir Araştırma

Learning Process of IFRS in Azerbaijan: A Research Intended for Members of Accounting Profession

Öz

Azerbaycan'da Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'na (UFRS) yönelik çalışmalar Azerbaycan Cumhurbaşkanınının 26 Aralık 2002 yılında 827 Nolu kararının 6. maddesi uyarınca başlamıştır. Düzenleme ve uygulamaya yönelik çalışmalar için Bakanlar Kuruluna yetki verilmiştir. Azerbaycan'da UFRS'ye uygun düzenlenmiş Milli Muhasebe Standartlarına, türü fark etmeksizin tüm işletmelerin uyması zorunludur. Milli Muhasebe Standartları işletme türlerine göre ayrı ayrı olarak tasarlanmıştır.

UFRS'ye geçiş sonrası muhasebe meslek mensuplarına ve öğretim kurumlarının muhasebe bölümlerinde okuyan öğrencilere yönelik UFRS'nin öğrenilmesi ve uygulanması amaçlı çeşitli programlar ve bilgilendirici eğitimler düzenlenmiştir. Ancak buna rağmen UFRS meslek mensupları tarafından istenilen düzeyde öğrenilememiştir.

UFRS'nin istenilen düzeyde öğrenilememesinin çeşitli sebepleri olabilir. Bu yüzden çalışmanın amacı, muhasebecilerin UFRS'yi istenilen düzeyde öğrenilememesinin sebebini, yaşadıkları zorlukları öğrenme isteklerini araştırmaktır. Bu doğrultuda, muhasebecilerin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, iş deneyimi, mezun oldukları bölümler esas alınarak bu standartlara dair görüşleri, istekleri, beklentileri, yaşadıkları zorlukların ortaya konulması yoluyla değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Bu bağlamda, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de faaliyet gösteren muhasebecilere yönelik anket çalışması yoluyla araştırma yapılmıştır. Araştırmada anket sonuçları parametrik olmayan testlerle değerlendirilmiştir. Cinsiyete göre 5 değişken, çalışma biçimine göre 5 değişken, yaşa göre 2 değişken, eğitim durumuna göre 2 değişken, mesleki deneyime göre 1 değişken ve mezun olunan bölüme göre 4 değişken için anlamlı olarak farklılıklar tespit edilmiştir.

Abstract

The studies directed to International Financial Reporting Standards (IFRS) were set in as per article 6 of the decision 827 by the President of Azerbaijan Republic on 26th of December, 2002. On behalf of the studies intended for the regulations and practices, the council of members were authorized. In Azerbaijan, all companies regardless of their types are obligatory to comply with National Accounting Standards arranged in accordance with IFRS. National Accounting Standards are arranged separately pursuant to the types of companies.

After the transition to IFRS, various programs and informative training courses were organized both for the members of accounting profession and for students who study in the accounting departments of educational institutions so that they could learn and practice. However, IFRS was not perceived by the members of the profession at the desired level.

There might be several reasons why IFRS was not learned at the desired level. The aim of this study is to analyze the reason why accountants could not learn IFRS at the desired level, the difficulties they encountered and their eagerness to learn.

In this context, a survey was conducted for the accountants working in Baku, Azerbaijan. The results of the survey were evaluated with nonparametric tests. It has been seen that significant differences were found 5 variables in terms of gender, 5 variables in terms of working style, 2 variables in terms of age, 2 variables in terms of education status, 1 variable in terms of professional experience and 4 variables in terms of department of graduation.

İdris Varıcı

Doç.Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi
İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, Muhasebe-
Finansman ABD,
idris.varici@omu.edu.tr

İzmirkhan Hasanov

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE
İşletme Bölümü,
irhasanov@gmail.com

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Uluslararası Finansal Raporlama Standartları,
Öğrenme Süreci, Muhasebe Meslek Mensubu

Keywords

International Financial Reporting Standards,
Learning Process, Member of Accounting
Profession

Bilgilendirme

"Azerbaycan'da UFRS'nin Öğrenilme Süreci:
Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Bir
Araştırma" adlı yüksek lisans tezinden
türetilmiştir.

JEL: M100, M41, M49

Submitted: 29 / 12 / 2018

Revised: 04 / 01 / 2019

Accepted: 11 / 01 / 2019

Giriş

Azerbaycan'da muhasebe sistemi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dönemi ile birlikte gelişmeye başlamıştır. O zamanlar muhasebenin en önemli amacı, sosyalist malvarlığının korunması, devletin sosyalist gelişme planlarının yerine getirilmesi ve malın maliyetinin doğru hesaplanması olarak görülmektedir.

SSCB'deki ekonomik düzenin diğer devletlerden farkı, işletmelerin tek sahibinin devlet olmasıdır. Doğal olarak bu durum muhasebe kayıtlarını da etkilemiş ve kayıt tutmanın en önemli amacı devlete finansal veri sunmak olmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin SSCB'ye bağlı bir devlet olması sebebiyle bağımlı diğer devletler gibi muhasebe ile ilgili düzenlemeler Sovyetler Birliği hükümetinin belirlediği kurallar çerçevesinde gerçekleşmekteydi. Bu yüzden Sovyetler Birliğinin muhasebe kronolojisini Azerbaycan'la da ilişkilendirmek mümkündür.

SSCB'de muhasebenin kronolojisi aşağıdaki gibi ifade edilebilir (İbadov,2012:152 ve Ahmedov,2007:29):

- 1864-1898 muhasebe bilimi ilim olarak nitelendirilmeye başlanmıştır.
- 1898-1917 muhasebenin gelişimi çok yavaş olmuştur.
- 1923 - 1926 yıllarında SSCB'de çift yanlı kayıt sisteminin uygulanması zorunlu hale gelmiştir.
- 1926 yılında "Beş Yıllık" planla tek bir düzene dayalı muhasebe uygulaması zorunlu hale gelmiştir.
- 1931 yılında Stalin tarafından her konuda olduğu gibi muhasebe alanında da sosyalist olmayan devletlerle bağlar koparılmıştır. Dolayısıyla muhasebenin uluslararası boyutta işlem görmesinin önü kesilmiştir.
- 1936 yılına kadar devlet mülkiyetine dayanan ve devlete ait olan muhasebenin geliştiği bir dönem yaşanmıştır.
- 1965 yılında SSCB'de muhasebe alanında reformların yapılması ihtiyaç haline gelmiştir.
- 1987 yılında Gorbaçov ile birlikte batıya yönelme ve sistemde reformlar başlamıştır. Muhasebe alanında batıdaki muhasebe esaslarının uygulanmasına başlanmıştır.
- 1990-yılı sonrası dönemde ise piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte, piyasa ekonomisi şartlarına uyum söz konusudur.

1990'da başlayan Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesi sebebiyle ülkenin ekonomisi de etkilenmiştir. Verilen mücadele sonucunda ortaya çıkan kriz, muhasebe sistemini etkilemiştir. Yani 1990'lı yıllarda ülkede yaşanan hem siyasal hem de ekonomik sorunlar, ülkenin gelişimini aksatmakla birlikte piyasa ekonomisine geçişi de zorlaştırmıştır. Mali duruma bakıldığında ise ortaya çıkan yüksek faiz oranları, bankaların topladıkları mevduatı, işletmelere kredi olarak yansıtmasına engel olmuş ve kredilerin vadesi kısalmıştır. Bunun sonucu olarak işletmelerin likidite yapıları bozulmuştur (İbadov, 2012:153).

1995 yılından sonraki dönemlerde muhasebenin gelişmesini amaçlayan önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlardan bazı önemli olanları; yeni hesap planı hazırlanması, işletmeler tarafından düzenlenmesi gereken mali tabloların belirlenmesi ve muhasebe kayıt belgeleri ve ticari defterler ile ilgili yeni düzenlemelerin yapılmasıdır (Karagözov, 2003:21):

24 Mart 1995 yılında ise Azerbaycan Cumhuriyeti'nde "Muhasebe Hakkında" (Muhasibat Uçotu Haqqında Qanun) kanun kabul edilmiş, uygulamaya geçilmiş ve standartlaşmanın oluşması sağlanmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nun 26 Aralık 2002'de imzaladığı beyanname ile birlikte Azerbaycan'da Uluslararası Muhasebe Standartlarına geçiş süreci için zemin hazırlanılmaya başlanmıştır. Nihayetinde, Azerbaycan Bakanlar Kurulunun 23 Şubat 2003 tarihli kararı ile Uluslararası Muhasebe Standartlarına geçmeyi amaçlayan, 2003-2007 yıllarını kapsayan Milli Muhasebe Standartlarının (MMS) hazırlanması ve uygulanmasına yönelik program çerçevesinde çalışmalara başlanmıştır. Bu programda özetle aşağıdakiler amaçlanmıştır (Chariyev, 2015:12):

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin "Muhasebe Hakkında" kanununda uluslararası standartlara geçiş için gerekli değişikliklerin yapılması,
- Kısa vadede UFRS'lere uyumlu Milli Muhasebe Standartlarının hazırlanması ve onaylanması,
- Küçük ölçekteki işletmeler için sadeleştirilmiş (basitleştirilmiş) standartların hazırlanması

- Çeşitli eğitim ve uygulama faaliyetleriyle profesyonel kadroların oluşturulması

Bu çalışmalar sonucunda, 2006 yılında Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi Vakfı ile varılan telif hakkı anlaşması sonucunda Azerbaycan'da finansal raporlama standartlarının UFRS'ye uyumlaştırılması amacıyla ticari şirketler için 37, kamu kurumları için 24, Sivil Toplum Kuruluşları (STK) için 1 Milli Muhasebe Standardı ve "Küçük İşletmelerde Basitleştirilmiş Muhasebe Kurallarının Yürütülmesi" hazırlanmıştır.

Yapılan bu çalışmalarla muhasebe sisteminin uluslararası standardizasyonu amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda Azerbaycan'da yaşanan süreç sonunda ortaya çıkan durum da gözetilerek, UFRS'nin öğrenilmesi sürecinde "**etkili olan faktörler**" bu çalışmada araştırılmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda alt amaçlar olarak, Bakü'de faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının muhasebe standartlarının "**önemliliği**" ve "**gerekliliğine**" dair görüşleri, muhasebe meslek mensuplarının muhasebe standartlarını öğrenmede ortaya çıkan "**beklentilerinin**" neler olduğu analiz edilmeye çalışılmıştır.

1. UFRS İle İlgili Genel Bilgiler

Muhasebenin teorik alt yapısı incelendiğinde; muhasebenin temel kavramları, muhasebe ilkeleri ve muhasebe standartları muhasebenin en önemli yapı taşları olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bunların içinde muhasebe standartları (güncel adıyla finansal raporlama standartları), muhasebe uygulamalarının daha şeffaf, doğru, uluslararası düzeyde kabul görür hale getirilmesi ve raporlamanın ihtiyaca ve gerçeğe uygun oluşmasını sağlayan ilkeler bütünüdür. Her şeyden önce muhasebe standartları bir kural değildir ilkelerden oluşmaktadır. Statik olmayan bu ilkeler bütünü zamana ve ihtiyaca uygun olarak değişebilmektedir.

Özellikle küresel sermayenin sınır tanımaksızın ülkeler arasında akışı, global olarak kabul gören ilkeler bütününe kabul görmesine sebep olmuştur. Sermaye sahipleri kazançlarını maksimum hale getirebilecek bütün sermaye akışlarına odaklanırlar hale gelmişlerdir. Azerbaycan'da bir yatırımcı Türkiye piyasasında veya Amerika piyasasında yatırım yapma, veya fon toplama faaliyetlerine girişebilmektedir. Yatırım yapma ve fon sağlama esnasında ihtiyaç duyduğu bilgiyi muhasebe sürecinin sonunda oluşturulan raporlar vasıtasıyla elde edebilmektedir. Doğru bilginin oluşturulması ve güvenli yatırım ortamının meydana getirilebilmesi için global düzeyde bilgi üretilebilen bir sisteme ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle herkes tarafından kabul görülebilir bilginin oluşturulması uluslararası muhasebe uygulamaları vasıtasıyla elde edilebilmektedir.

Muhasebe standartları ilk defa 1973 yılında, Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi Vakfı (International Accounting Standards Committee Foundation-IASC) muhasebe standartları ile ilgili çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmalarını daha çok gelişmekte olan ülkeler nezdinde gerçekleştiren komite, daha sonra IFAC (International Federation of Accountants-Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu) bünyesinde faaliyetlerini icra etmeye devam etmiştir. IFAC 1977'de 11.Dünya Muhasebeciler Kongresinde Almanya'nın Münih şehrinde kurulmuştur. Bu kuruluşun temel misyonu, kamu yararına hizmet edip muhasebecilik mesleğini geliştirmektir. Bu misyon bağlamında; yüksek kaliteli uluslararası muhasebe standartlarının geliştirilmesini ve bu standartların benimsenmesini ve uygulanmasını sağlamak gibi görevleri sorumluluk alanı olarak belirlemiştir (www.ifac.org).

IFAC 1989 yılında ilk çerçeve metni yayınlamıştır. Bu tarihten sonra IAS (International Accounting Standards) adı altında uluslararası muhasebe standartları yayınlamaya başlamıştır. 2001 yılına kadar standart yayınlayan kuruluş en son IAS 41'i yayınlamaya son vermiştir. 2001 yılında IASB'nin (International Accounting Standards Board-Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu) IASC'ın bütün sorumluluklarını kendi bünyesine geçirmesiyle birlikte, uluslararası muhasebe standartları yerine uluslararası finansal raporlama standartları yayınlanmaya başlamıştır. Aslında iki standart da aynıdır. Kurul daha önce yayınlanan muhasebe standartlarını revize etme ve yeni finansal raporlama standartlarını yayınlama görevini kendi üstüne almıştır. Eskisi ile yeni standartlar arasında bir uyumsuzluk söz konusu olmamasına rağmen, uyumsuzluk olursa yeni standartların esas alınacağı unutulmamalıdır.

2. Azerbaycan'da Muhasebe Standartları ve UFRS

Azerbaycan'da muhasebe sistemi; ticari işletmeler, ticari amaç gütmeyen işletmeler, kamu kurumları ve devlet bütçesine bağlı diğer işletmeler için bölümlendirilmiştir. Azerbaycan muhasebe sistemi söz konusu işletmelere ayrı ayrı hitap etmektedir. Bu sistem Azerbaycan Hükümeti Maliye Bakanlığı tarafından oluşturulmuş halihazırda da bakanlık tarafından süreç yürütülmektedir. Yani işletmelerde muhasebe sisteminin kurulmasına ve uygulanmasına yönelik ilkeler, Azerbaycan'da devlet tarafından belirlenmektedir. Bu doğrultuda 24 Mart 1995 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti "Muhasebe Hakkında" kanunu kabul edilmiştir.

Ancak Azerbaycan Cumhuriyeti'nde muhasebe ile ilgili konularda tasarımların yapılması görevini Maliye Bakanlığı yürütmekle birlikte, 29 Haziran 2004 tarihli "Muhasebe Hakkında" kanununun 5.2. maddesine göre muhasebe alanındaki düzenlemeleri gerçekleştiren yetkili kuruma muhasebe ve finansal raporlama konusunda danışmanlık yapması amacıyla Muhasebe Danışma Kurulu'nun (Şurası) oluşturulması istenmiştir. Amaç Muhasebe ve finansal raporlama alanında devlet düzenlemelerinin gerçekleştirilmesini sağlamaktır. UFRS'ye yönelik yapılan tüm çalışmalarda Muhasebe Danışma Kurulunun danışmanlığına başvurulmaktadır. Muhasebe Danışma Kurulunun finansmanı Maliye Bakanlığının bütçesinden ve kanunla yasaklanmamış diğer kaynaklardan karşılanmaktadır.

Ticari kuruluşlar için ulusal muhasebe standartları uluslararası muhasebe standartlarına uygun bir şekilde oluşturulmuştur. Örneğin ilk standart bakanlığın sayfasında "Ticari Kuruluşlar İçin Ulusal Muhasebe Standartlarına İlişkin Kavramsal Çerçeve" şeklinde yer almaktadır. Daha sonraki standartlar da UMS-UFRS'ye paralel bir şekilde devam etmektedir (www.maliyye.gov.az).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin muhasebe uygulamalarına yönelik muhasebe mevzuatında; mevzuatın amacının finansal raporlamalarda şeffaflığın sağlanması ve ülkedeki muhasebe standartlarını uluslararası muhasebe/finansal raporlama standartlarına uygun bir şekilde geliştirmek şeklinde açıklandığı ifade edilmektedir. Bunun hem ticari işletmeler açısından hem de ticari olmayan işletmeler açısından geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Azerbaycan Cumhuriyeti Muhasebe Kanunu, www.maliyye.gov.az).

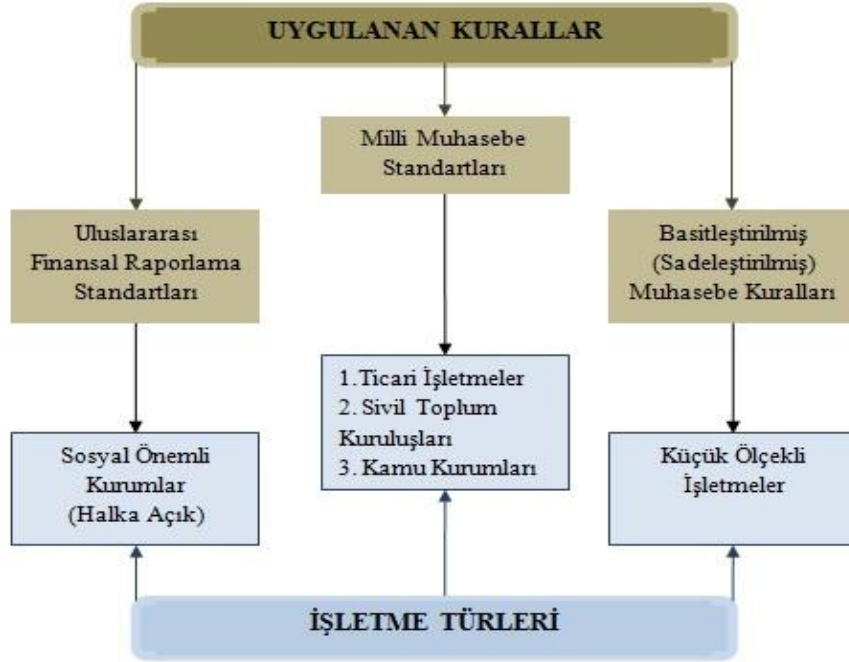
Tarihsel süreç Azerbaycan devletini muhasebe standartları ile birleştirmiştir. Özellikle Sovyetler sonrası dönemde ticari yenilenmelerin genel sürecinden geride kalınmıştır. Dolayısıyla durumun düzeltilmesi amacı ile muhasebe ve finansal raporların, uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi için yenilenme programı hazırlanmıştır. Bakanlar Kurulunun 20 Şubat 2003 yılındaki kararı ile UFRS'ye geçiş amacıyla ulusal finansal raporlama standartlarının 2003-2007 yıllarını kapsayan ulusal standartların hazırlanması ve uygulanması programı kabul edilmiştir (Rzayev,2006:30-36). Sözü geçen program kapsamında 9 Şubat 2005 yılında "Muhasebe Hakkında" Azerbaycan Cumhuriyeti Kanunu Cumhurbaşkanının emri ile yürürlüğe girmiştir.

UFRS'ye geçiş sürecinde yapılan diğer önemli bir adım ise, Azerbaycan Cumhuriyetinin Bakanlar Kurulunun 18 Haziran 2005 yılında kabul ettiği 139 No-lu "2005-2008 yıllarında Milli Muhasebe Standartlarının Kullanılması Programı Hakkında" karardır. Bu programın gerçekleştirilmesi ile ilgili muhasebe ve finansal raporlamanın uluslararası standartlara geçişi sağlamak için bazı Milli Muhasebe Standartları hazırlanmıştır (Mammadzade, 2016:59).

Milli Muhasebe Standartları "Muhasebe Hakkında" kanununun 7. Maddesine uygun olarak Bakanlar kurulunun Ağustos 2005'de 250 No-lu düzenlemesi ile tasarlanmıştır. 2006 yılında uluslararası standartların, Azerbaycan diline tercüme edilmiş resmi metinlerinin UMSK tarafından onaylanması işlemleri başlatılmıştır. Konuyla ilgili, UMSK'nın belirlemiş olduğu gibi uluslararası denetim firmaları tarafından (PriceWaterhouseCoopers, Ernst&Young, MooreStephens vb.) değerlendirme yapılmıştır (Caferov, 2009:4-7).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Maliye Bakanının 27 Haziran 2005 yılı I-79 Nolu kararı ile UFRS ile uyumlu Milli Muhasebe Standartlarının (MMS) oluşturulması kararı kabul edilmiştir. UFRS'yle uyumlaştırılan, işletme türlerine uygun MMS'yi, Azerbaycan'da faaliyet gösteren tüm işletmelerin kullanması zorunludur. UFRS esas alınarak ticari işletmeler için 37 MMS ve 27 adet MMS'nin uygulama yorum ve önerileri, hazırlanmıştır. Ayrıca Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları esas alınarak 24 adet Kamu Kurumları için MMS; 1 adet Sivil Toplum Kuruluşları için

Milli Muhasebe Standardı ve son olarak “Küçük Ölçekteki İşletmelerde Basitleştirilmiş (sadeleştirilmiş) Muhasebe Kurallarının Yürütülmesi” hazırlanmıştır (Caferov, 2009:3). Şekil 1’de türlerine göre işletmelerin kullandığı muhasebe kuralları verilmiştir.

Şekil 1: Türlerine Göre İşletmelerin Kullandığı Muhasebe Kuralları

Şekil 1’de verilen bilgilerle ilgili vurgulanması gereken bir diğer husus, Sosyal Önemli (Halka Açık) Kurumlar olarak sınıflandırılan kuruluşların UFRS’yi birebir uygulamasıdır.

Milli Muhasebe Standartları adı verilen Azerbaycan’da kullanılan standartlarla UFRS arasında kavramsal olarak farklılıklar bulunmasa da bazı teknik farklılıklar söz konusudur. UFRS’de finansal raporların düzenleme örnekleri bulunmamaktadır, sadece raporlar için asgari talepler yer almaktadır.

“Muhasebe Hakkındaki” kanunun 4.4. maddesine göre kredi kurumlarına ilişkin muhasebe düzenlemeleri ve finansal raporların şekil ve içeriklerine ilişkin düzenlemeler, muhasebe konusunda düzenleme yapma yetkisine sahip kurumla (Maliye Bakanlığı) anlaşarak Azerbaycan Cumhuriyeti Merkezi Bankası tarafından yürütülmektedir.

Öte yandan 1991 yılında bağımsızlığına kavuşan bir devlet için küresel anlamda kabul gören standartların öğrenilmesi kolay değildir. Bu anlamda Azerbaycan’da uluslararası muhasebe ve finansal raporlama standartlarının öğrenilmesine yönelik bazı eksiklikler/sorunlar mevcuttur. Bu eksikliklerin bazıları aşağıdaki gibi özetlenebilir (Mammadzade,2016:66-69):

- Muhasebe, finansal raporlar ve denetim konusunda güncel bilgi ve yetkinliğe sahip yeterince uzman bulunmamaktadır.
- Yüksek öğretim ve diğer öğretim kurumlarında öğrencilere muhasebe sistemi ile bilgiler, eski literatür kullanılarak öğretilmektedir.
- Uluslararası ve Milli Muhasebe Standartlarının eğitimi için metodolojik altyapı yok denecek seviyededir ve bunun sebebi uygun eğitim kaynaklarının hazırlanmasına yeteri kadar dikkat edilmemesidir.
- Muhasebe meslek mensuplarının yetiştirilmesi için gereken seviyede çalışmalar yapılmamış ve yeni sisteme geçişin temin edilmesi için özel hizmet oluşturulmamıştır.

Yukarıda sıralanan problemlerin/eksikliklerin ortadan kaldırılması için Maliye Bakanlığı ve Eğitim Bakanlığı ortak çalışmalar yapmış ve bu çalışma sonucunda zaruri görevler belirlenmiştir. Bu görevleri gerçekleştirmek için 16 Aralık 2009 tarihinde Eğitim Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı ortaklaşa Dünya Bankasının Azerbaycan’daki temsilcileri ile birlikte yüksek ve orta öğretim kurumlarının yönetiminin katılımını sağlayarak istişareler yapılmış, adı geçen kurumlar ve

uluslararası örgütlerin uzmanlarından oluşan bir heyet oluşturulmuştur. Bu heyetin asıl amacı UFRS'ye geçişle ilgili yüksek ve orta öğretim kurumlarında "Muhasebe ve Denetim" alanında uzmanların yetiştirilmesi ve diğer ilgili konulara uygun çözüm planının projesini hazırlamaktır. Projeye, Azerbaycan'da UFRS'ye geçiş sürecinde meslek mensuplarının yetiştirilmesi amacıyla aşağıdaki çalışmaların gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir (Mammadzade,2016:70-71):

- Muhasebe ve finansal raporlamaya ait eğitim programlarının içeriği UFRS'yle uyumlaştırılmalı,
- Eğitim programlarına katılacak öğretmenlerin kendilerini geliştirmesi amaçlı kurslar ile seminerlerin düzenlenmesi ve başarılı olanlara sertifikaların verilmesi,
- Kurs ve seminerlerin düzenlenmesi için UFRS ile ilgili bilgiye sahip, konuyla ilgili yurtdışında eğitim almış veya öğretmenlik yapmış kişilerin belirlenmesi ve bu kişilerden oluşan uzman grubunun kurulması,
- Muhasebe ve finansal raporlama alanında eğitim alan yükseköğretim kurumları öğrencilerine yönelik kursların düzenlenmesi.

Konuyla ilgili çalışmalar bugünlerde de devam etmektedir. Bu çalışmalara rağmen problemler halen çözülmüş değildir. Ülkede profesyonel muhasebe örgütleri ve uluslararası enstitülerin kurulması metodolojik, kurumsal ve psikolojik sebepler yönünden kolay değildir. Bu çalışmada Azerbaycan'daki meslek mensuplarının standartları öğrenmede çektiği güçlükler ve bu standartları öğrenme sebepleri araştırılmıştır.

3. Araştırma

3.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Uygulamada UFRS kullanılmasına rağmen aslında UFRS kavramının içinde MMS de ifade edilmek istenmektedir. Fakat tek bir ifade olarak UFRS tercih edilmiştir. Çünkü meslek mensuplarına eğitim UFRS temelinde verilmektedir. Bunun içinde UFRS'den türetilen MMS de yer almaktadır.

Araştırmanın konusu; UFRS'nin Azerbaycan'da öğrenilmesine yönelik, başkent Bakü'de, muhasebecilik mesleğini icra eden kişilerin UFRS'ye geçiş sonrası konuyla ilgili bakış açılarının yapılacak anket yoluyla ampirik olarak belirlenmesidir. Bu bağlamda araştırmanın amacı; Azerbaycan'da faaliyet gösteren muhasebecilerin UFRS'ye uygun tasarlanmış Azerbaycan Milli Muhasebe Standartlarını (MMS) istenilen düzeyde öğrenememesinin sebebi, karşılaştıkları zorluklar ve öğrenme isteklerinin belirlenmesidir.

Çeşitli demografik özellikler (cinsiyet, yaş, çalışma şekli, eğitim düzeyi, mesleki deneyimi, mezun olduğu bölüm) bakımından oluşturulan gruplar yönüyle karşılıklı olarak değerlendirme yapmak, standartlara yönelik öğrenmeye ilişkin endişe ile meslek mensuplarının tutumları arasındaki ilişki ve konuya dair tutumlarını ve bakış açılarını incelemek de araştırmanın alt amaçları içerisinde yer almaktadır.

Bu nedenle muhasebe meslek mensuplarının, standartların "önemliliği ve gerekliliğine" dair görüşlerinin analizi, Azerbaycan'da muhasebe meslek mensuplarının standartları öğrenmede ortaya çıkan "beklentilerinin" analizi ve standartları öğrenmede "nelerin etkili" olduğunun tespiti de alt amaçlar arasındadır.

3.2. Araştırmanın Önemi

Azerbaycan'da Milli Muhasebe Standartlarının (MMS) UFRS ile uyumlaştırılması ve 2005 yılında "Muhasebe Hakkında" yeni kanun ile birlikte ulusal muhasebe sisteminde önemli değişiklikler olmaya başlamıştır. Muhasebeye yön veren kanun ve mevzuatların farklı uygulamaları sebebiyle meslek mensuplarının standartları uygulayabilmesi için öncelikle standartları öğrenip, içselleştirilmesi gerekmektedir.

Muhasebe meslek mensupları muhasebeye yön veren kanun ve mevzuatların farklı uygulamalar doğurması sebebiyle sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu tür sıkıntıların giderilmesi ve ülkede meslek mensuplarının çalışmasını kolaylaştırması için hazırlanan UFRS ile uyumlaştırılmış MMS'nin uygulamaya konması da henüz yaşanan sıkıntıları çözümlenmede yeterli olmamıştır. Öte

yandan meslek mensuplarının standartlara ilişkin bilgi düzeylerinin iyileştirilmesi ile ilgili zorluklar önemli bir sorundur. Bu nedenle bu araştırmayla Azerbaycan'da meslek mensuplarının standartları öğrenmedeki ilgilerinin araştırılması ve standartları öğrenmeyi zorlaştıran etkenlerin belirlenmesi amaç edinilmiştir.

Meslek mensuplarının standartlara ilişkin bakış açılarını ve tutumlarını ortaya koymak önemlidir. Bu bağlamda standartları uygulamaya çalışan muhasebe meslek mensuplarının standartlara doğal olarak hakim olması gerekmektedir. Çalışmada meslek mensuplarının konuyla ilgili çeşitli yargıları değerlendirilmiştir. Literatürde konuyla ilgili teorik olarak çeşitli araştırmalar mevcuttur. Fakat bu araştırma, Bakü'de faaliyet gösteren muhasebecileri doğrudan inceleyen ve konu edinen bir araştırma olması yönüyle farklıdır.

3.3. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma kapsamında Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de faaliyet gösteren 100'den fazla muhasebe meslek mensubuna ulaşılmış; 91 kişiden olumlu dönüş alınmasına karşılık eksik işaretleme veya konuya hakim olmadıklarından dolayı 75 kişi ile yapılan anket değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Araştırmada muhasebe meslek mensuplarının cinsiyet, yaş, çalışma şekli, eğitim düzeyi, mesleki deneyimi, mezun olduğu bölüm dikkate alınarak oluşturulan gruplar açısından farklılık analizleri yapılmıştır. Fakat öğrenme sürecinde kişisel ve fizyolojik etkenler araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. UFRS'nin kullanımında uyumlaştırma yapılan MMS'nin dikkate alındığı belirtilebilir.

Araştırmada kullanılan ölçekte, araştırmacı Fevzi Serkan ÖZDEMİR'in daha önce yaptığı "Finansal Raporlama Standartlarının Öğrenme Sürecinde Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirlerin Durumu: Samsun'da Ampirik Bir Araştırma" adlı araştırmada kullandığı anket soruları izin alınarak kullanılmıştır.

3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın ana kütlesi Bakü'de faaliyet gösteren meslek mensuplarıdır. Bu ana kütle içinden Bakü'de faaliyet gösteren meslek mensuplarından rastgele örnekleme metodu seçilerek anket uygulanmıştır. Bu seçimde önemli olan kriter, Bakü'nün Azerbaycan'da en gelişmiş il olması nedeniyle ülkeyi en iyi temsil edeceği düşüncesidir. Diğer temel kısıtlar maliyet ve zamandır. Azerbaycan'ın bütün bölgelerinde anketin yapılması hem maliyetli hem de zaman alıcıdır.

100'den fazla muhasebe meslek mensubuna ulaşılmış 91 kişiden olumlu dönüş alınmasına karşılık eksik işaretleme veya konuya hakim olmama gibi durumlardan dolayı, 75 kişinin anket sonuçlarına göre değerlendirme yapılmıştır. Azerbaycan'da faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının sayısı ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmadığından Bakü ilinde ne kadar meslek mensubunun bulunduğu dair bilgiye ulaşılamamıştır. Dolayısıyla araştırma kapsamında ulaşılan bulgular bu kısıt dahilinde değerlendirilmiştir.

3.5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın evrenine öncelikle İktisadi Araştırmalar ve Eğitim Merkezinde mail adresleri bulunan ve muhasebe ile ilgili eğitim için kuruma gelen meslek mensuplarına e-posta yolu ile erişilmiştir. Bunun dışında yüz yüze görüşme tekniği ile Delta Groop'ta muhasebe mesleğini icra eden kişilere ve Bakü'de faaliyette olan 30'a yakın işletmede muhasebe mesleğini icra eden kişilere (devlet kurumları da dahil) ulaşılmıştır.

• Veri Toplama Yöntemi

Araştırma için anket formu kullanılmıştır. Toplamda demografik özelliklerin belirlenmesine yönelik birinci bölümde 6 soru ve ikinci bölümde ise istatistiksel bulguları sağlamayı amaçlayan 5 başlıkta 27 soru kullanılmıştır. İkinci bölümde meslek mensuplarının UFRS'yi öğrenmeye yönelik düşünceleri, 1'le 5 arasında derecelendirme yapılarak, 5'li likert ölçeği kullanılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Soruları belirlerken anketin yapılacağı yer olan Bakü'de faaliyet gösteren meslek mensuplarının da soruları anlaşılır bulup bulmadıklarına yönelik fikirleri alınmış ve tercümede anlam kaybının yaşanmaması için gereken özen gösterilmiştir. Sorular Azerbaycan diline tercüme edilerek meslek mensuplarına sunulmuştur.

- **Araştırmanın Güvenilirlik Analizi**

Veri setinin güvenilirliği için Cronbach Alpha Güvenilirlik analizi uygulanmıştır. Cronbach Alpha analizine göre veri setinin güvenilirliği % 75,6 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, araştırmada sağlanan güvenilirlik düzeyinin yeterli olduğunu; araştırma sorularının uygunluğunu belirtmektedir. Sosyal bilimlerde bu değer %70 olarak kabul edilmektedir (Özulucan ve diğerleri, 2010:49). Araştırma bulgularını analiz etmek için SPSS 22.0 istatistik paket programı kullanılmıştır.

- **Analizde Başvurulan Tekniklerin Seçimi:**

Tek Örneklem Kolmogorov Smirnov Testi uygulanarak değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediği test edilmiştir. Bu yöntem, tesadüfi olarak toplanmış olan verinin belirli bir dağılıma uyup uymadığını test etmek için uygulanmaktadır (Coşkun ve diğerleri, 2015:207). Bu yöntem ile verilerin, mevcut 27 değişkenin anlamlılık değerlerinin (asyp. sig.) 0,05'ten küçük olması nedeniyle, normal dağılım özelliği göstermediği saptandığından, tüm değişkenler için parametrik olmayan testlerden yararlanmak uygun görülmüştür. Bu nedenle araştırma çerçevesinde gözlem birimleri için farklı demografik niteliklere uygun oluşturulan gruplar arasında, iki gruptan oluşanlar için Mann-Whitney U Testi, ikiden fazla gruptan oluşanlar için Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır.

3.6. Araştırmanın Bulguları

Araştırma çerçevesinde ulaşılan betimsel ve istatistiksel bulgular aşağıda gösterilmiştir.

3.6.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Betimsel Bulgular

Betimsel bulgular; ankete katılan meslek mensuplarının demografik özelliklerini ortaya koymaktadır. Ankete katılanların demografik özelliklerine ilişkin sorular, cinsiyet, yaş, çalışma şekli, eğitim durumu, mesleki deneyimi ve mezun oldukları bölümleri kapsamaktadır. Araştırmada elde edilen betimsel bulgular aşağıdaki tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Gruplara İlişkin Betimsel Bulgular

Demografik Özellikler	Frekans	Yüzde	
Cinsiyet	Erkek	51	68,00%
	Kadın	24	32,00%
	Toplam	75	100,00%
Çalışma Biçimi	Bağımlı	66	88,00%
	Bağımsız	9	12,00%
	Toplam	75	100,00%
Yaş	24 ve altı	8	10,67%
	25 - 34	41	54,67%
	35 - 44	19	25,33%
	45 - 59	7	9,33%
	Toplam	75	100,00%
Eğitim Düzeyleri	Önlisans ve altı	8	10,67%
	Lisans	45	60,00%
	Lisansüstü	22	29,33%
	Toplam	75	100,00%
Mesleki Deneyim	1 - 5 Yıl	25	33,33%
	6 -10 Yıl	31	41,33%
	11 -15 Yıl	10	13,33%
	15 Yıl ve üzeri	9	12,00%
	Toplam	75	100,00%
Mezun Olunan Bölüm	Muhasebe	20	26,67%
	İşletme	15	20,00%
	İktisat	24	32,00%
	Maliye	14	18,67%
	Diğer	2	2,67%
	Toplam	75	100,00%

Tabloya bakıldığında en dikkat çeken kısım ankete katılan meslek mensuplarının çalışma biçimleri bakımından tahlil edildiğinde, çoğunluğunun bağımlı çalışmasıdır. Türkiye'de literatürde yer alan, çalışma biçimlerinin meslek mensupları üzerindeki etkisini araştıran çalışmalarda, burada elde edilen sonuçların tersi görülmektedir. Yani çalışma biçimlerine göre bağımsız çalışanlar Türkiye'de çoğunluktadır. Gözlenilene göre, Türkiye'den farklı olarak, Azerbaycan'da faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının büyük çoğunluğu işletme veya kurumlara bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Bağımsız olarak faaliyet gösterenler ise genellikle denetçilerdir. Azerbaycan'da serbest muhasebecilik kavramı, 1994 yılında kabul edilen kanunla kaldırılmış ve serbest denetçilik kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Tabloya göre, katılanların çalışma şekli 66 (%88) bağımlı, 9'u (%12) bağımsız olarak faaliyet göstermektedir.

Katılımcıların çoğu lisans mezunu olup, çoğunluğu erkektir. Tecrübe açısından bakıldığında 25-34 yaş aralığında bulunanların çoğunlukta olduğu gözlemlenmiştir. Anketin yapılması esnasında yaşları 45'in üzerinde olan meslek mensuplarının standartların değişimine alışamadıkları, yeni standartları öğrenmede güçlük yaşadıkları bizzat gözlemlenmiştir.

3.6.2. Araştırma Sorularına Ait Frekans Sonuçları

Meslek mensuplarına 5'li likert kullanılarak yapılan anket sonuçlarına dayalı frekans analizi tablosunda yer alan ortalamalar Tablo 2'deki gibidir. Tablo 2'de yer alan sorulara verilen cevaplar değerlendirilirken, ortalama değeri 3,50'nin üzerinde olan değerler dikkate alınmıştır. Bunun sebebi 5'li likertte cevaplayanların ifadelerine katılımını pozitif olarak gösteren sayısal ölçeğin 5'e yaklaştığında anlam ifade edebileceği düşüncesidir. Bu nedenle ortalaması 3.50'nin altında yer alan değerlendirmelere yer verilmemiştir. Yani sorular aslında daha fazla sayıdadır. Değerlendirmeye alınmayanlar tabloda gösterilmemiştir. Buna göre meslek mensuplarının standartlarla ilgili bakış açıları aşağıdaki gibidir:

Tablo 2: Araştırma Sorularının Ortalamaları

1. Meslek mensuplarının standartların önemliliği ve gerekliliğine dair görüşleri	Ortalama
Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları raporlamanın çerçevesini değiştirirken, meslek mensuplarının da niteliksel olarak gelişmesi gerekliliğini doğurmuştur	<u>3,97</u>
Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları, meslek mensuplarına daha fazla iş yükü ve sorumluluk yüklemektedir.	<u>3,92</u>
Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarının ortaya çıkışıyla, ülkemizde muhasebe mesleğine verilen önem artmıştır.	<u>3,89</u>
Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları, işletmelere şeffaflık ve kamuya bildirimlerin kalitesi konusunda fayda sağlamıştır.	<u>3,82</u>
Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları, bilgi için muhasebe anlayışının öne çıkmasında/yerleşmesinde etkili olmuştur.	<u>3,79</u>
Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarına uygun hazırlanan finansal tablolar, ilgi gruplarına işletmenin gerçek durumunu daha iyi temsil eden bilgi sağlamıştır.	<u>3,77</u>
Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarına uygun hazırlanan finansal tablolar, ilgi gruplarının bilgi ihtiyaçlarına daha uygun bilgi sağlamıştır.	<u>3,73</u>
2. Meslek mensuplarının standartların efektif biçimde öğrenilebilmesine ve uygulanabilmesine dair beklentileri (önerileri) bakımından;	
Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarının uygulamadaki başarısı için etik değerler ön plana çıkarılmalıdır.	<u>4,14</u>
Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarının çevirilerinin yanı sıra içeriğin ve uygulamanın özümsemesine yönelik açık ve anlaşılır yayınlar öğrenme ve uygulama sürecini olumlu etkileyecektir.	<u>3,98</u>

Vergi mevzuatında Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları ile uyuma gidilmesi, öğrenmedeki ikiliği azaltarak, öğrenme sürecini ve uygulamayı olumlu etkileyecektir.	<u>3,84</u>
3. Meslek mensuplarının bir standardı öğrenmelerinde nelerin etkili olduğu hususunda;	
Standard(lar)ı öğrenmek istediğimde standardı öğrenmenin sağlayacağı faydalar/getiriler önemli bir belirleyici olmuştur.	<u>3,70</u>
4. Meslek mensuplarının standardı öğrenmeye yönelik ilgileri bakımından;	
Meslek mensubu olarak standartların teknik altyapısını anlayan, yorumlayan ve bu konularda eğitim veren biri olmak istiyorum.	<u>3,64</u>
5. Meslek mensuplarının standardı öğrenme sürecini nelerin zorlaştırdığı bakımından;	
Bazı standart metinlerinde zaman zaman güncellemeler yapılması ilgili standardı öğrenmeyi zorlaştırmaktadır.	<u>3,81</u>

Meslek mensuplarının standartların **önemliliği ve gerekliliğine** dair görüşleri bakımından, anket formunda yer alan birinci gruptaki sorulara verdikleri yanıtlara bakıldığında; meslek mensuplarının en fazla katılım sağladığı sorular “*muhasebe ve finansal raporlama standartları raporlamanın çerçevesini değiştirirken, meslek mensuplarının da niteliksel olarak gelişmesi gerekliliğini*” ortaya çıkardığı ve “*muhasebe ve finansal raporlama standartlarının, meslek mensuplarına daha fazla iş yükü ve sorumluluk yüklediğini*” düşündükleri söylenebilir. Sorulara verilen cevaplarda 4’ün üzerinde katılım sağlama durumu söz konusu olmamıştır. Yani ortalamanın biraz üzerinde fakat çok güçlü katılım sağlama bu gruptaki sorular için geçerli değildir.

Meslek mensuplarının standartların efektif biçimde **öğrenilebilmesine** ve **uygulanabilmesine** dair **beklentileri** (önerileri) bakımından, anket formunda yer alan ikinci gruptaki sorulara verdikleri yanıtlara göre; sadece 3 soruda ortalamanın üzerinde katılım sağlanmış ve en yüksek katılım da “*muhasebe ve finansal raporlama standartlarının uygulamadaki başarısı için etik değerlerin ön plana çıkarılması*” sorusuna sağlanmıştır.

Meslek mensuplarının bir standardı öğrenmelerinde **nelerin etkili olduğu** hususunda, anket formunda yer alan üçüncü gruptaki sorulara verdikleri yanıtlara göre; sadece bir soruya ortalamanın üzerinde katılım sağlandığı görülmektedir. Yani “*Standard(lar)ı öğrenmek istediğimde standardı öğrenmenin sağlayacağı faydalar/getiriler önemli bir belirleyici olduğunu*” düşündükleri söylenebilir.

Meslek mensuplarının standardı öğrenmeye yönelik **ilgileri** bakımından, anket formunda yer alan dördüncü gruptaki sorulara verdikleri yanıtlara göre; “*Meslek mensubu olarak standartların teknik altyapısını anlayan, yorumlayan ve bu konularda eğitim veren biri olmak istekleri*” ortalamanın üzerinde değer almıştır.

Meslek mensuplarının standardı **öğrenme sürecini nelerin zorlaştırdığı** bakımından; anket formunda yer alan beşinci gruptaki sorulara verdikleri yanıtlara göre; sadece “*bazı standart metinlerinde zaman-zaman güncellemeler yapılması, ilgili standardı öğrenmeyi zorlaştırdığını*” düşündükleri söylenebilir.

3.6.3. İstatistikî Bulgular

Daha önce de belirtildiği üzere istatistikî bulguları elde etmek için kullanılan yöntemler verilerin, normal dağılım sergilememesi sebebiyle Mann-Whitney U Testi ve Kruskal-Wallis H testidir. Bu testler için dikkat edilecek husus, testlerin anlamlılık değerinin 0,05’ten küçük olması gerekliliğidir. Yalnız bu oran sosyal bilimlerde 0,10 olarak ta kabul edilebilir (Varıcı, 2011:262). Diğer dikkat edilecek husus da rank değerleri olacaktır. Bu değerler ise katılımcıların demografik

özelliklerine göre daha çok katılım sağlayanın görünmesini sağlayacaktır. Parametrik olmayan testlerde ortalamalar arasındaki farka değil; grupların rank değerleri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığına bakılır. Her bir değişken için bu rank değerleri gruplar arasında istatistiksel olarak fark olduğunu gösterse de, söz konusu farkın anlamlı olup olmadığını göstermediğinden, Mann Whitney U testi veya Kruskal Wallis H testi sonuçlarına bakılır.

Katılımcıların cinsiyet, yaş, çalışma şekli, eğitim durumu, mesleki deneyimi ve mezun oldukları bölümlere göre oluşturulan gruplara yapılan istatistiksel analizler anket formundaki başlıklara uygun olarak hazırlanmıştır. Araştırma sonucu elde edilen bulgular aşağıda verildiği gibidir. İstatistiksel bulgular tablolar halinde sunulurken sadece anlamlı olan değişkenler tabloda yer almıştır.

Araştırmada anket soruları monografik değişkenler hariç 5 grup altında 27 sorudan oluşmuştur. Bu soruların hangi gruplar altında toplandığı aşağıdaki şekilde özetlenmiştir. Böyle bir özetleme yapılmasının nedeni her bir tabloda soruların ifade edilmesinden ziyade bu sorular için oluşturulan semboller kullanılmasıdır.

Tablo 3: Soru Grupları İçin Soru Sayıları ve Sembolleri

	Soru Grup Başlıkları	Soru Sayısı	Sembol
1	Meslek mensuplarının standartların önemliliği ve gerekliliğine dair görüşleri	9 adet	ÖG
2	Meslek mensuplarının standartları efektif biçimde öğrenilmesine ve uygulanabilmesine dair beklentileri	3 adet	ÖÜB
3	Meslek mensuplarının öğrenmek istedikleri standartların seçiminde etkili olan faktörler	5 adet	EF
4	Meslek mensuplarının standardı öğrenmeye yönelik ilgilerine dair görüşleri	6 adet	İ
5	Meslek mensuplarının standardı öğrenme sürecini zorlaştıran faktörler	4 adet	ZF

3.6.3.1. Meslek Mensuplarının Cinsiyeti Bağlamında Soru Gruplarına Verdikleri Cevaplar Açısından Farklılık Bulguları.

Cinsiyet bakımından oluşturulan gruplarda iki değişken olduğu için Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Bu test iki bağımsız grup için elde edilen puanların birbirinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini test etmek için uygulanır. Bu bağlamda uygulanan, Mann Whitney U Testi sonuçlarına göre **anlamlı farklılıkların** olduğu önermeler, rank değerleri ile birlikte Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Cinsiyet Bakımından Farklılık Sonuçları

RANK DEĞERLERİ					
	ÖG2	ÖG4	ÖG5	ÖÜB1	İ1
Cinsiyet	ERKEK	ERKEK	ERKEK	ERKEK	ERKEK
	KADIN	KADIN	KADIN	KADIN	KADIN
Gözlem Sayısı	51	51	51	51	51
	24	24	24	24	24
Ortalama Rank	35,2745	34,3725	35,1274	34,30	40,72
	43,7916	45,7083	44,1041	45,85	32,23
MANN WHITNEY U TESTİ					
	ÖG2	ÖG4	ÖG5	ÖÜB1	İ1
Mann-Whitney- U	473,000	427,000	465,500	423,500	473,500
Wilcoxon W	1799,000	1753,000	1791,500	1749,500	773,500
Z	-1,967	-2,268	-1,746	-2,307	-1,661
Anlamlılık Değeri	<u>0,049</u>	<u>0,023</u>	<u>0,081</u>	<u>0,021</u>	<u>0,097</u>

Tablo 4'deki sonuçlara göre, önemlilik ve gereklilik ifadelerinden üç adet (ÖG2, ÖG4, ÖG5), öğrenme ve uygulamada beklentiler ifadelerinden 1 tane (ÖUB1) ve ilgi ifadelerinden bir tane (İ1) olmak üzere erkek ve kadın katılımcılar arasında anlamlı farklılıklar mevcuttur.

ÖG2 önermesinde yani "UFRS'ye uygun hazırlanan finansal tabloların, ilgi gruplarına tahmin ve teyit gücü daha yüksek bilgi sağlayacağı" konusunda oluşturulan gruplar açısından görüş farklılığı bulunmaktadır. Rank değerlerinin ortalamasına bakıldığında ise kadın meslek mensuplarının ilgili önermeye daha çok katılım gösterdiği söylenebilir. Yani kadın meslek mensupları, UFRS'ye uygun hazırlanan finansal tabloların, ilgi gruplarına tahmin ve teyit gücü daha yüksek bilgi sağlayacağını ifade etmektedirler.

ÖG4 önermesinde yani, "UFRS raporlamanın çerçevesini değiştirirken, meslek mensuplarının da niteliksel olarak gelişmesini gerektirdiği konusunda" oluşturulan gruplar açısından görüş farklılığı bulunmaktadır. Rank değerlerinin ortalamasına bakıldığında ise kadın meslek mensuplarının daha çok katılım gösterdiği söylenebilir. Yani kadın meslek mensupları, meslek mensuplarının daha çok gelişmesi gerektiğini ifade etmektedirler.

ÖG5 önermesinde yani, "UFRS'nin ortaya çıkışıyla, ülkemizde muhasebe mesleğine verilen önemin arttığı konusunda" oluşturulan gruplar yönüyle görüş farklılığı bulunmaktadır. Rank değerlerinin ortalamasına bakıldığında kadın meslek mensuplarının daha çok katılım gösterdiği söylenebilir. Yani kadın meslek mensupları, muhasebe mesleğine verilen önemin arttığına erkek meslek mensuplarına göre daha fazla katılmaktadırlar.

ÖUB1 önermesinde yani, "UFRS'nin uygulamadaki başarısı için etik değerlerin ön plana çıkarılması" konusunda oluşturulan gruplar açısından görüş farklılığı bulunmaktadır. Rank değerlerinin ortalamasına bakıldığında kadın meslek mensupları erkeklere nazaran UFRS'nin öğrenilmesinde etik değerlerin ön plana çıkarılmasını daha fazla uygun görmekteyiz.

İ1 önermesinde yani, "Meslek mensubu olarak standartların teknik altyapısını anlayan, yorumlayan ve bu konularda eğitim veren biri olma arzuları bakımından" oluşturulan gruplar yönüyle anlamlı fark bulunmaktadır. Rank değerlerinin ortalamasına bakıldığında ise kadın meslek mensuplarının daha çok katılım gösterdiği söylenebilir. Yani kadın meslek mensupları, erkeklere nazaran standartlarla ilgili konularda eğitim verme bağlamında daha heveslidirler.

3.6.3.2. Meslek Mensuplarının Çalışma Biçimi Bağlamında Soru Gruplarına Verdikleri Cevaplar Açısından Farklılık Bulguları.

Çalışma biçimi bakımından oluşturulan gruplar yönüyle, katılımcılar bağımlı ve bağımsız şeklinde iki gruba ayrılmıştır. İki grup arasında yapılan Mann Whitney U testinin sonuçlarına göre anlamlı farklılıkların olduğu ifadeler, rank değerleri ile birlikte aşağıdaki Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: Çalışma Şekli Bakımından Farklılık Sonuçları

RANK DEĞERLERİ					
	ÖG4	ÖG7	ÖUB3	ZF1	ZF4
Çalışma Biçimi	BAĞIMLI	BAĞIMLI	BAĞIMLI	BAĞIMLI	BAĞIMLI
	BAĞIMSIZ	BAĞIMSIZ	BAĞIMSIZ	BAĞIMSIZ	BAĞIMSIZ
Gözlem Sayısı	66	66	66	66	66
	9	9	9	9	9
Ortalama Rank	39,66	36,60	36,31	36,45	36,33
	25,83	48,28	50,39	49,33	50,22
MANN WHITNEY U TESTİ					
	ÖG4	ÖG7	ÖUB3	ZF1	ZF4
Mann-Whitney- U	187,500	204,500	185,500	195,000	187,000
Wilcoxon W	232,500	2415,500	2396,500	2406,000	2398,000
Z	-1,927	-1,765	-1,956	-1,743	-2,018
Anlamlılık Değeri	<u>0,054</u>	<u>0,078</u>	<u>0,050</u>	<u>0,081</u>	<u>0,044</u>

Tablo 5'deki sonuçlara göre, önemlilik ve gereklilik ifadelerinden iki adet (ÖG4 ve ÖG7), öğrenme ve uygulamada beklentiler ifadelerinden 1 tane (ÖUB3) ve standartları öğrenmeyi zorlaştıran faktör ifadelerinden iki tane (ZF1 ve ZF4) olmak üzere bağımlı ve bağımsız meslek mensupları arasında anlamlı farklılıklar mevcuttur.

ÖG4 önermesinde yani, "UFRS raporlamanın çerçevesini değiştirirken, meslek mensuplarının da niteliksel olarak gelişmesini gerektirdiği konusunda" oluşturulan gruplar açısından görüş farklılığı bulunmaktadır. Rank değerlerinin ortalamasına bakıldığında ise bağımlı faaliyet gösteren meslek mensuplarının daha çok katılım gösterdiği ifade edilebilir. Bağımlı meslek mensupları standartlara göre raporlama yapmada birincil görev üstleneceklerinden niteliksel olarak gelişme gerekliliği hissetmeleri doğaldır. Ancak Azerbaycan'da bağımlı meslek mensuplarının daha fazla olduğu unutulmamalıdır.

ÖG7 önermesinde yani, "UFRS meslek mensuplarına daha fazla iş yükü ve sorumluluk yükleyeceği konusunda" oluşturulan gruplar açısından görüş farklılığı bulunmaktadır. Rank değerlerinin ortalamasına bakıldığında ise bağımsız faaliyet gösteren meslek mensuplarının daha çok katılım gösterdiği söylenebilir. Yine bağımlı meslek mensupları sorumluluk anlamında kendilerine standartlara göre raporlama yapma bağlamında iş yükünün yüksek olacağını düşünmeleri doğaldır. Çünkü raporlama muhasebe biriminin görevidir.

ÖUB3 önermesinde yani, "UFRS çevirilerinin yanı sıra içeriğin ve uygulamanın özümsemesine yönelik açık ve anlaşılır yayınların öğrenme ve uygulama sürecini olumlu etkileyeceği konusunda" oluşturulan gruplar açısından görüş farklılığı bulunmaktadır. Rank değerlerinin ortalamasına bakıldığında ise bağımsız faaliyet gösteren meslek mensuplarının daha çok katılım gösterdiği söylenebilir.

ZF1 önermesinde yani, "UFRS' de gerçeğe uygun sunum ve önemlilik ilkeleri doğrultusunda ihtiyaca uygun düzenleme esnekliği öğrenmeyi zorlaştırdığı düşüncesi bakımından" oluşturulan gruplar açısından görüş farklılığı bulunmaktadır. Rank değerlerinin ortalamasına bakıldığında ise bağımsız faaliyet gösteren meslek mensuplarının daha çok katılım gösterdiği söylenebilir. Yani bağımsız meslek mensupları, ZF1 önermesinin öğrenmeyi bağımlı meslek mensuplarına göre daha fazla zorlaştırdığını düşünmektedirler.

ZF4 önermesinde yani, "Bazı standart metinlerinde zaman zaman güncellemeler yapılması ile ilgili standartları öğrenmeyi zorlaştırdığı konusunda" oluşturulan gruplar yönüyle görüş farklılığı bulunmaktadır. Rank değerlerinin ortalamasına bakıldığında ise bağımsız faaliyet gösteren meslek mensuplarının daha çok katılım gösterdiği söylenebilir. Yani, standart metinlerinde yapılan güncellemeler, standardı öğrenmeyi zorlaştıran bir etkidir. Bu zorlaştırıcı etken bağımsızların bakış açılarına göre daha fazla etkilidir.

3.6.3.3. Meslek Mensuplarının Yaşları Bağlamında Soru Gruplarına Verdikleri Cevaplar Açısından Farklılık Bulguları.

Yaş bakımından oluşturulan gruplar yönüyle, yaşlarına göre katılımcılar 24 ve altı, 25-34, 35-44, 45-59 ve 60 ve üzeri şeklinde 5 gruptan oluşmaktadır. İki gruptan fazla olduğu için Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır. Beş grup arasında yapılan Kruskal Wallis H testinin sonuçlarına göre anlamlı farklılıkların olduğu önermeler, rank değerleri ile birlikte tablo 6'da verilmiştir. Tabloda 60 yaş üstünde katılımcı bulunmadığından bu grupla ilgili sonuçların yer almadığı görülmektedir.

Tablo 6: Yaş Bakımından Farklılık Sonuçları

Kruskal Wallis H Testi						
	Yaş	N	Ortalama Rank	Ki kare	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri
ÖG3	24 ve altı	8	46,50	6,9593	3	<u>0,0732</u>
	25-34	41	40,68			
	35-44	19	28,26			
	45-59	7	39,00			
İ4	24 ve altı	8	45,50	7,7600	3	<u>0,051</u>
	25-34	41	32,11			
	35-44	19	47,05			
	45-59	7	39,36			

Tablo 6'daki sonuçlara göre, önemlilik ve gereklilik ifadelerinden bir adet (ÖG3) ve ilgi ifadelerinden bir tane (İ4) olmak üzere 5 farklı yaş grubu bakımından katılımcılar arasında anlamlı farklılıklar mevcuttur.

ÖG3 önermesinde yani, "UFRS' ye uygun hazırlanan finansal tabloların ilgi gruplarına işletmenin gerçek durumunu daha iyi temsil edecek bilgi sağlayacağı konusunda" oluşturulan gruplar yönüyle görüş farklılığı bulunmaktadır. Rank değerlerinin ortalamasına bakıldığında ise 24 ve altı yaş grubundaki meslek mensuplarının daha çok katılım gösterdiği gözlemlenmiştir. Özellikle mesleğe yeni giriş yapanlar, standartların mevcut uygulamaya göre daha gerçekçi bilgi sağlayacağı düşüncesi içerisindeyler. Aslında bu durum 24 yaş üstü dikkate alınarak yorumlandığında yeni olana bir direnç olabileceği şeklinde de düşünülebilir. Çünkü kıdemli meslek mensuplarında daha önce yerleşmiş bir bilgi birikimi ve alışkanlık mevcuttur. Bu birikimi aniden değiştirmek ve bunun yerine tamamen zıt felsefeye sahip yeni bir ilke setini benimsemek zordur. Ancak yeni meslek mensuplarında öğrenme isteği sebebiyle yeni veya mantıklı olana eğilim yüksek olabilmektedir.

İ4 önermesinde yani, "Meslek mensubu olarak standartlara ilişkin örnekleyici ve bilgilendirici kitap, bildiri, makale vb. yayınları yeterli bulmaları konusunda" oluşturulan gruplar yönüyle görüş farklılığı bulunmaktadır. Rank değerlerinin ortalamasına bakıldığında ise 35-44 yaş grubundaki meslek mensuplarının daha çok katılım gösterdiği ifade edilebilir. Bu farklılığın nedenini kestirmek zordur. Çünkü hemen hemen her yaş grubu meslek mensubu ilgili yayınlara ulaşmada ve takip etmede ufak tefek sorunlar yaşandığını belirtmiştir.

3.6.3.4. Meslek Mensuplarının Eğitim Durumu Bağlamında Soru Gruplarına Verdikleri Cevaplar Açısından Farklılık Bulguları.

Eğitim durumu bakımından oluşturulan gruplar yönüyle, katılımcılar ön lisans ve altı, lisans, lisansüstü şeklinde 3 gruptan oluşmaktadır. Bu gruplar arasında Kruskal Wallis H testi sonucunda anlamlı farklılıkların olduğu tespit edilen önermeler rank değerleri ile birlikte Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Eğitim Durumu Bakımından Farklılık Sonuçları

Kruskal Wallis H Testi						
	Eğitim Durumu	N	Ortalama Rank	Ki kare	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri
ÖG7	Ön lisans ve altı	8	27,06	7,2046	2	<u>0,0272</u>
	Lisans	45	42,53			
	Lisans üstü	22	32,7			
EF5	Ön lisans ve altı	8	19,063	8,208666	2	<u>0,0165</u>
	Lisans	45	38,633			
	Lisans üstü	22	43,590			

Tablo 7'deki sonuçlara göre, önemlilik ve gereklilik ifadelerinden bir adet (ÖG7), meslek mensuplarının öğrenmek istedikleri standartların seçiminde etkili olan faktörler ifadelerinden 1 tane (EF1) olmak üzere üç farklı eğitim durumu bakımından katılımcılar arasında anlamlı farklılıklar mevcuttur.

ÖG7 önermesinde yani, "UFRS meslek mensuplarına daha fazla iş yükü ve sorumluluk yükleyeceği konusunda" oluşturulan gruplar açısından görüş farklılığı bulunmaktadır. Rank değerlerinin ortalamasına bakıldığında ise lisans mezunlarının daha çok katılım gösterdiği söylenebilir. UFRS meslek mensuplarına kesinlikle daha fazla iş yükü getirecektir. Fakat lisans mezunları meslek mensubu bu yükün kendilerince diğerlerine göre daha fazla hissedeceklerini düşünmektedirler.

EF5 önermesinde yani, "Standartları öğrenmek istediğimde standart metninin açıklığı ve anlaşılabilirliği önemli bir belirleyici olmuştur görüşü konusunda oluşturulan gruplar açısından görüş farklılığı bulunmaktadır". Rank değerlerinin ortalamasına bakıldığında ise lisansüstü mezunlarının daha çok katılım gösterdiği söylenebilir. Lisansüstü mezunlarının bu görüşe daha fazla katılmalarının sebebi, bu grubun daha fazla standartlarla zaman harcamasından kaynaklanabilir. Çünkü standartlara yönelik eğitimler an itibariyle daha çok lisansüstü düzeyde verildiğinden, standartların öğrenilmesi bağlamında lisansüstü öğrenciler daha fazla standart metniyle karşılaşmaktadırlar. Hatta standart

metinlerinin analizi lisansüstü düzeyde yapılabilmektedir. Özetle lisansüstü katılımcıların bu soruya daha iyi anlayarak cevap verdikleri düşünülmektedir.

3.6.3.5. Meslek Mensuplarının Mesleki Deneyimi Bağlamında Soru Gruplarına Verdikleri Cevaplar Açısından Farklılık Bulguları.

Mesleki deneyim bakımından oluşturulan gruplar yönüyle, katılımcılar 1-5 yıl, 6-10 yıl, 11-15 yıl, 15 yıl ve üzeri şeklinde 4 gruba ayrılmıştır. Mesleki deneyim bakımından oluşturulan gruplar yönüyle sadece meslek mensuplarının standartların önemliliği ve gerekliliğine ilişkin görüşleri bakımından bir adet önermede (ÖÜB3) farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılıkla ilgili istatistiksel sonuçlar tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8: Mesleki Deneyim Bakımından Farklılık Sonuçları

Kruskal Wallis H Testi						
	Mesleki Deneyim	N	Ortalama Rank	Ki kare	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri
ÖÜB3	1-5 yıl	25	37,60	6,832	3	<u>0,0774</u>
	6-10 yıl	31	42,03			
	11-15 yıl	10	40,65			
	15 yıl üzeri	9	22,28			

Tablo 8'deki sonuçlara göre ÖÜB3 önermesinde yani, "UFRS çevirilerinin yanı sıra içeriğin ve uygulamanın özümsemesine yönelik açık ve anlaşılır yayınların öğrenme ve uygulama sürecini olumlu etkileyeceği konusunda" oluşturulan gruplar açısından görüş farklılığı konusunda anlamlı fark bulunmaktadır. Rank değerlerinin ortalamasına bakıldığında ise 6-10 yıl arası çalışan meslek mensuplarının daha çok katılım gösterdiği söylenebilir. Yani, 6-10 yıl arası çalışan meslek mensupları açık ve anlaşılır yayınların UFRS'yi öğrenme ve uygulama sürecini olumlu etkileyeceği düşüncesindedirler.

3.6.3.6. Meslek Mensuplarının Mezun Olunan Bölüm Bağlamında Soru Gruplarına Verdikleri Cevaplar Açısından Farklılık Bulguları.

Mezun olunan bölüm bakımından katılımcılar Muhasebe, İşletme, İktisat, Maliye ve diğer bölümler şeklinde beş gruptan oluşturulmuştur. Oluşturulan gruplar arasındaki farklılık Tablo 9'daki gibidir:

Tablo 9: Mezun Olunan Bölüm Bakımından Farklılık Sonuçları

Kruskal Wallis H Testi						
	Mezun Olunan Bölüm	N	Ortalama Rank	Ki kare	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Değeri
EF2	Muhasebe	20	36,20	8,443	4	<u>0,0766</u>
	İşletme	15	25,60			
	İktisat	24	44,65			
	Maliye	14	42,39			
	Diğer bölümler	2	38,50			
İ5	Muhasebe	20	33,60	7,831	4	<u>0,0979</u>
	İşletme	15	49,10			
	İktisat	24	39,94			
	Maliye	14	29,07			
	Diğer bölümler	2	38,00			
İ6	Muhasebe	20	42,68	8,573	4	<u>0,0726</u>
	İşletme	15	46,30			
	İktisat	24	28,31			
	Maliye	14	38,75			
	Diğer bölümler	2	40,00			
ZF1	Muhasebe	20	41,05	9,497	4	<u>0,0497</u>
	İşletme	15	45,37			
	İktisat	24	39,29			
	Maliye	14	27,46			
	Diğer bölümler	2	10,50			

Tablo 9'deki sonuçlara göre, meslek mensuplarının öğrenmek istedikleri standartların seçiminde **etkili** olan **faktörlere** yönelik önermeden bir tane (EF), meslek mensuplarının standardı öğrenmeye yönelik **ilgilerine** dair görüşleri önermelerden iki tane (İ5 ve İ6) ve meslek mensuplarının standardı öğrenme sürecini **zorlaştıran faktörler önermelerinden bir tane (ZF1)** olmak üzere farklı bölümlerden mezun olma bakımından katılımcılar arasında anlamlı farklılıklar mevcuttur.

Tablo 9'daki sonuçlara göre EF2 önermesinde yani, *"Standartları öğrenmek istediğimde standart metninin açıklığı ve anlaşılabilirliği önemli bir belirleyici olmuştur görüşü konusunda"* oluşturulan gruplar açısından görüş farklılığı bulunmaktadır. Rank değerlerinin ortalamasına bakıldığında İktisat bölümü mezunlarının daha çok katılım gösterdiğini söyleye biliriz. Çünkü diğer bölümlerde (muhasebe, işletme, maliye) daha fazla muhasebe dersi olduğundan muhasebe mantığının oturtulması bu bölümlerde daha iyi olabilmektedir.

Meslek mensuplarının standartları öğrenme ilgilerine yönelik İ5 ve İ6 önermelerinde de anlamlı fark mevcuttur. İ5 önermesinde yani, *"Meslek Mensubu olarak standartların öğrenilmesine ve uygulanmasına yönelik destekleri yeterli bulmaları bağlamında"* oluşturulan gruplar açısından görüş farklılığı bulunmaktadır. Rank değerlerinin ortalamasına bakıldığında ise İşletme bölümü mezunlarının daha çok katılım gösterdiği söylenebilir. Yani işletme mezunları açısından, standartların öğrenilmesi ve uygulanmasına verilen desteklerin yeterli gördükleri ifade edilebilir.

İ6 önermesinde yani, *"Meslek Mensubu olarak vergi düzenlemeleri ile standart setinin uyum içinde olduğu bağlamında"* oluşturulan gruplar açısından görüş farklılığı bulunmaktadır. Rank değerlerinin ortalamasına bakıldığında ise İşletme bölümü mezunlarının daha çok katılım gösterdiği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle işletme bölümü mezunlarının vergi düzenlemeleri ile standart setinin uyum içinde olduğunu, diğer gruplara göre daha fazla düşündükleri ifade edilebilir.

Standartları öğrenmeyi zorlaştıran faktörlerden ZF1 önermesinde anlamlı fark mevcuttur. ZF1 önermesinde yani, *"UFRS'de gerçeğe uygun sunum ve önemlilik ilkeleri doğrultusunda ihtiyaca uygun düzenleme esnekliği öğrenmeyi zorlaştırdığı düşüncesi bakımından oluşturulan"* gruplar açısından görüş farklılığı bulunmaktadır. Rank değerlerinin ortalamasına bakıldığında ise İşletme bölümü mezunlarının daha çok katılım gösterdiği ifade edilebilir. Yani, işletme mezunu katılımcılar sunum ve önemlilik ilkeleri doğrultusunda ihtiyaca uygun düzenleme esnekliğinin öğrenmeyi zorlaştırdığını düşünmektedirler.

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırma sonucuna göre, Bakü'de faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının UFRS ile uyumlaştırılan MMS'nin uygulanmasını gerekli gördüğü, fakat bilgi düzeylerinin yeterli olmadığını düşündükleri söylenebilir. Bunun yanında, konuyla ilgili yeterli eğitimin verilmediği ve uygulama aşamasında sorunlar yaşandığı da ifade edilebilir.

Meslek mensuplarının UFRS'yi öğrenme sürecine yönelik Azerbaycan'da yapılan bu çalışma ile Türkiye'de literatürde yer alan çalışmalar karşılaştırıldığında, öncelikle Türkiye'de muhasebe meslek mensupları ve faaliyet alanları daha kapsamlı olduğu, Azerbaycan'da ise muhasebe bir statü meslek mensupluğu gibi yaygın olmadığı aynı zamanda muhasebe mesleğine yönelik mevzuatın yetersiz olduğu ifade edilebilir.

Bunun dışında her iki ülke için, standartları öğrenme sürecinin hızlı ve başarılı biçimde tamamlanamaması akademik nedenlerle ilişkilendirilmektedir. Oysa standardı öğrenenler bakımından bazı sosyal ve psikolojik nedenlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Yeterince mevzuat ve yönetmelik takip etmeleri istenen meslek mensuplarının, standartlarda yapılan güncellemeleri takip etmekte zorlandığı görülmektedir.

Her iki ülkede UFRS'nin uygulanmasının çok yakın geçmişinin olması nedeniyle, standartlara yönelik derslerin üniversitelerde yeni öğretilmeye başlanması, yaş bakımından daha genç meslek mensuplarının konuyla ilgili eğitim almış olma olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Öğrenilme sürecinde literatür ile birlikte düşünüldüğünde eksikliklerin olduğu görülmektedir. Bu anlamda eğitimcilerin de eksikliğini unutmamak gerekir. Sadece teorik bilgilerle standart öğretiminin yeterli olmayacağı mutlaklıdır. Bu nedenle eğitimcilerin güncel bilgi ve yetkinliği sahip

uygulamaya hakim uzmanlar tarafından ülke muhasebe uygulamalarından örneklerle eğitim verebilecek eğitimcilerden tercih edilmesi gerekir.

Mevcut eğitim sisteminde Türkiye'de olduğu gibi Azerbaycan'da da eski literatürün veya uygulamanın kullanılması UFRS sürecinin öğrenilmesinde en büyük engellerdendir.

Eğitim kaynaklarının hazırlanmasında da büyük sıkıntılar olduğu ifade edilebilir. Eğitim metodolojisinden yoksun teorik ve tercümeyle dayalı kaynakların öğretmede eksik kalacağı muhakkaktır. Bu nedenle zaman çok geçmeden genelde muhasebe alanında özelde UFRS alanında eğitim ve öğretim metodolojisinin yeniden gözden geçirilerek uygulanmaya konulmasının faydalı olacağı ileri sürülebilir.

Kaynakça

- Ahmedov, Ziya, "Son Teknolojik Gelişmeler Işığında Azerbaycan Muhasebe Sisteminin Uluslararası Muhasebe Standartlarına Yakınlaştırılması", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2007.
- Azerbaycan Cumhuriyeti Muhasebe Kanunu, http://www.maliyye.gov.az/sites/default/files/store/7/LAW%20OF%20ACCOUNTING_EV.pdf.
- Caferov Elhan, "Muhasibat Uçotu Uzun Yola Yeni Standartlarla Çıxır", *Monitor Konsalting Dergisi*. 3. Sayı Bakü: 2009.
- Chariyev, Maksatmurat, "Türki Cumhuriyetlerde Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına Geçiş ve Türkmenistan Örneği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2015.
- Coşkun Recai ve v.d., "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. SPSS Uygulamalı.", (Gözden geçirilmiş 8. Baskı), Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2015.
- İbadov, Elsever, "Azerbaycan Ve Türkiye Muhasebe Sistemlerinin Karşılaştırılmalı Analizi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2012.
- Karagözov, Zaur, "Azerbaycan Muhasebe Sisteminin Türk Muhasebe Sistemi İle Karşılaştırılması", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2003.
- Mammadzade Esmer, "Finansal Kayıt ve Raporlamanın Temel İlkeleri ve Yöntemleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, 2016).
- Özdemir, Fevzi S., "Finansal Raporlama Standartlarını Öğrenme Sürecinde Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Durumları: Samsun'da Ampirik Bir Araştırma", *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, Ocak 2014.
- Özulucan Abitter ve v.d., "Meslek Mensuplarının Güncel Sorunları, Uygulamada Karşılaştıkları Yetersizlikler ve Meslek Odalarından Beklentilerinin Unvanları ve Mesleki Deneyim Süreleri Yönüyle İncelenmesi: Türkiye Genelinde Bir Araştırma", *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, MUFAD, 2010.
- Rzayev Kahraman, "Muhasebe Sistemi ve Denetim", (Gözden geçirilmiş 2. Baskı), Bakü: , 2006.
- Varıcı İdris, "Hile Riski ve Denetçinin Sorumluluğu: Hile Riskinin Ölçülmesine Yönelik Bir Uygulama", (Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011).
- <https://www.ifac.org/about-ifac/organization-overview>.
- <http://www.maliyye.gov.az/node/1025>.

EXTENDED ABSTRACT

Aim and Scope: Applying accounting standards by Professional Accountants firstly, the standards should be learned and internalized. On the other hand, the challenge of improving the knowledge level of professional accountants about standards is a major problem. Subject of this research is to empirically determine the perspectives of persons who perform the accounting profession in Baku after the transition to IFRS. In this context, the purpose of this research is to determine the reason why Professional Accountants working in Azerbaijan cannot learn Azerbaijani National Accounting Standards (MMS) at a desired level, to identify the difficulties and learning demands of Professional Accountants in Azerbaijan.

To make mutual evaluations in terms of different demographic characteristics, (gender, age, mode of study, education level, professional experience, department of graduation), to examine the attitudes and perspectives of the relationship between the concern about standards learning and the attitudes of the professions is the other objectives of research.

On the other hand, analysing of professional accountants' views on the importance and necessity of standards, analysing of expectations of professional accountants, determination of what is effective in learning standards are the other objectives of this research. In this context, professional accountants in Baku-Azerbaijan were determined as the population, and 75 professional were included in the sampling.

Methods: The data used in the research were obtained by questionnaire method. The questions included in the questionnaire were used with the permission of the researcher Fevzi Serkan ÖZDEMİR in his previous research.

The main mass of the research is the members of the profession in Baku. Questionnaire was applied by selecting random sampling method from this main mass. The criteria that are important in this selection is the best representation of the country due to Baku is the most developed province in Azerbaijan.

The survey form used in the research consists of two parts. The first part of the question consists of 6 questions covering the demographic characteristics of the profession accountants. In the second part, 27 questions were used in 5 chapters aiming to provide statistical findings. The second part consists of 27 items with a 5-point Likert scale in order to measure professional accountants' ideas.

Findings: Cronbach Alpha Reliability analysis was applied for the reliability of the data set. The general Cronbach Alpha coefficient of the variables included in the study's model was found to be 75,6% and this coefficient indicates that the scale is very reliable. In social sciences this value is considered to be 70%. SPSS 22.0 statistical package program was used to analyze the research findings.

Single Sample Kolmogorov Smirnov Test was applied to test whether the variables showed normal distribution. This method is used to test whether randomly collected data conforms to a specific distribution. Because of the fact that the data with this method is less than 0.05, the significance values of the 27 variables (asympt. Sig.) Are found to be not normal distribution characteristics, non-parametric tests were used for all variables. For this reason, Mann-Whitney U Test was used for the groups consisting of two groups and Kruskal-Wallis H test was used for the groups consisting of more than two groups.

Conclusion: It has been determined that the majority of accounting professionals are dependent professionals in Azerbaijan. According to results of this study, it can be said that Professional accountants in Baku considered the implementation of MMS as necessary, but that their knowledge level was not sufficient. It is also stated that there is not enough training about MMS and problems are encountered in the application phase in terms of accounting standards.

It has been seen that significant differences were found 5 variables in terms of gender, 5 variables in terms of working style, 2 variables in terms of age, 2 variables in terms of education status, 1 variable in terms of professional experience and 4 variables in terms of department of graduation.

It is observed that the accounting professionals who are required to follow the legislation and regulations have difficulty in following the updates to the standards. Educators should be preferred from the educators who can train with examples from the country accounting applications by experts who have the knowledge and competence of current knowledge and competence. The use of old literature or practice in Azerbaijan in the current education system is one of the biggest obstacles in the learning of the standards process.

Türk Sınai Mülkiyet Hukuku Çerçevesinde Marka ile Coğrafi İşaretlerin Karşılaştırılması

Comparison of Brand and Geographical Indications in Turkish Industrial Property Law

Öz

Marka ve coğrafi işaretler, sınai mülkiyet kapsamının önemli öğeleri sayılır. Bu işaretler, mal ve hizmet ürünleri bağlamında ayırt edici tanıtımına ve kalite güvencesine aracılık etmektedir. Bu işaretler kapsadığı ürünlere bağlı olarak tescil ile işaret sahiplerine özel yasal koruma olanakları sağlar. Her iki marka ve coğrafi işaretler kasadığı ürünlerin tanıtımına ve güvenine yarayan yöntemlerle yasanın sağladığı hakların kullanımını işlevsel hal getirmekle gerek ülkenin ekonomi ve ticaret ortamının güven ve gelişmesini etkilemekle, ürünlere bu işaret araçlarla büyük pazar çevresi oluşturmaktadır. Bu bakımdan her iki işaretin de kapsadığı ürünlere ilişkin genel amacı ve ilişkin olduğu ürünlerin kimliklerini ayırt edici biçimde tanımlamak bu işaretlerin ortak ve bezer işlevleri olmakla birlikte her birinin bu yönde izlediği ve sağladığı haklar bir bütünlük içinde birbirinden farklı işlev ve yöntemler izlemektedirler. Sınai mülkiyeti simgeleyen marka ve coğrafi arasındaki ilişkinin milli ve yerli boyutları bağlamında mal ve hizmetlerin tanıtımı ve üretim yer ve kültürünün rekabetçi biçimde güven sağlaması yönünde birbirini tamamlayan bir kimlik bütünü olarak ortaya çıktığı görülecektir. Bu açıdan bu iki işaretin benzer ve farklı yönlerinin incelenmesi, aralarındaki ilişkinin anlaşılması ve tüketicilere sağladığı yararlar ile bu mülkiyet işaretlerinin sahiplerine sağlanan hakların belirlenmesi için yararlı olacaktır. Bu çalışmada marka ve coğrafi işaretlerin özellikle Türk Sınai Mülkiyet Kanunu çerçevesinde tescili için gereken koşullar ile bu işaretlerin kapsadığı ürünler ve koruma altına alınan haklar bağlamında arasındaki benzer ve farklı yönler karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Abstract

Trademarks and geographical indications are considered important items of industrial property. These signs mediate distinctive presentation and quality assurance in the context of goods and services. In addition, these markings provide special legal protection possibilities for signatories, depending on the products they cover. Both brands and geographical indications constitute a major market environment for these products by influencing the confidence and well-being of the economy and the trade environment of the country, with the use of the rights provided by the legislation of the legislature to promote and trust the merchandise of the merchandise. In this respect, to define the identities of the products which are both general and related to the products covered by both marks, the rights and obligations that each one follows and follow different functions and methods in a unity.

As a matter of fact, it will be seen that the relationship between trademarks and geographical indications symbolizing industrial property in the framework of the national economy and cultural composition emerged as a complementary identity to each other in the promotion of goods and services in the context of national and indigenous dimensions and in the competitive form of production and culture. In this respect, the examination of similar and divergent aspects of these two marks will be useful for understanding the relationship between them and for the benefit they provide to the consumers and for determining the rights granted to the owners of these property signs. In this study, the similarities and differences between the trademark and geographical indications, in particular the requirements for registration under the Turkish Industrial Property Law, and the products covered by these marks and the rights under protection, will be examined comparatively.

Giriş

Marka ve coğrafi işaretler, sınai mülkiyetin önemli öğeleri sayılır. Her ikisi de sınai mülkiyet niteliğinde belirli amaç ve işlevleri kapsamında birbirini tamamlamaktadır. Bu tür öğeler, esas

Mohammad Maghaminia

Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane
Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü,
m.magami@gumushane.edu.tr

Article Type / Makale Türü

Review / Derleme

Anahtar Kelimeler

Marka, Coğrafi İşaret, Türk Sınai mülkiyet
hukuku, hakların Korunması

Keywords

Trademark, Geographical Indication, Turkish
Industrial Property Law, Protection of Rights

Bilgilendirme

Bu çalışma, Gümüşhane Üniversitesi ev
sahipliğinde düzenlenen Uluslararası Marka ve
Marka Kent Kongresi'nde Bildiri olarak
sunulmuştur.

Submitted: 06 / 01 / 2019

Revised:

Accepted: 16 / 01 / 2019

itibariyle mal veya hizmet ürünleri temsil eden belirli işaretlerdir. Bu işaretler, belirli işletme/işletmeler veya üretücü/ üretücülerin mal ve/veya hizmet ürünlerinin tanımı veya üretim yer kökeni itibariyle diğer ürünlerden ayırt etmeye yarayan işaretlerdir.

Diğer sınai mülkiyet işaretleri gibi, marka ve coğrafi işaretlerinin de rekabet alanında önemli etkinliğe sahiptir. Çünkü bu işaretler, ürünlerle müşteri çevresi arasında güçlü iletişim ve algı aracı olmakla birlikte bu ürünlerin kolayca tanımı, kalitesi ve kaynağı konusunda müşterilere güven sağlama işlevi görmektedir. Genel olarak yetkili kişilerce ürünlerle özdeş olan bu işaretlere bağlı hakların mülkiyet edinilmesi mümkündür. Bu tür sınai mülkiyet hakkının daha güvenli ve özel yasal düzenlemeler ile korunabilmesi için marka veya coğrafi işaretlerin ilgili yetkili kurum nezdine kanunda belirtilen biçimde tescil ile özel koruma kapsamına alınmaktadır. Marka ve Coğrafi işaretlerin karşılaştırılması, her birinin kendine özgü yapı ve işlevlerinin anlaşılması sağlamla bu işaretlerin aynı zamanda sınai mülkiyet değeri niteliğinde aynı amaca hizmet eden algısal iletişim araçları sayılmaktadır. Bu çalışmada, konunun daha düzenli ve kolay anlaşılması için önce marka ve coğrafi işaret kavramı üzerine durulacaktır. Daha sonra iki işaret türlerinin çeşitli yöleriyle farklı ve benzeri yönleri incelenecektir.

1. Marka ve Coğrafi İşaret Kavramı

1.1. Marka Kavramı

1.1.1. Marka'nın Tanımı

Marka, sözcük itibariyle Latince kökenli olup, Fransız hukukunun etkisi ile Türkçeye aktarılmıştır¹. Marka sözcüğü, Osmanlı dönemine ait yasal düzenlemelerde " Alamet-i Farika" olarak ifade edilirdi. Türkçe'de genel olarak ayırt edici bir simge, özgünlüğüyle tanınmış ürün veya belirli tanınmış bir değer için ifade edilmektedir². Marka, bir değere ilişkin özelliğin veya yaklaşımın algılanmasına aracı olan bir simgedir. Marka sözcüğü çeşitli sosyal, ekonomi ve hukuki alanlarda özel tanıtım aracı olarak kullanılmaktadır. Marka, muhatabı olan tüketiciler bakımından³, tüketicilerin bir ürünü marka algısıyla satın aldıklarında veya yararlandıklarında, her şeyden önce bu ürünün kalitesini, niteliğini, fiyatını veya diğer her yönünü simgesel olarak duyularında oluşturduğu algı beklentilerini tatmin edici olmasını sağlar⁴.

Diğer bir deyişle markanın bu değer kaynağı, konu ettiği ürünün bütün niteliğinin algılamasını sağlayan işaretiyle tüketicilerin algısında tanımlayıcı bir olgu oluşturur. Bu bakımdan bir ürünün tanımında veya diğer ürünlerden ayırt edilmesinde sadece teknik özellikler yeterli değildir. Bunların temelinde işlemenin sağladığı güven gelmektedir. Güven, sosyal değerlerin ve bu değerler üzerinden oluşan bir değer yargısına ilişkin bir kavram olmakla birlikte bir işaretin özellikle marka gibi algı aracı veya tanıtım bağı olması itibariyle bu bağın, sosyal güven esasına dayanmadan oluşması olanaksızdır⁵.

Ekonomik anlamda işletme ürünleri bağlamında tüketicilerde güçlü bir algı bağı yaratmak üzere bu ürünleri diğer rakiplerinin benzer ürünlerinden ayırt edici biçimde kendine özgü bir tanıtıcı işareti kullanmaları özellikle ticaret alanında çok eski çağlardan beri alışa gelmiştir. Marka aracılığıyla tüketici çevresinin ürünün kalitesi, özelliği ve ayırt edici niteliğinden edindiği algı bağı, bir yönüyle ürünü üreten veya pazarlayan işletme ile müşterileri arasında güçlü bir bağ ve güven sağlayacaktır⁶. Diğer bir yönüyle marka aracılığıyla işletme ile tüketici çevresi arasında kurulan veya kurulacak güven bağının sürekliliği için ürünü işleten işletmeye veya ürünün kaynak yeriyene ilişkin yasal düzenlemelerle sağlanan özel koruma olanak ve haklarından yararlanmasını

1. Bu sözcük, Cumhuriyetin ilk yasal düzenlemelerinde özellikle 1932 yılından itibaren kullanılmaya başlamıştır. Osmanlı dönemindeki yasal düzenlemelerde marka anlamında kullanılan sözcük ise " alamet-i farika"dır. Marka sözcüğü, İtalyanca "marca", İngilizce "brand, mark", Fransızca "marque" olarak ifade edilmektedir. Bkz. Karayalçın, Y. (1957), Ticaret Hukuku Dersleri, Ankara, s.280.

2. Karayalçın, 1957, s. 280

3. Bkz. Taşkın, Ç./ Akat, Ö. (2008), Marka ve Marka Stratejileri, Burasa, s. 8-10

4. Bkz. Wood, L. (2000), Brands And Brand Equity, Definition And Management, Management Decision, Vol.38, p.662

5. Ayrıca bkz. Taşkın/ Akat, 2008, s. 39-40

6. Bkz. Dönmez, İ. (1997), Markalar ve Haksız Rekabet Davaları, Ankara, s. 20; Camcı, Ö. (1999), Marka davaları, İstanbul, s. 16-17.

sağlayacaktır. Bu bağlamda marka özellikle ticaret faaliyetler, tacirler bir ürünün kendi işletmesinde üretildiğini veya pazarlandığını, belirli özellikler taşıdığını göstermek veya tanıtmak üzere kullandıkları ürün işaretidir⁷. Doktrinin marka bağlamındaki tanımlarının bir çoğu, sadece bu işaretlerin teknik işlevine yöneliktir. Oysa, onun hukuki alanda korunan sınai mülkiyet değeri üzerine durulmamıştır. Bu bağlamda doktrinde marka, işletmelerin mal yada hizmetlerini diğer işletmelerin mal ya da hizmetlerinden ayırt etmek için kullanılan işaretlerdir⁸. Marka, diğer bir benzer tanıma göre, satıcı veya satıcılarca ürünlerini rakiplerinden ayırtmak ve tanımlanması üzere kullandıkları simgelerdir⁹. Ayrıca fikri mülkiyet haklarının ticari niteliklerine ilişkin 1994 tarihli TRIPS¹⁰ anlaşmasının 15. maddesi gereğince, marka, bir işletmenin mal ve hizmetlerini diğer işletmelerin mal ve hizmetlerinden ayıran herhangi bir işaret veya işaret bileşimidir. Türk Sınai Mülkiyet Kanunu'nun 4. maddesi gereğince, marka, tescile konu olabilecek işaretler bağlamında "bir teşebbüsün mallarının veya hizmetlerinin diğer teşebbüslerin mallarından veya hizmetlerinden ayırt edilmesini sağlaması ve marka sahibine sağlanan korumanın konusunun açık ve kesin olarak anlaşılmasını sağlayabilecek şekilde sicilde gösterilebilir olması şartıyla kişi adları dâhil sözcükler, şekiller, renkler, harfler, sayılar, sesler ve malların veya ambalajlarının biçimi olmak üzere her tür işareten oluşur". Bu bakımdan gerek uluslararası hukuk gerek ulusal hukukta marka bir ticari değer olarak sınai mülkiyet hakkını kazandıran bir değer varlığı olarak tanımlanmaktadır¹¹.

1.1.2. Markanın Niteliği

Marka kavramına ilişkin yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi, marka, teknik niteliği itibariyle bir ürünün belirli özelliği itibariyle tanıtımına yarayan bir işarettir. Bu işaretin geniş anlamda göreme duyusu dışında koklama veya işitme duyular aracılığıyla tanıtma niteliğini taşımaktadır¹². Bu itibariyle markayı, kişilerin duyu algısında bir ürün özdeşliğini çarıştıran işaret olarak nitelendirmek mümkündür. Ayrıca, özellikle marka değerinin haksız rekabet ilişkisinde ihlal edilmesi dolayısıyla korunması, dar biçimde bu ilişkinin hükümlerini düzenleyen genel hükümlere tabi olmakla birlikte markanın etkin ve özel hukuki korumadan yararlanabilmesi, SMK'nda öngörülen koşullar çerçevesinde tescil edilmesiyle sağlanmaktadır. Bunun için özellikle ticari ürünler bağlamında belirli işletme ürünlerini diğer işletmelerin ürünlerinden açıkça ayırt edici bir işaret olmasını ve bu işaretin sicilde gösterilebilir nitelikte olmasını gerektirmektedir. Marka tescil ile sahibine hem mülkiyetindeki değeri hem kullanılmasında tekel hakkına kavuşacak hem hukukunun sağladığı etkin korumadan yararlanabilecektir. Doktrinde marka üzerindeki hak, parayla ölçülebilen ve hukuki işlemlere konu olabilecek şekilde herkese karşı ileri sürülebilen mutlak bir sübjektif hak olarak nitelendirilmektedir¹³.

Türk doktrinde markaya ilişkin yasal düzenlemelerle markanın sınai mülkiyeti hakkına ilişkin özel korumanın sağlanması için anılan kanunda öngörülen tescil, bu hakkın doğumu için kurucu nitelikte olduğu ileri sürülmektedir¹⁴. Nitekim ticari ilişkilerde marka, ticari bir değer niteliğinde ticari işletmenin maddi olmayan malvarlığının önemli bir bölümünü oluşturmakla birlikte ticari işletmenin en önemli iletişim aracı ve koruyucu simgesi sayılmaktadır.

7. Karayalçın, 1957, s.276

8. Dönmez, 1997, s. 19; Feyzan Hayal, Ş. (1998), Patent Hakkının Korunması, Ankara, s.23.

9. Marka kavramına ilişkin ABD Pazarlama Birliği Örgütü'nün tanımı olarak bkz.Keller, K. (2003), Strategic Brand Managment, secound Edition, USA, Prentie Hall, p.3

10. Ticarete İlişkin Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması

11. Camcı, 1999, s. 127

12. Bu bağlamda Arkan'a göre, "önemli olan , işaretin, çizimle görüntülenebilmesi yada benzer bir biçimde ifade edilmesidir. Üç boyutlu şekillerin ve notaya dökülebilmesi koşuluyla bir melodinin de marka olarak kullanılması mümkündür. Kimyasal bir formülle ifade edilebilen koku da, marka olabilir.".(Arkan, 2014, s. 275).

13. Karayalçın, 1957, s. 284.

14. Karayalçın, 1957, s. 291; Karayalçın bu görüşünü, markaya ilişkin sınai mülkiyet hakkını, bir taşınmaz mala benzetmekle, bu taşınmazın tapuya tescili ile bu hakkın doğumunu herkese karşı ileri sürebileceğinden mutlak bir koruma hakkına sahip olacağından ve buna karşılık tapuya tescil edilmeyen taşınmazın ancak haklı bir sebebe dayalı sadece zilyetlikten doğan haklara sahip olacağını örnek göstermektedir. Oysa doktrinde Arseven, marka tescili, açıklayıcı nitelikte olduğunu ileri sürmektedir. Bu yazara göre, eğer marka üzerindeki hak ancak tescil ile doğmuş sayılması halinde tescil edilmeyen markalar, tescil edilen markalar karşısında korunmaz idi.(Bkz. Karayalçın, 1957, s. 291, dpn: 22).

Marka, bir yandan konu ettiği ürünün niteliği gereği mal markaları ve hizmet markaları olarak ikiye ayrılır. Diğer yandan marka, kullanım biçimi itibarıyla bireysel markalar, ortak markalar ve garanti markalar şeklinde belirli türlerle nitelendirilmektedir¹⁵. Garanti marka, bireysel ve ortak markalardan farklı olarak, marka sahibinin denetimi altında birçok işletmenin kendi ürünlerinin ortak özelliklerini, üretim usullerini, coğrafi menşelerini ve kalitesini garanti etmeye yönelik belirledikleri işarettir¹⁶. Ayrıca bu tür markanın marka sahibinin veya marka sahibine iktisaden bağlı olan işletmenin mal veya hizmetlerinde kullanılması yasaktır. (SMK.m.31/1-2)

1.1.3. Markanın Özelliği

Markanın en başta gelen özelliği, markaya ilişkin SMK'nda belirtilen tanım ve koşullar çerçevesinde tescil edilmesiyle markadan doğan hakların bu kanuna göre özel olarak korunmaya elverişli olmasıdır. Bu yönde marka hakkına sahip olanlar çeşitli dava ve taleplerle bu değere ilişkin gerek ticari ve gerek ekonomi haklarını koruyabileceklerdir. Markanın mülkiyet değeri, markanın kimliği ve işlevleriyle ayrılmaz bir bütünlük oluşturmaktadır. Marka'nın diğer bir özelliği de markanın gerek teknik oluşumuna ve gerek sınai mülkiyet hakkı olarak korunmasına ilişkin uluslararası hukuk alanında her yönüyle geniş yasal kaynaklara dayanmasıdır. Bu bağlamda ulusal düzeyde sınai mülkiyet hukukunun gittikçe genişleme ve gelişme sürecinde olması, özellikle Türk Sınai mülkiyet hukukundaki gelişen yasal düzenlemeler bunun bir sonucudur. Bu bakımdan marka hukukunun uluslararası özelliği diğer hukuk alanlarına oranla daha baskındır. Sınai mülkiyet öğeleri içinde en eski uygulama geçmişine sahip olan marka hakkı ayrıca, ticari faaliyetlerde girişimcilerin meslek ahlaki, dürüstlük kuralları ve iyi niyet ölçeklere göre davranmalarını gerektirmektedir. Bu bağlamda SMK, girişimcilerin markadan kaynaklanan haklarını korumaya yönelik ve buna karşılık tüketicilerin hakkaniyet ve yarar sahipliği içinde en azami yararlarını sağlamada en etkin yasal düzenleme özelliğini taşımaktadır.

Markaya ilişkin hak, başkasına devredilebilir özelliğine sahiptir. Bu bakımdan marka, başkasına kullandırmak üzere lisans sözleşmesine konu olabileceği gibi, miras yoluyla devredilir veya güvence amaçlı sözleşmelere ve haciz işlemine konu olabilir. Ayrıca markanın tesciline konu olan mal ve hizmetlerin tamamı veya bir bölümü için işletmenin devir kapsamından bağımsızca devredilebilir¹⁷. Ancak ortak ve garanti markaların devri, marka siciline kayıtlı geçerlilik kazanmaktadır (SMK.m.148/7). Markanın diğer bir özelliği de bu markaya bağlı haklarının SMK'nın ilgili hükümleri bağlamında korunmasının onar yıllık tescil işleminin belirli ücrete bağlı yenilemeye tabi olmasıdır. Ayrıca bu koruma süresince haklı bir neden olmaksızın beş yıl aralıksız kullanım dışı olmamalıdır.

1.1.4. Markanın İşlevleri

Marka'nın teknik anlamda bir işletmeye ilişkin ürünlerini diğer işletme ürünlerinden ayırt etmeye yönelik işlevi ile markanın konu ettiği ürünler ile tüketici arasında algı iletişimi işlevi gibi algı iletişimi ve tanıtım işlevleri dışında marka genel olarak, sahibine üretim veya pazarlama bağlamında ürünün özelliği, kalitesi ve üretim teknikleriyle ticari değer ve itibar kazandırma işlevi görmektedir. Bu bakımdan rekabet piyasasında marka sahiplerini rakiplerin haksız rekabetine karşı korumak ve teknoloji ve ekonomi alanlarda gelişme güvenini sağlamak, marka hukukunun temel amaçlarını oluşturmaktadır. Marka'nın bütün ekonomi ve sosyal alanlarda olduğu gibi ticaret hayatında da bir çok değişik işlevleri söz konusudur. Bu işlevleri başında özellikle aşağıdaki işlevlere değinmek mümkündür.

1.1.4.1. Ürünleri ayırt edici işlevi

Marka'nın ayırt edici işlevi aynı zamanda onun konu ettiği ürünün özelliğiyle tanınmasını da sağlayacak bir işlevini de beraberinde getirecektir. Marka, ayırt edici işleviyle bir markaya konu olan ürünler ile diğer işletme ürünleri arasında tüketicilerin karıştırılma olasılığını ortadan kaldırmakta ve karşılaştırma olanağını sağlamaktadır. Böylece tüketicilerin tercih haklarına önemli ölçüde etki sağlamaktadır. Oysa, eğer marka ile oluşturulan işaret, tüketicilerde benzer ürünler arasında

¹⁵. Bkz. Bahtiyar, 2012, s.120-12.

¹⁶. Yön Birliği'nin "woolmark" markası, Türk patent Enstitüsü'ne ait "TES" markası gibi (Bkz, Arkan, 2014, s. 277).

¹⁷. Arkan, 2014, s. 293; Bahtiyar, 2012, s. 130-131.

yanıltıcı biçimde bir benzerlik algısının oluşmasına sebep olursa, markanın ayırt edici gücünü kaybettiğinden söz edilir. Bu bakımdan buna sebep olan diğer marka işaretlerinin bu duruma yol açan yanıltıcı işaretlerin tescilinin önlenmesine veya iptaline ilişkin hukuki olanklarından tararlanabilir. Veya markayı diğer bir kişi tarafından izinsizce ürünlerinde kullanılması da bu markanın güven işlevini zedeleyecektir. Dolayısıyla markanın ayırt edici gücünün zayıflaması büyük ölçüde markanın diğer işlevlerini olumsuz etkileyecektir. Ayrıca, tescil başvurusunda ayırt edici gücü olmayan bir işaret, marka olarak tescilinin ret edilmesi gerekir¹⁸. Markanın ayırt ediciliği, markanın tescili bakımından aranan temel bir unsur olmakla birlikte bu markaya ilişkin hakların korunmasında da önmeli ölçüt sayılır.

1.1.4.2. Kaynak gösterme işlevi

Marka'nın ayırt edici işlevi aynı zamanda hangi işletme veya işletmeler tarafından üretildiğini veya piyasaya sürüldüğünü gösterir¹⁹. Marka'nın oluşturduğu işaret, özellikle markaya ilişkin hakların korunmasında büyük önem taşımaktadır. Bir ürüne ilişkin markanın bu işlevi, ürünün kaynağı olan işletme ile tüketicilerin arasında sürekli ve kapsamlı bir güven bağının oluşmasına da önemli bir algı ortamını sağlamış olacaktır. Dolayısıyla bu güven bazında işletmenin diğer ürünlere olan ilgi ve iletişimi kolaylaştıracaktır. Nitekim, bu işaretlerin diğer işletme ürünlerin marka işaretleriyle tüketicilerin algısında benzerlik veya yanıltma oluşturacak biçimde olması halinde markanın tescili mutlak veya nispi biçimde ret nedeni sayılabilmektedir.

1.1.4.3. Tanıtma işlevi

Marka'nın ayırt edici ve kaynak gösterme işlevleri dolayısıyla işletmeler, bu işaretin biçimsel ve anlamsal algılama ölçütü bağlamında kendiliğinden bir tanıtım aracı olma yapıda olması için özen gösterirler. Bu bakımdan markanın sosyal algıda özellikle konu ettiği ürünlere ilginin artması için algıda kalıcı ve dikkat çekici olması için uzmanca işaretler seçilmektedir. Çünkü marka, tanıtma yetkinliğiyle tüketicilerin ürün seçiminde ve tüketiminde bu ürünlere olan ilginin yaygınlaşmasında etkili olacaktır.

1.1.4.4. Garanti işlevi

Marka, konu ettiği ürünlerin niteliği veya kalitesini tüketicilerin algı değerlerinde oluşturduğu güvene göre bu ürünlerin bilinen bir işletme tarafından üretildiği veya piyasaya sunulduğu itibarıyla algılanan nitelikte veya kalitede olduğunu göstermektedir²⁰. Böylece marka tüketicilerin sosyal algılarında yarattığı güven bağı, markanın konu ettiği ürünlerde beklenen nitelikleri taşıdığına ilişkin sosyal bir garanti sayılmaktadır. Nitekim, marka bazı ürünlerin kalites, özelliği veya kendisiyle özdeş hale gelebilir²¹. Marka türleri içinde garanti markaların garanti kapsamında markaya konu olan ürünün coğrafi menşesini ve üretim usullerini garanti etmektir. Ancak, markanın garanti işlevi bir bakımdan markanın uzun bir süre tescil edildiği kullanım şartlarına uygun olarak kullanımda olmasını gerektirebilir. Oysa, bir markanın haklı bir neden olmaksızın aralıksız beş yıl boyunca kullanılmaması halinde, ilgili markanın iptaline karar verilir (SMK.m.9)²².

Nitekim, markanın lisans sözleşmesine konu olması halinde lisans verenin bu markayı lisans alan tarafından üretilecek veya sunulacak ürünün kalitesini garanti altına alacak biçimde gereken önlemleri almakla yükümlüdür. Ayrıca lisans alanın da lisans sözleşmesiyle öngörülen koşullara göre davranması gerekir Yoksa, marka sahibi, markanın tescilinden doğan haklarını lisans alana karşı ileri sürebilir (SMK.m.24/4). Markanın garanti işlevine ilişkin SMK'nun ilgili hükümlerinden de anlaşılacağı gibi, gereken önlemlerinin alınması ve denetlenmesi büyük ölçüde marka sahibinin girişimine bağlıdır.

¹⁸. Bkz.Arkan, 2014, s. 278.

¹⁹. Bahtiyar, 2012, s. 120, 122

²⁰. Karayalçın, 1957, s. 277; Bahtiyar, 2012, 122,

²¹. Bahtiyar, 2012, s. 120

²². Aynı maddenin ikinci bendine göre, markanın temel özelliği olan ayırt edici biçimi değişmeksizin farklı unsurlarla kullanılması ve markanı sadece ihracat amacıyla mal ve ambalajlarında kullanılması markanın kullanıldığını ifade etmektedir.

1.1.5. Markanın korunmasına ilişkin yasal düzenlemeler

Marka'nın korunmasına ilişkin Türk hukukunda ilkin Osmanlı devletinde 1857 tarihli Fransız Marka yasasından esinmekle "Alameti Farika Nizamnamesi"²³ adı ile 1888 yılında düzenlenmiştir. 1965 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 1965'de Markalar Kanunu 1995'e kadar uygulanmış ve 1995'de 556 sayılı KHK ile Markaların Korunması'na ilişkin yasa yürürlüğe konulmuştur. 22.12.2016 tarihinde ise, 6769 sayılı kanunla "Sınai mülkiyet Kanunu" markaya ilişkin kanuni düzenleme bu kanunun 1.kitabında öngörülmüştür. Bu düzenleme markaya ilişkin başvuruları, tescil, tescil sonrası işlemleri ve bu hakların ihlaline dair hukuki ve cezai yaptırımları içermektedir.

Nitekim, TTK'nun 54 ile 63 maddeleri arasında hakız rekabete ilişkin hükümleri, haksız rekabete karşı marka değerinin korunmasına ilişkin tacirlere gereken önlemleri almayı ve çeşitli davalarla hukuki olanaklardan yararlanmayı sağlamıştır. Bu hükümlerin amacı genel olarak rekabete katılan bütün paydaşların menfaatine, dürüst ve bozulmamış rekabetin sağlanmasıdır (TTK.m. 54). Nitekim aynı bağlamda TBK'nun haksız rekabete ilişkin 57.maddesi gereğince marka sahipleri, dürüstlük kurallarına aykırı davranışlarla marka müşterilerini azalması veya onları kaybetme tehlikesiyle karşılaşması hainde bu davranışlara son verilmesini ve kusurları ölçüsünde uğradığı zararın karşılanmasını isteyebilir.

1.2. Coğrafi İşaret Kavramı

1.2.1. Coğrafi İşaret'in Tanımı

Coğrafi işaret, bir niteliği, ünü veya diğer özellikleriyle belirli bir coğrafi yere ait olan ürünleri adlandırmak için kullanılan işaretlerdir. Örneğin, Antep Fıstığı, Amasya Elması, Çorum Leblebisi gibi adlar. Bazı yazarlar, coğrafi işareti, bir ürünün gerçek bir coğrafi yere bağlılığını veya bir coğrafi yerin adına özdeş bir kaynak kimliğini gösteren bir işaret olarak tanımlamaktadır²⁴. Diğer bazı yazarlar, coğrafi işareti, belirli bir coğrafi yöre, alan veya bölge adı ile anılan ürünlerin korunmasını sağlayan bir hak olarak tanımlamaktadır²⁵. Coğrafi işaret, ayrıca SMK'nun 34.maddesinin birinci bendi gereğince, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökenin bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ürünü gösteren bir işaret olarak tanımlanmıştır. Coğrafi işaret, TRIPS Anlaşması'nın 22. maddesinin birinci fıkrasında yapılan tanıma göre, üye bir ülkenin toprağından, bölgesinden veya yöresinden kaynaklanan ve belirgin bir niteliği, kalitesi, ünü veya herhangi bir özelliğiyle önplana çıkan bir coğrafi yerin adıyla bağdaştırılan ürünleri tanımlamak için kullanılan işaretlerdir.

Coğrafi işarete ilişkin yukarıda anılan doktrin ve kanun tanımların ve diğer birçok benzer tanımların özünde bu işaretin bir ürünün kökeni itibariyle hukuken korumaya değer gören ekonomik bir kimlik olmasıdır. Coğrafi işaretlere ilişkin uluslararası ve ulusal hukuk alanındaki özel yasal düzenlemeler, belirtilen amaç ve koşulları çerçevesinde bu işaretin teknik oluşumuna hukuki bir nitelik kazandırmakla kalmayıp bu işarete ilişkin hakların korunmasına ilişkin düzenleyici ve koruyucu hükümler öngörmüştür. Bu bağlamda coğrafi işareti, belirgin bir özelliğiyle bir yerin adıyla özdeşleşen bir ürünü tanımlayan simgeleyen ve işaret sahiplerine sınai mülkiyet hakkını kazandıran bir işaret olarak tanımlama mümkündür. Coğrafi işaretlere konu olan ürünlerin hangi biçimde ve koşullarda SMK'nun sağladığı korumadan yararlanacağını anılan kanunda açıkça belirtilmiştir. Nitekim SMK'nun 33.maddesi ile 34. maddenin birinci fıkrası bir arada değerlendirildiğinde, coğrafi işaret, doğal ve beşeri unsurların bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkan gıda, tarım, maden, el sanatları ürünleri ile sanayi ürünlerin belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri yönünden kökeni olduğu coğrafi yer ile özdeşleşmiş olduklarını gösteren işaret olup ayrıca bu işaretlere ilişkin hak sahiplerinin öngörülen koşullara uygunluğu çerçevesinde SMK'nun korunmasından yararlanacaktır.

Coğrafi işaretler, ayrıca tescili bakımından kanunda belirtilen özelliklerine göre ya menşe adı veya mahreç işareti olarak tescil edilmesi gerekmektedir (SMK.m.34/1). Coğrafi işaretin menşe adı

²³."Fabrikalar Mamulâtı ile Eşyayı Ticariyeye Mahsus Alamet-i Farikalara Dair Nizamname" Bkz. Arkan, 2014, s. 271.

²⁴. Lackert, C. (1998), Geographical Indications: What Does the WTO TRIPs Agreement Require?", *Trademark World*, Vol: 109, p. 2; Stoll, R. (1999), "TRIPs Implementation on Geographical Indications", *APEC IPR International Symposium*, Taejon, p:1.

²⁵. Yalçın, U. (2000), Türkiye'deki Coğrafi İşaretlerin Tescil İşlemlerinin Tamamlanmasının Önemi", *Finansal Forum*,

veya mahreç işareti niteliği, SMK'nun 34.maddesinin (a) ve (b) bendinde belirtilen özellikleriyle tespit edilir. Coğrafi işaretin tescil başvurusunda hak sahibinin coğrafi işaretin hangi özellikte olduğuna ilişkin Kuruma gereken bilgi ve belgeleri sunması gerekir. Menşe adı, coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya istisnai durumlarda ülkeden kaynaklanan, tüm veya esas özelliklerini bu coğrafi alana özgü doğal ve beşerî unsurlardan alan, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerin tümü bu coğrafi alanın sınırları içinde gerçekleşen ürünleri tanımlayan adlardır (SMK.m.34/1-a). Mahreç işareti ise, coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya ülkeden kaynaklanan, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından bu coğrafi alan ile özdeşleşen, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinden en az biri belirlenmiş coğrafi alanın sınırları içinde yapılan ürünleri tanımlayan adlardır (SMK.m.34/1-b). Menşe adı kavramı, 1958 tarihli Menşe Adların Korunması ve Uluslararası Tesciline ilişkin Lizbon Anlaşması'nın ikinci maddesine göre "bir yer alanı,, bölge veya ülkeye ait belirgin bir niteliği ve kalitesi ile bu coğrafi yer ile özdeşleşmiş olup doğal ve beşerî unsurların sonucu olan ürünü belirtmeye yarayan bir coğrafi addır.". Madrid Anlaşmasının birinci maddesinin birinci fıkrasının menşe adına ilişkin ifadesinden anlaşılacağı gibi, her üye ülke, ithalat sırasında malların menşe ülkesinin anlaşılabilir biçimde gösterilmesi gerektiğinde ve sahte ve aldatici menşe ülke işaretlerini taşıyan mallara el konulacaktır. Bu bağlamda, menşe adı ile mahreç işareti arasındaki önemli ayırım, menşe adının ürünün kalitesi ve niteliğinin coğrafi yer ile özdeşleşmiş olmasıdır. Oysa mahreç işareti, belirli ürünün kaynak ülkesi veya coğrafi bir yerin adını taşımasıdır. Nitekim, SMK'nun 34. maddesinin ikinci fıkrasına göre, coğrafi işaret, bir coğrafi yer adını içermeyip ancak aynı kanun birinci fıkrasındaki şartları taşıması koşuluyla bir ürünü belirtmek için geleneksel kullanılan ve günlük dilde yerleşmiş bir adın da menşe adı veya mahreç işareti olarak sayılması mümkündür. Bu gibi adlara, "Eyfel Kulesi" ve "Boğaziçi Köprüsü" örnek verilebilir²⁶.

1.2.2. Coğrafi İşaretin Niteliği

Bir coğrafi işaretin sahibine sınai mülkiyet hakkını kazandırabilmesi için bu işaretin belirli nitelikleri taşıması gerekmektedir. Coğrafi işaretlerin önemli niteliklerini şu şekilde belirtmek mümkündür: Birincisi, coğrafi işarete konu olacak ürünün kökeni olduğu coğrafi yerinin doğal unsuru ile beşerî unsurun bir aradaki oluşumu ile sonuçlanan bir ürün biçiminde olmalıdır. Aynı el sanatlar, çıkartılmış veya işlenmiş madenler, gıda ürünleri veya sınayi biçimde işlenmiş ürünler gibi. İkincisi, coğrafi işarete konu olan ürünün belirgin niteliğinin veya ününün veya diğer bir özelliğinin bu ürünün kökeni sayıldığı bir yöre, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş olması gerekmektedir. Üçüncü, Coğrafi işaretin belirtilen özellikleri bakımından ya menşe adı veya mahreç işareti şeklinde tescile konu edilebilmesidir. Dördüncü, coğrafi işaretin teknik yapısını oluşturan işaretin görsel ve baslılabilen biçimde coğrafi yerin adı ile ürünün o yer ile özdeş özelliği, ünü veya adını içeren bir nite adının bileşik şekilde olmasıdır. Ayrıca, coğrafi işaretin konusunu oluşturan ürünlerin eşya veya maddi mal niteliğinde olması gerekir. Bu durum coğrafi işaretin tescil başvurusunda ürünün maddi yapısına ve gerekirse hammaddesinin fiziksel, kimyasal, mikrobiyolojik ve duyuşal özelliklerini açıklayan teknik bilgi ve belgelerin sunulmasını gerektirebilir (SMK.m.37/1-ç). Coğrafi işaretlerin SMK'nun ilgili hükümlerinden anlaşılacağı ölçüde başta gelen niteliklerini aşağıda belirtilen yönleriyle açıklamak mümkündür:

• Bir sınai mülkiyet değer taşıması bakımından

Coğrafi işareti, SMK'nun 2.maddesinin (ı) bendinde bir sınai mülkiyet hakkı olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu hak bağlamında kanunda hakkın kullanımına ve korumasına ilişkin çeşitli haklar öngörülmüştür. Bir ürüne ilişkin coğrafi işaretin sağladığı sınai mülkiyet hakkının korunması SMK'nun öngördüğü koşullar çerçevesinde tescil edilmekle sağlanmaktadır²⁷. Ancak, coğrafi işarete ilişkin sınai mülkiyet hakkı diğer marka, patent ve sınai tasarım ve faydalı modeller gibi sınai

²⁶. Coşkun, Y.A. (2001), Coğrafi İşaretler, TPE Uzmanlık Tezi, Ankara, s.11

²⁷.Sınai mülkiyet haklarının belirlenmesi ve bu hakların korunması için ilkin 1883 tarihindeki "Sınai Mülkiyetin Himayesi İçin Bir İttihat Teşkilî Hakkındaki Mukavelename" konulu Paris anlaşması ve bu anlaşmanın günümüze kadar çeşitli tarihlerde bütünlüğü, kapsamı ve etkinliği bakımından bazı değişikliklere uğramıştır (Ayrıntılı bilgi için Bkz. Arkan, 2014, s. 273-274).

mülkiyet hakların aksine devir, haciz, işlemlere benzer hukuki işlemlere konu olmaz ve ayrıca teminat olarak da gösterilmez (SMK.m.149/1).

- **Tescil ile korunan haklar bakımından**

Coğrafi işaretlerin usulüne ve gerektirdiği koşullar altında kullanmayan veya aldatıcı ve gerçeğe aykırı işlem ve davranışlara karşı hak sahiplerinin haksız rekabet kuralları kapsamında önleyici ve koruyucu hukuki yollara başvurma hakkına sahiptir. Ayrıca, SMK'nun kapsamında bu işaretin tescil edilmesiyle edinen hakların özel olarak korunacağı anılan kanunun amacı olarak belirtilmiştir. Bu kanun kapsamında tescil edilen coğrafi işaretleri kullananların bu bağlamdaki haklarının ihlaline ilişkin hukuki ve cezai yaptırımlar yer almaktadır (SMK.m.1/1-2). Coğrafi işaretin tescil ile sağlanan haklar, işaretin bültende yayımlandığı tarihte üçüncü kişilere karşı hüküm ifade eder. Bu bakımdan başvuru yapan, bu tarihten sonra gerçekleşen ve coğrafi işaret tescilinin yayımlanmış olması durumunda yasaklanması söz konusu olabilecek eylemler sebebiyle bu eylem sahiplerine tazminat davası açmaya yetkilidir. (SMK.m.44/3).

Coğrafi işaretin tescili ile hak sahipleri çeşitli haklara sahiptir. Birincisi, üçüncü kişilerin, tescilli corafi işarete konu olan ürün özelliklerine uymadığı halde üründen yarar sağlayacak biçimde veya tescil kapsamındaki ürünlerle ilgili coğrafi işaretin veya SMK'nun 46. Maddesinin gereği kullanılması, belirtilen amblemin ticari amaçlı olarak doğrudan veya dolaylı kullanımının önlenmesini isteme hakkına sahiptir (SMK.m.44/2/a). Üçüncü kişilerin, ürünün gerçek özellikleri içerse de tescilli coğrafi işaretin, tescil kapsamındaki özelliklerini taşımayan yada çağrışım yapacak biçimde benzeri olan ürün üzerindeki yanıltıcı kullanımının veya taklidinin önlenmesini isteme hakkına sahiptir (SMK.m.44/2/b). Üçüncü kişilerin, tescilli coğrafi işarete konu olan ürünün ambalajında, reklamında veya yazılı açıklamasında ürünün tescil edilmiş doğal veya esas nitelik ve özellikleri ile menşesine ilişkin olarak yanlış veya yanıltıcı herhangi bir açıklama veya belirtmeye yer verilmesinin önlenmesini isteme hakkına sahiptir (SMK.m.44/2/c). Üçüncü kişilerin tescilli coğrafi işarete ait amblemin tüketiciyi yanıltıcı biçimde kullanımının önlenmesini isteme hakkına sahiptir (SMK.m.44/2/ç).

- **Coğrafi işaret türlerinin tescili bakımından**

Coğrafi işaretler, SMK'nda öngörülen özellikleri bakımından iki tür kapsamında tescil edilebilmektedir. Bunlar, menşe adı veya mahreç işaretidir. Bunlar SMK'nun 34.maddesinin birinci fıkrasının (a) ve (b) bendinde özellikleriyle belirtilmiştir. Buna göre, menşe adları, coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya istisnai durumlarda ülkeden kaynaklanan, tüm veya esas özelliklerini bu coğrafi alana özgü doğal ve beşerî unsurlardan alan, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerin tümü bu coğrafi alanın sınırları içinde gerçekleşen ürünleri tanımlayan adlardır. Mahreç işaretleri ise, coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya ülkeden kaynaklanan, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından bu coğrafi alan ile özdeşleşen, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinden en az biri belirlenmiş coğrafi alanın sınırları içinde yapılan ürünleri tanımlayan adlardır. Başvuru sahibinin coğrafi işarete ilişkin başvurusunda her bir menşe adı veya mahreç işareti tescil ettirmek istiyorsa ona göre anılan özelliklerini bilgi ve belgelerle belirtmesi gerekir. Coğrafi işaretlere ilişkin anılan hükümlerden ve gerek ilgili uluslararası anlaşmalardan anlaşıldığı gibi mahreç adlarının, coğrafi işaretler bağlamında en geniş kapsamlı olduğu anlaşılmaktadır. Coğrafi işaretlerin menşe adlarla bağlantısına gelince, tüm menşe adları aynı zamanda coğrafi işarettir, fakat bazı coğrafi işaretler menşe adı değildir. Kısaca, mahreç işareti belli bir ürünün coğrafi menşesini çağrıştıran her çeşit sözcükleri içeren geniş bir deyim bileşimidir. Coğrafi işaret ve menşe ad ise ürünün ünü, kalitesi ve niteliklerini coğrafi kaynağı ile ilişkilendiren terimlerdir.

Ayrıca, coğrafi işaretin tesciline başvurma hakkına şip olacak kişilerin kapsamı nitelikleri bakımından SMK'nun 36.maddesince sınırlandırmıştır. Bu maddenin birinci fıkrasına göre, "Aşağıda sayılanlar coğrafi işaret... tescil başvurusunda bulunma hakkına sahiptir: a) Üretici grupları, b) Ürün veya ürünün kaynaklandığı coğrafi alanla ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, c) Ürünle ilgili olarak kamu yararına çalışan veya üyelerinin ekonomik çıkarlarını korumaya yetkili dernekler, vakıflar ve kooperatifler, ç) Ürünün tek bir üreticisi varsa, bu durumu ispat etmesi şartıyla ilgili üretici". Bu anlamda ürünün kaynak coğrafi

yeri bakımından ülke içi veya ülke dışı ayrımı yapmaksızın yurtdışı yurtdışı, yabancı veya Türk vatandaşların da kanunda belirtilen nitelik ve koşullara göre coğrafi işaret sicilinde bulunabilecektir. Tescil başvurusunun konusu yabancı ülke kaynaklı bir coğrafi işaretin Türkiye'deki korunan coğrafi işaret ile aynı olması halinde bunlar arasında tüketicilerin karıştırmaları olasılığı göz önünde tutulur ve yabancı ülke kaynaklı coğrafi işaretinde üretim yeri olan kaynak ülkenin açık ve görülebilir biçimde belirtilmesi koşuluyla kullanımına izin verilebilir (SMK.m.39/2).

Nitekim hangi ürünlerin veya işaretlerin coğrafi işaret olarak tescile konu olmayacağı SMK'nun 35.maddesinde belirtilmiştir. Bunlar, coğrafi işaretin tanımı ve özelliğine ilişkin SMK'nun 34.maddesinin kapsamına girmeyen adlar, ürünlerin öz adları, ürünün gerçek kaynağı konusunda halkı yanıltabilecek benzer adlar, kamu düzenine ve genel ahlaka aykırı adlar, yabancı ülke kaynaklı olup kendi ülkesinde korunmayan veya kullanılmayan adlar ve tescilli veya başvurusu yapılmış bir coğrafi işaret ile tamamen veya kısmen eş sesli olan ve tüketiciyi yanıltabilecek adlardır. Ayrıca, tescilli veya tescile konu olan bir coğrafi işaretin, mal veya hizmet markası olarak yapılan tescil başvurusu kabul edilmez ve eğer tescil edilmişse dava yolu ile geçersiz kılınabilir (SMK.m. 48).

- **Coğrafi işaretlerin teknik oluşumu bakımından**

Coğrafi işaret olarak oluşturulacak adların kapsamı ve niteliği ise marka, patent veya diğer sınai mülkiyet işaretlere oranla teknik anlamda daha dar ve sınırlıdır. Çünkü, coğrafi işaretlerin ancak ilgili ürünün kökenini gösteren coğrafi bir yerin adları ile sınırlanmıştır (bir yöre, bölge veya ülke). Coğrafi işaret olarak tescile elverişli olmayan adlar, genel olarak, coğrafi işaretin gerek menşe adı ve gerek mahreç adı bakımından tescil edilebileceği ölçüde SMK'nda tanımlanan niteliğine uymayan adlardır (SMK.m.33/a, 34).

- **Coğrafi işaretlerin kullanımı bakımından**

Coğrafi işaretleri denetim süreçleri içinde usulüne göre kullanılmadığına ilişkin kurum incelemesi sonucu bu işaret hakkı da iptal edilebilecektir. Ayrıca coğrafi işaretlerde Kurum tarafından oluşturulan amblemin²⁸ kullanımı da zorunlu görülmüştür. Tescilli coğrafi işaretler, ancak sicilde belirtilen şartlara uygun ürünleri üretiminde veya bu ürünlerin pazarlamasında faaliyet gösterenlerce kullanılabilir. Bunun için bu kişilerin coğrafi işarete yönelik üretim ve pazarlama faaliyet gösterdiklerine ilişkin tescil ettirene bildirimde bulunmaları gerekir. Tescilli coğrafi işaretin kullanım hakkına sahip kişilerin bu işareti kullanırken bunu amblem ile birlikte ürün veya ambalaj üzerinde kullanmaları zorunludur²⁹. Oysa, ürünün niteliği gereği bu tür kullanım biçimi elverişli değilse, amblem ile tescilli işaret veya ad, işletmede kolayca görülecek şekilde gösterilmesi gerekir (SMK.m.46)³⁰. Türkiye'nin ikili veya çok taraflı ülkelerle yaptığı anlaşmalar kapsamında öngörülen yabancı ülkelere ilişkin coğrafi işaretler için amblemin kullanımı zorunlu değildir. Bu amblemler, Türkiye piyasasında Türkçe biçimi ve dış ticarete konu olan ürünlerde ise yabancı biçimde amblemin kullanımını tercih edenler kurumun internet sayfasında Türkçe karşılığında yabancı dilde biltilen biçimini kullanabilirler.

Coğrafi işaretin kullanımı, diğer sınai mülkiyet değerindeki ticari işaretlerin iyi niyetli kullanımı ile uyumludur. Bu çerçevede gerçek kişi tacirin adı veya tüzel kişi unvanı, ilgili kişilerce ticaret

²⁸.SMK'nun 2.maddesinin (a)bendindeki tanıma göre, bu kanun kapsamında Amblem: Coğrafi işaretler ve geleneksel ürün adlarının bu Kanun hükümlerine uygun olarak tescil edilmiş olduğunu gösteren ve Kurum tarafından oluşturulan; tescil edildiği adla birlikte ürün veya ambalajı üzerinde kullanılan ya da niteliği gereği ürünün kendisi veya ambalajı üzerinde kullanılmadığı durumlarda kolayca görülebilecek şekilde hak sahibi kullanıcılar tarafından uygulanan ve coğrafi işaretler bakımından kullanılması zorunlu olan işareti, ifade eder.

²⁹.Bu yönetmeliğin 6. Bendi gereğince Amblem, çapı 15 milimetreden küçük olmayacak şekilde kullanılır. Ayrıca aynı yönetmeliğin 7.maddesi gereğince, Amblem, yönetmeliğin ek-1'de belirtilen şekilde, üçgenlerin çevrelediği daire içinde yer alan köşeli parantez arasındaki Türkiye haritasından oluşur. Menşe adı ambleminde kırmızı, mahreç işareti ambleminde yeşil, geleneksel ürün adı ambleminde ise turkuaz rengi hâkimdir. Görünürlüğü zorlaştıran renkli zemin üzerinde amblemin kullanılması halinde, amblemin etrafında sınırlandırıcı bir dış daire kullanılır. Bu durumda dış daire ile üçgenler arasında kalan zemin beyaz olmalıdır. Ambalajda yer alan diğer tüm unsurların sadece siyah, sadece beyaz veya siyah-beyaz olması halinde amblemin siyah-beyaz kullanımı da mümkündür.

³⁰. Tescilli coğrafi işaretin kullanımı ile amblem ve amblemin kullanımına ilişkin usul ve esaslar yönetmelikle belirleneceği SMK'nun 46.maddesinin 5. Bendinde öngörülmüştür.

faaliyetlerinde halkı yanıltıcı nitelikte olmadıkça coğrafi işaretin SMK'nun 44 ve 45.maddelerinde öngörülen durumların ihlali sayılmamaktadır (SMK.m.47). Aynı şekilde, coğrafi işaretle aynı veya benzer bir marka, coğrafi işaretin korunmasından önce iyi niyetle tescil edilmiş veya bu markanın kullanım hakkı iyi niyetle kazanılmışsa, coğrafi işaretin hak sahibine verilen yetkiler, marka başvurusunun tesciline ve iyiniyetli kullanımına zarar vermez (48/2).

1.2.3. Coğrafi İşaret'in Özellikleri

Coğrafi işareti, SMK'nun 33. maddesi gereğince, doğal ve beşeri unsurların bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkan gıda, tarım, maden, el sanatları ürünlerle sanayi ürünlere konu olduğu durumda tescil ile edinen haklar, koruma altına alınacaktır. Nitekim, coğrafi işarete konu olan ürünün maddi anlamda bir mal özelliğinde olmalıdır. Bu anlamda SMK'nun 37.maddesinin 2.fıkrasının (c) bendi gereğince, coğrafi işaretin tescil başvurusunda bu işartın kapsamındaki ürünün veya hammaddesinin fiziksel, kimyasal, mikrobiyolojik ve duyuşsal özelliklerini açıklayan teknik bilgi ve belgelerin sunulması gerekir. Bu bakımdan sırf hizmet niteliğindeki ürünlerin örneğin bankacılık, sigortacılık veya turizmcilik hizmetler, coğrafi işaretlerin konu kapsamı dışında kalacağı anlaşılmaktadır.

Ayrıca coğrafi işaretler, diğer bazı sınai mülkiyet değerleri simgeleyen işaretlerin aksine tescil edenin bu işaretin kullanımında münhasır tek hakkına sahip olmamasıdır (SMK.m.44/7). Dolayısıyla bu hakkı kullanma, coğrafi işareti tescil eden kişiye özgü olmadığından bu işaretin tescilde belirtien kullanım koşullarına uygun faaliyet gösteren bu hakkın kullanımında bulunabilir. Bu bakımdan bu coğrafi işarete ilişkin mülkiyet hakkı ve kullanımı, kolletif hak özelliğine sahiptir.

Coğrafi işaretlerin kullanımı, bazı diğer sınai mülkiyet değerini taşıyan işaretlerin aksine Türk Patent ve Marka Kurumu'nun denetimine tabidir. Tescilli coğrafi işarete konu olan ürünlerin üretimi, pazarlaması veya dağıtımını süreçlerinde veya piyasadaki kullanımının tescilde belirtilen özelliklere uygunluğu bu denetimin her türlü faaliyetini içerecektir. Bu denetim başvuruda belirlenir ve Türk Patent ve Marka Kurumu'nca yeterliliği onaylan denetim yetkilisi tarafından yerine getirilir. Coğrafi işaretin tescili Kurum bülteninde yayımı tarihinden itibaren denetim raporları, kural olarak her yıl bir defa ilgili Kurum'a sunulur (SMK.m. 49/2-3-4)³¹.

1.2.4. Coğrafi İşaret'in İşlevleri

Coğrafi işaretin ana işlevleri başında ürünün coğrafi yer kaynağını diğer coğrafi yerlerdeki aynı ürünleri, niteliği, ünü veya diğer bir özelliği bağlamında ayırt edici işlevidir. Coğrafi işaretin bu işlevi aynı zamanda konu ettiği ürüne bir coğrafi ve yerli bir kimlik kazandırmıştır. Coğrafi işaret, diğer bir yönüyle konu ettiği ürünün üretim biçiminin (doğal üretimiyle beşeri unsurların üretiminden pazarlanmasına dek yapılan biçimsel katkılar) ve kalitesinin özelliklerini garanti etmeye yönelik işlevidir. Bu işlevin görülmesinde coğrafi işaretin tescilinde sunulan tescil şartnamesiyle belirlenen teknik yöntem ve koşullar ile ürünün bu şartnameye göre sürekli Kurumun denetim altında bulunmasının büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, coğrafi işaretin anılan işlevleri güdümünde bu işaretin konu ettiği ilgili ürünün ulusal ve uluslararası ilgili pazarlarda pazarlama aracı olarak işlev görmesidir.

Hukuki ve ekonomi bakımından coğrafi işaret, hak sahipleri bağlamında sınai mülkiyet değerindeki ekonomi bir hak niteliğiyle ulusal ve uluslararası alanda haksız rekabet karşı etkin koruma hakkından yararlanmaya ve bu işaretin konu ettiği ürünün kaynak yeri bağlamında üretim kültürünün, geleneğinin sürdürülebilir bir hukuki korumanın altında olmasını sağlayacak bir işlevi gütmektedir. Coğrafi işaretler bu işlevi ile büyük etkende ulusal ekonominin eşit dağılımda kalkınmasını da sağlayacaktır. Çünkü her yöre veya bölge, gerek şehir gerek köy veya kasaba düzeyinde kendi coğrafi yerlerinin doğal ürünlerine kendi özgün kültürel emekleriyle belirgin

³¹. Şikayet halinde Kurum denetim raporların bu sürenin dolmasından önce talep edebilir. Tescil ettiren, denetim masraflarını denetlenenlerden isteyebilir. Coğrafi işaretin kullanım süreçlerinin denetim usul ve esasların ayrıca yönetmelikle belirleneceği kanunda öngörülmüştür. SMK'nun ikinci kitabın ana konusunu oluşturan coğrafi işaretler ve geleneksel ürünler adlarına ilişkin denetim, başvuru yapan tarafından oluşturulan denetim merciinin yaptığı denetimleri kapsamakta olup, 11/6/2010 tarihli ve 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu ile diğer kanunlarda yer alan coğrafi işaretlerin ve geleneksel ürün adlarının denetimine ilişkin hükümler saklıdır (SMK.m.49/5,6,7).

nitelik veya özellik katmakla ekonomi ve ticari gelişmesine özen göstermelerine ve bununla birlikte sosyo ekonomi birikimleriyle teknoloji ve ekonomi gelişmelere katkıda bulunabileceklerdir. Coğrafi işaretlerin coğrafi yerin ürününe, bölgesine ve kültürüne yönelik sağlayacağı bu işlevlerle ülkenin turizmüne de büyük katkı sağlayacaktır.

1.2.5. Coğrafi İşaretin Korunmasına Yönelik Yasal Düzenlemeler

Coğrafi işaretler³², Türk hukukunda 1995 yılından önce tescil yoluyla korunma hakkından yoksun idi. Bu dönemde coğrafi işaretlerin korunması bir yönüyle genel olarak TTK'nun "Haksız Rekabet Hükümleri" çerçevesinde ve diğer yönüyle marka hukuku kapsamında bu koruma dolaylı olarak sağlanmakta idi³³. Coğrafi işaretlere özgü yasal düzenleme "Coğrafi işaretlerin korunması hakkında kanun hükmünde kararname" 27 Haziran 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, 22 Aralık 2016 tarihinde yürürlükten kaldırılmış ve coğrafi işarete ilişkin yasal düzenlemeye 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu'nun (2.kitabı)33-54. maddelerinde yer verilmiştir.

Coğrafi işaretlerin marka hukuku içerisinde dolaylı korunması ilkin 1965 tarihli yasa ile başlamış olup 1995 tarihli ve 551 sayılı Markalar Kanunu'nun 5. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde "...markanın tescilini isteyen kimsenin ikamet, istihsal, imal veya ticaret mahalli ile ilgisi bulunmayan menşe işaretlerini havi işaret ve adlar"ın marka olarak tescil edilemeyeceğini hükme bağlamıştır. Aynı kanunun 6.maddesinin 1. fıkrasının (a) bendin ise"...münhasıran markanın üzerine konacağı eşyanın çeşidi, cinsi, vasfı, miktarı, kıymet ve menşeyini, sevk ve tahsis olunduğu yeri veya zamanı gösteren işaret ve kayıtlardan ibaret bulunan markalar marka olarak tescil edilemez" hükmünü içermektedir. Anılan bu hükümde, menşe adlarının marka olarak tescil edilmeyeceği öngörülmektedir.

Ayrıca coğrafi işaretler de aynı marka gibi sınai mülkiyet değeri olduğundan genel olarak TTK'nun 54 ile 63 maddeleri arasında hakız rekabete ilişkin hükümlere tabi olup haksız rekabete karşı edinen hakları korumaya yönelik hukuki yollara başvurabilecektir. Görüleceği gibi coğrafi işaretlerinin de bu bağlamdaki hakları genel olarak, BK ve gerek TTK'nun anılan hükümleriyle haksız rekabet karşı korunabilecektir.

2. Marka ve Coğrafi İşaretlerin Farklı Yönleri

2.1. Marka ve Coğrafi İşaretlerin Teknik Yapı Ve Niteliği

Marka ve coğrafi işaretin temel amacı genel olarak konu ettikleri bir ürünü belirli kaynak temelinde diğer benzer ürünlerden ayırt etmeyi sağlamaktır. Marka bu bağlamdaki ayırt edicilik yönünde bir işletmeyi kaynak almaktadır. Coğrafi işareti ise, gerçek bir coğrafi yer kaynağını temel etmektedir. Anlaşılacağı gibi marka, bir işletmenin mal veya hizmet niteliğindeki ürününü diğer işletmelerin mal ve hizmetlerinden ayırt etmeyi sağlamaktır. Her iki marka ve coğrafi işaret türleri aynı güdümden, ürünleri piyasada ayırt edici kaynak ve özellikleriyle tanıtıcı amacıyla sınai mülkiyet hakkını taşıyan ticari bir değer katmaktadır. Ancak bu işaretler gerek teknik yapısı ve niteliği ve gerek hak sahipliği, kullanımı, konu ettikleri ürünlerin özelliği ve işlevleri bakımından birbirinden farklılık göstermekle birlikte, aynı zamanda temel niteliklerinde ve amaç güdümlerinde bazı benzer yönlere sahiptir.

Bu işaretlerin ayırt edici ölçüsünün önemli temel yapısını, hitap ettiği kişi çevresinin kayde değer bölümündeki algılama gücü oluşturmaktadır³⁴. Bu bakımdan SMK kapsamında gerek bu işaretlerin teknik oluşumuna ve gerek bu işaretlere konu olan ürünlerin özelliklerine ve kapsamına belirli sınırlam getirilmiştir. Bunun için marka ve coğrafi işaretleri, SMK'nun ilgili hükümlerinde teknik özelliklerinin tanımından sonra anılan sınırlamalar kapsamında hangi işaretlerin marka veya

³².a) **Menşe adı**:Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya istisnai durumlarda ülkeden kaynaklanan, tüm veya esas özelliklerini bu coğrafi alana özgü doğal ve beşerî unsurlardan alan, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerin tümü bu coğrafi alanın sınırları içinde gerçekleşen ürünleri tanımlayan adlardır. b) **Mahreç İşaretler**: Coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, bölge veya ülkeden kaynaklanan, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından bu coğrafi alan ile özdeşleşen, üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinden en az biri belirlenmiş coğrafi alanın sınırları içinde yapılan ürünleri tanımlayan işaretlerdir.(2) Coğrafi bir yer adı içermese dahi birinci fıkrada yer alan şartları taşıyan bir ürünü belirtmek için geleneksel olarak kullanılan, günlük dilde yerleşmiş ve coğrafi bir yer adı içermeyen adlar da menşe adı veya mahreç işareti olabilir.

³³.Marka kanununun ilgili hükümlerine göre "coğrafi işaret" marka olarak tescil edilmemesidir.

³⁴. Bkz. Eroğlu, S. (2003), Soyut Renk, Ses ve Üç Boyutlu İşaretlerden Marka Olarak Tescili, DEÜHF, Cilt:5, Sayı:1, s.98-99.

coğrafi işaret olarak tescile tabi olup olmayacağı ve daha sonra hangi ürünlerin bu işaretlere konu olup olmayacağı belirtilmiştir.

Marka bakımından kanun koyucu ticaret alanında bazı işaretlerin tescil edilmesini yasaklamıştır. Bunlar malın cinsi, türü, niteliği, kalitesi, miktarı, amacı, değeri, coğrafi kaynağı ile malın üretildiği, hizmetlerin sunulduğu zamanını gösteren, malın veya hizmetin diğer özelliklerin, belirten veya adlandırması özgü veya esas unsur olarak içeren işaretlerdir (SMK.m.5/1-c). Bununla bir coğrafi işaret bir marka olarak veya malın coğrafi kaynağı da halkı yanıltacak biçimdeki işaretler de marka olarak tescile elverişli değildir. Nitekim, tescilli coğrafi işaretten oluşan veya tescilli coğrafi işaret içeren işaretler de SMK'nun 5.maddesi gereğince marka tescilinde kesin ret nedenler arasında sayılmıştır.

Sınai mülkiyet haklarının kapsamında yer alan marka veya coğrafi işaretler, belirli mal veya hizmetler ile müşteri çevresi arasında bir çekim algısını oluşturan araçlardır. Bu araçlar, görülebilen basılabilen maddi simgelerdir. Ancak coğrafi işaretlerden farklı olarak marka işaretler, kayıta görülebilen nota veya formül temelinde dayalı ses ve kokunun kullanımı mümkündür. Nitekim her iki marka ve coğrafi işaretlerin tescilinde bu işaretlerin görülebilir ve basılabilen nitelikte olması yeterli olsa da kullanımında ise bilimsel yapıda objektifliği ölçüsünde kişi duyularını hitap edecek duyu işaretlerin kullanımında sakınca olmayacağı düşünülebilir. Çünkü, duyu işaretlerin etkin biçimde çağırştıran etkiye sahip olabilmektedir³⁵.

Coğrafi işaretlere konu olan ürünün, kökeni olduğu coğrafi yerin doğal unsuru ile beşeri emeğin bir araya gelmesinin bir sonucu olmalıdır. Bu nedenle coğrafi işarete konu olacak ürünlerin beşeri unsurun hizmet katkısıyla ortaya çıkan bir maddi anlamda bir mal veya eşya nitelikte olması gerektiği anlaşılmaktadır(SMK.m.37/1-ç)³⁶. Coğrafi işaretler, SMK'nun 5.maddesinin 1.bendinin (d),(e), (f) ve (i) fıkraları gereği, marka olarak tescile elverişli değildir. Nitekim, coğrafi işaret SMK'nun 34. maddesinde nitelendirilen işaretlerle sınırlı tutulduğundan marka olarak tesciline elverişli değildir (SMK.m.35). Bu bakımdan her türlü sayılar, renkler, sesler, sözcükler, şekiller, harfler ve kişi adları bu anlamda bir malın kökenin bulunduğu belirli bir yerin adıyla özdeşleştirilmedikçe coğrafi işaret olarak tescil edilememektedir. Ayrıca tüketicileri yanıltacak biçimde tescile konu olacak coğrafi işaretin tescilli veya başvurusu yapılmış bir coğrafi işaret ile tamamen veya kısmen eş sesli bir ad olmaması gerekir (SMK.m.35/1-e).

Coğrafi işaretin ad kapsamı marka'ya oranla teknik anlamda daha sınırlıdır. Çünkü, coğrafi işaretlerin ancak ilgili ürünün kökenini gösteren bir yerin sınırlarını belirtir (bir yöre, bölge veya ülke) biçimde olmasıyla bu coğrafi alan ile ürünün bilgin bir niteliği, ünü veya diğer özelliğinin özdeşleşmiş olması gerekir.

Coğrafi işaret olarak tescile elveriş olmayan adlar, SMK'nun 35.maddesinde belirtilmiştir. Bu adlar, coğrafi işaretin gerek menşe adı ve gerek mahreç işaret olarak tescil edilebileceği ölçüde tanımlanan niteliğine uymayan adlar; Ayrıca SMK'nun 35/a maddesine göre gibi, coğrafi işaretlere konu olacak ürünün öz adını oluşturan adlar ile coğrafi işaretlee konu olan ürünün gerçek kaynağı konusunda halkı yanıtabilecek olab bitki tür ve çeşitleri, hayvan ırkları veya benzer adlar, coğrafi işaret olarak tescil edilmez.

2.2. Marka ve Coğrafi İşaretlerin Tescil ve Kullanımı

Marka'nın kullanımı ve tescili veya tescilli markanın kullanımı, hak sahibi için kural olarak yasal bir zorunluluk değildir. Ancak tescilli bir marka, tescil edildiği tarihten markaya konu olan mal veya hizmete ilişkin hak sahibi Türkiye'de ciddi bir şekilde kullanılmaması veya haklı bir neden gösterilmeksizin 5 yıl aralıksız kullanılmaması durumunda tescilin iptaline karar verilir (SMK.m.9). Ancak coğrafi işaretin tesciliyle tescil ettiren, bu işarete ilişkin münhasır bir mülkiyet hakkına sahip olmadığı ve her kişi coğrafi işaretin tescilinde öngörülen koşullara uygun bu işaretin kullanım hakkına sahip olabilecektir. Bu bakımdan coğrafi işaretin kullanım hakkı, markanın aksine uzatılabilir nitelikte belirli bir süre ile sınırlı olmamakla birlikte hak sahibinin coğrafi işarete ilişkin kullanım hakkını belirli süre içinde kullanmamasından dolayı tescilinin iptaline karar

³⁵. Bahtiyar, 2012, s. 119.

³⁶. Bkz. bu makalede 1.2.2.Coğrafi işaretin niteliği

verilmemektedir. Gene, coğrafi işaret, markanın aksine Türk Patent Enstitüsü Kurumca yeterliliği onaylanan merci tarafından denetime tabi tutulacak ve yapılan kullanımın tescil koşullarına uygunluğu bakımından her yıl Kuruma rapor sunulacaktır. Yapılan denetim işlemleri, kanunda belirtilen biçimde yerine getirilmemesi dolayısıyla coğrafi işaretin hükümsüzlüğü, her menfaat sahibice mahkemede istenebilir (SMK.m.49,50) ³⁷. Ayrıca, coğrafi işaretin tescili, SMK'nun bakımından zorunlu olmamakla birlikte, uygulamad özellikle ithalat ve ihracat işlemlerin kolaylaştırılmasında bu tür işaretlerin kullanılması gerekli hale gelmiştir. Ayrıca, coğrafi işaretin tescilinin ülkesel etkiye sahiptir. Böylece Türkiye'de tescil edilen bu işaret, sadece Türkiye sınırları içinde geçerlidir. Yurtdışında coğrafi işaretin kullanımından yararlanmak isteyen her ülkede yasal düzenlemesine göre başvurması gerekmektedir³⁸.

Markaya konu olan mal ve hizmet ürünlerin her biri, hak sahibinin markasını kullanmadan her yerde ve her kişiye üretilmesi veya pazarlaması mümkündür. Ancak bu kullanımı diğer bir kişiye ait marka işareti altında yapmak isterse, marka sahibinden izin alması gerekir. Marka sahibinin izni oldukça diğer her kişi ürünlerine ilişkin faaliyetlerinde her yerde bu markayı kullanabilir. Ancak coğrafi işaretler bakımından bu durumun kapsamı sınırlıdır. Coğrafi işaretin menşe adına konu olan ürünler, tescilli olduğu coğrafi yer kaynağı dışında üretilmez. Ancak mahreç işareti, ürünün özelliklerinin en az birinin o coğrafi yer kaynağının sınırları içinden kaynaklanması koşuluyla bu sınırlar dışında ülke çapında da üretilebilmektedir³⁹. Ayrıca, coğrafi işaretin kullanım hakkı münhasiren sadece tescil ettirene ait olmayıp, her kişi anılan coğrafi işareti, tescil edildiği koşullarına ve özelliklerine uygun biçimde kendi üretim ve pazarlamasında tescil ettirene durumu bildirme koşuluyla kullanma hakkına sahiptir (SMK.m.46).

Marka'ya ilişkin SMK'nca sağlanan koruma haklardan yararlanmak için markanın kanunda belirtilen koşullara uygun olarak SMK'nun 11.maddesinde belirtilen belgelerle tescil için Kurumu'na marka sahibince veya marka vekilince başvurulur. Her bir markanın tescil talebi, ayrı başvuru ile yapılır. Nitekim, Paris Sözleşmesi veya Dünya Ticaret Örgütü'nün anlaşmasına taraf üye ülke uyruğuna veya bu ülkeden yerleşim yeri veya ticari işletmesi olan gerçek veya tüzel kişiler, bu üye ülkenin yetkili mercilerce markasını usulüne uygun tescil yaptırdığı tarihten itibaren alt ay içinde Paris sözleşmesi hükümleri kapsamında aynı marka ve aynı mal veya hizmetler için Türkiye'de başvuru talebi yönünde rüçhan hakkından yararlanabilir⁴⁰. Belirtmek gerekir ki, marka tescili için başvuran kişi, SMK'nun 3. maddesinin kapsamı içinde sayılan niteliği taşımayan başvuranın başvurusu reddedilir (SMK.m.15/4). Tescilli markaya ilişkin SMK'nun sağladığı hakların koruması bakımından kullanım süresi başvuru tarihinden 10 yıldır. Bu süre isteğe bağlı olarak onar yıllık dönemler için yenilenir (SMK.m.23). Tescilli markanın kapsadığı mal ve hizmetler, inhisari veya inhisari olmayan biçimde lisans sözleşmesine konu olabilir. Marka türleri içinde garanti markalara konu olan ürünün coğrafi menşesini ve üretim usullerini garanti edilmektedir.

Coğrafi işaretin tesciline başvurma hakkına sahip kişilerin kapsamı, markaya göre daha dardır. Çünkü, bu işaret ilişkin başvuru sadece bu işarete konu olacak ürünün üretimi veya belirli nitelikteki ilgili coğrafi yer bağlamındaki kurum ve kuruluşlarla sınırlı tutulmuştur. Bu kapsamda coğrafi işaretin tesciline başvurabilecek kişiler, bu işarete konu olacak ürünün üreticisi veya üretici grupları, ürünün coğrafi alanına ilişkin kamu ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, ürünle ilgili kamu yararına veya üyelerinin ekonomik çıkarlarını korumaya yetkili dernekler, vakıflar ve kooperatiflerdir (SMK.m.36).

Tescilli coğrafi işaretin kullanım hakkına sahip kişilerin bu işareti kullanırken bunu amblem ile birlikte ürün veya ambalajı üzerinde kullanmaları zorunludur. Oysa, ürünün niteliği gereği bu tür kullanım biçimi elverişli değilse, amblem ile tescilli işaret veya ad, işletmede kolayca görülecek

³⁷. Coğrafi işaretlerin denetimine ilişkin usul ve esasların yönetmelikle belirleneceği SMK'nun 49.maddesinin altıncı bendine öngörülmüştür. Ancak, aynı maddenin 7.bendine göre, 11/6/2010 tarihli ve 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu ile diğer kanunlarda yer alan coğrafi işaretlerin ve geleneksel ürün adlarının denetimine ilişkin hükümler saklıdır.

³⁸. TESK yayınları, Bkz. www.tesk.org.tr/tr/calisma/sinai/Cografii.html 02.11.2018.

³⁹. TESK yayınları, Bkz. www.tesk.org.tr/tr/calisma/sinai/Cografii.html 02.11.2018

⁴⁰. Bkz. Arkan, 2014, s. 273

şekilde gösterilir (SMK.m.46)⁴¹. Tescilli coğrafi işaret, SMK'nun 44.maddesinde belirtilen biçimlerde veya tescile konu olan bir coğrafi işaretle ilgili olarak mal ve hizmetler için kullanılmak üzere yapılan marka başvurusu reddedilir. Anılan biçimde marka başvurusu tescil edilmişse dava yoluyla bu marka tescili hükümsüz kılınabilir (SMK.m.48/1). Nitekim SMK'nun 48.maddesinin 3.bendine göre, bir coğrafi işaret, marka ile aynı veya benzer olması halinde markanın coğrafi işaretin korunmasında önce iyi niyetle tescil edildiği veya bu markanın kullanım hakkı iyiniyetle kazanıldığı söz konusu ise, coğrafi işaretin hak sahibine verdiği yetkiler, marka başvurusunun tesciline ve iyiniyetli kullanımına zarar vermez. Menfaati olanlar, coğrafi işaretin tescilinin hükümsüzlüğünü mahkemeden isteyebilirler. Buna göre mahkeme coğrafi işaretin tescilin, SMK'nun 33, 34, 37 veya 39. maddelerde belirtilen şartlardan herhangi birine uygun olmadığını, tescil başvurusunda bulunanın SMK'nun 36.maddesinde belirtilen başvuru yetkisine sahip olmadığını ve SMK'nun 49.maddesi gereğince denetim işlemlerinin gereği gibi yerine getirilmediğinin tesbiti üzerine tescilli coğrafi işaretin hükümsüz sayılmasına karar verir. Coğrafi işaretin hükümsüzlüğüne ilişkin dava, sicilde tescil ettiren olarak kayıtlı olan kişiye karşı açılır. Bu tür davalarda kurum, taraf olarak gösterilmez (SMK.m.50). Ayrıca coğrafi işaretin kullanım hakkına sahip olanların kötüniyetli hareket etmesinden dolayı zarar görenler tazminat istekleri saklı olmak üzere bu işaretin hükümsüzlüğü kararının geri dönük etkisi, karardan önce tescilin sağladığı haklara tecavüz nedeniyle alınan kesinleşmiş ve uygulanmış kararlar ile kurulmuş ve uygulanmış sözleşmeleri kapsamaz (SMK.m.51/2-a-b).

2.3. Marka ve Coğrafi İşaretlerin Sahibine Sağladığı Haklar

Tescil edilen Marka, sahibine münhasır kullanım hakkını sağlamakla aynı zamanda bu hakkını başkasına kullandırma hakkını verir. Ayrıca kanunda belirtilen durumlara göre markanın tescilinden doğan haklarını korumaya yönelik tecavüzün engellenmesine, uğradığı zararın tazminat isteme hakkına ilişkin dava hakkını verir.

Coğrafi işaretler ise, bir ürünün belirli bir coğrafi yöre, alan veya bölge adı ile özdeşleşen özelliğinin veya niteliğinin korunmasına yönelik bir hak sağlanmaktadır. Coğrafi işaretlerin tescil edilmesi, tescil edene bireysel mülkiyet ve kullanım hakkı yaratmaz (SMK.m.33). Bazı yazarlara göre⁴², coğrafi işaretler, bireysel marka olarak korunmazlar. Ancak bununla birlikte, sadece kullanım sonucu belirli özellik taşımakla ayırt edici nitelik kazanan adlar ile fantezi isim olarak kabul edilenler, ürünlerin kaynağına ilişkin yanıltıcı veya tanımlayıcı bir durum oluşturmadıkları sürece bireysel marka olarak kullanılabilirler. Gene, coğrafi işaretin bireysel marka olması için gerçekleştirilen bu şartlar, sertifika markaları ve ortak markalar için geçerli olmayacağı ve bu yönde coğrafi işaretlerin bazı ülkelerde özellikle ABD'de etkin şekilde ortak marka ve sertifika markaları olarak kullanıldığını korunurlar.

2.4. Marka ve Coğrafi İşaretlerin Sağladığı Hakların Sona Ermesi

Marka'nın, sona ermesi şu durumların birisinin gerçekleşmesiyle sona erer:

a) Tescilli marka, tescil edildiği tarihten itibaren 5 yıl aralıksız haklı bir neden olmaksızın kullanılmaması veya ciddi olarak mal ve hizmete ilişkin alanlarda kullanılmadığı durumda mahkemce markanın hükümsüzlüğüne karar verilir (SMK.m.9).

b) Marka sahibinin marka hakkından vazgeçmesi (SMK.m.28) (Ancak sicilde kaydedilmiş hak ve lisans veya tedbir kararları söz konusu ise, sahiplerinin izni olmadıkça marka sahibi, marka hakkından vazgeçmez).

c) Tescilli marka, belirtilen koruma süresi sonunda (10 yıl), gereken işlemlerle yenilemedikçe, sahibine sağlanan haklar sona erer (SMK.m.23, 28)⁴³.

⁴¹. Tescilli coğrafi işaretin kullanımı ile amblem ve amblemin kullanımına ilişkin usul ve esaslar yönetmelikle belirleneceği SMK'nun 46.maddesinin 5. Bendinde öngörülmüştür.

⁴². Coşkun, Y.A. (2001) Uzmanlık Tezi, TPE, Ankara, s.20.

⁴³. Marka tescilinin nisbi ret nedenlerinden "Tescilli markanın yenilenmeme sebebiyle koruma süresinin sona ermesinden itibaren iki yıl içinde yapılan, bu markayla aynı veya benzer olan ve aynı veya benzer mal veya hizmetleri içeren marka başvurusu, önceki marka sahibinin itirazı üzerine bu iki yıllık süre içinde (ortak ve garanti markalarda ise 3 yıl) markanın kullanılmış olması şartıyla reddedilir.(SMK.m.2/7-8).

d) Tescilli markanın SMK'nun 25.maddede belirtilen durumlarda menfaati olanların davalarına konu olup hakkında hükümsüzlük kararının verilmesiyle sona erir.

e) Tescilli marka, SMK'nun 26.maddesinde belirtilen durumlara ilişkin Türk Patent Kurumu'nun İptal kararına konu olan olmasıyla sona erir.

Coğrafi işaretler ise, aşağıdaki durumlarda sona erir:

a)Coğrafi işareti, 36 ve 49.maddelerde belirtilen şartları sağlanmadığı durumda ya mahkeme kararında veya kurumca resen veya dolaylı olarak tespit edilmesiyle bültende yayınlanmasına müteakip 3 ay içinde ilgililerce başvuru veya tescil kayıtlarında değişiklik talebinde bulunmaması veya talebin uygun olmaması halinde coğrafi işaret hakkı sona erir. (SMK.m.43).

b)Mahkemece aşağıda belirtilen durumlarda SMK'nun 50.maddesi gereğince tescilin veya başvurunun hükümsüzlüğüne kara verebilir:

aa)tescilin 33, 34, 35, 39. maddelerde belirtilen şartlardan birine uygun olmaması

bb)Tescilin başvurusu 36.maddesi kapsamında ilgili kişilerce yapılmamış olmasıyla tescil hakkının mahkemece hükümsüz kılınması (SMK.m.50/b)

cc)SMK'nun 49.maddesinde belirtilen biçimde denetim işlemlerinin yerine getirilmemesi, tescilin mahkemece hükümsüz kılınması (SMK.m.50/c)

c)Coğrafi işareti, tescil ettirenin tescilden sağladığı hakların ve kullanımının denetimine ilişkin sorumluluktan vazgeçilmesi halinde kanunda belirtilen koşullar altında sicil kaydının silinmesiyle sona erir.(SMK.m.52/2-3).

2.5. Marka ve Coğrafi İşaretlerin Koruma Kapsamını Oluşturan Ürünler

2.5.1. Ürünlerin Türü Bakımından

Marka hakkının koruma kapsamını oluşturan ürünler ticari anlamda her türlü mal ile birlikte hizmet ürünleridir. Coğrafi işaretlere konu olan ürünler ise maddi nitelikteki malları kapsamakta olup niteliği itibarile doğal ve beşeri unsurların bir araya gelmesiyle oluşan gıda, tarım, maden, el sanatları ürünler ile sanayi ürünleri SMK'nun koruma kapsamındaki ürünleri içermektedir. Bu ürünler SMK'nun 33.maddesinde de belirtildiği gibi, gıda, tarım, maden, el sanatları ile sanayi ürünlerdir. Coğrafi işaretlerin tescili ile koruma kapsamına giren ürünler, mal ürünlerdir. Nitekim, coğrafi işaretin konusunu oluşturan ürünlerin eşya veya maddi niteliğinde olması gerektiğini SMK'nun 37.maddesinin hükümünden anlamak mümkündür. Bu durum coğrafi işaretin tescil başvurusunda başvuranın, ürünün maddi yapısına ve gerekirse hammaddesinin fiziksel, kimyasal, mikrobiyolojik ve duyuşal özelliklerini açıklayan teknik bilgi ve belgeleri sunması gerektir (SMK.m.37/1-ç).

2.5.2. Ürün Sahibinin Niteliği Bakımından

Marka hukuki anlamda ekonomi alanda bir girişimcinin mal veya hizmetlerinin diğer girişimcilerin mal veya hizmetlerinden ayırt edilmesini sağlayan ve kanunda belirtilen koşullar çerçevesinde bu ürünlerle bütünleşen her türlü simgelerdir. Bu bakımdan marka sahibine sağlanan koruma hakkının kullanımı, doğrudan doğruya girişimciye aittir. Gerçi, kanunda ve uygulamada markanın tescil ile sağlanan koruma haklarından yararlanmak isteyen kişinin girişimci veya ticari veya sınai faaliyette bulunması gerekmez. Nitekim SMK'nun 3. maddesi gereğince marka tesciliyle korumadan yararlanacak kişilerin başvuru koşulları çerçevesinde Türkiye vatandaşı veya Türkiye'de yerleşik olması yeterlidir. Ancak markanın sağladığı temel hak, sınai bir mülkiyet hakkı olmasında dolayı markanın en çok bağlı olduğu alan ticari piyasalarıdır. Oysa coğrafi işaretler, tescili ile koruma hakkından yararlanmak isteyen kişilerin SMK'nun 36. maddesi gereğince, ilgili ürünün üreticisi⁴⁴ veya üretici grubu⁴⁵, coğrafi alanla ilgili kamu kurum ve kuruluşlar ile kamu

⁴⁴.Sınai Mülkiyet Kanununda üretici, sadece coğrafi işaret ve geleneksel ürün adlarını düzenleyen ikinci kitap kapsamına özgü olarak, "tarım ürünlerini, gıda maddelerini, madenleri, el sanatları ve sanayi ürünlerini üreten veya işleyen yahut tedarik zincirinde yer alarak ürünün tescile konu özelliklerini etkileyen bir işlem yapan kişi" olarak tanımlanmıştır (SMK.36/2).

⁴⁵.Sınai Mülkiyet Kanunu'nda üretici, sadece coğrafi işaret ve geleneksel ürün adlarını düzenleyen ikinci kitap kapsamına özgü olarak "kanuni oluşumuna veya bileşimine bakılmaksızın aynı ürünün üreticilerinden oluşan birlikler" biçiminde tanımlanmıştır.

kurumu niteliğindeki mesleki kuruluşu veya ürünle ilgili yetkili dernekler, vakıflar ve kooperatifler olması gerekir.

3. Marka ve Coğrafi İşaretlerin Benzer Yönleri

Marka ve coğrafi işaretler, SMK kapsamında, belirtilen koşullar altında sahibine sınai mülkiyet hakkı tanıyan işaretler sayılmaktadır (SMK.m.2/1). Bu bakımdan her iki işaret türleri tescil ile sınai mülkiyet hakları, SMK'nun özel koruması altına alınmaktadır. Bu işaretler, temel amaçları bakımından konu ettikleri ürünleri belirli kaynak ve özellikleriyle özel bir tanıtıma araçları sayılır. Bu bakımdan bu özel tanıtım işlevleri gereği marka ve coğrafi işaretler konu ettikleri ürünleri diğer işletmelerin ve coğrafi yer kaynaklardaki ürünlerden ayırt edici niteliğe sahiptir. Bu ayırt edicilikleri, bu işaretlere ilişkin hakların korunmasındaki en temel etken sayılmaktadır.

Marka ve coğrafi işaretler, haksız rekabet eylemlere karşı özellikle ticari uygulamalarda aldatıcı eylemler ve yanıltıcı davranışlara karşı genel bir koruma haklarına sahip ise de, ancak sürekli ve düzenli bir bütüncül korumayı özel olarak SMK'nun belirlediği koşullar altında Türk Patent Enstitüsü Kurumu'na tescil ile elde etmektedirler (SMK.m. 7,44). Nitekim, her iki işaretin tescil ile sonuç itibarıyla bütünlüğü amaç, ülkenin teknolojik, ekonomik ve sosyal ilerlemenin gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktır (SMK.m.1). Her iki marka ve coğrafi işaretler, konu ettikleri ürünlerin kalitesini güvence altına almayı yönelik işlev görmektedir. Bu bakımdan bu işaretlere benzer olup tüketicileri yanıltacak veya tanımıdaki karşıtma olasılığının olmasına karşın bu işaretin hak sahiplerinin bu yönde bir takım hukuk tedbirleri alma hakkına sahiptir.

Her iki işaretin sınai mülkiyet hakkının korunması, özellikle işaretlerin ilişkilendirilmesinde ve kullanımında dürüstlük kuralına uygun davranmayı ve özene dayalı kişilerin iyi niyetini ölçü almıştır. Bu bağlamda coğrafi işaret ile aynı ve benzer bir marka, coğrafi işaretin korunmasından önce iyiniyetle tescil edilmiş veya markanın kullanım hakkını iyiniyetle kazanmışsa, coğrafi işaretin hak sahibin verdiği yetkiler, marka başvurusunun tesciline ve iyiniyetli kullanımına zarar vermez (SMK.m.48/2). Nitekim, bir marka tescil başvurusu veya rüçhan hakkının tarihinden önce ticaret alanında kullanılan diğer bir işaret için hak elde edilmişse bu işaret sahibinin itirazı üzerine marka başvurusu reddedilir (SMK.m.6/3). Coğrafi işaretler, kolektif bir kullanım hak niteliğinde olduğundan tesciline ilişkin kötü niyete dayalı bir davranışın ortaya çıkması çok kıt görünen bir durumdur. Ancak coğrafi işaretin kullanım hakkına sahip olanların kötünüyetli hareket etmelerinden dolayı zarara uğrayanlar, tazminat hakları saklı olmakla bu işaret hakkında verilen hükümsüzlük kararının geriye dönük etkisi, a) Karardan önce tescilin sağladığı haklara tecavüz sebebiyle verilen kesinleşmiş ve uygulanmış kararları, b) Karardan önce kurulmuş ve uygulanmış sözleşmeleri, etkilemez (51/2). Ancak, SMK'nun 6.maddesinin 9.bendini gereğince, kötünüyetle yapılan marka başvuruları itiraz üzerine reddedir. Markanın bu hükmünün öngörülmesinde markanın münhasir bir kullanım hak niteliğinde olmasının önemli bir payı olduğu anlaşılır.

Sonuç ve Değerlendirme

Marka ve coğrafi işaretler, teknik ve hukuki nitelikleri bağlamında temel amaç ve işlevleri bakımından benzer ve ortak yönlere sahip olmakla birlikte işlevleri ile yönetim tekniklerinin farklı yönleri söz konusudur. Marka ve coğrafi işaretler benzer yönleri bakımından bir ürünün tanıtıcı kimlik niteliğini taşımaktadır. Her ikisi de kişilerin duyularını algılamaya iten iletişim gücüne sahip görsel araçlardır. Hukuki anlamda her iki işaret, uluslararası ve ulusal özellikle ticari ve ekonomi faaliyetlerde geniş ve genel biçimleriyle yeknesak kurallar niteliğindedir. Her iki işaret türü, sahibi için sınai mülkiyet değeri taşımaktadır. Bu değerden kaynaklanan haklarını özellikle mülkiyet hukuku çerçevesinde özel ve kapsamlı koruma hakkını elde etmektedir. Marka ve coğrafi işaretler, çeşitli ürünlerin üretim veya pazarlanması faaliyetlerinde özellikle ticaret alanında girşimcilere ve üreticilere sağladığı sınai mülkiyet hakkı, doğal olarak fikri haklarda olduğu gibi doğasıyla sınai ve ticari girişimciliğinin bir ürünü olmakla birlikte bu hakların etkin bir hukuki düzeni içinde koruma altına alınması, hukuki iradenin bir sonuçudur. Bu bağlamda bu işaretlerin kullanım haklarının sınai mülkiyet hukuku kapsamında tescil ile elde edilmesi, sınai mülkiyet değerlerin bir bütünlük içinde her bir marka ve coğrafi işaretin ortak ve farklı yönlerinin karşılaştırılmasını ve hem aynı amaç ve

ortak mahiyette yakınlaşmasını sağlamaktadır. Çünkü, hukuki alanda bu işaretlerin hem mülkiyet değerlerinin ekonomi ve ticari değerler niteliğinde tanınmış olması ve bu değerlere ilişkin hakların korunmasını kendine özgü düzenleyici ve koruyucu hukuk disipline tabi edilmesi, her yönüyle bu işaretleri hukuki yapılar üzerine ülkenin teknolojik, ekonomik ve sosyal gelişmene önemli katkı ve amaç sayılmaktadır.

Marka ve coğrafi işaretlerin farklı yönleri, aslında bu işaretlerin herbirinin kendine özgü işlevinden kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan işaretin ekonomik işlevi, teknik özelliklerini de farklılaştırmaktadır. Marka, konu ettiği ürünleri belirli işletme bağlamında tanıtmakta olup coğrafi yer kaynağından bağımsızdır. Buna göre teknik anlamda işaret yapısının kapsamı, coğrafi işaretten daha geniş ve tercihe bağlı bir nitelik taşır. Ayrıca marka işareti, konu ettiği ürünlerin niteliği veya çeşitliliği bakımından belirli bir sınırlamaya tabi değildir. Bu ürünler, mal ürünleri olabileceği gibi hizmet ürünleri olabilir. Coğrafi işaretin temel işlevi ise, bir ürünü belirli bir coğrafi yer kaynağı bağlamında onu özdeşleşen belirgin bir niteliği, ünü veya özelliğiyle diğer coğrafi yer kaynağına ait ürünlerden ayırt etmeye yöneliktir. Buna göre, coğrafi işaretleri, teknik anlamda simgesel bir nitelikten ziyade gerçek bir coğrafi yer adı ile ürünün o yerle özdeşleşen bir özelliği ile oluşan bileşim adıdır. Coğrafi işarete konu olan ürünlerin, kural olarak doğal ve beşeri unsurların bir arda olmasının sonucu elde edilmiş olması gerekir. Aynı gıda, tarım, el sanatları ürünleri veya sınai ürünler gibi. Nitekim, coğrafi işaretleri, markadan farklılaştıran diğer bir sebep de, coğrafi işaretin, kamusal nitelikte olan coğrafi yerlerin kişilikleri ve ayrıca bu yerlerden üretilen ürünlerinin özelliğinin, ününün veya niteliklerinin kamusal yarara ilişkin olmasıdır. Bu bakımdan coğrafi işaretlerin tescil başvurusunda, tescil işlemlerinde, kullanım biçiminde ve bu bağlamda edinen hakların korunmasında ilgili Kurumun gözetimi ve denetimi daha anlaşılardır. Ayrıca coğrafi işaretin kullanılmasında amblemin zorunlu görülmesi, bu hakkın kullanılmasına yönelik kanuni bir şekil sayılır. Bu bağlamda bu işaretlerin kullanımını özel bir denetim biçimine tabi tutmuştur.

Anlaşılabacağı gibi, marka ve coğrafi işaretler temel mahiyeti gereği sınai mülkiyet değerinde mal veya hizmet üretiminde veya piyasas sunumunda ürünün farklı kimliğini tanımlayan ve benzer ürünlerden ayırıştırıcı iliştişim niteliğini taşımaktadır. Sınai mülkiyet işaretleri özellikle marka ve coğrafi işaretler, farklı ve ortak yönleriyle birbirini tamamlayan önmlü ticari ve ekonomi mülkiyet değerleridir. Bu değerler, görünüşte özel girişimcilik sonucu olarak görünse de, temelinde koruma ve güvenin yaratacağı kamusal güce bağlı olanaklara dayanmaktadır. Çünkü bu işaretler, muhtabı olan tüketiciler bağlamında ve koruyucu kurallar düzeninde kamusal temelden beslenmektedir. Bu nedenle bütün alanlarda bu değerlerin ediniminde ve kullanımında sosyal değerlerle kamu yararlarının temel alınması bir yönüyle bu değerlerin ekonomi ve ticari alanlarda korunması ve gelişmesine yol açacaktır. Nitekim, Türk sınai mülkiyet hukukunda bu değerlerin tanımlanması ve korunması, Türkiye'nin gerek ulusal ve gerek uluslararası alanda ekonomi, teknoloji ve sosyal disiplinlerin ilerlenmesindeki amacının önemli sonuçlarından sayılır.

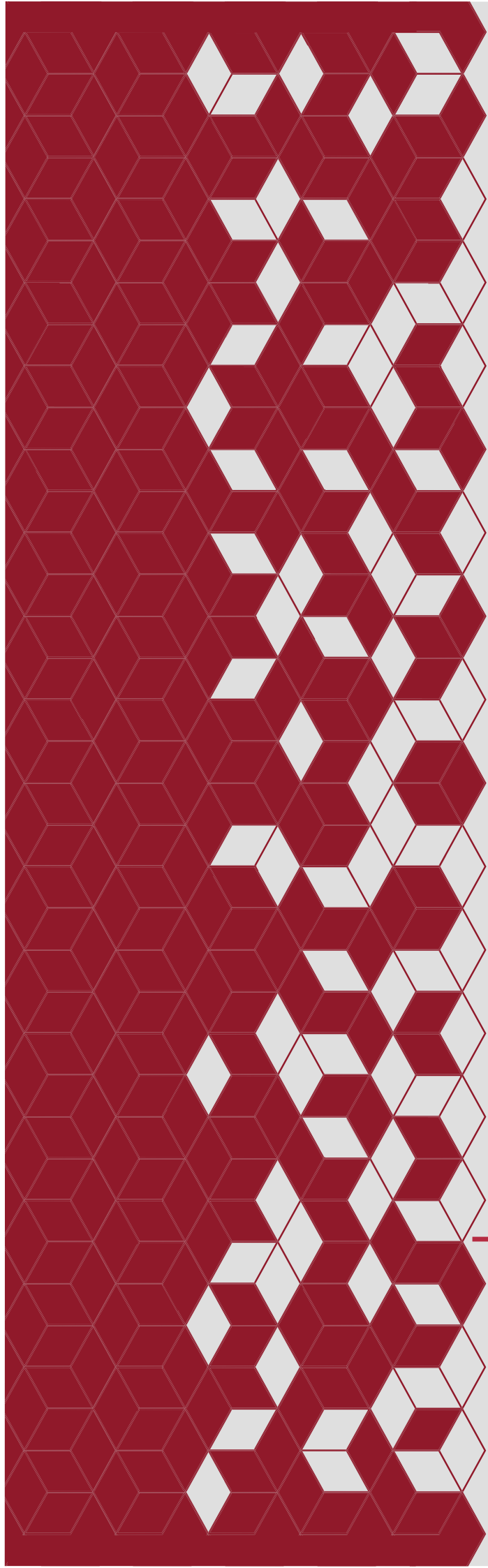
Kısaltmalar

SMK	: Sınai Mülkiyet Kanunu
TBK	: Türk Borçlar Kanunu
TES	: Türk Standartlar Enstitüsü
TPE	: Türk Patent Enstitüsü
TRIPS	: The Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights
TTK	: Türk Ticaret Kanunu

Kaynakça

- Arkan, Sabih: Ticari İşletme Hukuku, 19.Baskı, Ankara 2014
Bahtiyar, Mehmet: Ticari İşletme Hukuku, 12.Baskı, İstanbul 2012
Berzek, Ayşe Nur: Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri, 10.Baskı, İstanbul 2013
Bozkurt, Tamer: Ticaret Hukuku I, Ticari İşletme Hukuku, 2.Baskı, İstanbul 2012
Dönmez, İrfan: Markalar Ve Haksız Rekabet Davaları, Ankara 1997

-
- Eroğlu, Sevilay: Soyut Renk, Ses ve Üç Boyutlu İşaretlerden Marka Olarak Tescili, DEÜHF, Cilt:5, Sayı:1, 2003,(s.95-165).
- Feyzan Hayal Şehirali, Patent Hakkının Korunması, Ankara 1998
- Karayalçın, Yaşar: Ticaret Hukuku Dersleri, Ankara 1957
- Keller, K: Strategic Brand Managment, Secound Edition, Prentie Hall,Usa 2003
- Lackert, Clark: Geographical Indications: What Does The WTO, TRIPS Agreement Require?", Trademark World, Vol: 109, 1998
- Stoll, Robert., "Trips Implementation On Geographical Indications", Apec Ipr International Symposium, Taejon 1999
- Stoll, Robert., "Trips Implementation On Geographical Indications", Apec Ipr International Symposium, Taejon 1999
- Taşkın, Çağatan/ Akat, Ömer: Marka Ve Marka Stratejileri, Buras 2008
- Yalçın, Uğur: Türkiye'deki Coğrafi İşaretlerin Tescil İşlemlerinin Tamamlanmasının Önemi", *Finansal Forum*, 2000.
- Coşkun, Yıldız. Asu, Coğrafi İşaretler, TPE Uzmanlık tez, Ankara 2001
- Wood, L: Brands And Brand Equity, Definition And Management, Management Decision, Vol.38, 2000.
- www.tesk.org.tr/tr/calisma/sinai/Cografii.html

Tbilisi / GEORGIA 2019

ISR Congress

25 - 27 Nisan 2019

International Scientific
Researches Congress
2019 Tbilisi

www.isr-congress.com

[f](#) [t](#) [@](#) /isrcongress

